Till statsrådet Mona Sahlin

Den 18 september 1997 beslutade regeringen att tillsätta en analysgrupp med uppgift att granska samhällets agerande i anledning av Estoniakatastrofen.

Den 23 september 1997 förordnades generalsekreteraren i Svenska Röda Korset Peter Örn som ordförande och förutvarande förbundsordföranden i Svenska Kommunalarbetareförbundet Lillemor Arvidsson, förutvarande chefredaktören gästprofessorn i journalistik Christina Jutterström, professorn i allmänpsykiatri hovpredikanten Conny Nordin samt förutvarande rektorn vid Uppsala universitet professor emeritus Stig Strömholm som ledamöter i Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder. Lillemor Arvidsson entledigades med verkan fr.o.m den 23 januari 1998 från sitt uppdrag och den 23 mars 1998 förordnades i stället verkställande direktören för Spri Leni Björklund som ledamot i analysgruppen.

I Analysgruppens för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder sekretariat ingår Marianne Wasteson som huvudsekreterare, Hanna Brogren som press- och informationsansvarig, Lars Tomth som utredningssekreterare och Maria Walander Dalayman som projektledare.

Analysgruppen överlämnar härmed en första rapport av granskningen av Estoniakatastrofen och dess följder.

Stockholm i november 1998

Peter Örn Leni Björklund Christina Jutterström Conny Nordin Stig Strömholm

/Marianne Wasteson Hanna Brogren Lars Tomth Maria Walander Dalayman

Förkortningar

ARCC	Air Rescue Coordination Center
CAK	Centrala avdelningen för Ambulanssjukvård och Katastrofmedicinsk planering
DEMC	Akut- och katastrofmedicinskt centrum vid Södersjukhuset
DIS	Den Internationella Stödföreningen
FAE	Föreningen för Anhöriga till saknade och omkomna från Estonia, vilka var anställda i Lindesbergs kommun
JRCC	Joint Rescue Coordination Center
KKL	Krissamverkan Kommun Landsting
LKC	Länskommunikationscentralen vid polismyndigheten i Stockholms län
MRCC	Maritime Rescue Coordination Center
MRSC	Maritime Rescue Sub Center
PKL	Psykologisk-psykiatisk katastrofledningsgrupp
POSOM	Beredskapsgrupp för psykiskt och socialt omhändertagande
PUG	Psykologiska uppföljningsgruppen vid lasarettet i Norrköping
ROV	Remote Opereated Vehicle eller fjärrstyrda farkoster
RPS	Rikspolisstyrelsen
SEA	Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga
SPF	Styrelsen för psykologiskt försvar

Innehåll

AVSNITT 1 – INTRODUKTION

Sammanfattning av analysgruppens uppdrag samt hur det tolkats och utförts 9

AVSNITT 2 – BESKRIVNINGEN

Inledning 13
1 ”Färjan Estonia befaras ha sjunkit.” 15
2 Beskedet når ut i Sverige 17
3 Sjöräddningens insatser 22
4 Regeringens agerande under natten 24
5 Regeringens arbete under förmiddagen den 28 september 26
6 Regeringens arbete under eftermiddagen och kvällen den 28 september 28
7 De centrala myndigheternas agerande den 28 september 32
8 Krisarbetet påbörjas runt om i Sverige 35
9 Svenska Kyrkans reaktioner 43
10 Regeringens arbete under torsdagen den 29 september 45
11 Centrala myndigheter 47
12 Regeringens arbete under fredagen den 30 september 49
13 Söndagen den 2 oktober blir nationell sorgedag 50
14 Den svenska identifieringskommissionen bistår den finska 53
15 Arbetet i Regeringskansliet måndagen den 3 oktober 54
16 Arbetet går vidare på centrala myndigheter 56
17 Regeringens arbete onsdagen den 5 oktober 58
18 Regeringens arbete torsdagen den 6 oktober 59
19 Regeringens press- och informationsarbete från den 28 september till den 6 oktober 60
20 Massmediernas bevakning under den första veckan 62
21 Den nya regeringen tillträder fredagen den 7 oktober 67
22 Sjöfartsverkets rapport överlämnas till Kommunikationsdepartementet 70
23 Registrering, identifiering och passagerarlistor 72
24 Svenska kyrkan för samtal om etiska frågor 75
25 Arbetet med att identifiera omhändertagna omkomna 77
26 Den första partiledaröverläggningen 78
27 Viktiga beredningsbeslut 80
28 Kommunikationsdepartementets kontakter med anhöriga 83

29 Den omdiskuterade minnesgudstjänsten till havs ... 86
30 En del av underlagen för Sjöfartsverkets konsekvensanalys presenteras ... 89
31 Etiska rådet inleder sitt arbete ... 92
32 Anhörigas kamp för ett beslut om bärgning ... 96
33 Föreningar för anhöriga och överlevande bildas ... 98
34 Ytterligare underlag för Sjöfartsverkets konsekvensanalys ... 101
35 Etiska rådet får en detaljerad beskrivning av hur en bärgning av Estonia kommer att gå till ... 104
36 Sjöfartsverket lämnar sin konsekvensanalys ... 107
37 Etiska rådets ställningstagande ... 109
38 Partiledaröverläggningar inför beslut i bärgningsfrågan ... 111
39 Beslut i frågan om bärgning av fartyg och omkomna närmar sig ... 114
40 Den 15 december fattar regeringen beslut om att Estonia inte ska bärgas ... 116
41 Överenskommelse med försäkringsbolaget Skuld om skadestånd till anhöriga och överlevande ... 118
42 Det fortsatta arbetet med övertäckning och gravfrid ... 119
43 Överenskommelse om gravfrid mellan Sverige, Estland och Finland ... 121
44 Regeringen uppdrar åt Statens konstråd att utforma en minnesvård ... 125
45 Regeringens kontakter med anhöriga ... 127
46 Anhöriga reagerar mot övertäckningen ... 129
47 Massmediernas rapportering av Estoniahändelser leder till åtgärder på Kommunikationsdepartementet ... 132
48 Statsminister Göran Persson går in i Estoniafrågan ... 133
49 Juristgrupp utreder rättsfrågor ... 135
50 Övertäckningen stoppas ... 136
51 Regeringens fortsatta kontakter med anhöriga ... 138
52 Partiledaröverläggning om hur Estoniafrågan ska utredas ... 140
53 Sjöfartsverket föreslår radarövervakning för att garantera gravfriden vid Estonia ... 142
54 Internationella haverikommissionens arbete ... 144
55 Ersta sjukhus arbete med anhöriga ... 146
56 Minnesvården på Djurgården invigs ... 149
57 Åklagarmyndighetens förundersökning ... 151
Noter ... 153

AVSNITT 3 – PROCESSEN

Inledning ... 157
1 Analysgruppens underlag ... 158
2 Seminarium den 10 februari 1998 om tekniska förutsättningar och praktiska frågor rörande bärgning av Estonia ch omhändertagande av omkomna ... 160
3 Seminarium den 16–17 mars 1998 om frågor rörande individuella och samhälleliga konsekvenser av Estoniahaveriet ... 162

4 Expertmöte den 17 juni 1998 ... 167
5 Expertmöte den 29 september 1998 ... 170
6 Analysgruppens kontakter med anhöriga och överlevande ... 172
7 Filmer från dykningar ned till Estonia ... 179
8 Besök i Finland ... 180
9 Besök i Estland ... 182
10 Internationella jämförelser av andra olyckor ... 185
Noter ... 189

AVSNITT 4 – ANALYSEN
Inledning ... 191
1 Den avgående regeringens inledande åtgärder ... 193
2 Internationell haverikommission och svensk förundersökning ... 197
3 Svenska statens möjligheter att agera i frågan om omhändertagande av omkomna vid sjöolyckor ... 200
4 Betydelsen av statsministrarnas uttalanden ... 203
5 Sjöfartsverkets inledande utredning ... 206
6 Regeringsskiftets betydelse för hanteringen av bärgningsfrågan ... 209
7 Regeringens informationsverksamhet ... 213
8 Regeringen initierar viktiga uppdrag ... 218
9 Konsekvensanalysens genomförande ... 220
10 Etiska rådets arbete ... 223
11 Regeringens förankring av beslutet ... 228
12 Följderna av regeringens beslut den 15 december 1994 för anhöriga och överlevande ... 230
13 Rättsliga och tekniska följder av beslutet ... 233
14 Den principiella innebörden av regeringens agerande ... 240
15 Prövningarna i orsaks- och ansvarsfrågorna ... 243
Noter ... 246

AVSNITT 4 – REKOMMENDATIONEN
Inledning ... 249
1 Bakgrund till rekommendationen ... 251
2 Överväganden ... 255
3 Rekommendation ... 258
4 Att leva med Estonia ... 262

Bilaga 1 Kommittédirektiv ... 264
Bilaga 2 Anhörigföreningar ... 267
Bilaga 3 Anföranden i riksdagen den 15 december 1994 ... 275
Bilaga 4 Förteckning över möten, seminarier och intervjuer ... 278
Källförteckning ... 282

AVSNITT 1 EN SAMMANFATTNING AV ANALYSGRUPPENS UPPDRAG
SAMT HUR DET TOLKATS OCH UTFÖRTS

Sammanfattning av analysgruppens uppdrag samt hur det tolkats och utförts

Det har gått drygt fyra år sedan M/S Estonia förliste, utanför finska Utö i Östersjön. 852 människor från 17 länder förlorade livet. 137 människor överlevde.

Fortfarande påverkas vårt samhälle av händelsen. Fartyget ligger kvar på botten av Östersjön, som en följd av regeringens beslut den 15 december 1994 att inte bärga Estonia, att inte vidta åtgärder för att ta upp de omkomna och att låta övertäcka vraket. Ett beslut som var avsett att sätta punkt för frågan om M/S Estonia.

En grupp människor som fortfarande påverkas av katastrofen och dess följder är de som överlevde katastrofen och de som är anhöriga och vänner till dem som följde med fartyget till botten. Men det stannar inte vid det; olyckans väldighet har fört med sig att många frågor har rests i vårt svenska samhälle. Frågor om värderingar, etik och lag. Frågor om ansvarstagande och engagemang. Om rättigheter och skyldigheter. Frågor om vårt förtroende för samhällets förmåga att hantera katastrofer av detta slag och dimension.

Följderna av regeringens beslut att inte bärga Estonia och att inte omhänderta omkomna

Anhöriga

En avgående och en tillträdande statsminister uttalar båda en vilja att omhänderta de omkomna ombord på fartyget. Uttalanden som kom att uppfattas som utfästelser av stora grupper av anhöriga, överlevande och svensk allmänhet. Beslutet att inte bärga fartyget leder till olika reaktioner hos anhöriga och överlevande. Hos många anhöriga inleds en period av växande besvikelse, hos andra ett accepterande av det fattade beslutet.

Överlevande

Av de 137 människor som överlever olyckan är 54 svenska medborgare. Dessa människor har varit med om en händelse som påverkar dem för återstoden av deras liv. Ingen av dem kommer någonsin att glömma natten mot den 28 september 1994. Men trots att de har exceptionella erfarenheter av en olycka som påverkat det svenska samhället,

och lett till en rad konsekvenser upplever många av dem att deras erfarenheter inte tillmätts något värde. Många känner sig bortglömda, osynliggjorda, otillfredsställda för att de berövats möjligheten att komma till tals och bidra till samhällets lärdomar för framtiden.

Tillsättandet av analysgruppen

Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder har fått regeringens uppdrag att granska hur vårt svenska samhälle har påverkats av händelserna sedan katastrofen. Beslutet att tillsätta analysgruppen kom i september 1997 efter gemensamma partiöverläggningar och möten med företrädare för anhöriga och överlevande.

I regeringens direktiv till analysgruppen betonas att granskningen är särskilt viktig för att stärka allmänhetens förtroende för statsmakternas och det offentliga Sveriges agerande i samband med händelser av katastrofkaraktär. Särskild hänsyn skall tas till effekterna av olyckan på längre sikt för de överlevande och de omkomnas anhöriga.

Analysgruppens tolkning av uppdraget

Analysgruppen har tolkat uppdraget så att det övergripande målet är att bidra till att den offentliga behandlingen av Estoniahaveriet och dess konsekvenser kan slutföras på ett sätt som innebär att allmänhetens förtroende för det offentliga Sveriges förmåga att hantera katastrofsituationer återställs och att de anhörigas sorgearbete, samt de överlevandes livssituation kan underlättas. I anslutning till denna målsättning skall analysgruppen bidra till att samhällets framtida katastrofberedskap kan stärkas.

För att detta mål skall kunna uppnås bör några viktiga förutsättningar infrias.

Granskning av följderna efter den 28 september 1994

En första förutsättning är att analysgruppens granskning kan ge en tydlig bild av vad som faktiskt har skett efter olyckan. Analysgruppen ägnar i denna rapport stort utrymme åt att beskriva de händelser som inträffat sedan den 28 september 1994 fram till och med oktober 1998. Beskrivningen omfattar myndigheters, inklusive regeringens och Regeringskansliets, agerande. Särskilt viktigt har varit att granska om rätt myndighet har agerat i olika sammanhang samt att granska vilka underlag som legat till grund för de olika beslut som fattats. Även andra offentliga organs agerande belyses, kyrkliga samfund och massmedierna kan nämnas som exempel. Utöver detta tillkommer att analysgruppen beskriver den roll som organisationerna för överlevande och anhöriga spelat och vilka dessas insatser varit. Denna granskning bygger på ett mycket omfattande och unikt material, som till stor del är nyinsamlat, och presenteras i rapporten under avsnittet *Beskrivningen*.

Utöver detta redogörs i rapporten för de kunskaper och erfarenheter analysgruppen samlat i möten med expertis inom viktiga områden som står att härleda till de frågor som analysgruppen prövat inför utformandet av slutliga rekommendationer. Exempel på sådana områden är: bärgning, omhändertagande och identifiering av omkomna från Estonia samt psykologisk påverkan på personal inblandad i en sådan åtgärd, övertäckning av vraket, de långsiktiga konsekvenserna av hanteringen av Estoniafrågan för anhöriga och överlevandes livssituation. Utöver detta beskrivs även analysgruppens intryck av kontakter med anhöriga och överlevande, genom direkta möten och via telefon och brev. I detta avsnitt, som är rubricerat *Processen*, belyses även, som en jämförelse, hanteringen av ett antal större internationella olyckor under senare år.

Medgivande av misstag

En andra förutsättning för att den övergripande målsättningen, att återställa förtroendet för det offentliga Sverige, skall kunna infrias är att granskningen skall bidra till att misstag medges där de förekommit.

Med innehållet i de två avsnitten, *Beskrivningen* och *Processen*, som grund speglar analysgruppen ett antal principiella frågeställningar som fick stor betydelse för händelserna kring Estonia. Analysgruppens förhållningssätt är kritiskt men präglas också av insikt om det exceptionella i olyckans väldighet. Bland händelser som analyseras kan här nämnas de uttalanden som gjordes av Carl Bildt och Ingvar Carlsson, rörande bärgning av fartyget och omhändertagande av omkomna, regeringsskiftets betydelse,

tillsättandet av ett etiskt råd, myndigheternas informationsarbete, Sjöfartsverkets utredningar med flera händelser. I avsnittet, som rubriceras *Analysen*, redogörs även för juridiska aspekter kring dessa principiella frågor.

Ovissheten kring Estonia måste skingras

En tredje förutsättning för att analysgruppens målsättning skall kunna infrias, är att beslut fattas som skingrar ovissheten och, om möjligt, sätter en definitiv punkt för Estonia. Regeringsbeslutet av den 15 december 1994 har av stora grupper anhöriga och överlevande aldrig accepterats. Det faktum att regeringen också beslutade om att uppskjuta den planerade övertäckningen av fartyget, har bidragit till att det för många människor framstår som om frågan om Estonia är lika öppen, som för fyra år sedan. För många av dem analysgruppen mött under sitt arbete innebär detta en smärtsam ovisshet och en påverkan på den egna livssituationen.

I avsnittet *Rekommendationen* presenteras analysgruppens förslag till åtgärder för att bringa Estoniafrågan till, vad gruppen hoppas kommer att innebära, en slutpunkt.

Förbättrad beredskap inför framtida katastrofer

En fjärde förutsättning är att Sveriges framtida katastrofberedskap förbättras. En stor olycka kan aldrig vändas till något gott för den enskilde som drabbats, men vi har en skyldighet som samhälle att lära för framtiden. En viktig del i analysgruppens arbete inriktas på att formulera dessa lärdomar. Till detta återkommer analysgruppen i en separat rapport som presenteras vid ett senare tillfälle.

Presentation av Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen samt dess sekretariat

Analysgruppen består av följande ledamöter:
Peter Örn, ordförande, generalsekreterare i Svenska Röda Korset.
Leni Björklund, verkställande direktör för Spri.
Christina Jutterström, förutvarande chefredaktör, gästprofessor i journalistik.
Conny Nordin, professor i allmänpsykiatri vid Linköpings universitet. Hovpredikant.
Stig Strömholm, förutvarande rektor vid Uppsala universitet, professor emeritus.

I sekretariatet ingår: Marianne Wasteson, huvudsekreterare, Hanna Brogren, press- och informationsansvarig, Lars Tomth, utredningssekreterare och Maria Walander Dalayman, projektledare.

Analysarbetet har ställt särskilda krav på att hela sekretariatet varit engagerat i utredningsarbetet. Det har varit nödvändigt mot bakgrund dels av den omfattande informationsinsamlingen och de krav som ställts på att analysera materialet, dels av kravet på öppenhet och det stora intresset från anhöriga och överlevande, massmedier, samt en bred allmänhet.

Tack

Analysgruppen vill inledningsvis framhålla samarbetet med referensgruppen, bestående av företrädare för de anhörigas och överlevandes organisationer, som har bidragit med värdefulla kunskaper och erfarenheter.

Ett särskilt tack riktas till de anhöriga och överlevande som analysgruppen mött under hearings i landet och till dem som hört av sig genom brev och telefonsamtal. De har fördjupat analysgruppens förståelse för Estoniaolyckans följder för enskilda människor och för vårt samhälle i stort.

Företrädare för regeringen, de politiska partierna och myndigheterna har i intervjuer medverkat till att ge en så tydlig bild av den efterföljande processen som det varit möjligt att få, med tanke på den tid som förflutit.

Analysgruppen vill även rikta ett tack till de experter på olika ämnesområden, som i samband med intervjuer och seminarier bidragit till att ge sakkunskap.

Avslutningsvis vill analysgruppen tacka alla de som i övrigt bidragit på olika sätt under arbetets gång.

Slutredovisning

Analysgruppens arbete avslutas under våren 1999 med en slutredovisning.

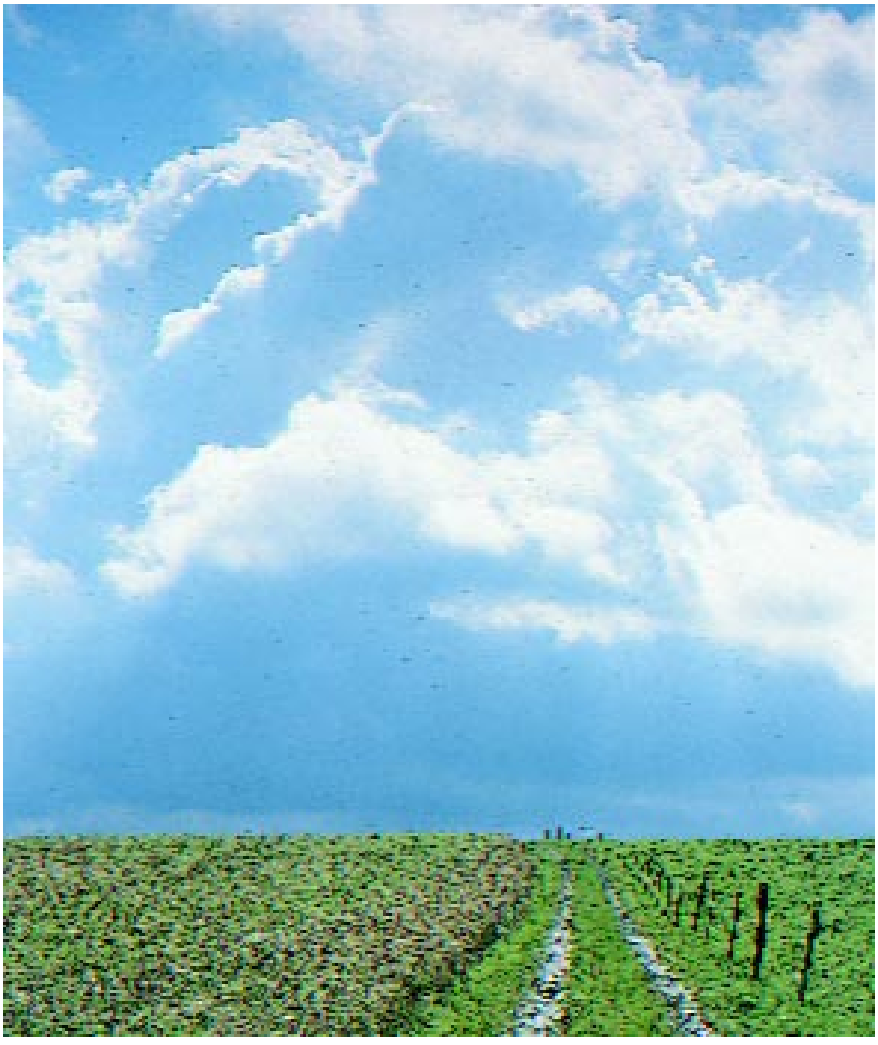

AVSNITT 2 EN BESKRIVNING AV HÄNDELSER FRÅN OLYCKSNATTEN 1994
TILL AVLÄMNANDET AV ANALYSGRUPPENS RAPPORT I NOVEMBER 1998

Inledning

Estonias förlisning innebar att Sverige drabbades av en katastrof som saknar motsvarighet i vår moderna historia. Ännu idag är det svårt att förstå katastrofens vidd. Den sorg och det lidande som drabbade anhöriga och överlevande berör oss alla.

Katastrofen innebar också att det svenska samhället ställdes inför en prövning av väldiga dimensioner. Komplexa frågor och problem har krävt svar och lösningar. De beslut som fattades och det arbete som utfördes av myndigheter, inklusive regeringen, hade föregåtts av svåra överväganden. I flera fall har besluten i efterhand kritiserats. Många anhöriga och överlevande beskriver att kontakterna med beslutsfattarna har haft brister, att de ”omyndigförklarats”, och fråntagits sina möjligheter att bli hörda och påverka besluten. Detta har resulterat i ett minskat förtroende för myndigheterna.

Utöver detta har det diskuterats om den svenska förvaltningen har beredskap och uppbyggnad för att hantera katastrofer av den aktuella dimensionen. Det är ett faktum att myndigheterna har huvudansvaret inom sina respektive områden, men att regering och riksdag i extraordinära situationer tvingas agera.

Mot bakgrund av detta tillsattes analysgruppen för att granska hur myndigheter, inklusive Regeringskansliet och regeringen samt olika enskilda organ agerat från förlisningen och framåt. Bakom detta beslut står samtliga riksdagspartier.

Beskrivningen är en redovisning av händelseförloppet från förlisningen och fram till oktober 1998.

Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder har ägnat en stor del av sitt arbete åt att belysa de händelser som inträffat efter förlisningen. Granskningen har inneburit att gruppen träffat och samtalat med ett stort antal personer som på något sätt varit involverade i eller berörda av katstrofen och beredningsprocessen. Från regering, Regeringskansliet, andra myndigheter och offentliga organ till anhöriga och överlevande. Utöver detta har analysgruppen tagit del av tidigare utredningar,

mediamaterial med mera, vilket framgår av källförteckningen i avsnittet Bilagorna.

I det följande avsnittet presenteras en beskrivning av vad som framkommit genom detta arbete. I detta sammanhang bör det påpekas att analysgruppen inte har någon kontroll- eller tillsynsfunktion av det slag som t.ex. konstitutionsutskottet, JO eller JK utövar. Detta innebär exempelvis att redovisningar av samtal med olika personer bygger på den intervjuades egna uppgifter.

Avslutningsvis vill analysgruppen tillägga att denna presentation inte gör anspråk på att vara en heltäckande beskrivning av alla de händelser som ägt rum sedan Estonias förlisning. Fyra år kan inte sammanfattas i ett enda sammanhang.

Fyra tidsperioder redovisas

Beskrivningen är indelad i fyra delar som motsvarar fyra viktiga faser med centrala händelser i förloppet kring Estoniafrågan.

- Den inledande perioden med åtgärder vidtagna av den avgående regeringen, under ledning av statsministern Carl Bildt, i omedelbar anslutning till förlisningen
- Beredningsarbetet i den tillträdande regeringen, under ledning av statsministern Ingvar Carlsson, inför ett beslut om slutliga åtgärder med Estonia
- Beslutet om att inte låta bärga Estonia och omhänderta de omkomna samt att låta övertäcka fartyget
- Perioden efter detta beslut, som bland annat innefattar ett regeringsbeslut att stoppa övertäckningen, och fram till oktober 1998

Med anledning av att många centrala aktörer återkommer ofta i beskrivningen över händelserna kan påpekas att en fullständig förteckning över aktuella personer, med återgivande av titlar med mera, återfinns i det avslutande avsnittet Bilagorna.

Fotnoter återfinns i slutet av detta avsnitt.

1
”Färjan Estonia befaras ha sjunkit.”

M/S Estonias nödanrop når närliggande fartyg och finsk kustradio. Finsk sjöräddning inleder räddningsaktiviteter och genom TT och andra nyhetsbyråer sprids information om fartygets öde.

Natten mot den 28 september 1994 är passagerarfärjan M/S Estonia på väg från Tallinn till Stockholm. Ombord finns 989 passagerare. Vädret är hårt. Det blåser en sydvästlig vind som tilltar under resan, omkring midnatt når vindarna kulingstyrka, en timme senare har vinden ökat ytterligare och når nu en maxstyrka på omkring 23 m/s.

Klockan 00.23[1] sänder Estonia ett mayday[2]-anrop. En minut senare svarar Silja Europa det nödställda fartyget. Endast de närliggande fartygen och kustradiostationerna i Finland uppfattar larmet. Sju minuter efter mayday-anropet har Silja Europa sin sista kontakt med Estonia.

Finsk sjöräddning som har ansvar för räddningstjänsten i området där Estonia befinner sig, uppfattar nödanropet och initierar omedelbara åtgärder.

Klockan 01.31 går TT ut med ett brådskande nyhetstelegram: ”Färjan Estonia befaras ha sjunkit”.

Från ovisshet till skrämmande visshet

Klockan 01.59 går en TT-flash ut; ”Estonia sjunken!”. Minuten därefter kan nattvakna svenskar höra nyheten i P3 och P4, när Sveriges Radios Ekoredaktion för första gången sänder nyheten om Estonias öde. I sändningen

Det som kallas för TT-flash är TT:s högst prioriterade telegram. En flash innehåller nyheter med stor verkan och mycket högt allmänintresse och åtföljs alltid av ett brådskande telegram. Denna tjänst erbjuds TT:s nyhetskunder och bland dessa återfinns bl.a. nyhetsredaktioner i landet, pressansvariga inom offentlig förvaltning och företag m.fl. En signal till kundernas personsökare talar om att det finns en nyhet från TT att läsa.

intervjuas Arild Winge, räddningsledare vid den svenska sjöräddningen. Nyhetssändningarna därefter sker med s.k. öppen sluttid vilket innebär att sändningarna får ta den tid de behöver, istället för att rymmas inom de tre minuter som är normaltid för Ekosändningar.

Det är genom sjöräddningen i Åbo som TT får information om vad som hänt med Estonia. Informationen ligger till grund för TT-flashar under natten. På detta sätt får centrala nyhetsredaktioner snabbt meddelandet om Estonias öde. Flashen går även till nyhetsbyrån Reuter, vilket innebär att nyheten därmed når ut till hela världen.

Med det samlande uttrycket "sjöräddning" avses följande enheter:

MRCC = Maritime Rescue Coordination Center samt

MRSC = Maritime Rescue Sub Center.

I Finland fanns MRCC vid tillfället för Estoniahaveriet i Helsingfors, Vasa och Åbo medan MRSC fanns på ett antal platser längs kusten med mindre sjöområden att bevaka. De bistår MRCC med larm och informationsinsamling. I Finland ingår sjöräddningen i gränsbevakningsväsendet och verksamheten är direkt underställd inrikesministeriet.

I Sverige fanns MRCC vid tillfället för Estoniahaveriet i Göteborg och Stockholm. I Sverige är Sjöfartsverket ansvarig myndighet för MRCC och MRSC.

2
Beskedet når ut i Sverige

Nyheten om Estonias öde sprids över hela Sverige med hjälp av massmedierna. Den avgående regeringen får information om olyckan under en avtackningsfest i Rosenbad.

I Rosenbad i Stockholm pågår under natten en avtackningsfest för den avgående borgerliga regeringen. Runt midnatt tunnas gästantalet ut men tillställningen pågår fortfarande då klockan närmar sig halv två. Klockan 01.31 börjar personsökarna hos flera av festdeltagarna att ringa. Lars Christiansson och Per Zetterquist, presschefen respektive pressekreteraren i Statsrådsberedningen, nås bland andra på detta sätt av det första TT-telegrammet om att Estonia befaras ha sjunkit.

Regeringen informeras tidigt under natten

Statsminister Carl Bildt och statssekreterare Peter Egardt är på väg att lämna Rosenbad då de får beskedet om att en färja förlist.

Strax efter att beskedet nått statsministern ringer telefonen hemma hos kommunikationsminister Mats Odell. Rolf Tufvesson, planeringschef på Kommunikationsdepartementet, berättar att ett fartyg, troligen Estonia, förlist på Östersjön.

Utrikesdepartementets sambandscentral ringer mellan klockan 01.30 och 02.00 till Kerstin Melén som har jour på konsulära enheten. Hon får reda på att ett TT-telegram uppger att en färja har sjunkit. Försök att nå utrikesministern Margaretha af Ugglas misslyckas. Ministern nås av beskedet genom morgonnyheterna på radion.

Vid halvtretiden på natten väcks Lars Grundberg, Sveriges ambassadör i Tallinn, av att pressvakten på Utrikesdepartementet i Stockholm ringer.

Försvarsminister Anders Björck nås av besked om olyckan tidigt på onsdagsmorgonen, då vakthavande på Försvarsdepartementet ringer.

Centrala myndigheter nås av beskedet

Länskommunikationscentralen vid Polismyndigheten i Stockholms län (LKC) får kännedom om katastrofen via nyhetssändningen på radio klockan 02.00.[3] En halvtimme senare ringer sjöräddningen och säger att fartyget troligen har sjunkit med närmare 900 personer ombord. Vid 03.00

underrättas chefen för LKC och en halvtimme senare länspolismästaren vid Polismyndigheten i Stockholms län.

Jourcentralen vid Rikspolisstyrelsen (RPS) får ett telefonsamtal klockan 02.25 från Kerstin Melén på Utrikesdepartementet som informerar om att en katastrof inträffat på Östersjön. Vakthavande ringer omgående till Roland Ståhl, som är polisöverintendent vid Rikskriminalpolisen och ordförande i den svenska identifieringskommissionen, och vidarebefordrar informationen. Ståhl ger vakthavande instruktion om att ta in passagerarlistor.

Hemma hos Kaj Janérus, generaldirektör vid Sjöfartsverket, ringer telefonen omkring klockan 03.00. Det är sjötrafikdirektören Kjell Reslow som informerar om Estonias öde.

Klockan 06.00 slår Olof Forssberg, generaldirektör vid Statens haverikommission, på radion hemma och nås av beskedet genom nyhetssändningen.

Överåklagaren Uno Hagelberg, vid Åklagarmyndigheten i Stockholm, får på morgonen genom medierna kännedom om katastrofen.

Svenska identifieringskommissionen
När en större olycka eller naturkatastrof inträffat utomlands skall, enligt förordningen (1988:530) om expertgruppen för identifiering av katastroffall utomlands, en särskild expertgrupp hjälpa till vid identifiering av omkomna svenska medborgare och andra personer med nära anknytning till Sverige. Expertgruppen får på begäran av myndigheterna på olycksplatsen även biträda vid identifiering av andra personer. I expertgruppen - som vanligen kallas identifieringskommissionen - ingår en chef som företräder Rikspolisstyrelsen, två rättsläkare, två rättsodontologer samt två kriminaltekniker.

Landstinget i Stockholms län larmas

Klockan 00.55 får SOS-Alarm information per telefon av Sjöbevakningscentralen i Mariehamn om att Estonia är i sjönöd. Detta larm vidarebefordras till MRCC Stockholm. Klockan 02.58 meddelas det till SOS-A att skadade skall komma till Sverige varför sjukvården larmas genom jourhavande tjänsteman från CAK[4]. Tjänstemannen kopplas av SOS-A till ansvarig sjuksköterska vid akutmottagningarna på Södersjukhuset, Huddinge Sjukhus och Karolinska Sjukhuset och begär att jourhavande personal skall informeras liksom att förberedelser för krisgrupper skall vidtagas. Vid samma tidpunkt får Huddinge Sjukhus direktkontakt från 11:e helikopterdivisionen Berga med begäran om sjukvårdspersonal till helikoptertjänst inom 20 minuter.

Den ansvariga sjuksköterskan vid akutmottagningarna på Södersjukhuset, Huddinge Sjukhus och Karolinska Sjukhuset initierar kontakter med respektive sjukhus katastrofkommitté. Personal kallas inte in genom allmänt katastroflarm.

Jourhavande tjänsteman vid CAK larmar också stabsläkaren och två ytterligare tjänstemän från CAK för tjänstgöring vid ledningscentraler. Stabsläkaren larmar omgående en ledningsläkare från Södersjukhuset, Bo Brismar, som uppdras att fungera som ledningsläkare vid Estlineterminalen. Stabsläkaren larmar även en överläkare och PKL-koordinator från Karolinska Sjukhuset åt vilken uppdras att samordna sjukvårdens psykosociala stödverksamhet vid terminalen[5].

Händelsen når svensk allmänhet

Allmänheten nås snabbt av nyheten om att Estonia sjunkit via medierna. Redan klockan 07.00 har halva befolkningen fått vetskap om olyckan. Timmarna mellan klockan 03.00 och 07.00 på morgonen är mycket intensiva ur spridningssynpunkt. En undersökning visar att mer än 60 procent, får den första informationen om olyckan via radion. En femtedel får beskedet förmedlat via TV och en nästan lika stor andel via personliga kontakter.

Nyheten sprids i Stockholm

I Värtahamnen i Stockholm ligger Estlineterminalen. Där är det under natten fortfarande lugnt. Personal som är tidigt på plats får veta vad som hänt och beskedet slår ned med förlamande effekt. Ingen vet ännu riktigt vad budet kommer att innebära.

Omkring klockan två börjar medier att komma till terminalen. Strax efter klockan tre kommer en polispatrull som efterlyser passagerarlistor.

Efterhand som tiden går börjar telefonerna ringa från anhöriga som oroligt frågar om just deras anhöriga varit ombord på fartyget. En anhörig som åker till terminalen berättar för analysgruppen att där fanns inga besked att få och inte ens en stol att slå sig ner på.

Borlänge är drabbat

Vakthavande polisbefäl lyssnar på radion under morgonen och får då höra nyheten om olyckan. Vid 06.30 ringer en företrädare för Surahammars busstrafikbolag till honom och berättar att 44 pensionerade metallarbetare var med på Estonias resa. Polisbefälet ringer då till Birgitta Berggren, som är krisgruppsamordnare och redan en timme senare samlas några ur krisgruppen till ett första möte. Ett par timmar senare har hela krisgruppen samlats i församlingshemmet Jakobsgården i centrala Borlänge och klockan 07.40 öppnar gruppen sin verksamhet[6].

Hos Lennart Berglund och hans familj ringer telefonen strax efter klockan sju. En släkting meddelar att en olycka har inträffat. Ombord på fartyget är Lennart Berglunds svärmor och hennes make.

Georg Karlsson, kommunalråd, hör på radions morgonsändningar om olyckan men vet då ännu inte att den kommer att få konsekvenser för Borlänge. Det är först när Lennart Lindgren, ombudsman på Metall i Borlänge, ringer omkring klockan 07.30, som han får veta att en grupp pensionerade metallare och Borlängebor finns ombord på Estonia.

På Metalls kontor i Borlänge går telefonerna varma under den tidiga morgonen, då anhöriga och berörda ringer för att få information om vad som hänt.

Jönköping nås av nyheten

Hos polisen i Jönköping hör man nyheten om färjekatastrofen på radion.

Samuel Svensson blir uppringd av sin bror någon gång mellan halv sex och sex. Brodern undrar om pappan rest från Tallinn med flyg eller båt. Han har hört på nyheterna om en olycka med en färja på Östersjön. Samuel Svensson ringer sin mamma som säger att resan ägde rum med fartyg.

Curt Gemheden befinner sig på fjällvandring i Storlien. Det är snöoväder. Vid sextiden vaknar han och hör på radion att en färjekatastrof inträffat under natten. En av hans söner reser med Estonia. När han en stund senare hör att det talas om Tallinn och Stockholm frågar han sin fru, som bekräftar att sonen skulle resa från Tallinn kvällen före.

Klockan sju kommer de första anhöriga till akutmottagningen på länssjukhuset Ryhov, i Jönköping. Någon timme senare kontaktar jourhavande räddningschef sjukhuset och frågar om behovet av krisstödsarbete. Man beslutar att inkalla ledningsgruppen till sjukvårdens ledningscentral. En preliminär uppgift finns om att Pingstkyrkan i Jönköping är drabbad.

Tre telefonlinjer öppnas och bemannas av stödpersoner och Radio Jönköping hjälper till att sprida information om dessa. Efter önskemål från Pingstkyrkan flyttas telefonverksamheten senare dit. Nu finns ledningsgruppen, företrädare för kyrkan, polisen, tre personer från PKL-gruppen samt en läkare med ansvar för mediakontakter på plats. Ett kriscentrum är etablerat under förmiddagen.

Nu är det bekräftat att 21 elever från Pingstkyrkans bibelskola och en anställd inom räddningstjänsten fanns med på resan från Tallinn.

Ovisshet i Lindesberg

Radion står på under natten hos polisen i Lindesberg. Någon gång mellan 02.00 och 03.00 sprids nyheten bland personalen om att en färjeolycka skett. Någon kopplar ihop informationen med vetskapen om att en grupp kommunalanställda befinner sig på en fartygsresa och oro

präglad av ovisshet sprider sig. Först klockan 07.00 får man besked om att kommunpersonalen reste med Estonia.

Vid sextiden på morgonen larmas räddningschefen i Lindesberg av SOS-centralen. Han får veta att en grupp kommunalanställda från olika orter i Lindesbergs kommun finns ombord på det förlista fartyget Estonia. De flesta är kvinnor som arbetar i skol- och storkök. Räddningschefen sammankallar kommunens krisgrupp, bland dem kyrkans representant, kyrkoherde Orvar Homann. Man underrättar katastrofansvarig på lasarettet i Lindesberg och upprättar en informationscentral med speciella telefonnummer som lämnas till massmedia. Dessutom larmas stödgrupper i Lindesberg, Ramsberg, Frövi, Fellingsbro och Guldsmedshyttan.

En kvinna, vars make befinner sig på väg hem från Tallinn, vaknar till radions nyhetssändning 05.00. I sändningen lämnas telefonnummer till Stockholmspolisen och hon ringer genast upp för att få veta mer om vad som hänt. Hon får då sju andra telefonnummer att ringa till och efter att ha ringt igenom listan utan att ha fått några besked känner hon sig, enligt egen uppgift, som en ”tjatig kärring” och ifrågasatt.

Stadsbyggnadschefen Bo Westerberg, som känner till att en grupp kommunanställda befinner sig på en resa till Estland, vaknar tidigt till nyheterna om färjekatastrofen. Han kontrollerar uppgifterna om gruppens resa och får bekräftat att de åkt med just Estonia. Klockan är 07.45 när han ringer till kommunalrådet Conny Karlsson och berättar vad som hänt.

Anhöriga i Norrköping söker besked

Under natten mot den 28 september följer nattpersonalen hos polisen i Norrköping dramat på Östersjön via nyhetssändningar i radio. SOS Alarm i Norrköping kontaktas klockan 02.00 av ett vaktbolag som informerar om olyckan. Katastrofen känns ännu avlägsen. Det är inte förrän vid femtiden som man vid polisens larmcentral och SOS Alarm får veta att Norrköping är berört. Till polisen ringer då PRO:s kassör och berättar att de sannolikt har närmare 60 medlemmar med på fartyget. SOS Alarm får samma information genom en orolig anhörig som söker information. Han hänvisas till polisen i Norrköping.

Vakthavande polisbefäl kontaktar därefter jourhavande präst, Henric Daréus, och lasarettet i Norrköping strax före sex. Prästen ombeds ta kontakt med PRO och ringer sedan även till sjukhuspastorn vid lasarettet.

Personal på Radio Östergötland får vetskap om olyckan via Ekots utsändning klockan 05.00. I sin sändning klockan 06.15 vidarebefordrar Radio Östergötland uppgift om de telefonnummer som anhöriga kan ringa till i Stockholm. Klockan 07.00 går beskedet för första gången ut om att Östergötland är hårt drabbat.

Vid samma tid får ansvarig tjänsteman i kommunen information om olyckan.

Oroliga anhöriga som hör nyheterna om olyckan på radio börjar söka information. Många vänder sig till PRO. En av dessa är en man som får bekräftat att det var en stor grupp medlemmar från Norrköping med på fartyget, men när han försöker få veta mer är det ingen som kan lämna några uppgifter. Televisionen lämnar knapphändig information och det hänvisas till telefonnummer som anhöriga kan ringa. Han slår några av dessa nummer men ingen svarar.

En annan person ringer till Estlineterminalen för att få information och bekräftelse på om just hennes anhöriga är med på Estonia. ”Jag blev kopplad till en präst men jag ville veta om min mor verkligen hade gått ombord.”

Uppsala larmas snabbt

Jourhavande brandingenjören, Lars-Erik Falk, som är ute på tjänsteuppdrag lyssnar på nattradion och får i nyhetssändningen klockan 02.00 höra om olyckan. Med vetskap om att Tartu är vänort till Uppsala inser han att det kan finnas Uppsalabor ombord. Vid femtiden larmar han en av representanterna i den psykosociala katastrofledningsgruppen (PKL) som är med i KKL[8]-gruppen, som i sin tur tar kontakt med olika krisgrupper. Omkring en timme senare samlas en ledningsgrupp på Akademiska sjukhuset och telefonkontakt etableras med polisen.

Prästen Bertil Dovelius väcks vid femtiden när hans fru kallas till ledningsgruppsmötet på den psykiatriska mot-

tagningen på Akademiska sjukhuset. En timme senare ringer sjukhusdiakonen Gunnar Sandberg till honom och de kommer överens om att Gottsunda kyrka skall användas som kriscentrum.

Olof Nilsson vaknar när en av hans bröder ringer omkring halv åtta och berättar att fartyget som deras pappa och bror skulle resa hem med från Tallinn har sjunkit. Hans första tanke är ”detta kan inte vara sant, sådana fartyg sjunker inte”. Han förstår när han slår på TV:n att uppgiften stämmer.

Vilhelmina vaknar med beskedet

Vid sextiden på morgonen får fadern till en gymnasieflicka, som befinner sig på välgörenhetsresa till Šiaulai, nyheten om katastrofen genom radion. Han ringer genast till klassföreståndaren på skolan, som i sin tur kontaktar Sol-Britt Hansson, som är ställföreträdande rektor på Malgomajskolan. Rektorn kontaktar därefter flera personer.

Knut Isaksson, skolchef, lyssnar på radions sändningar om olyckan men kopplar inte ihop den med eleverna på skolan, förrän Sol-Britt Hansson ringer. Klockan är då omkring sju. Vid åttatiden ringer han och informerar kommunalrådet om vad som hänt.

Polismästare Olof Ersgård får också ett samtal från rektorn, klockan är då halv åtta, som vet att han är engagerad i stöd- och brottsofferföreningen. Polismästaren tar därefter kontakt med flera andra i föreningen. Klockan 08.40 har man öppnat ett kriscentrum[9] i församlingshemmet.

Räddningschefen, som vaknar och hör nyheten om att en färja förlist på Östersjön, förstår vid kontakt med polismästaren omkring åttatiden, att Vilhelmina är drabbat.

Budskapet når företrädare för Svenska kyrkan

Ärkebiskop Gunnar Weman är på onsdagsmorgonen på väg till Växjö för ett möte med svenska kyrkans centralstyrelse. Han befinner sig på Arlanda, då han omkring klockan åtta, för första gången hör talas om fartygsolyckan.

Henrik Svenungsson, biskop i Stockholms stift, blir uppringd av Göran Pettersson, som är beredskapsplanläggare, strax efter klockan sex. Biskopen känner då redan till händelsen.

3
Sjöräddningens insatser

Den finska sjöräddningen som har ansvaret för räddningsarbetet begär hjälp från den svenska.

Olyckan har inträffat på internationellt vatten men inom finskt sjöräddningsområde. Den finska räddningstjänsten har ansvaret för räddningsinsatserna och kan i sin tur be kringliggande länder om hjälp. När sjöräddningen i Åbo hör mayday-anropet inriktar man sitt arbete i denna första fas på att höja beredskapen hos kustbevakningen, att sprida information om Estonias nödanrop, att larma ut helikopterbesättning och att begära hjälp från Sverige. Denna begäran förmedlas genom sjöräddningen i Mariehamn.

Estonias rop på hjälp når inte den svenska sjöräddningen direkt

Mayday-anropen från Estonia sänds, i strid med gällande bestämmelser, på VHF kanal 16[10], vilket medför att nödropen inte kan uppfattas av den svenska sjöräddningen. Det är när sjöräddningen i Mariehamn kontaktar sjöräddningen i Stockholm, minuterna före klockan 01.00[11], som informationen om Estonias mayday-rop för första gången når Sverige. Sjöräddningen i Mariehamn meddelar att Åbo har ansvaret för räddningsinsatsen och att all tillgänglig information om läget finns där. Sjöräddningen i Stockholm ringer därefter direkt till Åbo och erbjuder hjälp. Klockan 01.00 bekräftar Åbo att helikopterhjälp önskas.

Helikoptrar larmas ut efter hand

Efter denna begäran om helikopterhjälp kontaktar sjöräddningen i Stockholm flygräddningen. Sjöräddningen gör bedömningen att alla tillgängliga helikoptrar ska larmas ut men flygräddningen tolkar situationen annorlunda. Eftersom den finska sjöräddningen leder operationen väntar man sig att få en begäran om helikoptrar direkt därifrån. I stället för att larma ut alla helikoptrar omedelbart larmas de successivt.

Att inte alla tillgängliga räddningsresurser i Sverige

Den svenska benämningen "flygräddningen" benämns även ARCC, Air Rescue Coordination Center". Vid tillfället för Estoniahaveriet var ARCC belägen på Arlanda. (ARCC och MRCC bildar det som i Sverige kallas JRCC, Joint Rescue Coordination Center.)

larmades ut har sagts bero på att den finska sjöräddningen inte bad om hjälp[12]. Praktiska problem och kontaktsvårigheter mellan Sverige, Finland och andra berörda länder förefaller ha varit betydande under natten[13].

Analysgruppen vill här lyfta fram de många heroiska insatser som möjliggjorde att 137 människor kunde räddas till livet trots det hårda väder som rådde under olycksnatten. De unga män och kvinnor, från den svenska sjöräddningen[14], som var med och genomförde det svåra arbetet som ytbärgare uppmärksammades senare för sina insatser, och fick motta en medalj som utdelades av Sveriges konung.

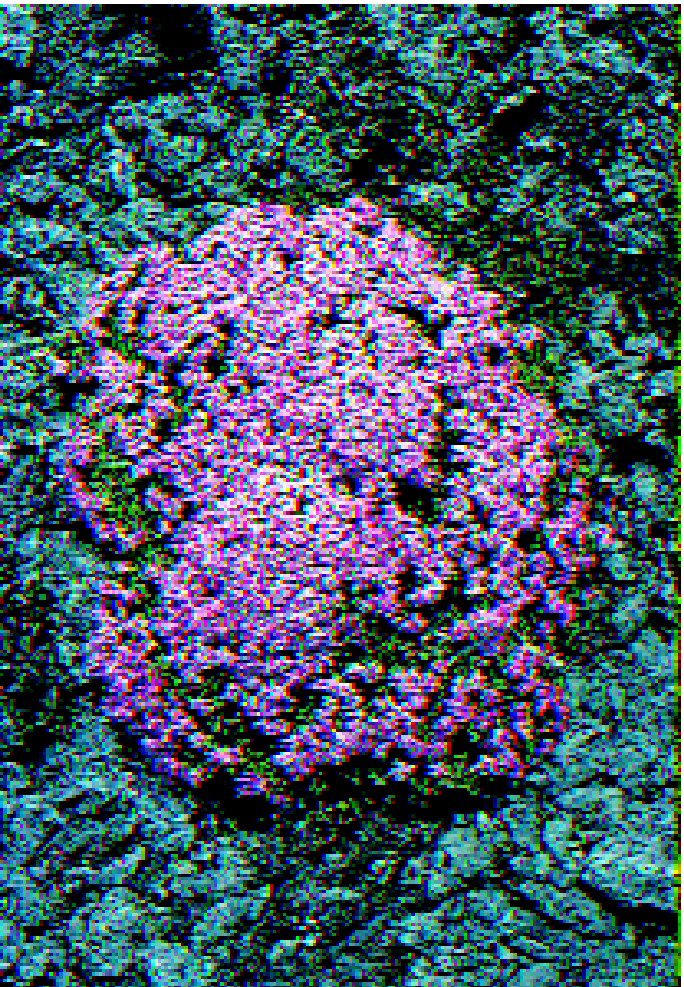

4
Regeringens agerande under natten

Arbetet inriktas på att samla all tillgänglig information och att vidta förberedande åtgärder för tillsättandet av en haveriutredning.

Statsminister Carl Bildt tar omedelbart kontakt med TT och polisens sambandscentral för att få de första, knapphändiga uppgifterna bekräftade. Han ringer även upp sjöräddningsledaren på Stockholm radio[15] och informerar sig om väderläget och räddningsinsatserna. Det förefaller nu klart att det är Estonia som förlist.

Klockan är omkring två när statsministern samlar delar av Statsrådsberedningen. Efter samtalet med sjöräddningen står det klart att fartyg inte kan nå fram till olycksplatsen inom rimlig tid. Helikoptrar är dock på väg, den svenska helikopterräddningen är larmad och två helikoptrar flygs även in från Aalborg i Danmark. Statsministern informerar ambassadör Mats Bergkvist i Helsingfors om helikoptrarnas färdväg.

Under natten tar statsminister Carl Bildt även kontakt med vakthavande på Utrikesdepartementet, bland annat för att få information om gällande former för utlysande av landssorg.

På Kommunikationsdepartementet inriktas arbetet på en haveriutredning

Vid tretiden på morgonen är kommunikationsminister Mats Odell på väg in till departementet. Rolf Tufvesson, planeringschef och Per Blixt, pressekreterare vid Näringsdepartementet informerar Statsrådsberedningen och polisen om att de finns på plats i Kommunikationsdepartementet. De inhämtar även lägesrapporter från en finsk fyrstation och från Stockholm radio. Per Blixt, som har kunskaper om och kontakter inom rederinäringen, använder dessa kanalar till att få ytterligare information och bekräftelse om olyckan och räddningsläget. De kontaktar även statssekreteraren Per Egon Johansson och departementsrådet Jan-Olof Selén som är chef för marknadsenheten för sjö- och lufttransporter.

När Mats Odell kommer analyseras läget. Med relativt färska erfarenheter av haveriutredningen rörande Jan Heweliusz-olyckan konstaterar de att formerna för en

haveriutredning är en viktig fråga. De vill undvika att en annan stat ansvarar för en sådan utredning utan att ge svenska experter insyn i arbetet.

Kontakt tas med berörda kommunikationsministrar

Tidigt på morgonen kontaktar Mats Odell den finske kommunikationsministern, Olle Norrback, och övertygar honom om vikten av att tillsätta en internationell haveriutredning bestående av representanter från Sverige, Finland och Estland.

Mats Odell talar även med kommunikationsministern i Estland, Andi Meister. Under samtalets gång säger Andi Meister att han tänker sätta sig själv som ordförande i den estniska haverikommissionen. Han undrar om inte Mats Odell skall delta i haveriutredningen eftersom de känner varandra. Mats Odell reagerar med förvåning. Han svarar att ett sådant arrangemang skulle vara helt främmande för svensk rättstradition och informerar Andi Meister om att Sverige har en permanent myndighet för haveriutredningar, nämligen Statens haverikommission. De båda ministrarna enas preliminärt om att tillsätta en internationell haveriutredning.

Utrikesdepartementet får information genom svenska ambassaden i Tallinn

Vid samtalet från Utrikesdepartementet inser Lars Grundberg, den svenska ambassadören i Estland, att en svår olycka inträffat i det hårda vädret och inleder därför ett sökande efter mer information. Han börjar med att kontakta estniska departement samt gränsbevakningen i Tallinn, som har sjöräddningsansvaret i Estland. Syftet är att sammanställa informationen och förmedla till Sverige hur situationen ser ut i Tallinn.

Ambassadören beger sig till Estlines kontor i Tallinn klockan 04.00 för att försöka få fram passagerarlistor. Med sig har han en medarbetare från ambassaden som är estnisktalande. De får snabbt klart för sig att Estlinekontoret inte har fullständiga uppgifter om vilka som rest med fartyget, men det uppges att 679 passagerare och 188 besättningsmän finns ombord. Gruppresenärer, framför allt de som löst sina biljetter i Stockholm, finns inte upptagna på listor i Tallinn, det gör inte heller besättningsmedlemmars gäster, som kan resa utan biljett. Att två besättningar alternerade ombord, liksom det faktum att personalen ibland bytte arbetspass med varandra, för med sig att även uppgifterna om besättningen är oklara.

Enskilda resenärer, som köpt sina biljetter i Tallinn, är dock registrerade, eftersom rutinerna är sådana att resenären vid biljettinköpet fyller i namn, adress, nationalitet med mera på ett passagerarkort. Lars Grundberg går, tillsammans med sina medarbetare, igenom dessa passagerarkort och känner igen flera av namnen. Han upplever att det är som att läsa deras dödsdomar. Eftersom vädret är mycket hårt vet han att de har små chanser att överleva i det kalla vattnet.

149 av de ombordvarande passagerarna har registrerat sig på detta sätt, av vilka 46 är svenska, 69 estniska och tre finska resenärer. Korten innehåller även namn på resenärer från andra länder. Efter genomgången underrättas Utrikesdepartementet via telefax om namnen på de svenska resenärerna. Lars Grundberg och hans medarbetare upprättar också en förteckning med namn och medborgarskap på övriga personer som återfinns bland de ifyllda ombordstigningskorten.

Den svenska ambassaden får genom den estniska gränsbevakningen veta att 40 personer räddats. Denna information vidarebefordras till respektive lands ambassad i Tallinn och till svenska Utrikesdepartementet. På kvällen skickar Lars Grundberg nya listor till Utrikesdepartementet. Då är uppgiften att antalet personer ombord på Estonia är 934.

5
Regeringens arbete under förmiddagen den 28 september

Kontakter tas med finska och estniska regeringarna rörande ett möte mellan statsministrarna. Diskussioner förs om tillsättandet av en haverikommission samt om behovet av fullständiga passagerarlistor. Regeringen bildar en krisgrupp.

På onsdagsmorgonen kontaktar statsminister Carl Bildt Finlands och Estlands statsministrar, Esko Aho och Mart Laar, och de beslutar om ett möte på finska Utö senare under dagen. Tanken är att statsminister Carl Bildt ska flyga över olycksplatsen i helikopter men planerna ändras, bland annat därför att det från finsk sida meddelas att det inte längre finns något att se vid förlisningsplatsen. Mötet flyttas till Åbo, för att statsministrarna skall kunna träffa överlevande från Estonia som förts till sjukhuset där.

Diskussioner om haverikommission och passagerarlistor

Klockan nio sammanträder statsminister Carl Bildt, kommunikationsminister Mats Odell, statssekreteraren på kommunikationsdepartementet Per Egon Johansson, pressekreteraren Per Blixt på Näringsdepartementet samt från Statsrådsberedningen planeringschefen Olof Ehrenkrona, pressekreteraren Per Zetterquist och utrikesansvarige departementsrådet Jonas Hafström och diskuterar formerna för en internationell haverikommission.

De försöker även ta reda på om det finns några passagerarlistor att tillgå. Statsministern ringer i detta ärende till Hans Laidwa på rederiet och får då veta att sådana förts för hand i Tallinn.

Åtgärder för att manifestera sorgen diskuteras

Klockan 09.30 hålls ytterligare ett möte, denna gång mellan Carl Bildt, Olof Ehrenkrona, Lars Christiansson och Jonas Hafström. Statsministern informerar övriga om ett samtal han har haft med kungen beträffande en minnesgudstjänst och tyst minut. Senare under dagen talar statsminister Carl Bildt även med ärkebiskop Gunnar Weman och domprost Caroline Krook i detta ärende. Statsminis-

tern beslutar att flaggning på halv stång ska ske på alla officiella byggnader.

Statsministern tar upp frågan om landssorg med kabinettssekreterare Lars-Åke Nilsson på UD. Det framkommer då att Sverige saknar formella rutiner för ett sådant förfarande.

Under förmiddagen tas kontakter mellan den avgående och den tillträdande statsministern. Bland annat diskuteras Ingvar Carlssons deltagande vid den planerade minnesgudstjänst i Storkyrkan på söndagen den 2 oktober.

Agneta Aronsson från hovet meddelar Statsrådsberedningen att kungen har sänt telegram till statschefen i Estland och talat med statsministern i Finland.

Beslut om krisgrupp vid extra regeringssammanträde

Under ett extra regeringssammanträde[16] beslutar regeringen att Statens haverikommission ska biträda i utredningsarbetet med anledning av passagerarfärjan Estonias förlisning. Statens haverikommission skall själv besluta om experter som skall delta i utredningsarbetet.

Enligt Mats Odell är det troligen under detta sammanträde som en tillfällig arbetsgrupp, en krisgrupp, bestående av ett antal statsråd m.fl. tillsätts. Statsminister Carl Bildt utser Mats Odell att leda krisgruppen.

Försvarsdepartementets roll – att hålla sig informerad

Försvarsminister Anders Björck kommer extra tidigt till departementet på onsdagsmorgonen. Han samlar sina närmaste medarbetare samt avdelningen för kustbevakning och räddningstjänst och går igenom läget. De konstaterar att räddningsarbetet och sökandet efter överlevande pågår på olycksplatsen och att samordningen sköts på myndighetsnivå. Även frågan om när räddningsinsatserna skall avslutas kommer att bli en fråga för berörda myndigheter. Enligt uppgift från Anders Björck föranleder en olycka av Estonias karaktär inte något ingripande i form av direktiv eller liknande från departementet.

Av samma anledning kommer departementet inte heller att involveras i avgörandet om när räddningsinsatserna skall avbrytas. Anders Björck deltar inte heller i några diskussioner om huruvida räddningsinsatserna bör övergå i omhändertagande av omkomna. På Försvarsdepartementet ankommer att hålla sig informerat om utvecklingen och detta gör man framför allt via medierna.

6
Regeringens arbete under eftermiddagen och kvällen den 28 september

Statsminister Carl Bildt möter statsministrarna i Finland och Estland, träffar överlevande, uttalar sig om bärgning och initierar en undersökning av passagerarfärjors konstruktion.

Strax efter klockan 12.00 flyger statsminister Carl Bildt till Åbo tillsammans med Jonas Hafström och kommendör Emil Svensson. När de flyger in över Finska viken blir det hårda vädret kännbart.

På resan till Åbo får statsminister Carl Bildt rådet att ta upp de omkomna

Vid tiden för Estonias förlisning arbetar Emil Svensson i en säkerhetspolitisk analysgrupp vid statsrådsberedningen. Han har året innan haft i uppgift att handha följderna efter olyckan med färjan Jan Heweliusz[17] som sjönk i södra Östersjön 1993. Under flygresan till Åbo berättar kommendörkaptenen om detta arbete och delar med sig av framförallt två erfarenheter: anhöriga kommer att upptas av frågor kring hur olyckan kunde ske och de kommer att ställa krav på att kropparna tas upp. På Jan Heweliusz omkom sju svenska lastbilschaufförer och Emil Svensson säger att anhöriga till dessa utsatte regeringen för ett hårt tryck och krävde att färjan skulle bärgas. Han tänker sig hur ett sådant anhörigtryck kan se ut i fallet med Estonia, där antalet omkomna är så mycket större, och ger statsministern det bestämda rådet att allt bör göras för att ta upp de omkomna.

Intryck av förhållandena inuti Jan Heweliusz

Emil Svensson berättar också för statsministern att han under arbetet med Jan Heweliusz' förlisning såg filmer som tagits vid dykningar ner till färjan. Anledningen till detta var att anhöriga ifrågasatte dykningarna och det officiella beskedet från polska myndigheter om att det inte fanns några omkomna kvar ombord. Dykpersonal på utbåtsflottiljen deltog vid visningen av de polska filmerna i syfte att dels granska om dykningarna var professionellt gjorda, dels se om några kroppar kunde identifieras. Efter

genomgången av filmerna kontaktar Emil Svensson de anhöriga och berättar att inga kroppar hade synts till.

Kommendörkaptenen berättar för statsministern att det rådde en förfärlig röra i vraket, på grund av att såväl de lösa inventarierna som de fasta inventarierna kastats omkring när fartyget vändes upp och ner. Det blir en malande, mortelliknande funktion av alla lösa delar som vandrar runt i vraket, säger Emil Svensson till statsministern och menar att dykarnas arbete skulle bli svårt. Trots detta vidhåller han att allt bör göras för att ta upp de omkomna.

Nytt möte med medierna

På flygplatsen möter gruppen ett medieuppbåd och till den samlade pressen säger statsminister Carl Bildt att regeringen har givit Statens haverikommission i uppdrag att biträda, framför allt Estland, i en utredning av haveriet. Han understryker att det är angeläget att ta reda på vad som inträffat, bland annat i syfte att utröna vad som kan göras för att förhindra ett upprepande.

Under flygresan kommer en TT-flash. En överlevande besättningsman säger sig ha sett att Estonias bogportar var öppna.

Genomgång på räddningstjänstens ledningscentral

I räddningstjänstens ledningscentral väntar Finlands och Estlands statsministrar Esko Aho och Mart Laar på statsminister Carl Bildt. De tre statsministrarna får en genomgång av räddningsoperationen och information om att ingen kan leva på det djup som man i det här läget uppskattar att fartyget ligger på.

Enskilda överläggningar

Statsministrarna överlägger därefter enskilt. För sina svenska kollegor berättar statsminister Carl Bildt efteråt att samtalet bland annat rört frågan om att tillsätta en estnisk haverikommission med svenskt och finskt biträde. Det sades också att den finska haverikommissionen skulle lokalisera fartyget med svenskt bistånd och att det var viktigt att hitta fler omkomna. Samtalet rörde också möjligheterna att förbättra Östersjöns sjösäkerhetsorganisation.

Statsministrarna träffar överlevande

Efter överläggningarna åker statsministrarna till Åbo universitets centralsjukhus för att besöka överlevande som förts dit. Det är sammanlagt 37 personer, den yngste är 12 och den äldste 77 år gammal. Den första patienten kom dit klockan 04.30 på morgonen. Klockan 07.30 började fler överlevande anlända till Åbo efter att först ha förts till Finska Utö[18].

Statsminister Carl Bildt träffar tre svenskar på sjukhuset, bland dem en 61-årig man som räddats efter att ha legat sex timmar på en räddningsflotte i Östersjön med en kroppstemperatur på 26 grader. Mart Laar talar med tre estniska besättningsmän som berättar om en våg som underifrån lyfte bogporten.

Statsminister Carl Bildt uttalar sig om ett omhändertagande av omkomna

I Åbo, efter besöket på sjukhuset och överläggningarna mellan statsministrarna, hålls en hastigt arrangerad presskonferens.

Statsminister Carl Bildt får frågan: ”Om det skulle visa sig väldigt svårt att bärga färjan, hur stora ansträngningar anser du att man bör göra för att bärga vraket?” Han svarar: ”Jag anser att vi ska göra mycket stora ansträngningar för att bärga de omkomna, vilket av hänsyn till inte minst de anhöriga är någonting som jag ser som mycket, mycket viktigt. Och det har vi diskuterat, hur det arbetet skall inledas.”

Inslaget sänds i Rapport på kvällen den 28 september. Regeringskansliet i Stockholm sänder inte ut något pressmeddelande som bekräftar detta uttalande.

Statsminister Carl Bildt vill ha en undersökning av passagerarfärjors konstruktion

Från flygplatsen inför hemresan ringer statsminister Carl Bildt upp Mats Odell. Statsministern vill att det ska undersökas om andra passagerarfärjor i drift är konstruerade på samma sätt som Estonia. Uppgifterna från de överlevande besättningsmännen, om att bogporten ”lyfts underifrån” kan tyda på ett konstruktionsfel. Kommunikationsministern får i uppgift att kontakta Sjöfartsverket. Där-

efter ringer statsminister Carl Bildt till Hans Laidwa på rederiet och informerar om denna åtgärd.

Första sammanträdet i regeringens krisgrupp

Under tiden som statsminister Carl Bildt överlägger med statsministrarna i Åbo pågår i Sverige det första sammanträdet i den krisgrupp[19] som Mats Odell uppdragits att leda. Gruppen består av statsråd från särskilt berörda departement som på detta sätt får ett forum för ett tätt informationsutbyte mellan departementen. Gruppen skall följa åtgärderna med anledning av Estonias förlisning.

Under mötet diskuteras regeringens roll och uppgifter i frågan om Estonia. Olika åsikter uttrycks, från att regeringen främst har en bevakande roll till att den skall bidra vid krisbearbetningen eftersom olyckans omfattning har gjort detta till en samhällsuppgift. Inget beslut fattas men man är dock överens om att inga utfästelser bör göras beträffande frågan om bärgning av Estonia. Den politiska hanteringen av Alexander Kielland-olyckan[20] tas upp som ett exempel på vad sådana utfästelser kan leda till.

Utöver denna övergripande diskussion diskuteras följande frågor.

Värdet av symbolhandlingar

Civilminister Inger Davidsson framhåller att hon anser det viktigt att uppföljningen av olyckan inte bara handlar om teknik. Hon menar att katastrofens omfattning gör det viktigt med sorgbearbetning i större skala och anser att värdet av symbolhandlingar inte skall förringas. Civilministern säger också att åtgärder inte får koncentreras enbart till Stockholm. Hon berättar att kontakter tagits med ärkebiskopen och landshövding Gösta Gunnarsson i avsikt att organisera sorgemanifestationer över hela landet. Gösta Gunnarsson är den äldste i landshövdingegruppen, och den som leder landshövdingemötena samt har direktkontakterna med regeringen.

Frågan om bärgning av Estonia

Kommunikationsdepartementet uppger att det borde vara möjligt att bärga Estonia, som enligt uppgift ligger på 80–90 meters djup. Det anges att en sådan operation kräver insatser av mycket kraftiga kranfartyg och att kostnaderna uppskattas till mellan 100 och 500 miljoner kronor. Försvarsdepartementet åtar sig att utreda om försvarsmakten kan bidra med bärgningshjälpmedel.

Mötesdeltagarna talar även om vikten av att, vid en bedömning i bärgningsfrågan, ta hänsyn till den svåra situation som anhöriga befinner sig i innan en försvunnen person lagligen kan förklaras död.

Straffrättsligt ansvar

Beträffande frågan om olyckans orsaker uttalas från Justitiedepartementet att straffrättsligt ansvar kan bli aktuellt och att lagföring vid svensk domstol kan komma i fråga, om det föreligger misstanke om grova brott. Vid misstanke om mindre grova brott gäller detsamma, om gärningsmannen har anknytning till Sverige.

Informationssamordning på Kommunikationsdepartementet

Innan mötet avslutas utses kontaktpersoner på departementen. Deras uppgift blir att rapportera fortlöpande om det egna departementets arbete till Per Egon Johansson, statssekreterare på Kommunikationsdepartementet. Statssekreteraren skall ansvara för att denna information samordnas.

Kommunikationsdepartementet diskuterar omhändertagande av omkomna och haverikommission

På departementet diskuteras utformandet av ett uppdrag till Sjöfartsverket gällande undersökning av tekniska och legala förutsättningar att omhänderta omkomna. Vid denna tidpunkt är fartygets exakta läge inte känt och inte heller vet man var de omkomna kan påträffas.

Per Egon Johansson uppdras att ansvara för att beslutsunderlag rörande bland annat frågan om omhändertagande av de omkomna tas fram och har med anledning av detta täta kontakter med Sjöfartsverkets chefsjurist Johan Franson och generaldirektör Kaj Janérus samt med rederiet.

Förslag från Estland om gemensam haverikommission
Utrikesdepartementet förmedlar ett skriftligt förslag från Estlands regering, via dess ambassad i Stockholm, om att de estniska, svenska och finländska regeringarna skall bilda en gemensam haverikommission. Från Utrikesdepartementet går ett faxmeddelande till den svenske ambassadören i Tallinn, Lars Grundberg, med uppgift om att Estlands ambassadör i Stockholm informerats muntligen om att Sverige självklart kommer att medverka i utredningen.

Mats Odell ber generaldirektören för Svenska haverikommissionen, Olof Forssberg, att åka till Finland för att sätta sig in i frågan och ta de initiativ som behövs för att få igång en haverikommission.

Kvällssammanträde i Regeringskansliet

När statsminister Carl Bildt återkommer från Åbo hålls på kvällen ett sammanträde[21] i regeringsrummet på Rosenbad. Statsministern sammanfattar resultatet av det första dygnets arbete och beskriver läget enligt följande:

- Estland sätter upp en haverikommission som biträds av Sverige och Finland. Den finländska haverikommissionen anser sig ha en skyldighet att lokalisera fartyget, som ligger på internationellt vatten.
- Starka humanitära skäl talar för att de omkomna skall omhändertas, denna målsättning är otvetydig. Ordet bärgning skall inte användas i sammanhanget, eftersom detta ord syftar på att hela fartyget.
- Ett seminarium med Estland och Finland angående färjetrafiken i Östersjön skall genomföras.
- Eftersom ett konstruktionsfel kan ha orsakat olyckan, bör det utredas om liknande fel kan återfinnas på andra fartyg.
- Minnesgudstjänst skall hållas i Storkyrkan på samma tid som motsvarande ceremonier i Åbo och Tallinn.

Under mötet diskuteras ytbärgarnas arbete på olycksplatsen och man enas om att föreslå Konungen att dessa uppmärksammas med medaljer för sina insatser.

Enligt Jonas Hafströms anteckningar uttalar statsminister Carl Bildt vid detta möte: ”Kropparna ska upp, kransar ska läggas på gravarna”.

7
De centrala myndigheternas agerande den 28 september

Sjöfartsverket kontaktar Statens haverikommission och besvarar frågor från svenska och internationella massmedier. Representanter för Statens haverikommission reser till Finland. Polisen organiserar telefonmottagning och krismottagning vid Estlineterminalen samt förbereder ett identifieringsarbete.

Efter det inledande samtalet vid tretiden på natten fortsätter telefonen att ringa hemma hos Sjöfartsverkets generaldirektör Kaj Janérus. Han talar bland annat med Erik Lundin, som är tillförordnad sjösäkerhetsdirektör[22] och Jan-Olof Selén på Kommunikationsdepartementet.

Sjöfartsverket söker information

När generaldirektören senare kommer till Sjöfartsverket är sjötrafikdirektören Kjell Reslow och informationschefen Lars-Göran Bronow på plats. Efter en stund kommer Sten Anderson, avdelningsdirektör på Sjöfartsinspektionen. Situationen är kaotisk. Man försöker på olika sätt få fram så mycket information som möjligt.

Kjell Reslow informerar om att Estonia havererat på internationellt vatten men inom finskt sjöräddningsterritorium. I enlighet med det sjöräddningsavtal som finns mellan Sverige och Finland avvaktar man en begäran om bistånd, innan några resurser larmas ut. Vid det här laget är dock samtliga tillgängliga sjöräddningsstationer larmade.

Kontakt tas med Statens haverikommission

Sten Anderson, som är Sjöfartsinspektionens observatör i Statens haverikommissions utredningar, har sedan tidigare ett möte inbokat på förmiddagen i Stockholm med haverikommissionen. Han och de övriga enas dock om att inte låta någon tid gå till spillo och kontaktar därför generaldirektören i Statens haverikommission Olof Forssberg omedelbart, för att erbjuda Sjöfartsverkets tjänster.

Anstormning av medier från hela världen

Medier från världens alla hörn vänder sig till Sjöfartsverket i sökandet efter information. Journalister i Tokyo, New York och London vill ha upplysningar samtidigt som deras kolleger från Norrköping och Stockholm vill bekräfta uppgifter om läget. Informationschefen och hans

assistent kan inte ta emot alla samtal. Framför allt är det upplysningar om fartygets tekniska konstruktion som medierna vill ha. Att sjösäkerhetsdirektören Bengt-Erik Stenmark är på tjänsteresa för med sig att inspektionsdistriktet i Stockholm får ta hand om en stor del av förfrågningarna.

När medierna hör av sig kan Kaj Janérus bekräfta att fartyget sjunkit, att räddningsinsatser är insatta, att ett stort antal människor omkommit, att flertalet av dem är svenska medborgare, samt att man inte har några uppgifter om hur många som räddats. Sjöfartsverket håller inte någon presskonferens.

I ett internt meddelande till Sjöfartsverkets personal meddelar Kaj Janérus denna dag att Estonia hade totalt 867 personer ombord under olycksnatten.

Den egna personalen drabbad av olyckan

Informationsbehovet är också stort bland Sjöfartsverkets egna anställda. Maj Lindhagen, som arbetar med debriefing[23], personalhantering och anhörigkontakter kallas in till kontoret redan klockan fem på morgonen. Det står tidigt klart att personal från verket är med på färjan men det är länge oklart hur många och vilka det rör sig om.

Klockan nio på morgonen vet man vilka som var med ombord olycksnatten och Maj Lindhagen beger sig till Sjöfartsinspektionen i Stockholm för att arbeta med personalen där. Det ska dröja ännu ett dygn innan man vet vilka ur den egna personalen som omkommit.

De svenska och finska haverikommissionerna möts i Åbo

Strax efter att nyhetssändningen om Estonia tonat ut hemma hos Olof Forssberg ringer Jan-Olof Selén på Kommunikationsdepartementet. Samtalet rör frågan om hur en haveriutredning skall bedrivas. En stund senare ringer Sten Anderson från Sjöfartsinspektionen.

Efter ett slutsammanträde rörande en annan sjöolycka beger sig Olof Forssberg och Sten Anderson, tillsammans med två medarbetare från haverikommissionen, till Finland. De når Åbo på kvällen. Gruppen träffar representanter för den finska haverikommissionen och får besked om att den estniska haverikommissionen anländer dagen därpå.

Polisen och svenska identifieringskommissionen

Telefonmottagning organiseras

Under samtalet med vakthavande på jourcentralen får polisöverintendent Roland Ståhl veta att jourhavande på Utrikesdepartementet, Kerstin Melén, bett honom ringa. Klockan är 02.45 då han får tag i henne. Kerstin Melén vill ha besked om hur anhöriga skall informeras och om vem som skall ansvara för telefonförfrågningar.

Roland Ståhl ringer till LKC[24] och meddelar att verksamheten skall ledas av Polismyndigheten i Stockholms län och att ansvaret för identifiering av de omkomna ligger hos ID-kommissionen vid Rikskriminalpolisen.

Klockan 03.30 är polisens första telefonmottagning organiserad. Ansvarig för mottagningen är kriminalkommissarien Walter Kegö. Klockan 04.45 finns fyra anknytningar till polisen öppna för telefonsamtal rörande katastrofen.

Hård belastning

Under dagen tar man på polisens telefonmottagning emot en stor mängd samtal som 15–20 personer arbetar med att besvara efter bästa förmåga. Oroliga människor vill veta om just deras anhöriga är med på Estonia. Under samtalen noteras personuppgifter på saknade personer och samlas i ett katastrofregister.

Anhöriga har svårt att komma fram på polisens telefon på grund av den enorma belastningen. De vänder sig därför till alla tänkbara instanser för att få information. För att avlasta polisen i Stockholm och för att komma vidare i arbetet med att upprätta listor över saknade öppnas under förmiddagen telefonlinjer till polisen i Malmö och Göteborg. Anhöriga uppmanas via TT att vända sig dit.

Mottagande av anhöriga vid Estlineterminalen förbereds

Beredskapshavande polischef underrättas om katastrofen klockan 02.30. Han bedömer att en ledningsstab skall upprättas vid Estlineterminalen för att organisera arbetet

Syftet med polisens katastrofregister är flerfaldigt:
1. Det ska bidra till en effektiv och säker identifiering av såväl skadade, utrymda och döda som efterfrågade personer.
2. Det ska ge information om personer som förts till sjukhus, upptagningsplatser, inkvarteringar och liknande.
3. Det ska lämna information om gods och fordon som omhändertagits eller utlämnats.
4. Det ska ligga till grund för insamling av tillräcklig information om de personer som efterfrågat saknade så att de kan kontaktas igen.

För att upprätta katastrofregistret använder polisen sju olika blanketter, varav tre används för registrering av drabbade och efterfrågade människor. De övriga blanketterna används för efterfrågade fordon och gods.

med att ta emot anhöriga och passagerare. Kontakter skall även tas med myndigheter och rederiet. Fem minuter senare förbereds registreringen av anhöriga/passagerare genom att blanketter mångfaldigas och distribueras.

Vid tretiden underrättas chefen för LKC och en halvtimme senare länspolismästaren vid Polismyndigheten i Stockholms län.

Passagerarlistor efterlyses

Redan vid det första samtalet med jourcentralen klockan halv tre, har Roland Ståhl bett vakthavande att ta in passagerarlistor. Detta arbete inleds när en polispatrull klockan 03.10 beger sig till Estlineterminalen. När poliserna kommer fram finns ett tiotal journalister redan där.

Efter samråd mellan polisen och Estlines VD Mats Björrud beslutas att personal från Estline ska arbeta med att ta fram passagerarlistor. Vid halvsjutiden får Roland Ståhl veta, genom ledningscentralen i Stockholm, att passagerarlistor ännu inte finns tillgängliga.

Den svenska identifieringskommissionen sammankallas

Roland Ståhl, som är ordförande i Svenska identifieringskommissionen, påbörjar arbetet med att sammankalla gruppen. Syftet är att diskutera och förbereda arbetet med att identifiera omkomna svenskar som omhändertas.

Det första sammanträdet äger rum klockan 08.30. Under mötet diskuteras hur arbetet med att samla in uppgifter om saknade skall organiseras. Insatserna skall samordnas med den finska identifieringskommissionen.

Senare under dagen diskuterar kommissionen när och hur jämförelsematerial från anhöriga till saknade svenska medborgare skall börja samlas in. Identifieringskommissionen behöver underlag för identifiering bland annat i form av läkar- och tandläkarjournaler, anhörigas beskrivningar av de omkomna, deras klädsel, smycken och speciella kännetecken. Att få fram passagerarlistor är ett viktigt underlag för detta arbete.

Åklagarmyndigheten

Redan klockan 10.40 på olycksdagen beslutar överåklagaren Uno Hagelberg på åklagarmyndigheten i Stockholm, att inleda förundersökning angående Estoniahaveriet. Syftet är att säkra bevis. Ärendet lottas på chefsåklagaren Birgitta Cronier. Kontakt tas med Olof Forssberg och finska myndigheter. Kriminalkommissarien Kurt Alopaeus i Finland meddelar att samtal med de överlevande har påbörjats.

8
Krisarbetet påbörjas runt om i Sverige

På orter som drabbas särskilt hårt av olyckan
organiseras krismottagningar efter hand som nyheten når fram.

Många av de svenska resenärerna ombord på Estonia kom från Stockholms län. Flera av dessa reste i grupper av olika slag, bland andra civilanställda hos polisen, anställda på Statoil, inom Ericssonkoncernen och Kooperativa institutet. På dessa företag och även på andra platser i Stockholm bildas krismottagningar för anhöriga till de omkomna. Här nedan presenteras några exempel på denna verksamhet.

Krismottagning på Estlineterminalen i Stockholm

Klockan är fem när Bo Brismar, cheföverläkare för DEMC, akut- och katastrofmedicinskt centrum vid Södersjukhuset, får samtalet från stabsläkaren vid CAK och uppdras att vara ledningsläkare vid Estlineterminalen. Han kommer dit en timme senare, tillsammans med två sjukvårdsgrupper från sjukhuset. På plats i terminalen finns då redan ett 20-tal personer från socialjouren, så småningom kommer där att finnas ett 50-tal hjälpare från olika organisationer. Ett fåtal anhöriga och vänner till fartygskatastrofens offer har kommit till terminalen liksom representanter från massmedierna. Fler anhöriga kan förväntas komma till terminalen. Däremot finns inga förväntningar om att överlevande ska komma.

Bo Brismar inleder arbetet med att organisera informationsverksamhet till de anhöriga, färjepassagerarna och massmedierna. Till sin hjälp har han informationschefen från Södersjukhuset, en tjänsteman från rederiet och polisinsatschefen i terminalen.

Psykosocial stödverksamhet

Klockan 08.00 skiljer man på medierna och anhöriga inne i terminalen. De anhöriga börjar nu bli så många att de fyller terminalen. Tre centra inrättas och bemannas med personal från sjukvårdsgrupperna, olika krisgrupper, olika kyrkliga organisationer, kommunens socialtjänst och personal från Estline. I dessa centra integreras den psyko-

sociala stödverksamheten med informationsverksamhet. Man samverkar med polisen i arbetet med att ge enskild information till anhöriga och samlar även in information om de saknade. Oroliga och upprörda anhöriga frågar efter passagerarlistor och söker uppgifter om överlevande och omhändertagna omkomna. Tillförlitlig information går inte att få fram. Listor som upprättas korrigeras hela tiden.

Telefonmottagning inrättas

Avskilt från arbetet i terminalen upprättas en telefonmottagning. Uppgifter om telefonnummer till denna går ut via massmedierna. Belastningen är mycket hård, omkring 11-tiden på förmiddagen bemannas telefonjouren med 60 personer. Under samtalen med anhöriga samlas uppgifter in om de saknade personerna. Blanketterna samlas in efteråt av polisen och blir inte tillgängliga för stödpersonerna förrän en tid senare, vilket för med sig att en direkt uppföljning av stödsamtalen inte kan ske.

Kaotiska förhållanden

Mängden av anhöriga som kommer till terminalen gör att förhållandena rätt snart blir kaotiska. Bristen på information om döda och saknade innebär att de anhöriga utsätts för en påfrestande väntan i ovisshet.

En av de många berörda, Samuel Svensson från Jönköping, inser att fadern reste med Estonia och följer TV:s rapportering av olyckan. Han ringer de nummer till Stockholm som visas på TV utan att få svar. Tillsammans med en vän beger han sig till Stockholm och Estlineterminalen. Han kommer fram på eftermiddagen. Inne i terminalen går han igenom listor på överlevande. Hans far namn står inte med. På kvällen kommer Silja Europa in till Stockholm och ombord finns några överlevande. Men inte Samuels far.

Informations- och stödverksamheten vid terminalen avslutas den 1 oktober.

Krisgrupper startas inom polisen

Vid 03.15 kontaktar någon vid LKC chefen för polisens arbetsmiljöenhet och informerar om att ett 70-tal polisanställda finns med på olycksfärjan. Vid halvfyratiden upprättas en direktförbindelse till polisen i Åbo.

Klockan 05.30 har polismyndigheten i Stockholms län upprättat en krisstab i omedelbar anslutning till LKC. Man konstaterar att samtliga polismästardistrikt i länet har anställda med på Estonia. Behovet av psykosocialt stöd bedöms som stort. Krisstaben påbörjar arbetet med att starta upp en krisgrupp i varje polisdistrikt och avdelning. Målgruppen är i första hand insatspersonal, arbetskamrater och anhöriga till saknad personal, överlevande och personalen på krisgrupperna. Andra anhöriga till saknade skall hänvisas till landstinget. Krisgrupperna skall genomföra stödsamtal och ge information.

Krisstaben får information från LKC som har kontakt med insatschefen på Estlineterminalen, RPS:s informationscentral, ID-kommissionen och våldsroteln vid Polismyndigheten i Stockholms län. Inhämtad information skickas från krisstaben till krisgrupperna via fax och genom möten. Krisgrupperna får även information från massmedierna.

Krisgrupper inom företag som drabbats

På Statoil och Ericsson bildas tidigt krisgrupper som kontaktar anhöriga till de anställda som rest med Estonia för företagets räkning. Ambitionen är att erbjuda stöd och hjälpa till att förmedla information. Varje anhörig får en eller flera kontaktmän.

Den intensiva verksamheten i krisgrupperna pågår ett par veckor efter olyckan. Under de första dagarna är det psykologiska stödet viktigast, liksom hjälpen med att få information om döda, saknade och räddade. Så småningom får de anhöriga även hjälp med att hantera försäkringsfrågor, frågor om dödförklaring, boutredning m.m.

Under hösten hålls ytterligare några möten för samtliga anhöriga.

Krismottagningar på sjukhusen i Stockholm

På de sjukhus som informerats om olyckan förbereds krisgrupper och lokaler för omhändertagande av skadade och deras anhöriga och för anhöriga till saknade.

På Södersjukhuset arbetar en PKL-grupp och resursgrupp med att dels möta anhöriga till patienter och saknade, dels bemanna en telefonmottagning och därutöver avlösa stödgrupper i färjeterminalen. Arbetet på sjukhuset förstärks genom ett kristeam från Södermalms psykiatriska sektor och en estnisktalande psykiater. Stödinsatserna pågår till den 5 oktober. Sjukhuset tar emot ett 30-tal överlevande.

På Huddinge Sjukhus fördelas PKL-gruppen och resursgruppens arbete på ett liknande sätt. Utöver detta arbetar man med debriefing av sjukvårdspersonal som deltagit i helikopterinsatserna. Dessutom sänder man en resursgrupp till Åbo vars uppgift är att stödja svenskar som omhändertagits och förts till sjukhus där.

Den psykosociala stödverksamheten pågår under ca två veckor. Sjukhuset tar emot sju överlevande.

Karolinska Sjukhusets PKL-grupp och beredskapsgrupp bemannar en telefonmottagning. Telefonmottagningen pågår till den 14 oktober. Dessutom medverkar man i arbetet i terminalen. Överläkaren och koordinatorn för krisverksamheten på sjukhuset och några personer ur beredskapsgruppen får i uppdrag av stabsläkaren att samordna och leda sjukvårdens psykosociala verksamhet i terminalen. Sjukhuset tar inte emot några överlevande.

På Jakobsgården i Borlänge samlas anhöriga

Vakthavande befäl bedömer informationen han får på morgonen så att polisens uppgift kommer att bli ett rent psykosocialt omhändertagande. Han får ett faxmeddelande från företrädaren för Surahammars busstrafikbolag med en lista över de passagerare som åkt med på Estlandsresan. Vakthavande befäl underrättar beredskapshavande polischef i länet, som i sin tur underrättar länspolismästaren i Falun. Polismyndigheten i Borlänge får ansvar för samordningen i länet.

Klockan kvart i åtta hålls ett möte med delar av krisgruppens medlemmar och polisledningen i Borlänge. Samtidigt, vid den ordinarie morgonsamlingen, informeras polispersonalen om det inträffade. Några minuter senare utses polisintendenten Bertil Ståhle till att upprätta och leda en ledningsstab i polishuset. Man inser nu att krishanteringen kommer att bli en stor arbetsuppgift. Två personer får ansvaret att sköta kontakterna med anhöriga och press. Några andra utses att svara för inhämtande av uppgifter om omkomna och saknade. Redan klockan åtta ringer många från medierna till polisen.

Birgitta Berggren organiserar krisgruppen i församlingshemmet Jakobsgården i centrala Borlänge. Klockan kvart över åtta inkallar hon övriga medlemmar i krisgruppen. Tre telefonlinjer öppnas till församlingshemmet klockan 08.40 och polisen underrättas och ombeds hänvisa anhöriga att ringa dit. Även medierna får telefonnumren för att informera allmänheten.

Alla som kommer till Jakobsgården kan samtala med någon präst, kurator eller medmänniska. Varje dag lämnar samma polisman information till anhöriga klockan 15.00 och till pressen klockan 16.30. Polisen får sin information främst från den svenska identifieringskommissionen.

Insamlandet av jämförelsematerial för identifieringsarbete sköts till stor del av polismän på plats i församlingshemmet.

Krisgruppen arbetar i församlingshemmet varje dag mellan 08.00–ca 21.00, fram till den 5 oktober och därefter fortsätter krishanteringen i mindre anhöriggrupper[25]. Varje familj som drabbats av katastrofen fick så småningom en egen stödperson.

Den lokala krisgruppen finns i Borlänge sedan 1988. Den består av representanter från ambulansverksamhet, kyrka, polis, räddningstjänst och socialförvaltning. Gruppen samarbetar med Borlängehälsan, psykmottagningen och skolan. Målsättningen med krisgruppens arbete är bl.a. att lämna stöd och hjälp till drabbade och anhöriga vid större eller mindre olyckor.

Krisarbetet i Jönköping

En representant för PKL-gruppen infinner sig vid sjutiden på länssjukhuset i Jönköping för att ta hand om några anhöriga. Snart förstår sjukhuspersonalen att det finns fler drabbade i Jönköping.

Jourhavande räddningschef sammankallar halv tio ledningsgruppen för katastrofarbete. Ledningsgruppen beslutar att inrätta ett större kriscentrum i Pingstkyrkan och en mindre mottagning på länssjukhuset.

I Pingstkyrkan tar kyrkans personal hand om kontakten med drabbade personer. Stödgruppen arbetar med administration, struktur och samordnar olika aktiviteter samt håller i kontakterna med massmedierna. En särskild presstelefon bemannas med en PKL-medlem. Under förmiddagen börjar anhöriga och vänner samlas i kyrkan. Klockan 13 har anhöriga till alla 21 personer som var med på bibelskolans resa kontaktats. På kvällen är ett drygt hundratal personer samlade. Kyrkan håller öppet dygnet runt. De flesta anhöriga är från andra orter än Jönköping. Kyrkan ser till att dessa får någon stödperson på sin hemort.

De närstående får vid tre tillfällen under dagen samlad information från stödgruppen. Bland annat kan besked lämnas om att sex elever överlevt katastrofen.

Mottagningen på länssjukhuset bemannas med fyra personer från sjukhusets stödgrupp. Tre telefonlinjer bemannas. Numret lämnas ut till lokalradion för spridning till allmänheten. Sju drabbade familjer som inte hade anknytning till bibelskolan hör av sig.

Curt Gemheden ringer från Storlien till Estlineterminalen och får rådet att åka dit för att få den bästa informationen. Tillsammans med hustrun tar han tåget på morgonen från Storlien och under resan lyssnar de på radion. Genom nyhetssändningarna förstår de att det bara är ett fåtal människor som överlevt katastrofen. När tåget passerar Järpen ringer mobiltelefonen. En av deras söner ringer och berättar att brodern som rest med Estonia har ringt från färjan Isabella. Klockan är 09.30. Sonen har överlevt. På TV redovisas sonen som saknad.

Krisgrupp och Stöttegrupp för anhöriga i Lindesbergs kommun

Lindesberg

Från klockan 06.15 sänder länsradion extra nyhetssändningar. Ca 06.50 uppges att en buss med passagerare från Lindesberg är med på Estonia.

POSOM-gruppen i Lindesberg samlas på brandstationen vid halv åttatiden. I gruppen ingår räddningschefen, en skolpsykolog, en kurator, en socialsekreterare, två poliser och vid något tillfälle personal från kyrkan. Man beslutar att aktivera Stöttegruppen i Fellingsbro och upprätta andra stödgrupper. Gruppen undersöker vilka som var med på Estonia från kommunen. Två som finns med på resebyråns lista över passagerare har inte rest med. Rykten som uppstår kontrolleras. Räddningschefen sköter mediakontakterna som är betydligt fler än vad han förväntade sig. Klockan 13.00 hålls en presskonferens för svenska och utländska massmedier. POSOM-gruppen har den mest tillförlitliga informationen om de saknade i länet.

Kyrkoherde Orvar Homann sammankallar sina medarbetare och startar en stödgruppsorganisation. Han meddelar via länsradion att församlingshemmet har öppnats för anhöriga. I stödgruppen finns två läkare, psykiater, två kuratorer, en psykolog, tre präster och en diakon. Under eftermiddagen går man ut till drabbade arbetsplatser. Orvar Homann uppger att han fann situationen kaotisk och pressande eftersom det inte fanns någon beredskap i församlingen. Han ledde arbetet och tog hand om informationsarbetet. Senare fick varje drabbad familj en egen kontaktperson.

Klockan kvart i åtta får kommunens personalchef en deltagarlista från resebyrån. Personalen samlas för ett informationsmöte klockan nio. Samtidigt åker Bo Westerberg, stadsbyggnadschef, till de berörda köken inom kommunen för att informera om olyckan. Socialsekreterare

POSOM-grupp: Beredskapsgrupp för psykiskt och socialt omhändertagande.

En sådan grupp bör, enligt Socialstyrelsen, finnas inom varje kommun. Kan sägas utgöra en motsvarighet till sjukvårdens PKL-grupper, psykologisk/psykiatrisk katastrofledningsgrupp. I POSOM-grupper medverkar i de flesta fall representanter för kyrkan, skolan, polisen, primärvården, socialtjänsten och räddningstjänsten. Gruppernas uppgift bör vara att vid akuta kriser, olyckor eller katastrofer hjälpa enskilda eller grupper genom att
– vara stödpersoner
– upprätta informations- och stödcentrum
– samverka med andra organisationer
– stödja räddningstjänsten vid debriefing
– utbilda egna organisationen.[26]

och hemterapeuter är i beredskap. Klockan 12.00 har barnomsorgen fått fram listor över barn som drabbats och informerar berörda daghem och skolor. En kommunal ledningsgrupp bildas med kommunalrådet, kommundirektören, oppositionsrådet, räddningschefen, stadsbyggnadschefen, personalchefen och chefen för miljö- och räddningsnämnden. Kommunalrådet informerar externt och ledningsgruppen internt. Den spontant bildade ledningsgruppen beslutar 13.45 att personlig kontakt skall tas med alla anhöriga. Besöken påbörjas vid 15-tiden. Det visar sig ta flera veckor innan anhöriga till samtliga saknade har kunnat nås.

08.30 samlas katastrofkansliet på Lindesbergs lasarett.

Fellingsbro

Klockan 06.00 hör någon i Stöttegruppen i Fellingsbro på radio att det hänt en olycka. Strax därefter samlas medlemmar i Stöttegruppen i församlingshemmet Olofsborg och vid åttatiden startar gruppen sin krisverksamhet.

Distriktsläkaren med två sjuksköterskor flyttar sin krisverksamhet till församlingshemmet klockan nio.

Genom polisen får man tillgång till resebyråns passagerarlistor och börjar åka hem till drabbade familjer för att erbjuda dem möjligheten att komma till stödgruppen i församlingshemmet.Under förmiddagen börjar anhöriga att komma. En del tar sig dit själva, andra hämtas av stöttegruppens medlemmar. Telefoner och telefax installeras. Mat tillagas. Personal från förskola och daghem kommer för att träffa drabbade barn. Skolkurator, speciallärare och stödpersoner sätts in i drabbade skolklasser. På kvällen håller kyrkoherden en andaktstund. Två personer håller i presskontakterna.

En anhörig berättar för analysgruppen att han fick besked om olyckan klockan halv åtta på morgonen och att hans första tanke var att åka till sjukhuset. Men någon från Stöttegruppen kom och ”tvingade” honom att följa med till församlingshemmet och det är han tacksam för idag. Han säger att församlingshemmet blev som ett hem, alla bodde där och bygdens folk ställde upp och hjälpte till. Uppslutningen var stor och viktig.

Fram till den 3 oktober arbetar Stöttegruppen dygnet runt i treskift för att hjälpa de drabbade. Vid olika tillfällen under dessa dagar kommer representanter från bland annat kommunen och försäkringsbolag för att informera om olika frågor.

Den 20 november kommer ett brev till de anhöriga i Fellingsbro från den person som guidat deras anhöriga i Tallinn. Brevet beskriver de omkomnas sista dag. De anhöriga uppskattar brevet mycket.

PRO-lokalen blir kriscentrum i Norrköping

Vid samtal med Norrköpingpolisens larmcentral åtar sig PRO:s kassör att öppna föreningslokalen i Stadshuset. Några PRO-medlemmar samlas snart där. Telefonerna

Stöttegruppen bildades 1992 efter en brandolycka. Den består av medlemmar från olika yrkeskategorier. Räddningstjänsten larmar vid behov Stöttegruppen och landstinget ställer vid behov en sjuksköterska till förfogande.

ringer. Människor undrar om deras anhörig var med på resan. PRO-medlemmarna svarar med hjälp av en lista över resenärer. Under de första timmarna är även journalister inne i PRO-lokalen.

Jourhavande präst, Henric Daréus, åker till Stadshuset och dit kommer snart fler präster och pastorer som larmats. Dagen ägnas åt samtal och själavård. Kyrkan öppnar senare en telefonlinje ”Estonia-jouren” som under första tiden ständigt är bemannad.

Någon i psykiatriska klinikens jourlinje ringer till en PUG-medlem som vidarebefordrar information till PUG:s koordinator 06.45.

Lokalradion förmedlar information om att länet är hårt drabbat

Strax före klockan sju får Radio Östergötland veta att ett stort antal PRO-medlemmar är med på Estonia. Radion intervjuar ordföranden i organisationen i sjusändningen och lyssnarna får höra att länet är hårt drabbat och att PRO:s lokaler i Stadshuset står öppna för dem som vill komma dit. Telefonnummer för anhöriga att ringa lämnas ut. Radiostationen sänder direkt från Stadshuset strax före klockan 08.00. Under förmiddagen intervjuas fler PRO-medlemmar. Flera kyrkor hör av sig till radiostationen och meddelar att kyrkorna står öppna.

Kommunens katastroforganisation

Vid halv åttatiden får kommunstyrelsens blivande ordförande och ordföranden i pensionärsrådet information om olyckan och beger sig till Stadshuset. På väg till ett möte får kommunstyrelsens ordförande via radio veta vad som hänt. Han tar sig omedelbart till Stadshuset.

PUG (Psykologiska uppföljningsgruppen vid lasarettet i Norrköping) ansvarar för uppföljningsarbete efter avslutade räddningsinsatser. Detta sker genom krisbearbetande samtal och andra åtgärder.

Socialdirektören beslutar att utlösa kommunens katastroforganisation och de lokala kontoren underrättas.

Tio av PUG:s medlemmar samlas till möte klockan åtta på lasarettet i Norrköping och därefter öppnas katastrofkansliet. Fyra medlemmar åker till ett möte i Stadshuset klockan nio. Närvarande är representanter för kommunledning, socialförvaltning, kyrka, lasarett och PRO. Inga representanter från polisen närvarande.

En ledningsgrupp och en samordningsgrupp bildas med representanter från PUG, Svenska missionskyrkan, PRO, socialjouren och kommunledningen. Senare tillkommer en representant för polisen. Strax därefter håller samordningsgruppen ett möte. Kommunens informationschef får till uppgift ett sköta mediakontakterna. Personer från PUG och från kyrkan arbetar med psykosocialt omhändertagande. Personal från PUG övertar arbetet med inkommande samtal.

En presskonferens hålls i Stadshuset.

Ordinarie ledningsmöte hålls klockan 08.00 i polishuset. Osäkerhet råder över polisens roll i krisarbetet och vilka kriscentra som öppnats. Situationen är förvirrad. Flera börjar svara på telefonsamtal. Anhöriga uppmanas vända sig till PRO:s lokaler i Stadshuset. På morgonen får polisen listor på resenärer från PRO. Några poliser flyttar in i Stadshuset och påbörjar arbetet. En poliskommissarie ingår därefter i samordningsgruppen och blir den som förmedlar polisens information. Vid tiotiden begär Stockholmspolisen att identifieringsmaterial skall samlas in.

Polisen informerar om att det inte finns några pålitliga besked att ge beträffande passagerare och överlevande.

Radio Östergötland går vid lunchtid ut med information till lyssnarna om vilket telefonnummer de kan ringa för att få kontakt med det upprättade kriscentret.

Klockan 15.00 har hälften av de anhöriga kunnat nås. Varje anhörig fick senare en egen kontaktperson.

Gottsunda kyrka blir kriscentrum i Uppsala

Klockan sex samlas Uppsala läns landstings PKL-grupp i Akademiska sjukhuset. Gruppen etablerar kontakt med polisen. Ett kriscentrum börjar organiseras i Gottsunda kyrka. Telefonlinjer dras in och kristeam gör sig klara att

möta de drabbade. Prästen Bertil Dovelius informerar kommunalrådet Gunnar Hedberg om beslutet att öppna ett kriscentrum i kyrkan.

Klockan nio kommer den första som ville ha hjälp. Polisen i kriscentret registrerar saknade och efterfrågade och förmedlar denna information till polisledningen. Osäkerhet råder över vad som har hänt. Allt är overkligt. Många frågar sig hur det kan ha gått för deras anhöriga. Tidigt står det klart att en grupp med 26 nämndemän, personal från ett servicehus och anställda från folkminnesarkivet hör till de saknade. Sammanlagt är ca 60 personer saknade från Uppsalatrakten.

Klockan 09.30 börjar ett samverkansmöte mellan länspolismästaren, brandchefen, kommunledningen, lokalradiochefen, landshövdingen och representanter för Svenska kyrkan. Ordföranden i PKL-gruppen, Kerstin Berg-Johannesson, redovisar vidtagna åtgärder. Informationsträffar för anhöriga planeras.

Både på eftermiddagen och på kvällen hålls minnes- och andaktsstunder i kyrkan. Kriscentret är öppet under hela natten.

Utöver detta kriscentrum finns även ett särskilt för anhöriga till de nämndemän från Uppsala län som omkom.

PKL-grupp: Psykologisk-psykiatrisk katastrofledningsgrupp.

Socialstyrelsen har föreslagit att en sådan grupp inrättas på flertalet sjukhus. I PKL-grupper ingår representanter från vuxenpsykiatri, barn- och ungdomspsykiatri eller barnsjukvård, och sjukhuskyrkan samt psykologer och kuratorer. Gruppen har till uppgift att planera, leda och samordna det psykiska och sociala omhändertagandet vid katastrofer. Någon grupp bör ha ett övergripande länsansvar.[27]

Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina: Föreningen är ideell med ca 40 permanenta medlemmar. Kommun, landsting, kyrka och polis stöder föreningen som bildades 1992. Stödgruppens mål är att vara ett stöd för personer som råkat ut för uppskakande händelser, t.ex. plötsliga dödsfall, skada på grund av en olycka eller kränkningar i samband med brott.

Vilhelmina församlingshem blir kriscentrum

Vid halv åttatiden börjar polisen i Vilhelmina upprätta en preliminär personförteckning över de drabbade. Ungefär samtidigt kallar samordnaren för Stöd- och brottsofferföreningen in stödpersoner. Åtta personer med nära anknytning till Vilhelmina fanns med på Estonia. Samtliga reste i en grupp från gymnasieskolan.

Skolchefen Knut Isaksson kommer till skolan klockan 07.45. Han träffar skolledarna, skolsköterskan och skolkurator. Skolpersonalen har redan varit i direkt eller indirekt kontakt med samtliga föräldrar till barn som åkte med på resan till Estland. Gruppen beslutar att de skall be kyrkoherden komma till skolan.

Strax efter klockan åtta kallas skolsköterskor till församlingshemmet. Några minuter senare går larmet hos kyrkan, socialchefen, primärvården och den psykiatriska öppenvårdsmottagningen.

Klockan nio samlas lärare och elever i kyrkan för information.

Med anledning av den svåra situationen för personalen på skolan ombeds kuratorn Michael Semelius att komma och genomföra debriefing för samtliga lärare. Han upplever situationen kaotisk och översköljs av personalens på samma gång hjälplöshet och ambition att hjälpa.

Anhöriga kallas till församlingshemmet

Tjugo minuter i nio håller stöd- och brottsofferföreningens styrelse ett sammanträde i församlingshemmet. Kontakt med anhöriga har då redan tagits och de kallas till det kriscentrum som bildats i församlingshemmet. En ledningsgrupp bildas med företrädare för polis, kyrka, social myndighet, räddningstjänst, sjukvård och skola. Ulla-Britt Granberg, som är diakonissa, blir samordnare mellan lednings- och stödgruppen.

Stöd- och brottsofferföreningens jourgrupp, ca 12 medlemmar arbetade i stödgruppen tillsammans med två psykologer.

Socialchefen Anders Larsson får en bokningslista med namn på passagerare från polisen i Stockholm. Ganska snart bekräftar en svensk ambassadtjänsteman i Estland att de Vilhelminabor som fanns med på listan reste med Estonia.

Polisen håller presskonferens i polishuset klockan 11.00 och 15.00. Fortlöpande information lämnas till de anhöriga genom att polismästare Olof Ersgård kommer till församlingshemmet. Massmedierna får inte tillträde till kriscentret.

I kyrkan håller prästen en förbönsgudstjänst på kvällen. Det kommer besked om att överlevande är på väg till Värtahamnen. På torsdag morgonen får de anhöriga veta att ingen från Vilhelmina fanns med bland dessa.

9
Svenska Kyrkans reaktioner

Ärkebiskop Gunnar Weman talar med statsministern om tröstens ord och uttalar sig för en bärgning. Stockholms stift bidrar till krisarbetet vid Estlineterminalen och genomför en gudstjänst i Storkyrkan.

Mötet med svenska kyrkans centralstyrelse i Växjö inleds med en morgonmässa. Omkring klockan halv elva har information om Estoniahaveriet spridit sig bland deltagarna, man förstår att någonting allvarligt hänt. Mötet löper dock vidare, och frågan om Estoniahaveriet tas inte upp och protokollförs som ett ärende, men utan tvekan är händelsen det stora samtalsämnet ”i korridorerna”.

Statsministern kontaktar ärkebiskopen

En av de första som hör av sig till ärkebiskopen på telefon under förmiddagen är statsminister Carl Bildt. Statsministern är oerhört engagerad och vill ha ärkebiskopens syn på hur händelsen skall handläggas. Vad kan ärkebiskopen göra från sitt håll? Vilken tröst finns att ge? Vilka uttalanden kan göras i en så svår situation? Under samtalet med statsministern framstår omfattningen av händelsen som tydlig för ärkebiskopen.

Nu börjar även medierna höra av sig

Parallellt med detta börjar medierna höra av sig. Först ut är radion och därefter fortsätter samtalen att komma. I princip ägnar ärkebiskop Weman resten av dagen åt att tala med massmedierna. Att delta aktivt på mötet är det inte längre tal om.

I Ekots 12.30-sändning säger ärkebiskopen att han hoppas att alla kyrkor skall hållas öppna och att gudstjänster anordnas.

Vädjan om att låta bärga Estonia

I Expressen den 30 september publiceras en intervju med Gunnar Weman. Han framför då sin uppfattning om att man skall kunna begrava en anhörig och få gå med blommor till en kyrkogård. Ärkebiskopen citeras med orden ”havet är stort, djupt och okänsligt”. Wemans uttalanden i artikeln är som en helhet en vädjan om att låta bärga Estonia för att undvika att Östersjön blir en anonym massgrav.

Åtgärder i Stockholms stift

Det ofattbara i nyheten om Estonias förlisning gör att beredskapshandläggare Göran Pettersson inväntar nästa nyhetssändning, klockan 05.30, innan han vidtar några åtgärder. Hans bakgrund som militär gör att han omedelbart aktiverar beredskapsmedvetandet. Han förstår att något måste göras.

Efter Ekots sändning kontaktar Göran Pettersson Lena Gutberg, komminister i Oscars församling. Han tror sig veta att Estlineterminalen i Frihamnen tillhör just denna församling, vilket visar sig vara riktigt. Efter ytterligare en halvtimme ringer han biskop Henrik Svenungsson och informerar om händelsen och vilka åtgärder han hittills vidtagit. Biskopen är nyvaken men har hört att någonting hänt. De kommer överens om att ses på stiftskansliet klockan halv åtta.

Biskop Henrik Svenungsson bildar en ad hoc-grupp

På biskopens initiativ och under hans ledning sätts en ad hoc-grupp[28] samman. Gruppen samordnar stiftets insatser[29] och arbetar efter instinkt och på basis av tidigare erfarenheter.

Det beslutas i gruppen att biskopen skall sända ett fax till församlingarna. I detta ber biskopen församlingarna hålla en hög beredskap och att planera för insatser som sträcker sig långt fram i tiden. Budskapet är: låt kyrkorna vara öppna och se till att människor som söker sig till kyrkan blir väl mottagna.

Närliggande församlingar tidigt på plats vid Estlineterminalen

Lena Gutberg, som snabbt uppfattat omfattningen av händelsen, beger sig tillsammans med komminister Eilert Gabrielsson från Oscars och komminister Lillemor Hogendahl från Engelbrekts församling till färjeterminalen omkring halv sju. Medarbetare inom församlingarna försöker under tiden att skaffa fram mat och dryck för anhörigas behov i terminalen. Ett fåtal anhöriga har samlats, liksom ett 30-tal själavårdare som kommit dit på eget initiativ.

Stöd för anhöriga

Lena Gutberg, som är operativ ledare för kyrkans arbete, ser till att medarbetarna från församlingarna och själavårdarna gör insatser där de bäst behövs. Det innebär att de ibland rycker in och försöker bistå den stabsledning som finns på terminalen, genom att bland annat bemanna telefoner och försöka besvara frågor från oroliga människor som ringer. Men framför allt försöker man lindra oron hos de anhöriga som är på terminalen. Man bjuder på kaffe och smörgåsar och mänsklig närhet.

Under dagen tas Hotell Ariadne i anspråk som samlingsplats för anhöriga. Från kyrkan ser man till att präster och diakonipersonal finns på plats även på bussarna som kör de anhöriga till hotellet.

Caroline Krook tar initiativ till gudstjänst i Storkyrkan

Domprosten Caroline Krook hörsammar ärkebiskopens uppmaning i lunchekot att kyrkorna bör hållas öppna. Hon sätter igång med att planera för en gudstjänst samma kväll i Storkyrkan. Många praktiska frågor måste lösas innan gudstjänsten kan genomföras. Båda kantorerna är borta och tid ägnas åt att försöka hitta ersättare och att samla övrig personal. Inte minst skall gudstjänstordningen läggas upp och information om den spridas till berörda. På kvällen kan portarna öppnas som planerat i kyrkan.

Människor strömmar till. En del är direkt berörda av händelsen och har anhöriga bland de saknade, andra är mer indirekt berörda men påverkade av det ofattbara i denna väldiga olycka.

Gudstjänsten TV-sänds. Vid samtal med analysgruppen 1998 säger domprosten Caroline Krook att hon upplevde hur hon därefter förknippades med Estoniakatastrofen, blev kyrkans ansikte.

10
Regeringens arbete under torsdagen den 29 september

Regeringens krisgrupp diskuterar bärgning, manifestationer för att uttrycka deltagande i anhörigas sorg, felkonstruerade bogportar och reglerna för dödförklaring. Regeringen uppdrar åt Sjöfartsverket att utreda tekniska och legala förutsättningar för att omhänderta omkomna.

Under torsdagens sammanträde i regeringens krisgrupp[30] under förmiddagen och ett extra regeringssammanträde under eftermiddagen.

Andra sammanträdet i regeringens krisgrupp

Information från Kommunikationsdepartementet

Sjöfartsverket ska ges i uppdrag att utreda de tekniska och legala förutsättningarna för att återfinna och omhänderta de omkomna. En promemoria har upprättats i ärendet. Uppdraget är angeläget eftersom det uppenbart finns många tekniska och juridiska aspekter att ta hänsyn till vid bedömning av hur ett omhändertagande av omkomna ska kunna ske. Exempel på frågor att utreda är om bärgning eller någon annan metod kan användas, liksom om det finns juridiska möjligheter att ålägga någon bärgning. Efter det att Sjöfartsverket rapporterat till regeringen kan regeringen besluta om nödvändig åtgärd.

Enligt finska myndigheter ligger Estonia nära vraket av ett finskt fartyg som minsprängdes under andra världskriget och området är förklarat som en nationell begravningsplats.

Frågan om felkonstruerade bogportar

Statsminister Carl Bildts fråga rörande bogportar har vidarebefordrats till Sjöfartsinspektionen som påbörjat en inventering för att utreda om andra fartyg i regelbunden trafik har bogportar av samma konstruktion som den på Estonia. Syftet är att klarlägga om det finns behov att stoppa trafiken med dessa. Enligt Sjöfartsinspektionen finns ingen anledning av utfärda något totalförbud, men det finns skäl att överväga restriktioner för fartyg med liknande konstruktioner, t.ex. vid trafik i hårt väder. Det finns också anledning att se över behovet av förstärkning eller bevakning av bogportar. Inspektionen vill dock ha ytterligare tid på sig, kanske ett dygn, innan de kan redovisa några konkreta ställningstaganden.

Statsministern framhåller i samband med detta att det är viktigt att allt begärt material kommer fram och att detta måste stämmas av med Finland. Han finner det också anmärkningsvärt att misstankarna om bogportarna kom via regeringen och inte verkade vara kända hos den ansvariga myndigheten.

Information från Försvarsdepartementet
Försvarsministern uppger att insatspersonalen skött sig utomordentligt vid räddningsoperationen som är den största någonsin. Materielen har dock tagit mer skada än väntat. Han rapporterar även att det är omöjligt att gå in i det sjunkna fartyget med Sjöugglan[31] eller liknande och att tunga dykare[32] i princip inte skulle kunna uträtta mycket på detta djup.

Information från Statsrådsberedningen
Expeditionschefen vid Statsrådsberedningen redogör för budgetsituationen beträffande eventuella bärgningskostnader och konstaterar, efter genomförd utredning, att de omedelbara utgifterna kan tas från anslaget för oförutsedda utgifter medan större kostnader kräver beslut av riksdagen.

Information från Civildepartementet
Inger Davidsson berättar att ett brev från civildepartementet skickats till landets biskopar och landshövdingar. I brevet berörs frågor om själaringning med mera. Kyrkan och länsstyrelserna ligger under departementets ansvar och man vill på detta sätt uppmana till aktiviteter och åtgärder av typen minneshögtider. Inger Davidsson betonar sin känsla av att sådana åtgärder är viktiga för de anhöriga, men att även svenska folket har behov av att få manifestera sitt deltagande.

Information från Utrikesdepartementet
Margareta af Ugglas meddelar att UD:s rättsavdelning skall förordna om en expertkommitté för identifieringsfrågor. Departementet avvaktar dock en begäran från Rikspolisstyrelsen.

Information från Justitiedepartementet
Justitiedepartementet informerar om en utredning av ersättningsfrågor. Statsministern påpekar i det sammanhanget att det finns anledning att se över reglerna angående dödförklaring och statsrådet Reidunn Laurén säger att en promemoria angående detta kan vara klar till följande vecka.

Informationsfrågor
Presschefen, Lars Christiansson, förklarar slutligen att det finns behov av information utåt om krisgruppens arbete men att det inte är klart hur detta ska gå till.

Extra regeringssammanträde på eftermiddagen

Regeringen uppdrar genom beslut åt Sjöfartsverket att i kontakt med behöriga myndigheter i Estland och Finland skyndsamt undersöka och till regeringen redovisa de tekniska och legala förutsättningarna för att återfinna och omhänderta omkomna från färjan Estonia. Vid samtal med analysgruppen har Mats Odell och Jan-Olof Selén uppgivit att det inte togs några kontakter med någon annan stat innan detta uppdrag gavs.

Beträffande bärgningsfrågan
Det står klart att den avgående regeringen inte kommer att fatta beslut i bärgningsfrågan. Målsättningen är att utföra ett förberedande arbete, genom att ta fram relevant underlag, för att sedan lämna över till den tillträdande regeringen.

Världen uttrycker deltagande

Kondoleanser och erbjudanden om hjälp har inkommit från statscheferna i flera länder däribland våra nordiska grannländer, Rysslands president Boris Jeltsin, Englands premiärminister John Major, USA:s president Bill Clinton liksom från EU-kommissionens ordförande Jacques Delors. Detta förmedlas i ett pressmeddelande från Statsrådsberedningen denna dag.

11
Centrala myndigheter

Statens haverikommission förbereder för en internationell haveriutredning.
Den svenska identifieringskommissionen sänder personal för att bistå den finländska.

Statens haverikommission

Samtalen med den finska och den estniska haverikommissionen pågår under torsdagen. Det beslutas då att Estland ska ha ordförandeskapet i den internationella haveriutredningen. Andi Meister utses till ordförande. Man enas om att dela upp ansvaret för arbetsområdena inom kommissionen. Finland tar ansvar för en analys av räddningsarbetet, förhör med vittnen och sökandet efter fartyget. Sverige ansvarar för data avseende fartyget och gör en utredning beträffande rederiets organisation med mera i Sverige. Estland tar ansvar för en utredning av rederiets organisation i Estland samt väderuppgifter.

Varje stat skall representeras av tre personer. Olof Forssberg förordnar förutom sig själv, sjökaptenen Hans Rosengren och teknikern Börje Stenström som svenska representanter.

Polisen och svenska identifieringskommissionen

Under dagen diskuterar identifieringskommissionen registreringsarbetet i Sverige.

Från kommissionens rättsläkare kommer ett förslag om att identifieringsarbetet bör utföras i Sverige, eftersom de flesta saknade är svenskar. Förslaget framförs till Utrikesdepartementet som ställer sig positivt till idén. Det framgår dock vid ett samtal med den finska identifieringskommissionen att man där är tveksam till en sådan organisation och senare under dagen meddelar Polismyndigheten i Åbo, via telefax, att all identifiering av omhändertagna omkomna skall ske i Helsingfors.

Önskemål om bistånd i identifieringsarbetet

I ett telefonsamtal från insatschefen i Finland till Roland Ståhl framförs önskemål om att svenska rättsläkare, rätts-

odontologer och kriminaltekniker medverkar i arbetet i Finland. Roland Ståhl åtar sig att undersöka hur många personer Sverige kan biträda med och dagen därpå beslutar Utrikesdepartementet att tre personer från den svenska identifieringskommissionen ska åka till Finland för att bistå i arbetet.

Under samtalet ber Roland Ståhl sin finska kollega att fundera över hur identifiering skall genomföras om Estonia bärgas. Roland Ståhl framför att han anser det lämpligt att identifieringsarbetet då utförs i Sverige.

Fortsatt hög belastning på telefonmottagningen

Under torsdagen fortsätter samtalen att strömma in till polisens telefonmottagning. Bemanningen är densamma som under onsdagen, omkring 15–20 personer, som utbildas efter hand och svarar på frågor från såväl anhöriga som svensk allmänhet.

De anhöriga vill framförallt veta vilka människor som fanns ombord då Estonia förliste samt vilka som överlevt olyckan. Eftersom tillförlitliga passagerarlistor fortfarande saknas finns inga fullständiga svar att ge.

Under samtalen med anhöriga noterar polisen så många uppgifter som möjligt om de saknade anförvanterna. Uppgifterna som kommer in bidrar till polisens arbete med att samla in underlag för att kunna komplettera de ofullständiga passagerarlistorna.

Uppgifter för identifieringsarbetet samlas in

Uppgifterna från anhöriga kommer också till användning i identifieringskommissionens förberedelser för arbetet med att identifiera omkomna. Utöver detta samlas ante mortem-uppgifter[33] in, det vill säga jämförelsematerial som krävs för att fastställa de omkomnas identitet. En kontaktperson i varje länspolisdistrikt utses och poliser över hela landet engageras för att samla in tandjournaler och medicinska journaler. Arbetet inleds omgående. Många anhöriga får personliga besök av lokal polis som ställer frågor om saknade anförvanter. Samtidigt försöker poliserna besvara frågor efter bästa förmåga.

12
Regeringens arbete under fredagen den 30 september

Insatserna vid sjöräddningen redovisas och diskussioner förs om behovet av obligatoriska passagerarlistor.

Under fredagens sammanträde i regeringens krisgrupp[34] föreligger en preliminär promemoria från försvarsmakten angående resultatet av insatserna vid sjöräddningsarbetet efter Estonias förlisning. Häri redovisas vilka helikopterresurser som sattes in, hur beredskapen var, när larmning skedde, när helikoptrarna startade och hur många människor som räddades respektive hur många omkomna som togs om hand. Det konstateras att ytbärgarna utsattes för extrema fysiska och psykiska påfrestningar och att krisgrupper med anledning av detta redan påbörjat sin debriefingverksamhet.

På krisgruppsmötet avhandlas sedan vad som framkommit vid ett möte med sjösäkerhetsdirektören Bengt-Erik Stenmark samma morgon i fråga om Sjöfartsinspektionens analys av troliga olycksorsaker, Sjöfartsinspektionens informationsinsamling, obligatoriska passagerarlistor, åtgärder efter tidigare olyckor och information från Sjöfartsinspektion till Regeringskansliet.

Vad gäller passagerarlistor uttrycker sjösäkerhetsdirektören åsikten att sådana borde bli obligatoriska. Efter Scandinavian Star-olyckan tillsattes en nordisk arbetsgrupp som arbetade fram ett förslag till obligatorium. Sverige avstod dock från att införa ett sådant till skillnad från Danmark. Statsministern framhåller att denna fråga bör tas upp omedelbart.

För att räta ut en rad frågetecken anser statsministern att en utredningsman bör tillsättas för att se över Sjöfartsinspektionens arbete, rutiner och rapporteringsvägar. Kommunikationsministern uppger att en sådan utredning skall aviseras under dagen och att ett regeringsbeslut skall förberedas till måndagen.

Slutligen påpekar statsministern att en överlämnandepärm till den nya regeringen angående Estonia måste förberedas.

13
Söndagen den 2 oktober blir nationell sorgedag

Församlingar över hela Sverige hedrar Estoniaoffren.
Nationell sorgegudstjänst hålls i Storkyrkan, samtidigt med en minnesgudstjänst i Tallinn.

I kyrkor över hela Sverige hålls sorgegudstjänster. Estoniaoffren hedras med en tyst minut och landets alla kyrkklockor ljuder i en gemensam själaringning klockan 12.00. Sjökaptener, besättningar och redare högtidlighåller även de minnet av de omkomna genom en tyst minut, bland annat gemensamt med passagerare ombord på färjor i trafik.

Nationell sorgegudstjänst i Storkyrkan

I Storkyrkan i Stockholm skall en nationell sorgegudstjänst hållas klockan 18.00. Idén som föddes under statsminister Carl Bildts samtal med kungen, ärkebiskopen med flera redan under förmiddagen den 28 september skall nu genomföras. I planeringsarbetet har Utrikesdepartementet, Civildepartementet, hovet, riksdagen, Polisen och Domkyrkoförsamlingen medverkat och Stockholms stift har fungerat som samordnare.

Innan kyrkan öppnas för gudstjänstdeltagarna genomsöks den av bombhundar. Parallellt med detta förbereder Sveriges Television för en direktsändning av gudstjänsten.

Kaotisk stämning

Utanför kyrkan köar anhöriga, personal från Estline, journalister och andra för att få komma in. Caroline Krook samlar journalisterna och ber dem lämna de anhöriga i fred. Journalisterna får besked om sina platser. De överlevande går in via en sidoingång. Kyrkans mittfält är reserverat för anhöriga och särskilda platser finns för de överlevande.

När portarna öppnas springer människor in för att ta plats. Även bland journalisterna är det många som springer, för att hinna ta bilder av de anländande gudstjänstdeltagarna. Caroline Krook upplever situationen som fasansfull.

Portarna stängs igen och de som uppger sig vara anhöriga släpps sedan in i omgångar. Med anledning av att till-

strömningen av människor är så stor erbjuds en del möjligheten att gå till Tyska kyrkan istället. En anhörig blir nekad tillträde till Storkyrkan efter att ha färdats 40 mil till Stockholm.

Många representanter för det offentliga Sverige

Bland gudstjänstdeltagarna återfinns många välkända, offentliga personer, bland andra kungaparet, Estlands president Lennart Meri, statsminister Carl Bildt och tillträdande statsminister Ingvar Carlsson. Ingvar Paulsson, expeditionschef på Civildepartementet, som medverkat i planeringsarbetet inför sorgegudstjänsten, har 15–20 platser i kyrkan som skall fördelas inom regeringen och han reserverar först platser för statsminister Carl Bildt, Ingvar Carlsson och Birgitta Dahl som samtliga skall tala. Bakom dem reserveras en sektion för regeringsledamöter. Några av de offentliga personerna klagar över att de inte får plats på första raden.

När gudstjänsten är över, läser domkyrkokomministern upp ett meddelande från Ersta Sjukhus. I detta erbjuds anhöriga och andra stödsamtal i sjukhusets regi.

De överlevande ombeds därefter att gå ut först. Stödpersoner från kyrkan tar hand om människor som dröjer sig kvar.

Några röster efter sorgegudstjänsten

En av de överlevande, Kent Härstedt, har i sin bok[35] om Estoniakatastrofen beskrivit sin upplevelse av gudstjänsten som en viktig manifestation av en händelse långt utöver det vanliga. Men han berättar även att han upplevde det svårt att vara överlevande bland så många anhöriga i djup sorg.

Ingvar Paulsson berättar för analysgruppen att han upplevde stämningen före gudstjänsten som oerhört kaotisk. Där var människor som försökte ta sig in i kyrkan men som avvisades. Överlevande bars in. Ett tumult upp-

Utdrag ur Det som inte kunde ske, Kent Härstedts berättelse om Estonia-katastrofen

"Det kändes främmande att höra talen av Ingvar Carlsson och statsminister Carl Bildt och alla de andra, att se samhällets toppar samlade med anledning av något som vi hade varit med om. Det stämde inte med det som hade inträffat. Men gudstjänsten var en viktig manifestation. Fast den kändes avlägsen från själva olyckan, var den ändå viktig för att markera att det som hade hänt var något långt utöver det vanliga.

Några av oss grät, jag tyckte mest det kändes overkligt. Men för mig var det viktigt att vara där för att visa solidaritet med de efterlevandes familjer. Ingenting kunde göras för dem som hade gått bort, men jag ville visa att jag inte var någon lycklig överlevande. Jag sörjde precis som alla andra, min förlust var kanske inte lika smärtsam som andras, men jag hade inte heller sluppit omärkt därifrån. Det var samma tanke som vi hade haft tidigare i vår inställning till massmedias önskemål: vi ville inte bli fotograferade som "lyckliga överlevande". För det var inte vad vi var, hur gärna vissa media än ville göra oss till det."

"Jobbigt blev det på nytt när ceremonin var slut och en röst i högtalarna bad de närvarande att sitta kvar och låta ett fåtal överlevande gå ut först. Vi fick resa oss upp ensamma , ta oss ur bänken inför hundratals sörjande och gå iväg – det var tungt, vill jag lova. Helt tyst i kyrkan, bänken gnisslade, det var hemskt, det kändes som om det tog lång tid att gå de stegen.

Bilen väntade utanför, vi klarade oss ifrån medierna, både inne i och utanför kyrkan. Det kändes som en lättnad att komma tillbaka till sjukhuset igen."

stod runt fördelningen av sittplatser. Själva gudstjänsten var värdig och och förmedlade en stark känsla, men stämningen var betydligt mer dramatisk än vad som gick fram i TV-sändningen. Känslomässiga utbrott, människor som svimmade och någon som bars ut på bår.

Domprosten Caroline Krook berättar att hennes bestående intryck av gudstjänsten är att många av deltagarna fortfarande befann sig i ett chocktillstånd.

Gunnar Weman säger i samtal med analysgruppen att det var olyckligt att så många som ville delta under sorgegudstjänsten inte fick plats. Kanske borde man ha valt en öppen plats, kanske utomhus, som kunde rymma i stort sett hur många som helst. Att minneshögtiden blev mer av en åtgärd för de anhöriga än med de anhöriga – kritiska röster menade att den fick en för officiell prägel – är också något han funderat på efteråt.

Sorgegudstjänster i delar av Sverige som är särskilt drabbade

I Ramsbergs församling i Lindesberg hålls en förlängd högmässa med förbön för de omkomna och deras anhöriga. I Hedvig kyrka, i Norrköping, hålls en gudstjänst som direktsänds i TV kl. 11.00. I kyrkan brinner ett ljus för varje saknad människa. I Uppsala domkyrka hålls en sorgegudstjänst, liksom en i Norrtälje kyrka. I Pingstkyrkan i Jönköping håller man en minnes- och sorgegudstjänst och under förbönen räknas namnen upp på samtliga saknade. I Seglora kyrka på Skansen i Stockholm sjunger poliskören och minnet av de många omkomna tjänstemännen som arbetade inom olika polisdistrikt i Stockholm hedras. I Vilhelmina kyrka hålls förbön vid 11-gudstjänsten och en extra gudstjänst genomförs klockan 20.00.

I Stora Tuna Kyrka, i Borlänge, samlas 1 100 sörjande till en sorgehögtid på lördagskvällen. Metalls musikkår spelar, svenska florbehängda fanor och Metalls fana är draperade i koret, 48 ljus tänds, ett för varje omkommen.

Det är inte bara direkt berörda, anhöriga som söker sig till kyrkor i sin närhet, denna dag tycks det svenska folket förenas i ett sökande efter tröst.

Minnesgudstjänst även i Tallinn denna dag

Samtidigt som minnesgudstjänsten hålls i Storkyrkan i Stockholm hålls en sorge- och minnesgudstjänst också i svenska St. Mikaelskyrkan i Tallinn. Den förrättas av kontraktsprosten emeritus Erik Grundberg.

Kyrkan är fullsatt. Den svenska kolonin i Tallinn, medlemmar i församlingen och ester med särskilt intresse för Sverige är där, tillsammans med anhöriga till saknade efter Estonia. Den estniska regeringen representeras av inrikesminister Heiki Arike. Från Utrikesministeriet deltar kabinettssekreterare Indrek Tarand och den övriga ledningen. Presidentämbetet representeras av kapten Paavo Loosberg, en av presidentens adjutanter. Utöver dessa personer deltar även ambassadörerna från Danmark, Finland, Norge och Tyskland.

14
Den svenska identifieringskommissionen bistår den finska

Möjligheterna att använda DNA-teknik i identifieringsarbetet undersöks och överenskommelse träffas om svenskt bistånd till den finska identifieringskommissionen.

Arbetet med att förbereda det omfattande identifieringsarbete som skulle följa på i ett omhändertagande av alla omkomna ombord på Estonia fortskrider inom polisen och den svenska identifieringskommissionen. Som ett led i detta förberedande arbete tar man kontakt med Statens Rättsserologiska institut och ber om en analys av förutsättningarna för att använda DNA-teknik som en kompletterande metod i identifieringsarbetet.

Identifieringskommissionen har även genomfört en inventering av tillgängliga rättsläkare och rättsodontologer i Sverige. Resultatet av inventeringen rapporteras till Rättsmedicinalverket. Identifieringskommissionen bedömer att en brist på rättsläkare och rättsodontologer kan komma att uppstå.

Sverige bistår Finland i identifieringsarbetet

Den svenska och den finska identifieringskommissionen träffar en överenskommelse om hur identifiering av de 99 omhändertagna omkomna skall ske. Finland ansvarar för detta arbete. Sverige bistår genom att sända en rättsläkare, en rättsodontolog samt en kriminaltekniker till Finland. Beträffande enstaka omkomna som eventuellt påträffas framöver beslutas att identifiering skall ske i det land där den omkomne hittas. Omkomna som hittas i och kring fartyget skall identifieras i Sverige.

15
Arbetet i Regeringskansliet måndagen den 3 oktober

Regeringens krisgrupp diskuterar reglerna för dödförklaring, minnesplats, obligatoriska passagerlistor och frågan om sjösäkerhet. Vid extra regeringssammanträde lämnas uppdrag beträffande Sjöfartsinspektionens rapporteringsrutiner.

Under måndagen sammanträder krisgruppen[36] igen och vid detta tillfälle är för första gången en representant för socialdemokraterna närvarande, nämligen Ingela Thalén. Ingvar Carlsson har uppgett att han då ännu inte hade utsett någon kommunikationsminister och därför valde Ingela Thalén eftersom hon var en person som han hade stort förtroende för.

Regeringens krisgrupp

Statsminister Carl Bildt meddelar att han har talat med ärkebiskopen och biskopen i Stockholm om dödförklaring och begravningsritualer när den omkomnes kvarlevor inte återfunnits samt om en minnesplats för de omkomna, exempelvis på Galärkyrkogården. Mats Odell väcker frågan om det blir aktuellt med någon ceremoni när de avlidnas kroppar kommer till Sverige.

Information från Kommunikationsdepartementet

Kommunikationsdepartementet redovisar Statens haverikommissions uppfattning om sammansättningen av den internationella haverikommissionen. Vidare presenteras förslag till regeringsbeslut i fråga om granskning av Sjöfartsinspektionen. Ingela Thalén ifrågasätter brådskan att tillsätta en sådan utredning och menar att det kan ge fel intryck om man inriktar sig på den svenska sjösäkerhetskontrollen. Kommunikationsministern framhåller då att det krävs omedelbara åtgärder, eftersom det har visat sig att problem har varit kända utan att det har lett till åtgärder från inspektionens sida.

Därefter diskuteras direktiv till en kommitté med uppdrag att arbeta med frågan om ökad sjösäkerhet vid persontransporter med färjor. Statsministern anser inte att tillsättandet av en sådan är lika brådskande, utan att

samråd bör ske med Finland och den tillträdande regeringen.

På Kommunikationsdepartement har man gjort en rättsutredning med förslag till lagändringar för att möjliggöra föreskrifter om obligatoriska passagerarlistor. I avvaktan på genomförandet av lagändringar föreslås att Konsumentverket skall verka för frivilliga överenskommelser på området. Statsministern delar denna uppfattning och framhåller vikten av nordiskt samarbete på området.

Information från Justitiedepartementet

En promemoria presenteras gällande reglerna om dödförklaring[37]. Problemet är att tiderna för dödförklaring är långa. Promemorian utmynnar i slutsatsen att dödsskrivning i folkbokföringen, utan dödförklaring, skulle kunna lösa detta problem lika väl som införandet av en speciallagstiftning om dödförklaring av de personer som har försvunnit med Estonia. Vid krisgruppsmötet konstateras att det bör finnas beredskap för en lagändring om Riksskatteverket inte löser problemet genom dödsskrivningar.

Extra regeringssammanträde

Uppdrag att kartlägga rapporteringsrutinerna inom Sjöfartsinspektionen

Vid ett extra regeringssammanträde denna dag uppdrar regeringen åt f.d. regeringsrådet Magnus Sjöberg att skyndsamt kartlägga rapporteringsrutinerna inom Sjöfartsinspektionen. Regeringen konstaterar i beslutet att god sjösäkerhet förutsätter att nödvändiga slutsatser fortlöpande dras av inträffade incidenter och olyckor. Därför skall Magnus Sjöberg undersöka hur information som är intressant för sjösäkerheten analyseras och vidareförs inom Sjöfartsinspektionen samt granska informationsutbyte mellan sjösäkerhetsmyndigheter och andra organ som har viktiga funktioner på sjösäkerhetsområdet såsom klassningssällskap, försäkringsgivare och sammanslutning av redare.

Magnus Sjöberg redovisar sin rapport i mars 1995

Magnus Sjöberg redovisar under mars sin utredning över kartläggning av Sjöfartsinspektionens rapporteringsrutiner avseende incidenter och problem med bogportar som förekommit på samma typ av färjor som Estonia före Estoniakatastrofen.

Magnus Sjöberg konstaterar att det finns brister främst vad gäller ledning och styrning av den praktiska tillsynsverksamheten, inhämtande och vidarebefordran av information, bearbetning och analys av relevant material samt uppföljning av beslutade åtgärder[38].

16
Arbetet går vidare på centrala myndigheter

Till Sjöfartsverket inkommer uppdraget att undersöka förutsättningarna för omhändertagande av omkomna. Estniska statens intressen i Nordström & Thulin diskuteras av Kommunikationsdepartementet och Statens haverikommission.

Regeringens beslut att uppdra åt Sjöfartsverket att redovisa de tekniska och legala förutsättningarna för att återfinna och omhänderta omkomna från Estonia inkommer till verket den 3 oktober. Uppdraget skall utföras skyndsamt och redovisas den 10 oktober.

Sjöfartsverket har tidigare erfarenhet av fartygsbärgning och med anledning av att chefsjuristen Johan Franson tidigare handlagt tekniska och juridiska frågor i sådana ärenden blir han inom verket utsedd att genomföra utredningen.

Johan Franson har till analysgruppen uppgivit att han när han påbörjade uppdraget hade vissa allmänkunskaper om bärgning men han vände sig till ett antal bärgningsföretag för att bättra på sina kunskaper. Under de följande dagarna tar han kontakt med den finska och estniska generaldirektören för motsvarigheten till Sjöfartsverket och även Estlands kommunikationsminister. Enligt egen utsago är hans ambition att lämna en saklig, objektiv rapport utan förutfattade meningar. Under arbetets gång försöker han isolera sig från massmedierna.

Polisen och svenska identifieringskommissionen

Kriminalkommissarien Jan Olsson, rättsläkaren Robert Grundin och rättsodontologen Aina Teivens reser till Finland för att biträda den finska ID-kommissionen.

Svensk polis till Estland för kontroll av passagerarlistor

Efter önskemål från ambassadören i Estland, Lars Grundberg, sänds den 5 oktober en svensk polisman till Tallinn för att kontrollera namnen i de passagerarlistor som finns där. Insamlandet av jämförelsematerial pågår. Lars Grundberg meddelar Utrikesdepartementet att ytterligare två ombordstigningskort har hittats. Antalet personer ombord antas nu vara 1 117. Den 6 oktober uppskattas antalet till 1 070 personer.

Statens haverikommission

Den 3 oktober har Mats Odell och Olof Forssberg ett möte för att tala om haveriutredningen. Olof Forssberg understryker vikten av att så snabbt som möjligt utreda orsaken till olyckan. Han berättar även att Andi Meister i hans tycke inte vet hur en haveriutredning skall bedrivas. Som ett exempel på detta berättar han att Meister tror att utredningen kan vara klar inom två veckor. Det diskuteras även om Andi Meister är olämplig för uppdraget med anledning av att estniska staten är hälftenägare i rederiet som äger Estonia.

17
Regeringens arbete onsdagen den 5 oktober

Krisgruppen förbereder överlämnande av arbetet med Estoniahaveriet till den tillträdande regeringen.

Vid mötet i regeringens krisgrupp deltar även denna dag Ingela Thalén samt den blivande justitieministern Laila Freivalds[39].

Regeringens krisgrupp

Information från Kommunikationsdepartementet

Mats Odell uppger att en tjänsteman vid Kommunikationsdepartementet har informerat den tillträdande kommunikationsministern Ines Uusmann om arbetet i krisgruppen. Han meddelar även att en överlämnandepärm med allt tillgängligt material är under förberedande. Laila Freivalds framför då önskemål om att hon själv, Ines Uusmann och Ingela Thalén så snart som möjligt får en sådan pärm.

Information från Försvarsdepartementet

Krisgruppen informeras om att kritik har riktats mot att journalister var med i helikoptrarna under räddningsinsatsen.

Information från Justitiedepartementet

Angående passagerarlistorna uppges från Justitiedepartementet att polisen är medveten om sitt ansvar för att upprätta korrekta listor över saknade och att de därvid samarbetar med Riksskatteverket. Det rapporteras att Konsumentverket har påbörjat arbetet med att nå en frivillig överenskommelse om obligatoriska passagerarlistor i väntan på lagstiftning.

Riksskatteverket har meddelat att man kommer att samråda med Justitiedepartementet innan man går ut med anvisningar rörande dödskrivning.

Överlämnande till den tillträdande regeringen

Avslutningsvis konstaterar Mats Odell att krisgruppen med sin nuvarande sammansättning avslutar sitt arbete och lämnar över ärendet till den tillträdande regeringen.

18
Regeringens arbete torsdagen den 6 oktober

Kommunikationsdepartementet får ett erbjudande om omhändertagande av omkomna från Estonia.

Den 6 oktober inkommer ett telefax till Kommunikationsdepartementet från Stolt Comex Seaway A/S, nedan kallat Stolt Comex. I detta står att läsa att företaget gjort en framställan till den finska haverikommission med erbjudande om att inleda arbete med att lokalisera och omhänderta omkomna, i första hand utanför fartyget. En kontakt har även tagits med Johan Franson på Sjöfartsverket. Vidare förklarar företaget att det på eget initiativ har flyttat ett fartyg till Hangö i Finland. Det understryks i faxet att chansen att hitta omkomna utanför vraket minskar för varje dag, på grund av strömmar i vattnet.

Att Stolt Comex vänder sig till Kommunikationsdepartementet uppges bero på att såväl den finska haverikommissionen som Johan Franson uppgivit att de saknar mandat för att fatta ett beslut i frågan. Företaget beräknar kostnaderna till 200 000–250 000 kr per dag och tidsåtgången för att omhänderta alla omkomna inom 500 x 500 meter kring vraket till mellan tre och fem dagar.

Erbjudandet reser många frågor

På departementet funderar man efter meddelandet på det lämpliga i att inleda ett sådant arbete inuti Estonia, innan Sjöfartsverkets rapport rörande de lagliga och tekniska möjligheterna för ett omhändertagande är klar. Det diskuteras också hur ett omhändertagande av omkomna utanför fartyget skulle gå till och hur stort område som i sådana fall skulle behöva avsökas. När den finska marinen genomförde dykningar med ROV[40] dagarna efter olyckan, i samband med arbetet att lokalisera fartyget, påträffades inga omkomna.

Utöver detta diskuteras på Kommunikationsdepartementet det lämpliga i att ge just Stolt Comex uppdraget.

19
Regeringens press- och informationsarbete från den 28 september till den 6 oktober

Regeringskansliet inhämtar information om katastrofen genom massmedierna och andra kanaler. Pressmeddelanden sänds ut om regeringens åtgärder. Kontakterna med anhöriga ökar arbetsbelastningen på Kommunikationsdepartementet.

Händelserna kring Estonias förlisning för med sig ett omfattande press- och informationsarbete. Massmedierna har ett stort behov av information om de åtgärder som regeringen vidtar och anhöriga vänder sig till regeringen för att få klarhet i omständigheterna kring olyckan, liksom för att framföra sina synpunkter om förväntade åtgärder. Detta för med sig en extraordinär arbetsbelastning på framför allt Kommunikationsdepartementet. Här följer en beskrivning av den avgående regeringens press- och informationsarbete.

Berörda departement samlar information

Inom Regeringskansliet samlas information in via alla tillgängliga kanaler. Man tar kontakt med berörda myndigheter inom landet och med motsvarande myndigheter och regeringskanslier i Estland och Finland. Man bevakar också mediernas sändningar via TV, radio och TT. En stor del av det tillgängliga informationsunderlaget kommer via massmedierna. Man håller också täta möten. Men bristen på information är ett stort problem. Tempot är högt, i synnerhet på Kommunikationsdepartementet. Ministern och statssekreteraren deltar i möten både på Statsrådsberedningen och departementet.

Eftersom presschefen Lars Christiansson på Statsrådsberedningen har det övergripande ansvaret för information från Regeringskansliet sammanställer pressekreteraren Inger Strömbom på Kommunikationsdepartementet de upplysningar hon har och vidarebefordrar dem dit. På Kommunikationsdepartementet får hon och andra löpande information från Sjöfartsverket och andra berörda myndigheter. Tjänstemännen, som bereder frågor om sjöfart och de säkerhetsfrågor som nu har aktualiserats, har sina kontorsrum två våningar under de politiskt anställda i Kommunikationsdepartementet, vilket gör det svårt för dem som arbetar där att få ett grepp om helheten i det som

sker och informellt utbyta erfarenheter genom ”korridorsnack”.

Pressmeddelanden

På morgonen efter olyckan skickar Lars Christiansson ut ett första pressmeddelande under rubriken ”Uttalande av statsminister Carl Bildt”. Statsministern kommenterar där nattens och morgonens räddningsoperation och berättar att han på morgonen talat med sina estniska och finska kollegor angående räddningsarbetet och de ytterligare steg som kommer att vidtas. I pressmeddelandet sägs också att statsminister Carl Bildt beslutat om sorgflaggning samt att han ska åka till Åbo samma dag. Meddelandet avslutas med upplysningar om att ett extra regeringssammanträde ska hållas på förmiddagen och att ytterligare information ska komma inom kort. Statsministern tar alltså en operativ roll som på detta sätt förmedlas till massmedierna.

Statsministerbesök vid Estlineterminalen diskuteras

På morgonen diskuterar presschefen och de övriga i gruppen på Statsrådsberedningen om Carl Bildt bör åka till Estlineterminalen. Ett sådant besök skulle ge statsministern intryck och en bild av situationen. Men det skulle samtidigt förmedla en bild av att han har kontroll över situationen. På grund av bristen på information om olyckans omfattning och händelseförlopp kommer de fram till att det inte är lämpligt att han åker dit. De tar också hänsyn till att rederiet sagt att de inte vill ha någon politisk inblandning i det som skett, det skulle göra saken värre menar de.

Pressmeddelande om statsministerns resa till Åbo

Innan statsminister Carl Bildt far till Åbo vid lunchtid skickar Per Zetterquist ut ett pressmeddelande. Det innehåller upplysningar om Åboresan och den pressträff som kommer att hållas efter statsministermötet. Någon pressträff i Stockholm hålls inte i Regeringskansliets regi.

Pressmeddelande om minnesgudstjänst

Ytterligare ett pressmeddelande skickas av Lars Christiansson denna dag. I det berättas att statsministern, efter kontakter med kungen och ärkebiskopen, beslutat att en minnesgudstjänst ska hållas i Storkyrkan i Stockholm söndagen den 2 oktober. Statsministern rekommenderar därför fortsatt sorgflaggning till och med söndagen.

Pressmeddelande om drabbade av olyckan

Från justitiedepartementets pressekreterare Charlotta Beck sänds ett pressmeddelande när det framkommit att polisen i Stockholm och tingsrätten i Uppsala direkt drabbats av olyckan. Justitieminister Gun Hellsvik uttrycker stort deltagande med de drabbades anhöriga och arbetskamrater.

Några mer initiativ tas inte från Regeringskansliet beträffande kontakter med medierna denna dag. Medierna bevakar händelseutvecklingen intensivt och statsminister Carl Bildt intervjuas vid flera tillfällen under dagen, vilket sänds i TV och radio.

Kontakter med anhöriga

Från det att det svenska samhället nås av beskedet om att Estonia förlist, ökar arbetsbelastningen på Kommunikationsdepartementet drastiskt.

Mängder av telefonsamtal kommer från de tidiga morgontimmarna den 28 september och framåt. Pressekreteraren Inger Strömbom och flera av tjänstemännen svarar oavbrutet i telefonerna. De anhöriga som ringer vänder sig till Regeringskansliet och Kommunikationsdepartementet med sin oro, i hopp om att få veta något om Estonias öde. Frågorna som framställs handlar om allt möjligt: vad regeringen tänker göra, hur olyckan kunde inträffa, var passagerarlistor finns, varför man inte sätter in mer resurser, tekniska kontroller av fartyget och andra frågor. Inger Strömbom svarar på de frågor hon kan och hänvisar de ringande vidare till de telefonmottagningar som upprättats.

Kommunikationsdepartementet är inte dimensionerat för att möta effekterna av en katastrof som Estoniahaveriet. Det normala arbetet på enheten läggs åt sidan och personal som inte är direkt berörd får hjälpa till.

20
Massmediernas bevakning under den första veckan

Massmedierna skildrar ögonvittnesbilder och rekonstruerar olycksförloppet, intervjuar statsminister Carl Bildt och Ingvar Carlsson, belyser anhörigas sorg och kritiserar rederiet och sjösäkerhetsbestämmelser. Bärgning simuleras i grafiska framställningar och frågan om orsak och ansvar förs fram.

Massmediabevakningen och rapporteringen är mycket intensiv under det första dygnet. Medvetenhet om olyckans väldiga omfattning växer successivt fram under natten och morgonen.

Initialskedet

Centrala nyhetsredaktioner bemannas snabbt

TT går ut med flera brådskande meddelanden under natten. ”Färja sjunken på Östersjön” är rubriken på ett meddelande från klockan 02.06. Man hyr ett flygplan och sätter in tre reportrar, en i Mariehamn och två i Åbo. Vid TT-redaktionen finns de högsta cheferna på plats för att leda arbetet från klockan 3 på morgonen men dessförinnan hinner man sända kompletterande meddelanden. Kl. 02.15 sänds meddelandet: ”Flera fartyg och helikoptrar på plats”, kl. 02.36: ”679 passagerare ombord” och kl. 02.50: ”Sju personer räddade”.

När de första TT-flasharna nått nyhetsredaktionerna i Sverige tilltar aktiviteten. Internlarmet på Sveriges Radio och Sveriges Television går 40 sekunder efter Ekots 02.00-sändning och nyhetsredaktionerna kallas in.

Omkring 02.50 är alla centrala nyhetsredaktioner på Sveriges Radio, Sveriges Television och Text-TV bemannade och igång.

Klockan sex sänder Rapport för första gången nyheten om Estoniahaveriet.

Den första Rapportsändningen sammanfaller i tid med TV 4:s morgonsändning klockan sex. TV 4, som har CNN som samarbetspartner sänder sina bilder till kollegan i USA och därmed har bilder från olyckan nått ut till hela världen. Sky News och CNN, som nåtts av nyheten både via Reuter och fått bildmaterial från TV 4 sänder för första gången kl. 05.00. Sky News flyger in ett team från London. Morgonsändningarna i TV 4 handlar helt om

olyckan. I TV 2 upptar rapporteringen om fartygsolyckan större delen av programmet. Under dagen har TV 4 extrasändningar varje timme.

Rapportering onsdagen den 28 september

Själva olyckan är redan ett faktum när medierna träder in. Förloppet kan således inte refereras direkt, istället skildras ögonvittnens minnesbilder av händelseförloppet och medierna försöker under dagen rekonstruera haveriet. Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet hinner få med information redan första dagen. Extrasändningar i TV sänds varje halvtimme i någon kanal, radio rapporterar intensivt och kvällspressen skriver om det inträffade i flera upplagor som växer successivt. De få bilder från räddningsinsatsen som finns tillgängliga publiceras.

Ingvar Carlsson intervjuas i TV

Den tillträdande statsministern Ingvar Carlsson medverkar i TV 4:s nyhetsmorgon, på morgonen den 28 september, där han sedan tidigare var inbokad för att tala om FN. På grund av det inträffade fartygshaveriet vill man istället ha den tillträdande statsministerns kommentar till nattens händelse. Han förbereder ett uttalande och far till TV 4-studion. Kl. 07.47 uttrycker han i TV sin medkänsla med anhöriga och talar om vad han anser att politikernas ansvar bör vara. Han säger också att han ska tillsätta en expertkommitté för att granska sjösäkerheten.

På parkeringen utanför TV 4 intervjuas Carlsson igen, han säger då samma sak som tidigare[41]. Inslaget sänds kl. 08.45. På TV 2 har man sett inslaget och vill också ha en kommentar. Man kommer överens om att mötas vid Est-

Intervju med Ingvar Carlsson i TV 4:s nyhetsmorgon, kl. 07.47

Reportern: Kan du säga vad man gör efter en sådan här katastrof, det är ju inte första gången det händer en allvarlig olycka.

Ingvar Carlsson: Det här är en av de allvarligaste katastrofer och mest fruktansvärda händelserna i vår historia. För både Sverige och Estland är det en tragisk händelse. För det första vill jag visa min medkänsla med de anhöriga som måste känna oro i denna situation. För det andra måste jag som politiker tänka på framtiden. Det är helt oacceptabelt att vi haft tre allvarliga olyckor under en relativt kort tid. Jag tänker då på Scandinavian Star och Jan Heweliusz och så nu Estonia. För det första måste vi klarlägga den direkta orsaken till nattens katastrof och för det andra tänker jag ta initiativet till en översyn av säkerheten. Människor skall inte behöva känna oro för att färdas över Östersjön.

Reportern: Är det skillnad mellan säkerhetsrutinerna i Sverige och Estland, tror du?

Ingvar Carlsson: Jag tror inte det, men vi vet ännu inte fakta, det viktiga är att vi arbetar för att höja den totala säkerheten.

Reportern: Det blir väl en haverikommission, men det låter som om du menar att man skall ha något ytterligare.

Ingvar Carlsson: Vi skall tillsätta en kommitté med sakkunniga för att ta reda på vad som har brustit samt ge förslag på ytterligare säkerhetshöjande åtgärder. Vi vet inte om det skedde en förskjutning i lasten. Stress i samband med lastningen får inte leda till att man tummar på säkerheten.

Reportern: Om man jämför med Norge, är det inte så att vi i Sverige är dåligt förberedda på krishantering. Har ni funderat på ett bättre system för att hjälpa de anhöriga?

Ingvar Carlsson: I Norge är man bra på detta, men efter bussolyckan som hände har också vi i Sverige blivit bättre.

lineterminalen, och en intervju genomförs med terminalbyggnaden som bakgrund. Inslaget innehåller samma uttalande som det som sänts i TV 4.

På socialdemokraternas riksdagskansli skrivs sedan ett pressmeddelande där Ingvar Carlssons uttalanden i TV:s morgonsändningar refereras.

Journalister i räddningshelikoptrarna

Tidigt på morgonen anländer journalister till helikopterdivisionen vid Berga. Pressofficeren är inte beredd på den stora anstormningen och måste begära förstärkning från Högvakten. Helikoptern Y 65, som startar kl. 07.12 mot olycksplatsen medför en reporter och en kameraman från TV 4 och senare under dagen kommer ytterligare fotografer och journalister att följa med i helikoptrar. Enligt marinens bedömning stör inte detta räddningsarbetet.

Framåt lunchtid visas de första TV-bilderna från olycksplatsen och under kvällen och på torsdagen publiceras bilder som visar hur överlevande och omkomna vinschas upp till helikoptrarna.

Under dagen intervjuas också flera av de unga ytbärgarna när de tar en kort paus i det intensiva arbetet. Bilden av dem som hjältar framträder.

Intervju med Ingvar Carlsson utanför Estlineterminalen i Värtahamnen, kl. 08.45

Reportern: Socialdemokraternas ledare Ingvar Carlsson, vilken är din första kommentar?

Ingvar Carlsson: Detta är en av de värsta katastrofer som drabbat Sverige och Estland. Det är en stor tragedi, framför allt för de anhöriga som måste känna djup oro. Många av dem kommer idag att drabbas av ett mycket dystert bud.

Reportern: Hur kan något sådant hända?

Ingvar Carlsson: Vi vet inte orsaken till nattens katastrof, det måste klarläggas i en särskild haverikommission. Vi har haft tre allvarliga färjekatastrofer, Scandinavian Star, Jan Heweliusz och nu Estonia, under en begränsad tid, det är oacceptabelt.

Reportern: Vad kommer du att göra?

Ingvar Carlsson: Automatiskt görs en haveriundersökning, men det är inte tillräckligt. Det behövs också en grupp av experter och sakkunniga som i grupp ser över de bestämmelser som finns. Det behövs ett internationellt samarbete för att höja säkerheten.

Enormt behov av information

Nyhetsmedierna domineras helt av olyckan. Kravet på information är enormt och bristen på bekräftade uppgifter stor. Eftersom myndigheterna saknar relevant och korrekt information och inte heller har möjlighet att direkt informera de drabbade ökas massmediernas utrymme. Kravet på korrekthet får ibland ge vika inför behovet av snabb rapportering. Detta resulterar i att motstridiga och ibland felaktiga uppgifter sänds ut.

Den första dagens rapportering handlar huvudsakligen om olyckan som sådan, räddningsarbetet, det ofattbara som hänt och hur släkt och vänner till de saknade och räddade får besked om det inträffade. Man söker finna någon förklaring till det inträffade. När de första uppgifterna från överlevande börjar komma in, vid lunchtid, kommer diskussionen om orsaken till haveriet igång. Olycksförloppet är i princip fastställt under den första dagen och medierna börjar lansera olika teorier om orsakerna till olyckan.

Mediernas bild av statsministern första dagen

Statsminister Carl Bildt intervjuas för TV flera gånger under dagen. Bilder av honom framför riksdagshuset, när han kliver av flyget i Åbo och när han talar med reportrarna på väg in i terminalen sänds ut. Efter mötet med de övriga ländernas statsministrar hålls en improviserad presskonferens som aviseras genom ett pressmeddelande. Bildt är på språng, under resa, han träffar överlevande och

han skildras i medierna som operativ. Han står mitt i händelserna. Han säger att räddningsinsatsen under natten varit bra och att man nu planerar säkerhetshöjande åtgärder. Han visar också medkänsla med de drabbade och deras familjer.

I Rapportsändningen på kvällen visas inslaget från presskonferensen i Åbo där statsminister Carl Bildt tidigare på dagen uttalat att mycket stora ansträngningar ska göras för att bärga de omkomna.

”Det kunde ha varit jag”

De saknades vänner och anhöriga uppgår till många tusen. Men olyckan tilldrar sig ett mycket stort intresse bland hela det svenska folket. För stora delar av befolkningen har Estonias undergång en stark psykologisk närhet, ”det skulle kunna vara jag”. Väldigt många har själva rest eller tänkt resa med liknande färjor. Massmedierna försöker omedelbart tillfredsställa behovet av visshet om det som hänt. Den intensiva rapporteringen, framför allt i etermedierna, fokuseras till stor del på enskilda personer redan den första dagen. Utan passagerarlistor eller fakta om vilka som omkommit eller räddats handlar reportagen om enskilda människors öden och om sorgen de drabbats av. De anhöriga får täcka efterfrågan på information med känslor. Radio och TV har sändningar från färjeterminalen där anhöriga finns i oviss väntan på besked om vad som hänt deras kära.

Som exempel kan sägas att lunchekot huvudsakligen innehåller rapportering från Estlineterminalen och intervjuer med anhöriga. Först intervjuas en man som väntar på sin dotter. Bilden som förmedlas är att det råder brist på information och att anhöriga hålls i oviss väntan. Mannen har varit i krisgruppen men säger att de inte vet något där.

Reportern refererar den stämning som råder när människor får oåterkalleliga besked om vad som hänt. Samma reporter skildrar även de få ljusglimtar som tycks finnas mitt i det mörker som råder. Han intervjuar därför Peter Barasinski, som nåtts av det lyckliga beskedet att hans fru överlevt. Barasinski är då på väg att lämna terminalen. Han har inte fått besked om var hans fru befinner sig men säger till reportern att han ska hem och där vänta på närmare besked. Det ska senare visa sig att just Peter Barasinski är en av dem som fått ett felaktigt besked. Hans hustru är omkommen och försvunnen.

Rapportering torsdagen den 29 september

Andra dagen efter olyckan finns inget hopp om att överlevande ska påträffas. Katastrofen är ett faktum och det som dominerar nyhetsrapporteringen handlar om sorgen och det ohyggliga som skedde på fartyget och i räddningsflottar under natten. Överlevande intervjuas i TV. Förloppet skildras. Nu börjar också kritik framföras mot rederiet och säkerhetsbestämmelserna till sjöss. Medierna börjar peka ut ansvariga och det finns utrymme för spekulationer. Sjösäkerhetsdirektör Bengt-Erik Stenmark medverkar i TV, radio och press och uttalar kritik mot rederierna för deras bristande rapportering av incidenter.

Expressen innehåller denna dag en 60-sidig bilaga där bland annat en rekonstruktion av olycksförloppet görs på ett mycket dramatiskt sätt. Rubriken lyder ”LIVET PÅ FÄRJAN – DÖDEN I HAVET”. Spekulationer om besättningens eventuella inkompetens och oerfarenhet framförs också.

Rapportering fredagen den 30 september

Nu tillkommer inga nya bilder från räddningsinsatsen. Det direkta förloppet kring olyckan är i stora drag känt. Medierna blickar nu framåt i tiden. På flera ställen såväl i pressen som i TV förekommer detaljerade grafiska framställningar av hur en bärgning av fartyget går till.

Ingvar Carlsson uttalar sig om bärgning i Aktuellt.

Medierna söker nu efter ansvariga till olyckan. Säkerhetsfrågor och befarade brister uppmärksammas. Ansvaret för olyckan läggs nu inte primärt på rederiet utan på Sjöfartsverket och Sjöfartsinspektionen. Uppgifter om bristande rutiner för rapportering av tidigare incidenter framkommer. I något fall utpekas till och med Sjöfartsverket som direkt ansvarigt för olyckan.

Lördagen den 1 oktober

Medierna fortsätter fokusera på olyckans orsaker och söker ansvariga. Ekoljudsbilder från vraket publiceras. Sor-

gen är ett annat tema i medierna, genom att man rapporterar från den estniska minneshögtid som hålls i Stockholm men som egentligen var tänkt att vara ett minne över esternas flykt över Östersjön 50 år tidigare.

Myndigheter kritiseras den 2 oktober

Förutom den starkt känslomässiga rapporteringen från minneshögtider och minnesgudstjänster som hålls över hela Sverige rapporteras om andra nyheter kring Estoniaolyckan. Kritik riktas mot det finska räddningsarbetet, haverikommissionens ledning och mot Sjöfartsverket och deras relationer till rederinäringen. Filmningen av vraket med robotkamera redovisas också.

Intervju med Ingvar Carlsson i TV 1, Aktuellt, den 30 september

Reportern: Idag inleds också det tunga arbetet med att identifiera de få kroppar som har hittats. Ännu saknas hundratals av offren. En bärgning av Estonia är en förutsättning för att hitta fler och för de anhörigas skull ska Estonia bärgas. Det säger idag vår blivande statsminister.

IC: Ja, jag anser att alla ansträngningar måste göras för att få upp fartyget, det av hänsyn till de människor som redan har drabbats väldigt hårt. Det här är för hela vårt land en oerhört svår upplevelse och allt vi kan göra för att minska påfrestningarna bör vi göra.

Reportern: Oavsett vad det kostar att bärga fartyget?

IC: Jag är beredd att förorda att även om det kostar väldigt mycket så ska vi försöka det.

Orsaksdiskussion

Mot slutet av den första veckan efter haveriet handlar mediernas rapportering om vad som kan ha varit orsaken till att bogvisiret lossnade. En preliminär rapport från haverikommissionen presenteras, nu ska bogvisiret bärgas och undersökas för att ge klarhet i frågan om vad som egentligen hände. Sjöfartsverket påbjuder att bogvisir på liknande fartyg svetsas igen. På flera håll förekommer skarp kritik mot Estland och ansvaret läggs också på rederiet Nordström & Thulin.

21
Den nya regeringen tillträder fredagen den 7 oktober

Ny kommunikationsminister får huvudansvaret för Estonia.
Beredningsarbetet inriktas på omhändertagande av omkomna genom bärgning av fartyget.

I och med den nya regeringens tillträde upplöses den tidigare regeringens krisgrupp, som arbetat med Estoniafrågan under den gångna veckan och överlämnar till Ingvar Carlssons regering.

Kommunikationsministern får huvudansvaret för Estoniafrågan

När den nya regeringen tillträder diskuteras formerna för det fortsatta arbetet med Estonia. Ingvar Carlsson vill inte fördela ansvaret på flera departement, eftersom det då finns risk för att frågor hamnar ”mellan stolarna”. Därför beslutar regeringen under ett extra regeringssammanträde, måndagen den 10 oktober, att den nya kommunikationsministern, Ines Uusmann, får huvudansvaret för Estoniafrågan. På Statsrådsberedningen får statsrådet Jan Nygren och den politisk sakkunnige tjänstemannen Kjell Lindström ansvar att bistå Ines Uusmann, särskilt med anhörigkontakter.

Kommunikationsdepartementets huvudansvar innefattar även informationsarbetet riktat till medierna och kommunikationen med anhöriga och överlevande. Det beslutas att samordning skall ske med Statsrådsberedningen[42].

Ministern orienterar sig om Estonia och planerar arbetet på departementet

Tillsammans med Siv Gustavsson, som blir politisk sakkunnig hos ministern, kontaktar Ines Uusmann Jan-Olof Selén på departementet för att informera sig om det arbete som tjänstemännen utfört i Estoniafrågan. Selén själv är förhindrad att delta i ett möte med ministern så departementssekreteraren Alf Stenkvist får i uppdrag att muntligt redogöra för de promemorior som upprättats på departementet. Ines Uusmann berättar i ett samtal med analysgruppen att hon fick en känsla av att arbetet på departementet var kaotiskt när hon tillträdde.

Överlämnandepärm och erbjudande om hjälp från tidigare statssekreteraren på departementet

Från Mats Odell överlämnas en pärm som sammanställts av Anders Iacobæus, rättschef på departementet, och som innehåller protokoll och minnesanteckningar från statsrådsgruppens möten, upprättade promemorior och aktuell korrespondens angående Estonia. Per Egon Johansson, som i den avgående regeringen arbetat intensivt med Estoniafrågan veckan efter haveriet, erbjuder Ines Uusmann förstärkning i arbetet men ingen kontakt tas.

Planeringsmöte på söndagen

Redan på söndagen den 9 oktober träffas Ines Uusmann och de övriga politiska tjänstemännen på Kommunikationsdepartementet för ett planeringsmöte. De nyanställda politiska tjänstemännen som är närvarande vid mötet är statssekreteraren Magnus Persson, pressekreteraren Eva Lindau och Siv Gustavsson, som är politisk sakkunnig. Vid mötet diskuterar de departementets ansvarsområden[43]. Estoniafrågan diskuteras inte särskilt.

På Kommunikationsdepartementet har de politiska tjänstemännen därefter möten om Estoniafrågan varje dag.

Statssekreterare Magnus Persson har berättat för analysgruppen att han uppfattade uppdraget till Sjöfartsverket som ett steg mot en lösning av frågan om hur de omkomna skulle tas omhand. Detta mot bakgrund av de båda statsministrarnas uttalanden.

Beredningsarbete inriktat på ett omhändertagande av omkomna eller bärgning

På Kommunikationsdepartementet utgår alla vid den här tiden från att man ska försöka bärga fartyget. Utgångspunkten i det resonemanget bygger på Ingvar Carlssons och Carl Bildts uttalanden strax efter olyckan. Syftet är att man skall försöka komma fram till vad som är bäst att göra och vad som skadar minst. Men det är en bärgning av hela fartyget arbetet inriktas på, inte ett omhändertagande av de omkomna ur det sjunkna fartyget.

Diskussionen på Kommunikationsdepartementet handlar också om vilka problem som uppstår om man väljer att sända ner dykare för att hämta de omkomnas kroppar. Ines Uusmann menar att ett omhändertagande måste innebära en bärgning av fartyget, eftersom det är enda sättet att omhänderta alla de omkomna som finns i fartyget. Inom ramen för detta resonemang vägs tankar om de anhörigas rätt att få hem och begrava sina döda.

Man vet inte hur många omkomna som finns på havsbotten runt fartyget eller hur många som har flutit bort med strömmarna.

Tjänstemän arbetar med beslutsunderlag och information

Tjänstemännen, med enhetschefen Jan-Olof Selén i spetsen, har till uppgift att ta fram underlag till beslut för regeringen. När ett beslut väl är fattat och uppdrag lämnats till något annat organ, inväntar man resultatet innan frågan på nytt bearbetas. Så är fallet nu när Sjöfartsverket fått i uppdrag att utreda de tekniska och legala förutsättningarna för att återfinna och omhänderta omkomna från Estonia. Under denna tid tar enhetschefen och andra sig an de brev som inkommit och svarar på telefonsamtal från anhöriga och andra. De ger så saklig information som de kan till dem som ringer.

Pressekreteraren ansvarar för press- och informationsarbetet

Medierna vill ha Ines Uusmanns medverkan i en rad sammanhang. Pressekreteraren Eva Lindau ansvarar för informationsarbetet på departementet och ser till att ministern är tillgänglig för intervjuer och annan medverkan i medierna. Huvudprincipen är tillgänglighet i alla sammanhang. Mediearbetet upptar också en hel del tid för rättschefen Anders Iacobæus.

Mediastrategi

Under de första sex månaderna saknas mediastrategi. Trycket från medierna på Kommunikationsdepartementet och Ines Uusmann är hårt och ministern ställer upp så ofta hon förmår. Speciellt stor blir efterfrågan på hennes medverkan i samband med regeringens senare beslut om

att låta Estonia bli kvar på botten av Östersjön och att täcka över fartyget. Efter sex månader gör Eva Lindau ett slags strategi för hur mediearbetet skall bedrivas på Kommunikationsdepartementet.

Tjänstemännen står för kontinuitet

Kontakten mellan tjänstemännen och politikerna på Kommunikationsdepartementet är inte den bästa. Rättschefen Anders Iacobæus uppfattar det som att arbetet tappar fart och kontinuitet i och med regeringsskiftet. Det är ingen enkel situation för den nya politiska ledningen att komma in i arbetet och börja arbeta med människor de inte känner.

Kommunikationsdepartementet får löpande information framför allt från Sjöfartsverket, men även från polisen och senare från anhörigföreningar. Det förekommer hela tiden kontakter med de övriga berörda länderna, framför allt Estland. Från Estland kommer inga krav på bärgning.

Polisen kontaktar Justitiedepartementet och önskar en diskussion om bärgning och omhändertagande

Inom polisen har det allt sedan haveriet förts diskussioner rörande frågan om bärgning av fartyget och omhändertagande av kroppar kring fartyget. Den 9 oktober kontaktar Roland Ståhl Justitiedepartementet och framför polisens synpunkt att en diskussion i frågan måste föras redan vid denna tidpunkt, med hänsyn till vad som händer med kroppar som ligger i vatten mer än två till tre veckor. Rättschefen Stefan Strömberg lovar att se till att frågan kommer upp på dagordningen.

Det norska bärgningsföretaget Stolt Comex kontaktar polisen

Samma dag får polisen i Stockholm ett telefonsamtal från Stolt Comex. Med anledning av att dykföretaget inte fått något svar på sitt erbjudande, av den 6 oktober, till Kommunikationsdepartementet, vänder man sig nu till polisen.

Stolt Comex, som har förevisat sitt räddningsfartyg i Finland, erbjuder sig att göra detsamma i Nynäshamn den 12 oktober.

Ines Uusmanns uttalanden om Stolt Comex

Ines Uusmann anser att det inte kan vara fråga om ett seriöst företag och hon tycker det är oetiskt av dem att ligga vid Hangö och vänta för att kunna profitera på olyckan. Hon minns att någon sade, att det redan efter några timmar efter katastrofen var för sent att söka omkomna runt vraket eftersom kropparna redan då skulle ha förts bort av strömmar. Denna uppfattning återges i massmedierna.

Stolt Comex går i svaromål

På kvällen den 12 oktober inkommer ett nytt telefax från Stolt Comex till Kommunikationsdepartementet i vilket Ines Uusmanns påstående om att företaget inte är seriöst bemöts. Stolt Comex informerar om sin verksamhet och berättar att de är världens största undervattensentreprenör med 3 000 anställda över hela världen och en årsomsättning om 2,4 miljarder norska kronor. Företaget har tidigare anlitats i samband med stora katastrofer som t.ex. Alexander L. Kielland, Piper Alpha och Partnair. I telefaxet påtalas också att man inte fått något svar på sin propå till departementet.

22
Sjöfartsverkets rapport överlämnas till Kommunikationsdepartementet

Det konstateras att inga legala eller tekniska hinder finns för att eftersöka eller omhänderta omkomna efter Estoniahaveriet. Nya frågor av etisk karaktär väcks.

På sin andra egentliga arbetsdag, den 11 oktober, får Ines Uusmann Sjöfartsverkets rapport. Den är rubricerad Rapport angående de tekniska och legala förutsättningarna att återfinna och omhänderta omkomna från färjan Estonia. Ministern och hennes närmaste medarbetare är närvarande då Johan Franson gör en kort föredragning av rapportens innehåll. Därefter håller Ines Uusmann presskonferens. Rapporten överlämnas också skriftligen till Utrikes-, Justitie-, Social- och Civildepartementet.

Inga legala hinder eller skyldigheter

Av rapporten framgår det att inga legala hinder eller skyldigheter föreligger för någon att eftersöka eller omhänderta de omkomna efter fartygsolyckan. I rapporten beaktas inte regler om förhållandet mellan olika stater och heller inte den omständigheten att andra medborgare än de från Sverige, Estland och Finland finns bland de omkomna.

I rapporten antas att det övervägande antalet omkomna kan återfinnas inuti fartyget, men man tror också att omkomna kan påträffas utanför. Det beskrivs att ett omhändertagande av omkomna kan ske endera genom ett lyft av fartyget eller genom dykningar inuti det, där det ligger på havsbotten. Att alla omkomna kan återfinnas anses som mycket osannolikt.

Genomsökning av fartyget

I rapporten utgår man erfarenhetsmässigt från att fartygets inredning är förstörd. Möbler, innertak och mellanväggar antas ha rasat överallt. Det anses troligt att vattenmassor kommit in med mycket stor kraft på vissa platser i fartyget. Ett omhändertagande av de omkomna innebär att man röjer sig fram genom förstörelsen. Detta beskrivs som ett riskfyllt företag, oavsett om det sker under eller över vattenytan. Det framgår inte var de omkomna kan förväntas befinna sig inuti fartyget

För att genomföra dykningar inuti Estonia krävs s.k. mättnadsdykning[44]. Varje dykeriarbete i omedelbar närhet av, på eller i fartyget är, enligt rapporten, mycket riskfyllt och måste förberedas med inspektions- och säkerhetsarbeten.

Det konstateras att vissa delar av fartyget kommer att vara svåra att söka igenom, men det anses ändå möjligt att återfinna och omhänderta en del av de omkomna. Arbetet med att genomsöka fartyget beräknas ta mellan två och fyra månader och kan inte utföras efter att isen lagt sig.

Bärgning av fartyget

En del av rapporten behandlar ett lyft av hela fartyget, vilket beräknas vara en utomordentligt krävande uppgift. Vattendjupet på platsen där fartyget ligger anges till ca 70 meter. Djupet utgör inget hinder i sig men det medför att arbetet tar längre tid och är svårare. Lyftet måste ske i två etapper som inleds med att fartyget rätas upp.

Arbetet beräknas kunna vara klart i juni–augusti 1995. Efter att fartyget lyfts måste det genomsökas och de omkomna omhändertas. Därefter kan fartyget skrotas eller sänkas.

Johan Franson konstaterar att ett omhändertagande av omkomna, särskilt efter att fartyget lyfts, får betydande praktiska konsekvenser. Han pekar också på de etiska bedömningar som måste göras[45].

Nya frågor väcks

Efter Johan Fransons föredragning diskuterar ministern och hennes medarbetare på Kommunikationsdepartementet hur man ska gå vidare i beredningen av ärendet. Finns tillräckligt underlag för att fatta ett beslut i bärgningsfrågan?

Frågan har successivt breddats till att även omfatta andra dimensioner än de tekniska och legala frågeställningarna. De som tagit del av Fransons föredragning och den skrivna rapporten börjar nu att ställa sig frågor av etisk karaktär. Vem avgör vilka som ska omhändertas om man inte bärgar hela fartyget? Vad gör man med omkomna som inte kan identifieras? Hur förhåller man sig till anhöriga som inte vill ha hem sina omkomna? Kan man hantera de dödas kroppar på ett värdigt sätt? Hur går det till rent praktiskt? Är det möjligt att skärma av mediernas bevakning i samband med bärgningsarbetet? Hur många omkomna finns kvar inuti fartyget? Skadas kropparna vid en bärgning?

Tanken på ett etiskt råd föds

Vid ett samtal mellan Ingvar Carlsson och Ines Uusmann, på eftermiddagen efter Johan Fransons föredragning av Sjöfartsverkets rapport, väcks tanken på tillsättandet av ett råd som ska belysa etiska problem i samband med en bärgning. Frågan diskuteras också med Jan Nygren.

Ines Uusmann påbörjar arbetet med att ta fram namn på lämpliga personer för ett sådant råd. Utgångspunkten i detta läge är, enligt uppgifter från Ines Uusmann, att fartyget ska bärgas och man vill inte förlora tid. Kommunikationsministern samtalar med Siv Gustavsson och Eva Lindau, om lämpliga personer att ingå i ett etiskt råd. Eva Lindau diskuterar frågan med Jan-Olof Selén som bidrar med namn på personer som han anser lämpliga. Alla är ense om att etiska rådet ska utgöras av en grupp kloka och kända personer med olika bakgrund.

Otålighet inför ett regeringsbeslut

I medierna och bland anhöriga växer otåligheten inför ett väntat regeringsbeslut. Eva Lindau, som har mött människor i kris i sitt tidigare arbete som kvällstidningsjournalist, har hjälp av denna erfarenhet i sitt arbete på Kommunikationsdepartementet. När arga människor ringer henne tänker hon att den ilska hon får ta emot inte är riktad mot henne som person. Hon uppfattar det som att de anhörigas vrede är utlöst av regeringens tveksamhet inför ett beslut i bärgningsfrågan.

23
Registrering, identifiering och passagerarlistor

Den svenska identifieringskommissionen möter kommunikationsministern och belyser identifieringsarbetet vid omhändertagande av alla omkomna på Estonia. Överenskommelse om dödförklaring av Estoniaoffren träffas.

Med anledning av frågorna som väcks efter Sjöfartsverkets redovisning, kontaktar departementsrådet Jan-Olof Selén rättsläkaren Robert Grundin i den svenska identifieringskommissionen. Selén vill bland annat ha svar på frågan om det är möjligt att identifiera en kropp som legat i vatten ett halvt år. Grundin är inte oförberedd på frågan, eftersom han några dagar tidigare har varit i kontakt med Johan Franson som framfört önskemål om att få ställa frågor om kropparnas förväntade tillstånd. Robert Grundin meddelar Selén att han är beredd att svara på frågor och att göra en föredragning om identifieringsproblematiken följande dag på Kommunikationsdepartementet.

Experter besvarar frågor om identifiering av omkomna

Den 12 oktober sammanträffar kommunikationsminister Ines Uusmann, pressekreterare Eva Lindau samt statssekreterare Jan-Olof Selén med delar av den svenska identifieringskommissionen, polisöverintendenten Roland Ståhl, rättsläkaren Robert Grundin, kriminalkommissarien Jan Olsson och rättsodontologen Håkan Mörnstad, för en föredragning om ett eventuellt identifieringsarbete.

Ett monumentalt administrativt problem

Robert Grundin beskriver de vetenskapliga metoder som finns för att genomföra en identifiering. Av beskrivningen framgår att det stora problemet är av administrativ art. Identifieringen av de 93 omkomna som utfördes i Finland tog två till tre veckor, trots att man där har en betydligt mera avancerad organisation än vad som finns i Sverige. Att identifiera 100 omkomna i Sverige kan gå om man omdisponerar och bottenskrapar resurserna, men att identifiera 1 000 omkomna är, enligt Robert Grundins uppfattning, ett monumentalt problem.

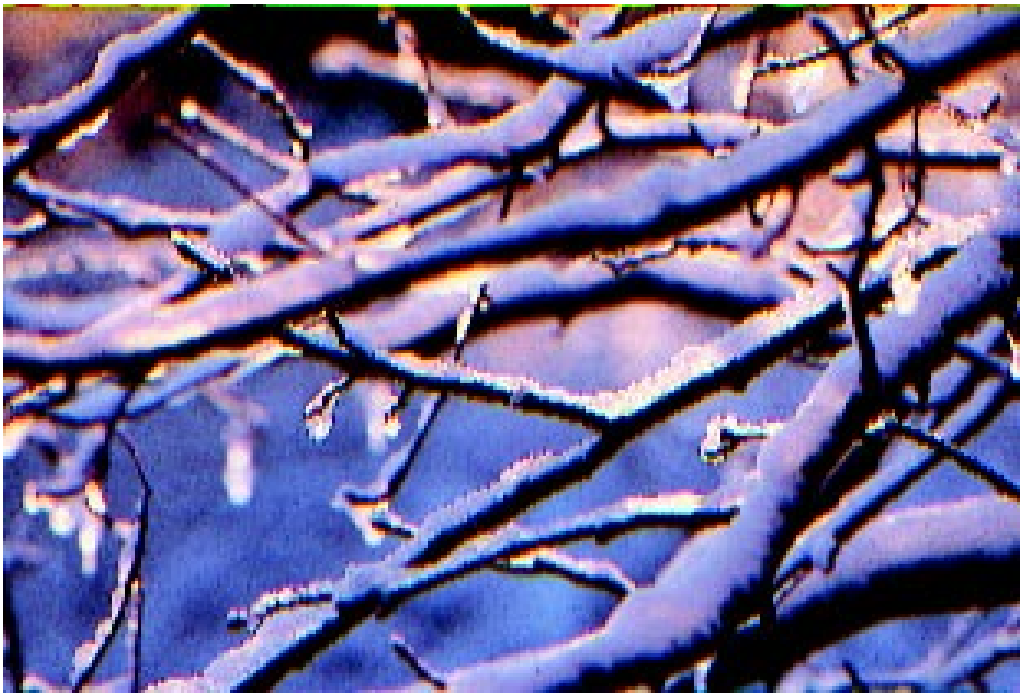

Svenskar kan identifieras genom tandundersökning

Vid diskussion om de olika identifieringsmetoder som är lämpliga framgår att tandundersökning kommer att användas i första hand. Håkan Mörnstad menar att i princip alla omkomna svenskar som omhändertas kan identifieras med hjälp av tandläkarjournaler. Dessa underlag är tillgängliga och innehåller fullödig information. För omkomna som inte kan identifieras på detta sätt måste andra metoder användas.

Roland Ståhl framhåller att det definitiva fastställandet av varje omkommens identitet kräver att en gemensam bedömning görs av rättsmedicinare, rättsodontologer och kriminaltekniker. När denna bedömning är gjord är det han som slutligen godkänner resultatet av arbetet.

Kroppars påverkan av tiden i vatten

Ines Uusmann vill ha svar på frågan om hur en människokropp påverkas av att ligga i vatten en längre tid. Identifieringsexperterna menar att det inte går att generellt avgöra i vilket tillstånd de omkomnas kvarlevor är. Resonemanget förs utifrån tidigare erfarenheter från bland annat sjöolyckor, i relation till hur länge det kommer att dröja innan Estonia kan bärgas.

Faktorer som tiden i vattnet, vattnets salt- och syrehalt, temperaturen i vattnet och faunan på plats avgör kropparnas tillstånd. Det anses utrett att de flesta av de omkomna kan identifieras, men kropparna kan inte förväntas vara i sådant skick att det är lämpligt att deras anhöriga ser dem.

Bildvisning från sjöolyckor

Vid föredragningen visas bilder som tagits i samband med bärgningar. De föreställer omkomna människor och miljöer från andra sjöolyckor. Som exempel kan nämnas bilder på de omkomna i den svenska ubåten Ulven, som minsprängdes under andra världskriget och bärgades några månader senare.

Problem för personal

Roland Ståhl redogör vid mötet för sin syn på de personalproblem som kan förväntas uppstå vid omhändertagandet av kroppar efter en bärgning av fartyget. Speciellt kriminaltekniker, som inte dagligen arbetar med omkomna riskerar att få psykiska problem i samband med arbetet att tömma det torrlagda fartyget. De får utföra ett detaljarbete med att omhänderta de omkomna och deras tillhörigheter, som ligger i hytterna eller runt omkring de döda. Allt måste noggrant dokumenteras så att det kan användas om så behövs för en senare identifiering.

Registrering av dödsfallen

Den fråga som uppkommit med anledning av Estoniahaveriet, rörande dödförklaring av omkomna som inte påträffats, är speciellt angelägen för de anhöriga. Riksskatteverket konstaterar att det i vissa synnerliga undantagsfall finns möjlighet att registrera en person som avliden i folkbokföringen, trots att kroppen inte påträffats, genom ett förvaltningsrättsligt beslut. Med anledning av detta samråder rättssekretariatet på Rikspolisstyrelsen och befattningshavare på Riksskatteverket och resultatet blir att Rikspolisstyrelsen upprättar några olika tänkbara situationer när en person skall kunna registreras som avliden, trots att kroppen inte påträffats.

En överenskommelse mellan Riksskatteverket och Rikspolisstyrelsen leder till att följande situationer kan anses uppfylla beviskraven:

- Personen finns med på passagerar- eller besättningslista och har av anhörig anmälts eller bekräftats saknad.
- I de fall där den saknade inte finns angiven på någon sådan lista måste en alternativ lösning användas. Exempel är när utredning genom uppgifter från anhöriga eller förhör med överlevande kan bekräfta att personen varit med på resan. Bevis kan också utgöras av exempelvis mobiltelefonsamtal som skett från fartyget, av preliminärbokningar eller av en bil som står uppställd vid färjeterminalen.

Den 14 oktober informerar Rikspolisstyrelsen samtliga länspolismästare att det ankommer på berörda polismyndigheter att verkställa erforderlig utredning och redovisa denna till ID-kommission. Denna redovisning sker den 20 oktober. Med ID-kommissionens bedömning att personen befann sig ombord som grund fattar skattemyndigheterna därefter beslut om att registrera dödsfallet.

24
Svenska kyrkan för samtal om etiska frågor

Estoniakatastrofen på dagordningen vid biskopsmöte i Uppsala.
Diskussioner om havet som grav.

Den 12 oktober hålls ett biskopsmöte i Uppsala, vid vilket Sveriges samtliga biskopar deltar. På dagordningen under rubriken Katastrofer, finns M/S Estonias förlisning. Biskoparna samtalar om sina erfarenheter av kyrkans insats i mötet med anhöriga, vid exempelvis minnesgudstjänster och arbete i krisgrupper. Det diskuteras även vilken hjälp landets präster behöver för att forma minnes- och avskedsgudstjänster för de anhöriga till en omkommen, vars kropp inte återfunnits.

Havet som grav diskuteras vid biskopsmöte i Uppsala

Därefter kommer samtalet att handla om de etiska frågorna i samband med omhändertagande av de döda. Under detta samtal betonar biskoparna det gamla synsättet att också havet kan vara en grav. Biskoparna understryker samtidigt vikten av att anordna minnesplatser, nationellt och lokalt. Därutöver diskuteras möjligheten av en välsignelse- och bönegudstjänst till havs, vid Estonias förlisningsplats. Tanken är att denna gudstjänst skall genomföras tillsammans med ärkebiskoparna från de lutherska kyrkorna i Finland och Estland, i närvaro av statsledningarna.

Ärkebiskopens uttalanden i massmedierna

Några dagar efter biskopsmötet formulerar ärkebiskop Gunnar Weman sina tankar i bärgningsfrågan när han svarar på läsarnas frågor i Expressen. Tidningen har satt samman en expertpanel som skall besvara allmänhetens frågor om Estoniakatastrofen. Den 16 oktober får han bland annat dessa frågor:

”Går det att göra en individuell begravning med gravsten utan att det finns någon kropp?” Han svarar: ”Det går inte utan kropp, då gör vi en avskedsgudstjänst.”

På påståendet ”Det havet tar skall havet ha!” svarar ärkebiskopen: ”Jag tror att det ligger något i det. Också havet är en kyrkogård, och det tror jag att människor längs

våra kuster förstått genom åren. Om man skall bärga färjan kommer man aldrig att få upp alla de saknade och dessutom får man inte upp den förrän nästa sommar. Då kan man fundera på vad som blir riktigast för dessa människor. Jag kan förstå att man vill ha en kropp – men samtidigt blir det ett trauma för alla dem som inte får några kroppar."

En annan fråga lyder: "När sjömän dog förr i tiden lade man ut blomkransar där de hade drunknat. Kan man inte göra så i det här fallet också om båten inte kan bärgas?" Gunnar Weman svarar: "Jo, det är åt det hållet till vi funderar. Vi försöker samla ärkebiskoparna i Sverige, Finland och Estland. Vi vill, oberoende av om man försöker bärga fartyget, hålla en minnesgudstjänst till havs."

Den 18 oktober fortsätter Expressen att ställa läsarnas frågor till experterna. Då får Gunnar Weman frågan: "Vill inte de flesta anhöriga att de avlidna ska vila på havets botten?" Han svarar: "Det vet vi inte och jag tycker att man kanske inte är mogen att fatta det beslutet än."

25
Arbetet med att identifiera omhändertagna omkomna

29 omkomna svenska medborgare kommer hem och andakt hålls i Riddarholmskyrkan på initiativ av polisen i Stockholm.

Den 12 oktober får Utrikesdepartementet en underrättelse från den finska Centralkriminalpolisen om att 11 omkomna svenskar identifierats. Den svenska identifieringskommissionen får löpande besked om vilka de döda är. Så snart ett skriftligt besked kommer underättas de anhöriga genom den lokala Polismyndigheten. Den 19 oktober får berörda veta att deras anhörigas kistor anländer till Värtahamnen dagen därpå klockan 07.15.

Gudstjänst i Riddarholmskyrkan

På initiativ av polisen i Stockholm hålls en andakt i Riddarholmskyrkan den 20 oktober. Gudstjänsten är en mottagningsceremoni för de 29 kistor med identifierade omkomna som kommer till Sverige från Finland denna dag. Poliserna som sköter eskorten av kistorna vill avsluta sitt uppdrag på detta, som de upplever, värdiga sätt. Kistorna körs fram till Riddarholmskyrkan i en vit lastbil med de svenska, estniska och finska flaggorna på sidan. En av kistorna ställs på kyrktrappan eftersom den omkomna tillhör ett annat trossamfund än svenska kyrkan.

Stockholms stift har denna gång liksom tidigare vid minneshögtiderna i Storkyrkan en samordnande funktion. Polismyndigheten i Stockholm, Civildepartementet, Riksmarskalksämbetet, Stockholms Domkyrkoförsamling, Ärkestiftet och Rikspolisstyrelsen samarbetar under planeringsarbetet.

Många människor söker sig till Riddarholmskyrkan för att delta i ceremonien. Besvikelsen blir stor vid kyrkporten när kyrkan inte rymmer alla.

Samtliga omhändertagna omkomna identifierade

Den 2 november anländer ytterligare tio kistor med omkomna till Stockholm. Samtliga 94 omkomna som har omhändertagits i Finland är nu identifierade. 39 omkomna är svenskar. I en TT-notis meddelas de omkomnas namn, ålder och hemort.

26
Den första partiledaröverläggningen

Den svenska identifieringskommissionen besvarar frågor och informerar om rättsmedicinskt och kriminaltekniskt arbete vid ett omhändertagande av omkomna.

Den 18 oktober hålls en första partiledaröverläggning[46] i Estoniafrågan. Till denna är följande experter inbjudna: Roland Ståhl, Robert Grundin, Jan Olsson, Håkan Mörnstad och Johan Franson. Experterna deltar som föredragande samt för att besvara frågor.

Under mötet rapporteras resultatet av Sjöfartsverkets utredning om de tekniska och legala möjlighetena att omhänderta omkomna. Representanterna från den svenska identifieringskommissionen informerar om rättsmedicinska och kriminaltekniska frågor kring ett identifieringsarbete.

Ines Uusmann redovisar idéer om att inhämta synpunkter från ett etiskt råd. Hon beskriver även sina intryck av anhörigas åsikter i frågan om ett omhändertagande av omkomna. Utöver detta berörs även frågor som utformandet av en nationell minnesvård och behovet av att ha en dialog med Finland, Estland och andra länder i denna och andra frågor.

Deltagarna ställer frågor till experterna

Politikerna erbjuds att ställa kompletterande frågor efter experternas föredragningar. Bland annat uttrycks önskemål om en beskrivning av kropparnas tillstånd och förhållandena inuti vraket.

Robert Grundin redogör för hur människokroppar som legat i vatten påverkas när de kommer i kontakt med luftens syre. Enligt Grundin sker en snabb och kraftig föruttnelse när kropparna kommer i kontakt med luften i samband med ett lyft av Estonia. Redogörelsen baseras på att det handlar om närmare tusen kroppar och bygger på tidigare erfarenheter. Bilder inifrån Ulven med omkomna visas även i detta sammanhang.

Efter föredragningarna avslutas mötet med en allmän diskussion kring deltagarnas syn på frågan om bärgning av Estonia och omhändertagande av omkomna.

Deltagarnas intryck efter partiledaröverläggningen

Analysgruppen har samtalat med ett antal av deltagarna vid denna överläggning och redovisar här några intryck[47] som förmedlats.

Peter Egardt, förutvarande statsminister Carl Bildts statssekreterare, berättar för analysgruppen att en viss irritation uppstår bland mötesdeltagarna när regeringen radar upp de problem som en bärgning av Estonia skulle medföra – utan att ha några slutsatser eller uppfattningar klara. Han minns att diskussioner förs om behovet av ytterligare utredningar och stöd till anhöriga.

Centerpartiets vice ordförande Helena Nilsson, som är läkare till yrket, berättar att hon uppfattade experternas redovisning som mycket formell. Problemställningar föredrogs. Någon beskev fartygets läge och den lagstiftning som gäller på området. Experterna beskrev förutsättningar för bärgning och alternativet att omhänderta kroppar med hjälp av dykare, som ett arbete som skulle kräva mycket stora personella resurser. Hennes uppfattning var att det snabba identifieringsarbete som måste ske, då fartyget kommer ovan vattenytan, krävde resurser som inte fanns i Sverige. Det var dock klart att problemet hade en lösning.

27
Viktiga beredningsbeslut

Under oktober och november fortsätter beredningsarbetet och regeringen fattar den 20 oktober ett antal beslut, som bland annat innebär uppdrag för Sjöfartsverket, tillsättandet av en särskild utredare för anhöriga och överlevande och tillsättandet av ett etiskt råd.

Den första rapporten från Sjöfartsverket utgör grunden för ytterligare ett uppdrag. Nu gäller det en fördjupad analys av hur en bärgning ska gå till. Sjöfartsverket får i uppdrag att genomföra en konsekvensanalys avseende omhändertagande av de omkomna från Estonia.

Uppdrag åt Sjöfartsverket att göra en konsekvensanalys

I regeringsbeslutet av den 20 oktober formuleras följande: ”Regeringen uppdrar åt Sjöfartsverket att, i nära kontakt med berörda myndigheter i Sverige, Estland och Finland, genomföra en konsekvensanalys avseende omhändertagande av de omkomna från färjan Estonia som underlag inför ett samlat ställningstagande. Sjöfartsverket skall löpande hålla regeringen informerad om arbetets fortskridande. Sjöfartsverket skall ta erforderliga kontakter med den internationella haveriutredningen av Estonias förlisning samt med det särskilda råd som regeringen denna dag bemyndigar chefen för Kommunikationsdepartementet att tillkalla avseende olyckan och dess följder. Uppdraget skall genomföras skyndsamt.”

Den svenska identifieringskommissionen uppdras att genomföra en konsekvensanalys

Som en del av insamlandet av underlag för konsekvensanalysen uppdrar Sjöfartsverket genom Johan Franson samma dag åt den svenska identifieringskommissionen att göra en konsekvensanalys över vilket arbete som skulle bli aktuellt om Estonia bärgas. Ordföranden Roland Ståhl fördelar uppdraget mellan olika personer, bland andra Jan Olsson och Robert Grundin.

Tillsättande av ett etiskt råd

I samma regeringsbeslut av den 20 oktober bemyndigas kommunikationsministern att sammankalla ett etiskt råd. ”Regeringen bemyndigar chefen för Kommunikationsde-

partementet att tillkalla ett råd med uppdrag att bistå regeringen i etiska frågor och överväganden avseende Estonias förlisning och dess följder. Rådet skall vidare informera om och kunna medverka till diskussioner i etiska frågor samt bistå vid kontakter med överlevande, anhöriga och andra berörda från färjeolyckan."

Flera av de tilltänkta ledamöterna är vid det laget redan vidtalade. Anhöriga har till analysgruppen framfört att de begärde att få en representant i rådet men nekades detta.

Av regeringsbeslutet framgår inte Etiska rådets formella ställning. Här finns flera intryck, ett är att rådet var en kommitté, det vill säga att betrakta som en myndighet, ett annat att det inte var en kommitté. Enligt Ines Uusmanns uppfattning var det Etiska rådet formellt sett en utredning.

Ledamöter i Etiska rådet

- Sten Andersson, f.d. utrikesminister.
- Lars H Gustafsson, barnläkare som arbetat mycket med humanitära frågor.
- Peter Paul Heineman, läkare som bedöms åtnjuta ett stort förtroende hos det svenska folket genom sina många år som radiodoktor.
- Caroline Krook, domprost i Stockholm och tidigt förknippad med Estoniafrågan på grund av att det var hon som höll i flera minneshögtider i samband med olyckan, i Storkyrkan och i Riddarholmskyrkan.
- Anders Lindström, vid den här tiden ordförande i Sjöfolksförbundet.
- Eva Sahlin, mentalsköterska och avdelningsdirektör vid Socialstyrelsen. Eva Sahlin uppfattar att hennes roll i rådet är att representera "den vanliga människan". Hennes uppdrag i Etiska rådet är frikopplat från Socialstyrelsen, vilket innebär att hon inte behöver föra minnesanteckningar för myndighetens räkning. Eva Sahlin tillfrågas av Socialstyrelsens generaldirek-

tör Claes Örtendahl om hon vill åta sig uppdraget i Etiska rådet och säger då ja.

- Yrsa Stenius, journalist och författare som skrivit böcker om makt och journalistik, etik och moral.
- Karin Söder, tidigare riksdagsman och utrikesminister som vid den här tiden är ordförande i Rädda Barnen.
- Bertil Werkström, ärkebiskop emeritus.

Undersökning av förutsättningarna för en nationell minnesvård

Regeringen uppdrar genom kulturminister Margot Wallström åt Statens konstråd att undersöka förutsättningarna för en nationell minnesvård för att hedra Estoniakatastrofens offer. I regeringsbeslutet står att Konstrådet under arbetet ska samråda med de kommuner, där särskilt många människor drabbats av katastrofen. Uppdraget, som ska innefatta redovisning av konstnärliga, tekniska, organisatoriska och övriga förutsättningar för minnesvården, skall redovisas till regeringen senast den 15 december 1994.

Stöd till efterlevande i Estland

Den 27 oktober beslutar regeringen att lämna ekonomiskt stöd till estniska efterlevande med 500 000 kronor. Stödet skall gå till utbildningsinsatser bland de mest behövande barnen och ungdomarna i Estland.

Tillsättande av särskild utredare

Civilminister Marita Ulvskog förordnar den 8 november förre generalsekreteraren i Svenska Röda Korset Peter Nobel att som särskild utredare ge information och allmän vägledning till de anhöriga och de överlevande. Marita Ulvskog klargör vid ett möte med Peter Nobel att uppdraget gäller svenska medborgare och personer som är bosatta i Sverige. Syftet är inte att Peter Nobel skall fungera som advokat, rådgivare eller kurator för den enskilde.

Peter Nobel inleder arbetet måndagen den 14 november. Han inser senare att det är viktigt att dela med sig av upplysningar och synpunkter till de drabbade från Estland. I frågor där anhörigas åsikter går isär eftersträvar han att vara neutral. Skadeståndsfrågan blir en viktig fråga för honom att arbeta med. Han upplever att anhöriga kommer i konflikt med varandra och med honom.

Peter Nobel deltar i möten med anhöriga i stora delar av Sverige. Vissa människor uppträder aggressivt och är upprörda i samband med mötena. Han för intrycken från dessa möten vidare till ansvarig på Kommunikationsdepartementet. För Peter Nobel framstår det som om lika många anhöriga är för som emot en bärgning av Estonia.[48]

28
Kommunikationsdepartementets kontakter med anhöriga

Ines Uusmann möter anhöriga i Borlänge. En demonstration med fackeltåg för omhändertagande av de omkomna. Särskild befattning inrättas på departementet för kontakterna med anhöriga.

I samband med en EU-debatt i Borlänge, den 27 oktober, anordnas en träff mellan anhöriga och företrädare för regeringen. Från Kommunikationsdepartementet medverkar Ines Uusmann, Eva Lindau, Siv Gustavsson och Jan-Olof Selén. Närvarande är också Johan Franson och kommunalrådet i Borlänge, Georg Karlsson. Två anhöriga, Lennart Berglund och Stefan Forslund, håller i mötet. Före mötet har mötesarrangörerna gjort en enkät bland de anhöriga i salen som visar att 70 procent vill att Estonia ska bärgas.

Under mötet informerar Johan Franson om sitt pågående arbete. Frågan om plundring och övertäckning av vraket diskuteras. Johan Franson säger att fartyget ligger så djupt att dykningar blir mycket svåra att genomföra.

Eva Lindau och Siv Gustavsson tycker att stämningen är hätsk och obehaglig. Enligt Eva Lindau var Ines Uusmann helt oförberedd på den ”lynchstämning” som rådde. Bland de anhöriga som samlats uttrycks stark oro för plundring av bl.a. de omkomnas tillhörigheter. Representanterna från Kommunikationsdepartementet tycker att det finns en viss känsla av besvikelse hos dem som förespråkar bärgning.

Ganska snart är Ines Uusmann tvungen att lämna mötet för att hinna till EU-debatten. Enligt uppgift från anhöriga stannar ministern drygt en kvart på mötet. De känner att hon inte lyssnat på deras argument för en bärgning.

Dagen efter skriver Dala-Demokraten att Lennart Berglund lämnat in en ansökan till Ines Uusmann om statligt stöd till en stiftelse och förening för överlevande och anhöriga över hela landet. Han får stöd från Georg Karlsson. Enligt Lennart Berglund hoppas man få fram tillräckligt med pengar, även från kommuner, företag, privatpersoner och föreningar, för att förbereda en bärgning, om inte regeringen arbetar tillräckligt snabbt. Han hoppas också kunna utreda olyckans orsaker.

Demonstration med fackeltåg

Den 17 november ordnar anhöriga från Lindesberg en demonstration med fackeltåg i Stockholm. De anser att beslutet i bärgningsfrågan drar ut på tiden och vill med denna demonstration visa sin sorg. Tåget går från Sergels Torg mot Rosenbad där representanter för de sörjande tas emot av Jan Nygren, Ines Uusmann med medarbetare, Johan Franson och flera av de experter som anlitats av Sjöfartsverket samt Bertil Werkström, samtliga sittande vid podiet i lokalen.

Mötet är känsloladdat och leds av en anhörig från Lindesberg som valts till mötesordförande. Frågor ställs till politikerna och de närvarande experterna. Kritik riktas mot regeringens arbete. Frågorna handlar om identifiering av de omkomna och vilka rättsmedicinska resurser som finns tillgängliga. Det ställs ibland detaljerade och närgångna frågor när det gäller de omkomnas förväntade tillstånd och hur ett lyft av fartyget ska gå till om det genomförs.

Bertil Werkström är chockad över de anhörigas reaktioner och lämnar mötet innan det är avslutat. Under mötet går kommunikationsministerns pressekreterare Eva Lindau ut och lugnar vissa av de anhöriga.

I kvällens nyhetssändningar i TV refereras anhörigas sorg och förtvivlan under demonstrationen och det känslosamma mötet efteråt.

Brev och telefonsamtal påverkar arbetet på departementet

Det ringer oavbrutet i telefonerna och det strömmar in brev. Vissa brev innehåller vädjanden om att Estonia skall bärgas, somliga innehåller även förslag om hur detta skall gå till. Andra brev är personliga brev skrivna från hjärtat, många från anhöriga och direkt berörda, men även från svenskar i allmänhet. Telefonsamtalen och breven till departementet är så många att det normala arbetet under hösten läggs åt sidan. Brev och telefonsamtal handlar om att människor vill veta hur det ska bli med bärgningen. De allra flesta som ringer och skriver uttrycker att Estonia bör bärgas och refererar till Carl Bildts och Ingvar Carlssons uttalanden om detta. Men även andra hör av sig för att säga att de ”vill sörja i fred”.

Kommunikationsministerns pressekreterare Eva Lindau har alltsedan hon tillträdde sin tjänst fått ta emot många samtal. De samtal hon får kommer från såväl medierna som från anhöriga och allmänheten.

Anhöriga vill tala med ministern

Siv Gustavsson arbetar som rådgivare åt Ines Uusmann. Även hon tar emot många telefonsamtal från personer som vill tala med ministern. Hon lyssnar på dem som ringer, många är ledsna, förtvivlade och arga, men har inga besked att lämna. Hon svarar också på brev. I breven skriver anhöriga att de vill ha hem sina nära. Siv Gustavsson känner särskilt starkt för en kvinna som skriver att hennes dotter omkommit. Hon har själv en dotter i samma ålder.

Jan-Olof Selén får även fortsättningsvis telefonsamtal från människor, bland annat från några som inte vill ha någon bärgning. De är oroliga för att omkomna som reste med sina familjer kan splittras. Selén tror att oavsett vilket beslut som fattas i frågan om bärgning, så kan inte alla bli nöjda.

Inga direktiv för kontakterna med anhöriga

Det formuleras inga direktiv för hur samtal från anhöriga ska bemötas. Den som tar emot samtalen får agera efter eget gottfinnande. Man kan inte lämna besked till dem som ringer utan hänvisar till att regeringen inhämtar beslutsunderlag, bland annat genom de uppdrag som Sjöfartsverket arbetar med.

Kontakterna med anhöriga ökar under hösten genom att allt fler hör av sig till departementet. Samtalen är många gånger uppslitande. I nästan varje samtal tas frågan om omhändertagande av omkomna eller bärgning av fartyget upp.

Brev sänds ut till anhöriga och överlevande

Den 24 november sänder Ines Uusmann ett brev till anhöriga och överlevande. Det innehåller information om myndigheternas arbete efter Estoniaolyckan och tillsättandet av Etiska rådet. De etiska frågor som rådet ska

överväga är, enligt brevet, respekten för de anhörigas olika uppfattningar, respekten för de omkomnas kroppar och respekten för de människor som ska arbeta med omhändertagandet. Det står inte nämnt att Etiska rådet ska lämna ett ställningstagande i frågan om huruvida regeringen bör besluta om en bärgning av Estonia eller ej.

Sjöfartsverkets första rapport sammanfattas i brevet på följande sätt: ”Av verkets rapport framgår att det inte bedöms som möjligt att få upp de omkomna ombord med hjälp av dykare. En bärgning skulle därmed vara det enda sättet.”

Till brevet biläggs ett brev från den särskilde utredaren Peter Nobel, daterat den 22 november, i vilket han redogör för sitt uppdrag som utredare. Han framhåller i brevet att hans uppgift främst är att utreda vilket stöd de skadelidande får och hur deras rättsliga och andra intressen tas tillvara. Han åtar sig även att försöka informera i viktiga frågor. I brevet vädjar han till berörda myndigheter att försöka möta de drabbades behov.

Politisk sakkunnig med ansvar för anhörigkontakter

Den höga arbetsbelastningen på departementet under hösten för med sig att det blir svårt för personal som arbetar med beredning av Estoniafrågan att hinna med att besvara brev och samtal från anhöriga. Situationen blir till slut ohållbar och därför anställs Birgitta Wallström som förstärkning. Uppdraget begränsas till två månader. Det motiveras av att man på departementet gjort bedömningen att intresset från anhöriga och medier kommer att avstanna, när regeringen fattat beslut i bärgningsfrågan. Befattningens benämning blir politisk sakkunnig men det arbete som ska utföras, med ansvar för anhörigkontakter, är inte ett vanligt uppdrag för en person med denna befattning.

Måndagen den 28 november börjar Birgitta Wallström sitt arbete på departementet. Hon får överta många akter med obesvarade brev från anhöriga, allmänheten och företag. Ena väggen i hennes arbetsrum är full med akter innehållande obesvarade brev från anhöriga.

Telefonen ringer hela dagarna. De flesta som ringer är för en bärgning. På nätterna hinner hon besvara vissa av breven. Redan när hon tillträder är kontakterna dåliga mellan Kommunikationsdepartementet och de anhörigas representanter. Birgitta Wallström får också i uppgift att vara sekreterare i Etiska rådet.

Birgitta Wallströms anställning innebär en avlastning för övrig personal på departementet. Hon sorterar breven i olika frågor och besvarar dem i takt med att hon har besked att lämna, det vill säga efter det att regeringen fattat sina beslut.

29
Den omdiskuterade minnesgudstjänsten till havs

Svenska kyrkans planer på att genomföra en minnesgudstjänst möts av protester från anhöriga. Den 26 november genomförs en gudstjänst på estniskt initiativ.

Under hösten planerar svenska kyrkan tillsammans med den estniska, finländska och lettiska kyrkan att genomföra en minnesgudstjänst vid Estonias förlisningsplats. Samtal förs mellan kyrkoledarna i de fyra länderna. Tanken är att anhöriga och överlevande skall inbjudas att delta i en gemensam sorgehögtid. Man har långt gångna planer på att låta två fartyg med sörjande, ett från Estland och ett från Sverige, mötas vid olycksplatsen. Där skall en ceremoni genomföras och de sörjande erbjudas möjlighet att lägga ner blommor för att hedra de omkomna.

En motsvarande högtid planeras att äga rum i Norrtälje, för dem som av olika skäl inte vill följa med på fartyget.

I Sverige tar kyrkans ledning kontakt med regeringen för att informera om planerna och liknande kontakter tas i Estland och Finland. Den svenska regeringen är positiv till ärkebiskopens initiativ och Kjell Lindström, politisk sakkunnig i Statsrådsberedningen, deltar vid ett antal möten i Estland och Finland. Det är meningen att representanter för de tre ländernas regeringar skall delta vid gudstjänsten.

Frågetecken kring gudstjänsten

Under planeringsarbetet uppstår frågetecken kring vilken karaktär gudstjänsten skall ha. Företrädarna för den estniska och finländska kyrkan ser på högtiden som en begravning, medan man från svensk sida ser den som en minnesgudstjänst.

Beredningsarbetet rörande frågan om bärgning av Estonia pågår som mest intensivt under denna tid i Sverige. Händelseutvecklingen följs av pressen. När planerna på minnesgudstjänsten blir kända, omkring den 10 november, väcker det starka känslor bland de anhöriga. Det står klart att inställningen till minnesgudstjänsten är delad, och Svenska kyrkan förstår att man inte kommer att kunna räkna med någon större uppslutning från dem.

Orsakerna till detta är flera: en del har bokat in privata minnesstunder, andra anser att vädret och årstiden gör det olämpligt att ge sig ut till havs. Oklarhet om högtidens karaktär är ytterligare en anledning.

Svenska kyrkan inställer gudstjänsten

Den planerade gudstjänsten ställs in. Anledningen uppges framför allt vara att man inte lyckats få tag i ett fartyg, stort nog att rymma det planerade antalet anhöriga. Som en ytterligare anledning nämns reaktionerna från anhöriga. Många har varit kritiska till arrangemanget och kallat det för ett inlägg i bärgningsdebatten – ett avsked till havs kan uppfattas som ett steg mot beslutet att inte låta bärga Estonia.

Många anhöriga får ett brev med lördagsutdelning den 12 november, undertecknat av ärkebiskop Gunnar Weman. I brevet uttrycker han förståelse för kritiken, men framhåller även att många anhöriga varit positiva till tanken på en gudstjänst till havs. Han vill återuppta dialogen med anhöriga vid ett senare tillfälle, för att eventuellt göra ett förnyat försök under våren 1995.

Den 26 november genomförs ändå en gudstjänst vid Estonia

På den dag som ursprungligen varit planerad för den gemensamma minnesgudstjänsten genomförs trots detta en gudstjänst till havs, vid Estonias förlisningsplats. Gudstjänsten förrättas av ärkebiskopen i Estland, Jaan Kiivit, tillsammans med ärkebiskoparna från Finland och Lettland. Även Gunnar Weman deltar, inbjuden av sin estniske kollega.

Färjan ”Georg Ots”, som utgår från Estland, för sörjande till olycksplatsen där en ceremoni genomförs. Jaan Kiivit lyser frid över de döda och medan Chopins sorgemarsch ljuder över havet läggs den gemensamma estniska, finländska, lettiska och svenska kransen med gula och vita nejlikor ned i havet. Den svenske ärkebiskopen läser ”Herren är min herde, mig skall intet fattas…”. Ceremonin avslutas med att de anhöriga lägger ned blommor i vattnet.

De flesta av de omkring 700 sörjande ombord är anhöriga till omkomna från Estland men även finländare, letter och ryssar deltar. Från Sverige deltar ett fåtal anhöriga samt Sveriges ambassadör i Estland, Lars Grundberg.

Dagen efter skildras gudstjänsten i Dagens Nyheter som ställer frågan ”Var det en begravning?” Den finländske ärkebiskopen John Vikström slår fast att så var fallet, ”Alla element som ingår i en begravning fanns med”. Gunnar Weman däremot säger att de omkomna och de sörjande nu är välsignade.

Oklarheterna kring syftet med gudstjänsten och med ärkebiskopens roll i sammanhanget, leder till att Gunnar

Weman och Svenska kyrkan utsätts för kritik från de anhöriga. Det framförs att gudstjänsten föregriper det regeringsbeslut i bärgningsfrågan som utlovats, att den ”bäddar” för att Estonia inte skall bärgas. Det uppfattas som ett ställningstagande emot bärgning att ärkebiskopen, trots att de ursprungliga planerna ändrats, ändå själv deltog. Det anses också vara fel att lysa frid över en olycksplats, där människor kämpat i förtvivlan för sitt liv.

Planerna skrinläggs definitivt

I februari 1995, när regeringsbeslutet om att låta Estonia vara kvar på botten av Östersjön fattats, inbjuder Gunnar Weman anhöriga till ett möte. Syftet är att höra sig för om deras åsikter beträffande att nu genomföra en minnesgudstjänst. Han menar att anledningen till att få svenskar deltog vid minnesgudstjänsten tidigare under hösten var att debatten om bärgning pågick som intensivast just då. Nu, menar ärkebiskopen, är det viktigt att fråga de anhöriga en gång till – innan det är dags för förslutning av Estonia.

Mötet blir stormigt. Flera anhöriga framför ånyo sin kritik mot den tidigare minnesgudstjänsten till havs, medan andra är positiva till tanken.

Den 8 maj får de anhöriga ännu ett brev från Gunnar Weman. I det meddelas att planerna nu avskrivits definitivt, eftersom synpunkterna växlat starkt mellan olika enskilda och grupper. Med hänvisning till regeringens beslut om övertäckning av Estonia, säger ärkebiskopen att det är naturligt att lysa frid över gravplatsen Estonia, då övertäckningsarbetet är avslutat.

Initiativet övertas under sommaren 1995 av en anhörigförening

Under sommaren 1995 blir det till slut ändå en svensk minneshögtid vid Estonia. Denna gång är det Den Internationella Stödföreningen (DIS)[49] som tar initiativet. Ärkebiskopen inbjuds att delta men är förhindrad. Ytterligare en resa och gudstjänst genomförs under den tidiga hösten 1995. Utöver dessa större arrangemang har även fler båtresor gjorts till Estonias förlisningsplats under åren.

30
En del av underlagen för Sjöfartsverkets konsekvensanalys presenteras

Rättsmedicinsk och kriminalteknisk rapport lämnas. Kommunikationsdepartementet godkänner genomförandet av dykningar i Estonia.

Uppdraget att analysera konsekvenserna av en bärgning av Estonia fördelas mellan rättsläkaren Robert Grundin och kriminalkommissarien Jan Olsson. Robert Grundin ombeds göra en rättsmedicinsk analys och Jan Olsson en kriminalteknisk. Rapporterna presenteras med några dagars mellanrum.

Den svenska identifieringskommissionen redovisar konsekvensanalyser

Rättsmedicinsk rapport

Den 11 november skriver Robert Grundin en preliminär rapport om vissa av de rättsmedicinska förutsättningarna för ett omhändertagande och en identifiering av omkomna efter Estoniakatastrofen. Rapporten utgår ifrån fem alternativ.

1. Angående kroppar som kan tänkas flyta upp till ytan och driva iland. Det kan handla om ett begränsat antal kroppar. Omhändertagande och identifiering av dessa beräknas kunna ske med befintliga resurser.
2. Kroppar som kan påträffas ilanddrivna under årtionden framåt eller som påträffas på botten. Detta kan röra sig om ett fåtal kroppar. Även för detta arbete finns resurser. Identifieringsarbetet förväntas dock bli något mera tids- och arbetskrävande i dessa fall.
3. Bärgning av kroppar som finns utanför fartyget. I detta scenario kan det bli ett stort antal kroppar som samtidigt behöver identifieras. ID-kommissionen kan klara ca 50 kroppar inom ett dygn. Tvåhundra kroppar kräver bemanning med ett tiotal rättsläkare under 1–2 veckor. Om Rättsmedicinalverket har resurser för detta är oklart. Vidare är det ett problem att finna lokaler för ett sådant arbete.
4. Kroppar bärgas inifrån Estonia med hjälp av dykare. Om antalet kroppar överstigar etthundra under en kort tidsrymd måste troligen särskilda lokaler anskaffas. Personalresurserna inom landet räcker inte till för detta arbete. Troligen går det att i viss mån styra inflödet av kroppar.

5. Fartyget lyfts och förs in till hamn. Ca 850 kroppar omhändertagas när fartyget bogserats i land. Vid detta scenario blir det nödvändigt att anskaffa och utbilda personal från olika yrkesområden för att klara identifieringsarbetet, kanske även från andra länder. Troligen behöver nya lokaler tas i anspråk. Landets resurser för att omhänderta de färdigundersökta kropparna räcker sannolikt utan omdisponering och personalförstärkning.

Små rättsläkarresurser i Sverige

Robert Grundin uppskattar att ett ofullständigt jämförelsematerial för identifiering kan förväntas för 5–10 procent av de omkomna svenskarna. Han tror att det kan bli stora svårigheter att få fram sådant material vad beträffar de omkomna balterna.

Han gör bedömningen att kropparna omedelbart efter en bärgning befinner sig i en tämligen stark uppblötning och måttligt framskriden förruttnelse. När kropparna kommer upp i luften påbörjas troligen en snabb förruttnelse även om kropparna förvaras i kyla. Processen kanske kan fördröjas något om kropparna förvaras i kylt vatten.

Ett lyft av fartyget medför en omfattande fragmentering av kropparna när fartyget rätas upp. Detta försvårar men omöjliggör inte identifiering, enligt Grundin. Ett tiotal rättsläkare i Sverige bedömer han som lämpliga för arbetet med identifiering under dessa förhållanden. På grund av arbetsvolymen menar han dock att även erfarna rättsläkare kan komma att få bestående psykiska skador av ett sådant arbete. Förstärkning på rättsläkarsidan kan erhållas från Finland, Danmark och Norge. Analys av DNA-prov tar i bästa fall tre veckor. I Sverige kan sådant jämförelsematerial samlas in i ca 50 procent av fallen. Om detta är möjligt i Estland anser Robert Grundin vara osäkert.

Rapport om kriminaltekniska frågor

Den 14 november lämnar kriminalkommissarien Jan Olsson en rapport över kriminaltekniska åtgärder som måste beaktas vid upptagning av kroppar från havsbotten, det sjunkna vraket eller ett bärgat fartyg.

Några uppenbara svårigheter att bemästra den kriminaltekniska hanteringen vid omhändertagande av omkomna från havsbottnen eller inuti det sjunkna vraket anser han inte föreligga. Vid en bärgning av hela fartyget utgår bedömningen från att:

- de omkomna i stor utsträckning finns i trappor och korridorer
- inredningen kraftigt har påverkats och förflyttats
- kropparna har påverkats och skadats
- kropparna kommer att hittas i högar, dels i korridorer, dels i andra större utrymmen
- kropparna kommer att vara inkilade under inredning och inpressade i trånga utrymmen, kanske i ventilationstrummor
- kropparna legat i 8–9 månader i vatten och sedan några veckor i luften
- kropparna kan fragmenteras vid en ej ytterst försiktig behandling.

Erfarna kriminaltekniker krävs

I rapporten förordar Jan Olsson att den personal som skall arbeta ombord på det bärgade vraket bör ha erfarenhet från liknande arbeten, t.ex. som kriminaltekniker och brandmän. Personalen skall vara utrustad med skyddsdräkter och bära med sig luftförråd. Kropparna måste placeras i så kallade ”body bags” tillsammans med sådana föremål som kan ha betydelse vid identifieringen.

Arbetet beräknas ta ca fem veckor och för att utföra det krävs 180 kriminaltekniker och 120 bårbärare. De kriminaltekniker som finns i Sverige antas inte räcka till för detta arbete.

Uppdrag att genomför dykningar

Sjöfartsverkets uppdrag att genomföra en konsekvensanalys innebär att verket skall ta fram ett samlat beslutsunderlag för regeringen. Johan Franson anser att uppdraget kräver dykningar inne i Estonia för att möjligheterna att omhänderta de omkomna skall kunna värderas. Eftersom det ingår i regeringens uppdrag till Sjöfartsverket att Kommunikationsdepartementet skall få löpande information om arbetets fortskridande, och eftersom dykningar kommer att medföra omfattande kostnader, tar han kontakt

med Jan-Olof Selén på departementet för att få ett godkännande till att genomföra dykningar.

Möjligheten att kombinera dessa dykundersökningar med ett direkt omhändertagande av omkomna diskuteras aldrig. Ines Uusmann framhåller hur viktigt det är att mycket stränga säkerhetskrav ställs så att inte dykarna utsätts för risker och människoliv sätts på spel.

När Johan Franson fått tillåtelse att genomföra dykningar kontaktar han Statens haverikommission och erbjuder kommissionen möjlighet att vid detta tillfälle utföra egna undersökningar. Kommissionen tackar ja till detta, för den internationella haverikommissionens räkning.

Den 10 november sänds en anbudsförfrågan ut till 15 företag. Av dessa inkommer 11 med svar.

Johan Franson kontaktar också mättnadsdykaren Gustav Hanuliak. Hanuliak har tidigare vänt sig till verket och erbjudit sina tjänster och Franson, som inte har någon erfarenhet av dykarbeten, känner ett behov av att ha med sig en erfaren person och anlitar därför Gustav Hanuliak.

Rockwater får dykuppdraget

Sjöfartsverket ger efter anbudsförfarandet dykuppdraget åt Rockwater A/S. Uppdraget inkluderar dykningar både utanför och inuti Estonia. Kontraktet undertecknas den 24 november. Enligt detta är syftet med uppdraget att införskaffa den information som är nödvändig som underlag inför regeringens beslut angående omhändertagande av omkomna från vraket. Dykningarna skall genomföras på sådant sätt att respekten för de omkomna upprätthålls samtidigt som dykarnas säkerhet tillgodoses. Alla öppningar som görs i vraket skall tillslutas så att inga kroppar inuti Estonia kan försvinna.

Förhållandena inuti Estonia skall undersökas och särskild uppmärksamhet riktas dels mot var kroppar finns, dels på förstörelsen ombord avseende skott, balkar, väggar, innertak m.m. Förhållandena utanför Estonia skall dokumenteras, t.ex. skrovets och överbyggnadens kondition. Även förhållandena på botten och om fartyget sjunkit ned i lera eller gyttja skall undersökas.

Den svenska haverikommissionen önskar att dykarna undersöker bl.a. skador på rampen och dess låsanordning, fastställer rodrets position och undersöker bryggan. Dykarna skall även försöka hämta upp vissa föremål t.ex. en gångjärnsbult till bogvisiret och navigatorutrustningen.

Rockwaters förhållningssätt skall präglas av synnerlig diskretion för att undvika att smärta orsakas de omkomnas anhöriga. Kostnaden uppgår enligt kontraktet till cirka 7,5 miljoner kronor.

31
Etiska rådet inleder sitt arbete

Rådet tar del av arbetet med konsekvensanalysen och får föredragning om identifieringsarbetet. Anhörigas synpunkter framförs från Kommunikationsdepartementet.

Det första mötet i Etiska rådet hålls den 14 november och inleds med att Ines Uusmann hälsar ledamöterna välkomna och beskriver uppdraget för dem[50]. Någon av medlemmarna uttrycker att uppdraget är kortfattat och tydligt beskrivet medan någon annan inte anser att instruktionerna gällande uppdraget är tillräckligt tydliga. Ytterligare någon annan av rådets medlemmar uppfattar att ministern uttrycker stor villrådighet om vart Etiska rådets arbete ska leda. Ines Uusmann säger att hon behöver hjälp med att strukturera sina tankar.

Rådets uppgift att vägleda regeringen

Rådets samtliga medlemmar uppfattar att uppgiften, som Ines Uusmann beskriver den för dem, innebär att de ska arbeta sig fram till ett ställningstagande för att vägleda regeringen inför beslutet om Estonia skall bärgas eller ej. De vet att regeringen även har annat underlag inför beslutet, så som tekniska undersökningar och den konsekvensanalys Sjöfartsverket arbetar med parallellt. Eftersom frågan om vad som ska hända med Estonia inte bara påverkar de anhöriga utan hela nationen, anser ministern att det är viktigt att fördjupa tänkandet i etiska frågor och ha en beredskap.

Flera av medlemmarna uttrycker att de vill känna sig obundna i förhållande till uppdraget. Om man inte kan enas måste möjligheten finnas att lämna en avvikande uppfattning. Detta accepteras. Ledamöterna känner att de är fria att komma fram till vad de upplever är det rätta men de får också veta att det är bra om man är ense.

Det visar sig snart att det kommer att bli bärgningsfrågan som sysselsätter Etiska rådet, medan de andra delarna av uppdraget, som de formulerats i regeringsbeslutet, förbises. Man har kort om tid eftersom regeringen vill komma fram till ett beslut helst i god tid före jul.

Etiska rådets första möte

Efter de inledande orden från kommunikationsministern lämnar hon rådet och sammanträdet fortsätter. Samtliga ledamöter är närvarande och dessutom deltar Siv Gustavsson som mötessekreterare, regeringens särskilde utredare Peter Nobel och Sveriges ambassadör i Tallinn, Lars Grundberg.

Under inledande samtal i rådet lyfter Lars Grundberg fram det faktum att haveriet inte enkom är en svensk angelägenhet. Han påminner om att inte heller de frågeställningar som hör samman med haveriets konsekvenser är enbart svenska. Lars Grundberg förmedlar den estniska sidan av saken och berättar för rådet att de svårigheter de estniska myndigheterna och regeringen brottas med är annorlunda än de svenska. Esterna har lågt förtroende för statliga organ och misstänker att många uppgifter från officiellt håll är falska.

Föredragning om arbetet med konsekvensanalysen

Inbjudna till denna första sammankomst i Etiska rådet är också Johan Franson och några av de experter som han samarbetar med i arbetet med konsekvensanalysen. Tillsammans redogör de för hur arbetet med konsekvensanalysen framskrider. Jan Olsson berättar om de betänkligheter han möter hos kollegor ute i landet inför bärgningsuppdraget, Robert Grundin förklarar för Etiska rådet att de svenska rättsläkarna inte ens räcker till för det dagliga arbetet.

Identifieringskommissionen, som här företräds av Roland Ståhl och Håkan Mörnstad ger sin syn på möjligheten att identifiera de omkomna.

Grundlig genomgång och bildvisning

Fransons föredragning är grundlig. Han går igenom hur fartyget ligger på havsbotten och hur han tror att det ser ut inuti den sjunkna passagerarfärjan. Han markerar tydligt det som han enbart tror sig veta, vad som är hans egna funderingar och gissningar, eftersom inga uppgifter är bekräftade.

Bilder från Ulven skickas runt. De föreställer interiörer från båten och de delvis uppsvällda kropparna av döda ombord. Skälet till att dessa bilder visas anges vara att de förhållanden som redovisas i bilderna är jämförbara med de som antas råda i Estonia. Efter föredragningen lämnar de sakkunniga rummet.

För flera av de närvarande etsar sig denna föredragning fast. Karin Söder har i efterhand sagt till analysgruppen att hon drog slutsatsen att en bärgning inte skulle innebära det snabba avslut i Estoniafrågan som man eftersträvade. En av de närvarande uppger för analysgruppen att hans intryck från föredragningen var att de som höll i den var övertygade om att detta var ett företag som borde avstyras.

Flera av Etiska rådets medlemmar har uttryckt för analysgruppen att de ansåg föredragningen relevant eftersom de tyckte det var viktigt att veta vilka de tekniska möjligheterna var vid ett lyft av fartyget.

Uttalanden från Etiska rådet

Innan Etiska rådets arbete inleddes hade flera av ledamöterna uttalat sig om Estonia i medierna. Peter Paul Heineman uttalar till exempel följande i Dagens Nyheter den 11 november: ”Det är bråttom att komma fram till ett beslut för eller emot bärgning. Vilket beslut det blir gör detsamma. Det är förfärligt som det är nu. Människor går och väntar med sin sorg, de har gått i baklås i väntan på ett beslut.” På frågan om han själv anser att Estonia ska bärgas svarar han:

”Nej, jag tycker inte att en bärgning är meningsfull, det verkar tekniskt och mänskligt omöjligt med en bärgning. Men det viktigaste är att det blir snabbt avgjort.”

Inom rådet kommer man nu överens om att enskilda ledamöter inte ska deklarera sina eventuella ståndpunkter eller lämna uppgifter om rådets ställningstagande i medierna innan man kommit fram till ett gemensamt sådant.

Somliga av ledamöterna intervjuas i olika sammanhang i massmedierna under tiden som rådets arbete pågår. Detta är deras sätt att delta i det offentliga samtalet kring Estoniafrågan.

Caroline Krook och svenska kyrkans ledning

I samband med detta kan nämnas att ärkebiskop Gunnar Weman den 24 november i en intervju i Expressen, med rubriken ”Låt båten ligga”, redovisar sin åsikt i bärgningsfrågan. Han säger att det är rimligt att Estonia får ligga kvar ”Det vore hyckleri att inte erkänna det. Vi präster har ju stor erfarenhet av detta med liv och död”. I samma artikel citeras även Caroline Krook ”Jag tror att det här är en vanlig uppfattning inom kyrkan; att själen är hos Gud och att en upptagning av kroppar kanske inte läker de sår man vill.”

Etiska rådets andra möte

Vid Etiska rådets andra sammankomst den 28 november lämnar bland andra Yrsa Stenius och Lars H Gustavsson in promemorior i de etiska spörsmål som de anser viktiga för rådet att diskutera. Vid detta, och de följande mötena, deltar Birgitta Wallström som mötessekreterare.

Under mötet diskuteras bland annat den risk som finns för gravplundring om färjan inte bärgas. Alla i rådet redovisar också sina kontakter och telefonsamtal med anhöriga och överlevande. Efter sammanträdet träffar rådet representanter för en anhörigförening från Borlänge, som vill att fartyget ska bärgas. De träffar också en anhörig som motsätter sig bärgning.

Etiska spörsmål

Etiska rådets arbete pågår under tidspress. Man förväntas komma med ett ställningstagande före jul så att regeringen kan fatta sitt beslut före helgerna. Ovissheten om vad som ska hända i bärgningsfrågan innebär en stor belastning för de anhöriga.

Tiden

En viktig faktor som Etiska rådet väger in i bedömningen är hur utdragen i tiden själva processen vid en bärgning förväntas bli. Ledamöterna anser det inte troligt att alla de omkomnas kroppar kan bärgas, även om man lyfter hela fartyget. Även arbetet med att omhänderta omkomna och bärga fartyget förväntas bli både mödosamt och tidskrävande.

Dykningar efter omkomna bedöms inte kunna inledas förrän våren 1995 och arbetet med bärgningen beräknas då pågå under hela sommaren. Dessutom kan inte identifieringsarbetet påskyndas eftersom det begränsas av antalet lämpliga rättsmedicinare i Sverige. För de anhöriga blir väntans tid outhärdlig vilket kan förstärka deras lidande.

Etiska rådet menar att ovissheten i sig bidrar till en polarisering mellan olika anhöriggrupper. Man antar att ett snabbt beslut underlättar sorgearbetets förlopp för de anhöriga. Inte minst de som vid den här tiden motsätter sig en bärgning utsätts för en närmast outhärdlig påfrestning genom att tvingas vänta ytterligare om en bärgning skulle sättas igång mer än ett halvår efter olyckan.

Att inte få upp alla kroppar

Även om man beslutar att bärga hela fartyget kan man inte vara säker på att alla de omkomnas kroppar kan omhändertas. Somliga kan antas bli saknade för alltid. Väljer man att omhänderta de omkomnas kroppar, utan att bärga fartyget, kan fler kroppar bli kvar i fartyget, vilket kan innebära att familjer splittras, med stor besvikelse som följd. Nu finns alla i en gemensam grav, resonerar man.

Tillfälligheter, som exempelvis var någonstans i fartyget man befann sig vid haveriet, styr vilka som kan omhändertas. Ovissheten om vilka kroppar som påträffas och kan tas upp, tillsammans med den tid av ovisshet som detta innebär, utsätter de anhöriga för stor smärta. Etiska rådet resonerar också om huruvida ovissheten möjligen kommer att bestå, kanske till och med öka för dem vars omkomna anhöriga inte återfinns. Det som kan skapa klarhet för de flesta är om fartyget får ligga kvar.

Kontakter mellan anhöriga och medlemmar ur Etiska rådet

Birgitta Wallström rapporterar till Etiska rådet om sitt arbete på Kommunikationsdepartementet och om de intryck hon får från brev och samtal med anhöriga. För flera av rådets medlemmar är det framför allt genom dessa föredragningar som de får kännedom om anhörigas inställning i bärgningsfrågan. Alla ledamöterna får dock brev och telefonsamtal från anhöriga.

Birgitta Wallström själv får sina intryck såväl från telefonsamtal och brev som från massmedierna, precis som alla andra. Hon, liksom Siv Gustavsson, tar starkt intryck av en skildring i ett reportage i Svenska Dagbladet om en familj som mist flera medlemmar genom Estoniahaveriet. Familjen oroade sig för att ett eventuellt omhändertagande av omkomna skulle kunna innebära att de omkomna splittrades, om man inte lyckades ta upp alla.

Bertil Werkström berättar i rådet om mötet han var på efter fackeltåget den 17 november. Då kritiserade anhörigrepresentanter den information man fått från bland annat Ines Uusmann om tillgängligheten för dykare att komma ner till Estonia, bland annat uppgiften om att det djup som fartyget vilade på var riskabelt och komplicerat att gå ner till. Hans intryck var att många anhörigas uppfattning var att man borde gå ner för att ta upp så många kroppar som man hade möjlighet till.

Under diskussionen vid detta möte kommer Etiska rådet fram till att det vore fel att gå ner och ta upp en del kroppar medan andra inte kan tas upp.

Karin Söder träffar företrädare för anhöriga efter sammanträdet den 28 november. Nästa möte i Etiska rådet hålls den 7 december.

32
Anhörigas kamp för ett beslut om bärgning

Anhöriga hör under hela beredningstiden av sig genom samtal och brev till Kommunikationsdepartementet och undrar varför ett beslut i frågan drar ut på tiden[51]. Också massmedierna trycker på för att få besked om hur det ska bli, vad regeringen ska göra, vad som ska ske och hur beredningen av ärendet ska fortsätta.

Från Kommunikationsdepartementets sida besvarar man frågor men tar inga initiativ till att förklara vad som gör att beslutet dröjer.

Möte med kommunikationsministern

Den 25 november träffar ett antal anhöriga som önskar bärgning Ines Uusmann, Jan Nygren och Jan-Olof Selén från regeringen, Johan Franson från Sjöfartsverket samt Robert Grundin och Roland Ståhl från den svenska identifieringskommissionen.

Vid mötet diskuteras tidsplanen för ett beslut i bärgningsfrågan. Synpunkter framförs från de närvarande anhöriga att frågan drar ut på tiden, utan att något besked lämnas. Johan Franson informerar om Sjöfartsverkets uppdrag och säger att det kan bli aktuellt med dykningar ned till fartyget. En av de anhöriga frågar vad som sker med hans fru om hon då påträffas. Han är upprörd över att man tänker gå ned för att dyka och eventuellt flytta kroppar utan att omhänderta dessa. Jan Nygren svarar på detta att om dykarna kommer i kontakt med någon omkommen utanför fartyget, så kommer Sjöfartsverket att kontakta regeringen beträffande vad som då måste göras.

Enkät i bärgningsfrågan

De anhöriga framför ett krav om att en enkät i bärgningsfrågan ska genomföras för att kartlägga vad anhöriga anser i frågan. Regeringens uppfattning är man inte kan tillmötesgå ett sådant krav. Man framför synpunkter på att en

enkät skulle bli svårtolkad och ser inte vad en sådan skulle leda till. En svår gränsdragning skulle bli att avgöra vem som ska anses vara anhörig och få svara på enkäten. Ines Uusmann menar att en enkät är ett alltför trubbigt instrument och att det skulle vara svårt att frångå dess resultat.

33
Föreningar för anhöriga och överlevande bildas

Internationella och nationella föreningar uppstår som följd av Estoniakatastrofen.
Regeringen beslutar om statliga medel för verksamheten.

På olika håll i Sverige börjar det redan tidigt efter katastrofen uppstå olika grupperingar med anhöriga och överlevande. En del av grupperna uppstår som ett resultat av verksamheten i olika kris- och terapicentra. Andra grupper uppstår med arbetsplatser som gemensam nämnare eller lokalt på platser som är särskilt drabbade av olyckan.

En av grupperna bildas för att medlemmarna framför allt gemensamt skall driva vissa frågor. Andra kommer till med det uttalade syftet att medlemmarna skall stödja varandra på ett praktiskt, medmänskligt och psykologiskt plan.

Vissa av de mindre grupperna upplöses efter hand som medlemmarnas behov av stöd och gemenskap i denna form minskar men några av dem formaliseras och blir regelrätta föreningar med styrelse och stadgar.

Några exempel på orter där olika grupper uppstår: Jönköping, Gotland, Tjörn, Sundsvall, Hudiksvall, Borlänge, Uppsala, Lindesberg, Ramsberg, Frövi, Fellingsbro, Guldsmedshyttan, Norrköping, Vilhelmina. I Stockholm uppstår flera grupperingar bland annat kring arbetsplatser som Kooperativa Institutet/Förbundet, Stockholmspolisen och Statoil.

Nationella stödföreningar

Två större föreningar bildas: Den internationella stödgruppen (DIS) är baserad i Stockholm och leds från början av Gunnar Bendréus. Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga (SEA) leds av Lennart Berglund och är baserad i Borlänge. Medlemmar i dessa föreningar kommer från olika delar av Sverige och från andra drabbade länder. Båda föreningarna har haft framträdande ledargestalter som väckt blandade känslor bland såväl medlemmar som svensk allmänhet.

DIS och SEA har ingått i den referensgrupp som bistått analysgruppen i arbetet. DIS lämnade dock gruppen i maj 1998, efter att ha framställt ett ultimativt krav om att

analysgruppen skulle framställa en begäran till regeringen om att låta utföra nya dykningar vid Estonia under sommarhalvåret 1998. Arbetet i referensgruppen beskrivs närmare i avsnittet som behandlar analysgruppens arbetsprocess, under rubriken Samarbete med referensgrupp av anhöriga och överlevande.

Den internationella stödgruppen

Det klart uttalade syftet med föreningen DIS har varit att verka i frågan om skadereglering. I föreningens stadgar står att man även skall ”försäkra sig om att alla efterlevande och anhöriga får stöd, hjälp och information samt uppföljning av de anhörigas och efterlevandes hälsa”. Under senare år har föreningen riktat in sig på att finna möjligheter att driva en internationell skadeståndstalan bl.a. mot Estonias tillverkare och aktuellt klassningssällskap.

Kritik mot föreningen har framförts till analysgruppen, från både svenska och estniska medborgare som är eller har varit medlemmar i DIS. Kritiken handlar om misstankar om oegentligheter och förskingring av föreningens medel. Många anhöriga, även i Estland, har ställt medel till förfogande för att DIS för deras räkning skall driva nämnda skadeståndsprocesser. Man säger att föreningens ledning är svår att få tag i och att de inte sett någon redovisning av de medel som föreningen mottagit.

Den 2 september 1996 skriver ordföranden i estniska Memento Mare[52] till DIS ordförande och framför två krav: dels en fullständig rapport från styrelsen rörande föreningens ekonomi och disposition av medel dels val av ny styrelse. Brevet besvaras inte.

Den 3 december 1997 inkommer en formell protest till Statsrådsberedningen, från en tidigare DIS-medlem, mot att föreningen inbjuds att delta i möten som rör Estoniakatastrofen. Som skäl för protesten uppges att föreningen har upphört med sin verksamhet och därför inte har mandat att i offentliga sammanhang företräda någon, angående Estoniakatastrofen. I protesten hänvisas till att mer än 10% av medlemmarna, i enlighet med förutsättningarna i föreningens stadgar, begärt ett extra årsmöte för att välja ny styrelse, men att begäran ignorerats. Det nämns vidare att ordföranden i föreningen meddelat att anhörigarbetet inskränker sig till att stödja advokaterna i processarbetet och att alla medel överförts till advokaters klientkonton i detta syfte. Slutligen hänvisas till att stadgeenligt årsmöte inte hållits under 1997 eller senare.

Analysgruppen har, efter det att föreningen lämnade arbetet i referensgruppen, sökt företrädare för den internationella stödgruppen för att få förstahandsinformation om föreningens nuvarande verksamhet men inte fått något svar.

Stiftelsen Estoniaoffren och anhöriga

Stiftelsen Estoniaoffren och anhöriga riktade redan tidigt in sig på att arbeta för ett omhändertagande av de omkomnas kroppar, alternativt en bärgning av fartyget, för att därmed uppnå det föreningen menar vore ett värdigt avslut av katastrofen. Man har i detta arbete konsekvent påpekat att myndigheterna begått stora misstag under hanteringen av katastrofen och även verkat för att söka utröna ansvarsfrågan. SEA har även varit drivande i arbetet med att få andra föreningar i Sverige att samverka i dessa intressefrågor. På föreningens initiativ bildas 1996 en samverkanskommitté.

Även mot denna förening har det till analysgruppen framförts kritik från anhöriga. Denna har handlat om att arbetet för ett omhändertagande av Estoniaoffren har bedrivits så ihärdigt att många anhöriga upplevt att det inte funnits rum för någon avvikande uppfattning.

En utförligare presentation av föreningen och dess verksamhet följer i en bilaga till denna rapport.

Beslut om ekonomiskt stöd till anhörigföreningarna

Den 1 december 1994 fattar regeringen ett beslut om att bevilja ekonomiskt stöd till anhörigföreningar. I regeringsbeslutet sägs att ”högst 3 000 000 kronor skall användas för stöd till anhörigföreningar med anledning av passagerarfartyget M/S Estonias förlisning.” Stödet skall utgöra ett bidrag till administrativa kostnader och för att det skall utgå gäller att ansökan kommer från en bildad förening, med styrelse, stadgar och vald revisor för att granska räkenskaperna. Ett brev med information om

möjligheten att ansöka om stöd sänds ut av kommunikationsministern den 15 december.

När ansökningstiden är över, den 15 januari, beslutar regeringen den 19 januari 1995 att ett stöd till administrativa kostnader skall utbetalas till ett antal föreningar och stiftelser. Föreningen Estonia Anhöriga i Norrköping med omnejd begär anstånd med ansökan till den 30 januari 1995 och Lindesbergs kommun meddelar att det finns intresse för att bilda en anhörigförening samt ansöka om bidrag. Dessa ansökningar inkommer senare och stöd beviljas för Föreningen för Anhöriga till saknade och omkomna från Estonia vilka var anställda av Lindesbergs Kommun den 23 februari 1995 samt för krisgruppen i Norrköping den 4 maj 1995.

Stödet avser verksamhetsåret 1995 och det fördelades enligt följande:

Den internationella stödgruppen	940 000 kronor
Föreningen Estonia Anhöriga i Norrköping med omnejd	140 000 kronor
Föreningen för Anhöriga till saknade och omkomna från Estonia vilka var anställda av Lindesbergs Kommun	140 000 kronor
Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga	740 000 kronor
Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala län	340 000 kronor
Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina	140 000 kronor
ST-Polisväsendes anhörigförening	340 000 kronor

Från kooperationens anhöriggrupp kommer en ansökan in den 23 januari 1995. Ansökan beviljas inte och som skäl uppges dels att ansökan kommit in efter ansökningstidens utgång, dels att de 3 miljonerna redan fördelats.

I besluten om stöd anmodas föreningarna att årligen, från 1996, före den 1 april lämna en redovisning för hur de statliga medlen utnyttjats.

Nya ansökningar avslås

Den 1 april 1996 inkommer DIS med en ansökan om ytterligare 1 500 000 i ekonomiskt stöd. SEA inkommer den 23 april 1996 med en ansökan om 785 000. Ansökningarna gäller verksamhetsåret 1996. I regeringens beslut av den 18 juli 1996 avslås båda dessa ansökningar. Skälen som anges är att det stöd som utbetalats varit en ”extraordinär åtgärd till följd av den akuta situationen och katastrofens omfattning.”

Den 16 juli 1996 inkommer Stödföreningen Neptunus med en ansökan som avslås med hänvisning till regeringsbeslutet den 18 juli.

Den 1 januari 1998 vänder sig SEA till Styrelsen för psykologiskt försvar för att anhålla om 800 000 kronor för en utredning om orsaken till Estonias förlisning. Denna anhållan överlämnas till regeringen som i ett beslut den 5 februari 1998 meddelar SEA att ingen åtgärd vidtas med anledning av framställningen.

Den 12 maj 1998 inkommer SEA med en anhållan till regeringen om ett bidrag för verksamheten 1997. Anhållan avser 108 192 kronor. Något besked har ännu ej lämnats när denna rapport skrivs (oktober 1998).

Föreningar 1998

Av de olika grupperna och föreningarna som uppstod under 1994 återstår i huvudsak sju föreningar 1998: Anhörigföreningen inom Kooperationen, Den internationella stödgruppen för anhöriga och överlevande i Estoniakatastrofen, Föreningen för anhöriga till saknade och omkomna från Estonia, vilka var anställda i Lindesbergs kommun, Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga, Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala län, Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina, ST-Polisväsendes anhörigförening. En närmare presentation av föreningarna återfinns under avsnittet Bilagorna.

34
Ytterligare underlag för Sjöfartsverkets konsekvensanalys

Dykningar genomförs inuti Estonia. Utredning genomförs om psykisk påverkan på sök- och identifieringspersonal.

Utöver den rättsmedicinska och kriminaltekniska utredning som Sjöfartsverket och Johan Franson uppdragit åt den Svenska identifieringskommissionen att utföra, skall dykningar i och utanför Estonia bidra till helhetssynen på frågan om en bärgning av omkomna är möjlig eller ej. På Johan Fransons uppdrag arbetas även fram en analys av hur personal inblandad i en sådan eventuell operation, kan tänkas påverkas psykiskt. Denna rapport görs av den norske psykiatern Lars Weisæth och presenteras nedan.

Dykningar i Estonia under december

Den 2 december lägger Rockwaters dykeriplattform Semi 1 till vid Estonias förlisningsplats. Ombord på plattformen finns en besättning på mellan 80 och 100 personer, bland andra dykare, räddningsexperter samt representanter för organisationer i berörda länder. Där är också Johan Franson och Gustav Hanuliak samt Jan Olsson och Hans Lundberg från polisen. Anhöriga har, genom sina föreningar, begärt att få närvara på fartyget men fått avslag.

En representant för dykföretaget har det juridiska ansvaret för dykningarna. Dykledare skall från plattformen dirigera dykarna och övervaka deras parameters, tiden och det arbete som skall utföras. Detta görs för att säkra säkerheten. Det är ingen som vet vilka risker dykarna kommer att möta inuti Estonia.

Med hjälp av en datorstyrd undervattensfarkost, en s.k. ROV, kan Rockwater undersöka förhållandena utanför Estonia, hur fartyget är beläget på sjöbottnen samt skadorna på delar av skrovet. Genom att sända in dykare inuti Estonia kan man få reda på förhållandena där samt göra sig en bild över möjligheterna att omhänderta omkomna. Varje dag diskuteras det arbete som skall utföras.

Dykningarna följs via en TV-skärm

Mellan den 2 och 4 december arbetar mättnadsdykare i olika arbetslag 24 timmar om dygnet. Två dykare befinner sig hela tiden samtidigt utanför dykarklockan, medan en tredje av säkerhetsskäl, för att kunna bistå sina kollegor vid behov, stannar kvar i dykarklockan. Deras tillstånd kontrolleras noggrant dygnet runt. En mättnadsdykare kan arbeta under det erforderliga trycket i 28 dagar, förutsatt att vädret är bra och utrustningen ombord felfri. Arbetet följs av de ombordvarande via en TV-skärm.

Dykarna räknar omkomna

Dykarna tar sig runt Estonia, går ovanpå babords sida och tittar in i hyttfönster. Estonia ligger med 120 graders vinkel så dykarna kan mer eller mindre promenera på fartygets ena sida. Trots att dykarna är försedda med starka lampor är sikten för det mesta så dålig att det är omöjligt att se hyttdörren på andra sidan. De som ser bilderna i TV-monitorerna ser bättre vad som finns där nere än dykarna.

Dykarna går in i Estonia. De går längs mörka, trånga korridorer och öppnar de hyttdörrar som går att öppna. Kroppar räknas. För att komma in på vissa ställen slår dykarna sönder fönster eller skär upp hål i skrovet. På däck 4 och 5 söker dykarna igenom de områden som är möjliga att nå utan att alltför mycket arbete krävs med att plocka bort farliga föremål.

Alla sektioner vid taxfree butiken har kollapsat ner mot styrbordsidan där det är en röra av stål, trä och annat. Samtidigt flyter mjuka saker omkring. Vissa delar av taket har också kollapsat och elledningar hänger ned. Detta gör det svårt för dykarna att röra sig säkert och det hindrar dem från att genomsöka alla områden.

Mängden omkomna gör att arbetet känns psykiskt belastande för flera av dykarna. Någon blir påverkad av att se saker som påminner honom om barn. En annan reagerar när en kropp som han passerar följer efter honom i suget som uppstår. Han tycker det känns kusligt. För att kunna bedöma kropparnas tillstånd filmas en omkommen. En dykare tar tag i kroppen och lyfter den så att den andre dykaren kan filma kroppen framifrån. Dykarna räknar till 125 kroppar, men de ser fler. Troligen har många omkomna förts ned på styrbords sida.

Det bedöms att alla däck, utom bildäck, är tillgängliga för dykare. Rockwater försöker skicka in en ROV på bildäck men misslyckas. Dykarna undersöker vissa instrument på bryggan och tar med sig några av dem enligt instruktioner. Bogporten och bultarna undersöks. Delar från Estonia som tas upp vid dykningarna läggs på däck utan att registreras. Vissa större delar av det som togs upp kastas tillbaka i havet.

Johan Franson, som följer arbetets gång från TV-monitorerna på dykfartyget, skriver stora delar av konsekvensanalysen ombord.

Slutsatsen från dykningarna är att Estonia i princip är bärgningsbar. Endast mättnadsdykning kan ge ett bra resultat vid ett omhändertagande av omkomna genom dykningar. Babords sida är åtkomlig för dykare, men inte styrbords.

Dykfilmerna överlämnas till Sjöfartsverket

All information som inhämtas vid dykningarna lämnas till Sjöfartsverket. Sammanlagt nitton videoband dokumenterar arbetet. För dykarnas säkerhet videofilmar dessutom dykföretaget arbetet för egen räkning. Dessa videofilmer, som tas genom en ROV-kamera, används om någon av dykarna skulle bli sjuk och visar samma sekvenser som uppdragsgivarens band. När dykarna är utom risk förstörs banden, för att de inte skall hamna i orätta händer.

Rapporter rörande psykisk påverkan på bärgningspersonal

Den norske psykiatern Lars Weisæth vid Försvarets överkommando i Oslo, får uppdraget att analysera de belastningar och risker för den psykiska hälsan som ett omhändertagande av omkomna kan komma att innebära för olika personalkategorier.

Utgångspunkter för rapporten

Lars Weisæth gör en litteraturstudie för att kunna besvara frågeställningarna i uppdraget. Han har ingen bra forskning att tillgå vad gäller de anhörigas psykiska reaktion vid

olyckor. Däremot finns bra forskning rörande hur överlevande och personal som har arbetat med katastrofarbete mår. Hans rapport blir hypotetisk eftersom han, när rapporten skrivs, saknar kunskap om hur en bärgning är tänkt att gå till. De förutsättningar han får som utgångspunkt är att en bärgning av hela fartyget är aktuell. Han tycker att han har för lite kunskapsunderlag för rapporten och tiden han får är knapp.

Lars Weisæths rapport bygger på egna och andras erfarenheter från tidigare olyckor. Hans utgångspunkter är följande.

- Bärgningsarbetet kommer att utföras fyra månader till ett år efter olyckan och kropparna kan då antas vara angripna av sjödjur.
- Fartyget ska vändas med de omkomna kvar i fartyget. Ett okänt antal omkomna kommer inte att hittas. Relativt många omkomna kommer att skadas allvarligt på nytt.
- Fartyget ska tömmas på vatten och detta kommer att ta tid. Förruttnelseprocessen som de omkomnas kroppar då utsätts för kommer att accelerera när kropparna kommer i kontakt med syre.
- Högst 800 av de omkomnas kroppar kommer att hittas i fartyget.
- Arbetet på det bärgade fartyget kommer att innebära en begränsad fysisk risk.
- Arbetet kommer att kräva en mycket stor organisation med dykare, kriminaltekniker, transportpersonal, rättsmedicinsk personal m.m.

Slutsatser

Lars Weisæths slutsats är att det föreligger många, stora och hittills okända riskfaktorer för den psykiska hälsan vid en bärgning och omhändertagande av omkomna från Estonia. Några av dessa riskfaktorer kan troligen inte neutraliseras. Mycket stor vikt måste läggas vid om tillräckligt många sök- och identifieringsarbetare anser att det är absolut nödvändigt att uppdraget utförs. Lars Weisæth tror inte att arbetet kan utföras utan att en del av personalen drabbas av psykisk traumatisering.

En andra rapport på eget initiativ

Till rapporten som avlämnas tillfogar Lars Weisæth, senare på eget initiativ, ytterligare en rapport. I denna belyser han behovet av att göra en avvägning mellan å ena sidan den psykologiska hjälp en bärgning kan innebära för anhöriga som önskar ett omhändertagande och å andra sidan risken för psykiska belastningar för sök- och identifieringspersonalen samt skadeverkningar för anhöriga som inte önskar omhändertagande, respektive besvikelsen för dem som inte får hem sina omkomna.

Lars Weisæth redovisar ett analysschema som myndigheterna kan ha hjälp av för att fatta beslut i bärgningsfrågan. Avgörande skulle bli hur stor sannolikheten är för att man hittar och identifierar de omkomna och hur stor andel av de anhöriga som är för en bärgning. Beslutsfattarna har då att bestämma hur många procent dessa båda faktorer skall uppgå till för att kunna fatta beslut om bärgning eller ej.

Lars Weisæth har för analysgruppen uppgivit att det enligt hans sätt att se enbart finns två godtagbara lösningar: att bärga fartyget eller att lämna det helt. Han anser att det finns en klar skillnad mellan det som benämns som en våt grav, dvs. en grav i havet såsom sjöfarare fått acceptera i alla tider, och en känd grav.

35
Etiska rådet får en detaljerad beskrivning av hur en bärgning av Estonia kommer att gå till

Rådet får en redogörelse för dykningarna inuti Estonia och diskuterar effekterna av ett eventuellt omhändertagande av omkomna genom bärgning av fartyget.

Johan Fransons föredragning

När Franson återkommer till Etiska rådet den 7 december är bottenundersökningar och dykningar genomförda. Han berättar för ledamöterna hur det ser ut inuti Estonia. Hans redogörelse kring hur en bärgning måste genomföras är mycket detaljerad denna gång.

I pressen har alternativa lösningar diskuterats

I medierna förs vid denna tid fram olika förslag till hur en bärgning kan utföras och efter föredragningen frågar någon av ledamöterna Johan Franson om relevansen i dessa förslag. Han svarar då att det är kommersiella intressen som ligger bakom förslagen och att Sjöfartsverkets experter analyserat och förkastat alternativa lösningar.

Senare talar ledamöterna om huruvida Sjöfartsverkets underlag är tillräckligt för att de skall kunna komma till en uppfattning som kan delges regeringen. Man väljer att utgå från regeringens bedömning att detta är landets främsta sakkunskap och konstaterar att det inte finns någon anledning att ifrågasätta detta.

Det framgår att en bärgningsoperation blir omfattande och tidskrävande

Johan Franson berättar att Estonia måste vändas och lyftas, etapp för etapp, däck för däck. Fartyget måste sedan sättas på prånar och bogseras till en plats i den svenska skärgården där det ligger skyddat, där kan det så genomsökas och tömmas. Arbetet med själva lyftet beräknas ta veckor, kanske månader, och måste påbörjas på våren. Från den stund då fartygets skorsten bryter vattenlinjen, tills dess att hela färjan ligger på prånar åtgår veckor, kanske månader. Då en sådan operation måste inledas under våren, innebär det att fartyget kommer upp till ett bogserbart läge, mitt under högsommaren. Ombordvarande

kroppar som legat mer än ett halvår i vatten kommer då i kontakt med luftens syre och utsätts för en mycket snabb, närmast explosionsartad, förruttnelse.

Etiska rådets diskussion efter föredragningen

Efter föredragningen är det som om luften går ur rummet. Det är tyst en lång stund och ledamöterna i Etiska rådet sitter var och en med sin uppfattning. De ser konsekvenserna av den rent tekniska och organisatoriska föredragning de just hört. Efter en stund diskuterar de några frågor som uppkommit med anledning av Johan Fransons föredragning.

Dykledningens säkerhetsansvar uppfattas inte

Vid föredragningen får rådets ledamöter information om att dykarna ställs inför svåra problem med gränsdragningar, om de ska omhänderta omkomna genom dykningar i vraket. Hur långt in i fartyget kan de tränga? Hur stora risker är enskilda dykare beredda att ta för att omhänderta de dödas kvarlevor? Man resonerar utifrån att det är de enskilda dykarna personligen som måste göra dessa omöjliga val. Att liv kan komma att gå förlorat i arbetet med att bärga de döda är något som Etiska rådet anser vara helt oacceptabelt och otänkbart att medverka till.

Att sådana gränsdragningar, och andra säkerhetsfrågor, i själva verket utgörs av dykledarna och dykföretaget, framkommer inte under föredragningen. Etiska rådets ledamöter får uppfattningen att ansvaret vilar på den enskilda dykaren och diskuterar därför om det måste vara myndigheterna som drar gränserna för dykarnas säkerhet.

Effekterna av intensiv mediabevakning diskuteras

Man diskuterar också hur medierna kommer att bevaka en bärgning av fartyget. Ledamöterna föreställer sig att hela världspressen, under de veckor, och kanske månader, som bärgningsarbetet kommer att pågå, hovrar i helikoptrar ovanför den plats där hundratals kroppar lyfts upp i fria luften. De utgår ifrån att mediernas bevakning under bärgningen kommer att vara omöjlig att kontrollera. Pressetiska regler kommer att överges och de dödas integritet kränkas. De anhörigas lidande, på grund av mediernas agerande, kan förväntas bli betydande.

Kropparna ”ej visliga”

Under föredragningen har ledamöterna också fått se bilder av uppsvällda människor som omkommit i sjöolyckor. Dessa bilder och de muntliga beskrivningarna av identifieringsprocessen, gör starka intryck på dem som inte tidigare sett eller hört något liknande. Kropparna beskrivs som att de ej är ”visliga”. Detta, tillsammans med den detaljerade föredragningen av hur lyftet av fartyget måste gå till, med alla lösa föremål, möbler och människokroppar kastade omkring, ger var och en av ledamöterna som lyssnar starka inre bilder. De ser framför sig hur de omkomnas kroppar utsätts för en brutal hantering vid en totalbärgning och drar slutsatsen att de skulle vara omöjliga att känna igen.

För en ledamot skapar föredragningen uppfattningen att de döda måste läggas i graven ”med slev” efter denna hantering. I hennes inre bild blir de döda helt upplösta av vattnet och därefter kringkastade tillsammans med möbler och bråte.

En annan ledamot tänker på att de anhöriga då inte kan känna igen sina döda. Det är så han tänker sig problematiken med identifiering. Han tänker att de anhöriga inte ens kan se bilder på de omkomna. Även Lars Weisæth belyser detta i sin rapport, och skriver att det inte kan anses lämpligt för de anhöriga att se sina omkomna, i situationer som denna

För en rättsläkare är det en självklarhet att anhöriga inte ser döda som lyfts upp ur havet. Att identifiera är inte att förväxla med att ”känna igen”. Identifieringsarbetet sköts helt av professionella människor som till sin hjälp har tandkort, läkarjournaler och annat för att fastställa de omkomnas identitet.

Traumatiseringsriskerna för outbildad personal

Ytterligare underlag som Etiska rådet har inför sitt ställningstagande är Lars Weisæths rapport. Rapporten visar att framför allt de outbildade yrkesgrupperna tar skada av arbete av detta slag. Genom Johan Fransons föredragning

framgår att outbildad personal, unga män och kvinnor, kommer att komma i kontakt med många omkomna satta i kraftig förruttnelse. Det är alltså troligt att de riskerar att traumatiseras och få psykiska skador på längre sikt.

Som ett stöd för denna tanke tar Lars Weisæth i rapporten upp det kollektiva självmordet i Guyana. Där utfördes röjningsarbetet efter de 1 000 omkomna till stor del av unga militärer och dessa unga män var de som psykiskt tog mest skada av uppdraget.

Begränsa lidandet

En allmänetisk utgångspunkt för Etiska rådets ledamöter är att det sammantagna lidandet begränsas om man väljer att inte bärga fartyget eller omhänderta kroppar genom dykningar. Eftersom rådet har uppfattningen att anhöriga står splittrade i bärgningsfrågan upplever de att ett snabbt beslut att inte bärga skapar klarhet för de flesta. Rådet kommer fram till att sorgarbetet underlättas för människor om de slipper vänta långa tider på att något görs som ändå till slut kanske inte innebär någon förändring för dem. Man kan ju inte veta om deras anhöriga återfinns.

I mitten av december, när rådet kommer fram till sitt ställningstagande, är det inte känt hur många omkomna som försvunnit i havets strömmar och som eventuellt flyter i land så småningom. Man antar att omkomna kommer att påträffas från Estonia längs kusterna runt Östersjön.

36
Sjöfartsverket lämnar sin konsekvensanalys

Resultatet av dykundersökningarna presenteras och en beskrivning för konsekvenserna av ett omhändertagande av omkomna genom en bärgning av Estonia redovisas.

Den 12 december överlämnar Sjöfartsverket sin konsekvensanalys till regeringen. Rapporten är enligt Sjöfartsverket en så långt möjligt fullständig beskrivning och analys av konsekvenserna vid ett omhändertagande av omkomna från Estonia. Sjöfartsverket har under arbetet med rapporten samrått med Rikspolisstyrelsen och Rättsmedicinalverket och utbytt information med Olof Forssberg på den internationella haverikommissionen. Sammanträffanden har skett med finska och estniska myndigheter och kontakter har även tagits med andra myndigheter, organisationer och företag i Sverige.

Sjöfartsverket har uppfattat sitt uppdrag på det sättet att det egentliga målet med att omhänderta omkomna är att kunna identifiera så många som möjligt. De slutsatser som verket drar i rapporten är av teknisk natur. Sjöfartsverkets uppfattning är att de flesta av de saknade personerna kan återfinnas inuti fartyget. Vid undersökningar utanför eller utanpå fartyget har inget framkommit som tyder på något annat.

Sjöfartsverket sammanfattar rapporten

I Sjöfartsverkets egen sammanfattning redovisas följande.

Forskning har visat att omhändertagande- och identifieringsarbete kan vara mycket psykiskt belastande för personalen. Risken för långvariga psykiska problem är störst hos personal som är oerfaren och oförberedd inför uppgiften. Dessa risker kan minskas, men inte elimineras, genom åtgärder, vidtagna före, under eller efter insatsen.

Omhändertagande och identifiering av döda efter Estoniakatastrofen förefaller innehålla särskilt stora riskmoment för psykisk traumatisering, på grund av framför allt följande faktorer:

- Det stora antalet döda, bland vilka återfinns familjer, kvinnor och barn, ökar den psykiska belastningen i på-

taglig grad. Liksom det faktum att uppdraget inte kan ge en hundraprocentig lösning, dvs. innebära att samtliga omkomna återfinns.

- Om många efterlevande blir besvikna, kan det ge de inblandade en känsla av att uppdraget inte lyckats. Ingen har erfarenhet av denna typ av situation, varför uttalandet med nödvändighet görs med viss reservation.
- Etiska betänkligheter kan försvaga motivationen och därmed motståndskraften hos personalen. Dessa betänkligheter kan i detta fall påverkas av vetskap om antalet anhöriga för respektive emot ett omhändertagande av omkomna. Det är troligt att döda kommer att skadas/lemlästas när fartyget vänds. Döda som störs, skadas eller tillåts att starkt förruttna och i vissa fall har familjer, som önskar att de döda ostörda skall få förbli liggande i fartyget, kan skapa tvivel på uppgiften hos den berörda personalen.
- Den omfattande tidsåtgången för arbetet med att omhänderta ett så stort antal döda, liksom svårigheterna att få ut dem ur fartyget, medför att förruttnelseprocessen och lukten kan komma att skapa ohanterliga problem.

Slutsatsen av det sagda är enligt Sjöfartsverket, att det finns många, stora och hittills oprövade riskfaktorer för den psykiska hälsan hos omhändertagande- och identifieringspersonalen vid ett omhändertagande av de döda ombord på Estonia. En del av dessa riskfaktorer förefaller inte kunna neutraliseras. Mycket stor vikt måste läggas vid om ett tillräckligt stort antal av professionell omhändertagande- och identifieringspersonal anser att det är en absolut nödvändighet att uppdraget utförs. Om det inte finns klara bevis för detta måste man vara betänksam. Arbetet med omhändertagande av de omkomna från Estonia kan troligen inte utföras utan att en del av den engagerade personalen utsätts för psykisk traumatisering.

Haverikommissionens syn på behovet av bärgning

För att klarlägga om det föreligger andra skäl för en bärgning av Estonia än ett omhändertagande av de omkomna kontaktar Ines Uusmann Olof Forssberg. Han svarar att det inte är nödvändigt med bärgning av Estonia för att den internationella haverikommissionen skall kunna utreda haveriorsaken.

37
Etiska rådets ställningstagande

Det etiska rådet ger regeringen rådet att inte bärga Estonia eller omhänderta döda och rekommenderar en förslutning av fartyget samt en fond för livet.

Alla ledamöter i Etiska rådet upplever uppdraget som svårt, för flera av dem är det den svåraste uppgift de någonsin ställts inför. Arbetet försvåras av att de har relativt kort tid till sitt förfogande och samtidigt upplever att lång tid förflutit sedan olyckan.

Vägen fram till beslutet innebär att ledamöterna väger in aspekter för och emot en bärgning, allt eftersom de får mer fakta om hur bärgningsuppdraget ska genomföras. Stor vånda råder stundtals.

Ledamöternas väg till ställningstagandet

Anhörigas uppfattning

Etiska rådets ledamöter träffar anhöriga under den tid deras uppdrag pågår. Rådet ordnar inga möten själva och sammanställer inte systematiskt de kontakter man har med anhöriga. Vissa av ledamöterna har djupgående kontakter med anhöriga medan andra endast har ytliga sådana eller får andra- eller tredjehandsinformation via Birgitta Wallström. Det bestående intrycket är dock att det inte finns någon entydig bild av deras önskan, vilket försvårar beslutsprocessen ytterligare.

Havet som grav och behovet av en gravplats att gå till diskuteras

En fråga som diskuteras ingående är om havet kan betraktas som gravplats. Kyrkans representanter för fram uppfattningen att havet är en lika självklar gravplats som jorden – de avlidna finns ändå hos Gud.

Med utgångspunkt från detta resonemang diskuteras vikten av att det på lokala kyrkogårdar finns minnesstenar och andra symboler att gå till och lägga blommor, tända ett ljus och minnas. Rådet tar dock inga kontakter med Svenska kyrkan för att framföra sin syn.

Sjöfartsverkets konsekvensanalys

Det som blir utslagsgivande för de flesta av ledamöterna är Sjöfartsverkets konsekvensanalys. Vid samtal med analysgruppen framgår att samtliga ledamöter fattar sina beslut

individuellt i frågan om bärgning i samband med Johan Fransons föredragning den 7 december.

Ledamöterna påverkas särskilt av Lars Weisæths rapport som visar på de fysiska och psykiska risker personal utsätts för vid ett bärgningsuppdrag. Rapporten utgår från att bärgningsarbetet måste göras enligt Sjöfartsverkets planer, som bygger på att Estonia rätas upp, lyfts, bogseras till lämplig plats i Stockholms skärgård för att därefter tömmas på såväl omkomna som bråte ombord. Alternativa planer, exempelvis omhändertagande av de omkomna genom dykningar, behandlas inte. Inte heller får det Etiska rådet ta del av Weisæths senare rapport med tankar rörande avvägningar mellan dessa risker och anhörigas behov och önskningar.

Frid för de anhöriga

En central fråga att koncentrera arbetet på under den sista tiden av rådets arbete blir att finna ett sätt att medverka till att både de döda och de anhöriga får frid. En entydig bild som man anser sig ha fått efter samtal med anhöriga är att plundringsrisken plågar många.

Som ett sätt att gå detta behov till mötes börjar man diskutera möjligheten att försluta fartygsvraket på havets botten.

Ställningstagandet

Etiska rådets ledamöter anser att det ställningstagande man kommer fram till innehåller flera delar som var och en förutsätter varandra. De menar att det övergripande syftet med förslaget är att minska lidandet för så många som möjligt av de efterlevande och att erbjuda de omkomna en värdig grav i havet.

De kommer fram till att man inte bör bärga eller omhänderta ett okänt antal kroppar utan istället försluta fartyget för att förhindra gravplundring och privat dykning. Man är enig om att havet kan vara en grav. Gravfrid skall råda. Dessutom föreslås regeringen bilda en fond för barn och ungdomar som mist föräldrar i olyckan. Syftet ska vara att erbjuda dem omfattande stöd under lång tid efter olyckan.

Etiska rådet lämnar sitt ställningstagande till regeringen och klargör att det är regeringens sak att fatta beslut och verkställa förslagen i rådets ställningstagande på det sätt som man finner bäst.

Övertäckning

Hur en förslutning av Estonia ska ske är inte föremål för djupare diskussioner inom Etiska rådet. Hur den skulle kunna se ut har flera av ledamöterna var och en för sig visualiserat i sitt inre men de lämnar till regeringen och i andra hand till fackfolk att bedöma hur man rent tekniskt ska lösa uppgiften. Syftet med förslutningen är det viktiga för rådets ställningstagande. Det får inte vara möjligt att ta sig in i fartygsvraket.

En ledamot tänker sig en grav under jord på havets botten, en annan anser att förslutningen ska innebära att fönster och andra öppningar på fartyget täcks för. Ytterligare en ledamot är inte främmande för att täcka över med betong. Andra ledamöter ser absolut inte denna lösning som möjlig och kan inte acceptera betongövertäckningen när de senare får höra talas om planerna.

En fond för livet

Förslaget innebär att en väl tilltagen summa pengar bör avsättas som ekonomiskt stöd för de barn som drabbats av förlust av en nära släkting. När Etiska rådet lämnar sin rapport är det inte klart hur försäkringsuppgörelsen, med norska Skuld, kommer att bli för de anhörigas del.

Etiska rådets handlingar

Efter Etiska rådets arbete finns inga formella protokoll eller dagordningar kvar. Akten innehåller endast deras ställningstagande och regeringsbeslutet från 20 oktober. Vid arkiveringen förstördes övriga handlingar.

38
Partiledaröverläggningar inför beslut i bärgningsfrågan

Riksdagspartierna informeras om beredningsarbetet i Estoniafrågan och får en redovisning av Sjöfartsverkets konsekvensanalys samt Etiska rådets synpunkter och ställningstagande.

Regeringen inbjuder riksdagspartierna till nya informella överläggningar med anledning av ett förestående beslut i Estoniafrågan. Dessa hålls med några dagars mellanrum i början av december. Här presenteras deltagarnas minnesbilder av överläggningarna.

Den 7 december redovisas Sjöfartsverkets konsekvensanalys

Syftet med detta möte[53] är att partiernas representanter skall få ta del av resultatet av konsekvensanalysen som Sjöfartsverket skall lägga fram för regeringen den 12 december. Johan Franson deltar för att redovisa innehållet i de olika underlagen för analysen. Föredragningen gör starkt intryck på många av deltagarna.

Helena Nilsson minns att diskussionerna bland annat rörde sig kring frågan om vad som skulle hända då man vände upp fartyget vid en bärgning. Hon säger att det framgick tydligt att det skulle kunna påverka kropparna, därför att inredningen då skulle röra sig, men poängterar samtidigt att deltagarna fick en bild av att det gick att identifiera dem, även om detta skedde. Identifieringsprocessen som sådan var inte något problem.

Att Johan Franson redogjorde för att det fanns dykföretag som var beredda att göra dykningarna minns hon också. Det skulle dock vara en väldigt omständlig och svår process där dykarna utsattes för fara.

Utöver detta minns Helena Nilsson redogörelsen för rapporten rörande psykiska belastningar för sök- och identifieringspersonal. Erfarenheterna från Alexander Kiellandolyckan gjorde starkt intryck på henne. Det framgick att många som hade arbetat med denna katastrof inte kunde fortsätta sin professionella verksamhet efteråt.

Gun Hellsvik berättar att hennes bestående intryck efter föredragningen var att det är oetiskt att försöka bärga kroppar och orimligt med tanke på dem som utför arbetet.

Dykare och identifieringspersonal utsätts för psykiska risker vid en bärgning, främst på grund av den mängd omkomna de ska ta hand om. Gun Hellsvik säger till analysgruppen att hon uppfattade att de anhöriga som var för bärgning också uttryckte rädsla för plundring. Det blev därför naturligt att försöka hitta ett sätt att skydda platsen när man beslutade att bärgning inte skulle ske.

Eva Eriksson upplever Johan Fransons beskrivning som dramatisk. Franson behandlar hur komplicerad en bärgning skulle vara, hur mycket det skulle kosta med alla personella resurser som skulle krävas. Hon uppfattade det som att båten låg svårtillgängligt, på mycket djupt vatten och att allt inuti var krossat. En bärgning var helt orimlig att diskutera eftersom kropparna var så skadade, ”det fanns bara kött och blod”. Dykarna skulle utsättas för sådana psykiska påfrestningar att de inte skulle kunna arbeta så väldigt länge i vraket. Insatser skulle behövas för att de skulle klara uppgiften. Operationen skulle ta lång tid.

Anhörigas uppfattning

Den bild som ges av de anhörigas uppfattning är att de är oeniga i bärgningsfrågan. På mötet refereras till någon anhörig som ska ha uttryckt att om man inte garanterat kan få upp alla så är det bättre att låta de omkomna vara kvar.

Föredragning för statsminister Ingvar Carlsson före nya partiledaröverläggningar

Med anledning av att statsminister Ingvar Carlsson var förhindrad att delta i de föregående överläggningarna, får han en separat föredragning av Johan Franson den 12 december, en timme innan partiledarna ånyo samlas.

Vid samtal med analysgruppen berättar han att han under föredragningen insåg att dykningar inuti fartyget är ett komplicerat arbete, bl.a. med hänsyn till de vassa föremål som finns därinne. Han fick också klart för sig att ett omhändertagande av omkomna med hjälp av dykningar

också innebär en risk för att familjer splittras, eftersom troligen inte alla omkomna kan omhändertas.

Den 12 december redovisas Etiska rådets synpunkter

När partiledare och representanter för partierna[54] möts igen är det för att ta del av ny information. Denna dag inkommer Etiska rådets synpunkter och ställningstagande och gruppen delges dessa.

Diskussioner i riksdagspartierna

Efter partiledaröverläggningarna diskuterar partierna inbördes hur de skall ställa sig till frågan om bärgning. Här presenteras några synpunkter och orsaker till partiernas ställningstaganden.

Helena Nilsson säger till analysgruppen att hon tror att det avgörande för centerns riksdagsgrupp var de påfrestningar man skulle utsätta vissa arbetskategorier för, t.ex. kriminaltekniker och rättsläkare, men även deras familjemedlemmar.

Eva Eriksson säger att hon upplevde att de problem som fanns i samband med identifiering, den långa tiden arbetet skulle kräva och att inga garantier kunde lämnas var avgörande för folkpartigruppens ställningstagande. Etiska rådets rapport hade mindre betydelse. Hon uppger dock för analysgruppen att hennes känsla idag är att de anhöriga och överlevande försvann under processens gång, när tankarna framfördes om att havet alltid varit en grav.

Eva Eriksson säger också till analysgruppen att hon efteråt upplevde att hon hade fått felaktig information. Fartyget låg inte så djupt, dykare skulle ha kunnat gå ned och omhänderta omkomna. Hon säger att det är ett av de svåraste beslut hon varit med om att fatta och kanske det hon ångrar mest idag. ”Hade vi verkligen det underlag vi behövde? Gick vi för fort fram?”

Alf Svensson berättar att Lars Weisæths rapport om hur identifieringspersonalen skulle utsättas för oerhörda psykiska påfrestningar gjorde starkt intryck på honom.

Många av de omkomna skulle vara helt oigenkännliga och oidentifierbara, bland annat på grund av att de utsatts för fallande föremål ombord på fartyget. Arbetet skulle vara oerhört komplicerat. Särskilda hangarer skulle byggas upp för identifieringsarbetet, en väldig liklukt skulle spridas och arbetet skulle ta lång tid. Det ena täcket av omöjligheter lades på det andra. Allt förnuft sa honom att fartyget måste ligga kvar och göras till en fredad begravningsplats.

Även Etiska rådets rapport har stor betydelse för Alf Svensson. Utöver detta berättar han att han från början ansåg att utgångspunkten skulle vara att följa de anhörigas önskemål. De anhöriga blev dock undan för undan oeniga i bärgningsfrågan.

39
Beslut i frågan om bärgning av fartyg och omkomna närmar sig

Sjöfartsverkets båda rapporter är avlämnade, Etiska rådet har lämnat sitt ställningstagande, partiledaröverläggningar har skett. Tiden för beslutsfattande i Estoniafrågan närmar sig. Nu arbetas ytterligare ett underlag fram, inför ett eventuellt beslut om gravfrid vid Estonias förlisningsplats.

Den 24 november skickar Utrikesdepartementet en förfrågan till de svenska ambassaderna i Tallinn respektive Helsingfors att framföra till estniska och finska myndigheter. Frågan rör dessa länders inställning till en bärgning av Estonia. Finland svarar att denna fråga framför allt berör Estland och Sverige varför de inte tar ställning. Estland lämnar vid denna tidpunkt inget svar utan hänvisar till att man avvaktar de svenska utredningarna.

Genom ambassaden i Tallinn skickar den svenska regeringen den 5 december 1994 ett koncept till regeringsbeslut till Estlands transportminister Andi Meister. I detta redovisas tre alternativ till regeringsbeslut i Sverige. Det första är att de omkomna skall skyddas mot intrång genom förslutning av fartyget. Det andra alternativet är att omkomna skall omhändertas med hjälp av dykare och därefter ska Estonia förseglas. Tredje alternativet är att samtliga omkomna omhändertas.

Arbetet med att ta fram underlag inför ett eventuellt beslut om gravfrid påbörjas några dagar före beslutet i bärgningsfrågan. Kontakt tas med de andra direkt berörda länderna, som i det närmaste bara informeras. Alla är medvetna om att beslutet om gravfrid endast kan bli ett moraliskt förpliktande beslut. Någon risk för dykningar vid vraket vid tidpunkten för beslutet finns inte på grund av väderleksförhållandena. En bevakning av området kring vraket kan endast ske om havets frihet utnyttjas maximalt.

Beslut i bärgningsfrågan förbereds på Kommunikationsdepartementet

Enhetschefen Jan-Olof Selén på departementet diskuterar problemen kring bärgningsfrågan med sina arbetskamrater. Hur kommer människor att påverkas av beslu-

tet? Anhöriga framför olika uppfattningar via telefonsamtal och brev. Det råder vånda.

Före beslutet den 15 december tar Kommunikationsdepartementet kontakt med polis och psykologer för att förbereda en förväntad anstormning av frågor och för att förhindra att anhöriga till omkomna begår självmord.

Kommunikationsministerns beslutsprocess påverkas av dykningarna

För Ines Uusmann växer beslutet i bärgningsfrågan långsamt fram i samband med att hon får rapporter från dykarbetena i början av december. Kanske kan hon då ta till sig de beskrivningar hon får bättre än i samband med Sjöfartsverkets första rapport. Hon känner mer och mer att det inte är möjligt att genomföra en bärgning av Estonia när hon får en konkret beskrivning av hur det ser ut inuti Estonia och det sägs att en bärgning tar väldigt lång tid. Hon ser aldrig filmerna från dykarbetena med de omkomna i fartyget, det gör ingen av de övriga som fattade regeringsbeslutet heller.

Ministern tar del av konsekvensanalysen

Ines Uusmann får en kort föredragning om Sjöfartsverkets rapport helgen innan den 12 december. Veckan dessförinnan är det beredningssammanträden och två partiledaröverläggningar. Hon uppfattar det som att Johan Fransons föredragningar har stor betydelse för övriga regeringsledamöter. Många frågor ställs till honom. Alla läser även Etiska rådets ställningstagande noga.

Omhändertagande genom dykningar?

Ines Uusmann känner till att det finns olika mening i bärgningsfrågan bland de anhöriga. Oenigheten finns även inom vissa familjer. Diskussionen om att omhänderta de kroppar man kan genom dykning, blir aktuell för Ines Uusmann de sista dagarna före beslutet. Då uppstår problemet, när skall dykarna avsluta omhändertagandet? Hon funderar över frågor som rör dykarnas säkerhet. Vissa dykare är säkert mera våghalsiga än andra, resonerar hon. En annan fråga hon funderar över är: när blir de anhöriga nöjda?

40
Den 15 december fattar regeringen beslut om att Estonia inte ska bärgas

Beslutet om att låta Estonia vila på botten av Östersjön tillkännages i riksdagen och anhöriga informeras genom brev.

Den 15 december håller regeringen ett regeringssammanträde där det beslutas att Estonia inte skall bärgas. Några åtgärder skall inte heller vidtagas för att ta upp de omkomna. Platsen för förlisningen skall betraktas som en gravplats. För att skydda gravfriden skall fartyget täckas över och åtgärder skall vidtas för att rättsligt skydda gravplatsen. Sjöfartsverket får i uppdrag att lämna förslag till regeringen om övertäckning och bevakning av fartyget.

Ingvar Carlsson tillkännager beslutet och beklagar tidigare uttalande

I riksdagens kammare framför Ingvar Carlsson kl. 14.30 ett tal där regeringens beslut tillkännages. Han förklarar hur regeringen kommit fram till sitt ställningstagande, hur de etiska bedömningarna spelat en roll i beslutet och han riktar sig direkt till de svenska offrens anhöriga med följande ord:

Jag vet att anhöriga som hoppats på en bärgning och att de omkomna skall tas upp kommer att bli djupt förtvivlade över det besked jag just lämnat./.../ Mitt tidigare uttalande för en bärgning kan ha skapat förväntningar som idag inte infriats. Jag beklagar mycket djupt den besvikelse jag därmed kan ha orsakat en del av de anhöriga.

Efter statsminister Ingvar Carlsson tar förutvarande statsminister Carl Bildt plats i talarstolen och framför att han kommit till samma slutsats som statsministern och regeringen[55].

På Statsrådsberedningen planerar man att ge de anhöriga möjlighet att ta del av beslutet före allmänheten. Beslutet skall därför skickas ut via fax till polismyndigheter dit de anhöriga kallas. När nyheten sprids via medierna har inte alla polismyndigheter underrättat de anhöriga om beslutet. Faxet till polismyndigheterna kom inte fram i tid. Många anhöriga känner sig svikna. Någon berättar att hon hör nyheten om regeringsbeslutet och Ingvar Carlssons uttalande på radio i bilen på väg till Polismyndigheten.

Telefonväkteri

Efter att regeringen fattat sitt beslut den 15 december öppnar ett telefonväkteri i Rosenbad. Ines Uusmann och hennes medarbetare svarar i telefon liksom flera av Etiska rådets ledamöter. Den förväntade anstormningen av telefonsamtal uteblir.

Anhöriga får brev om beslutet från Ines Uusmann

Samma dag skickas ett brev från Ines Uusmann där hon förklarar innebörden av regeringsbeslutet. Till detta brev finns en bilaga med en sammanställning av de svenska myndigheternas åtgärder efter förlisningen.

Sammanställningen liknar den som beskrivits i bilagan till det första anhörigbrevet men den är mer omfångsrik och behandlar fler händelser på vägen fram till regeringsbeslutet än den första.

Brevet till anhöriga skickas enligt polisens adresslista men den innehåller en hel del felaktiga adresser som Birgitta Wallström försöker korrigera efter hand när anhöriga vänder sig till henne med nya adresser.

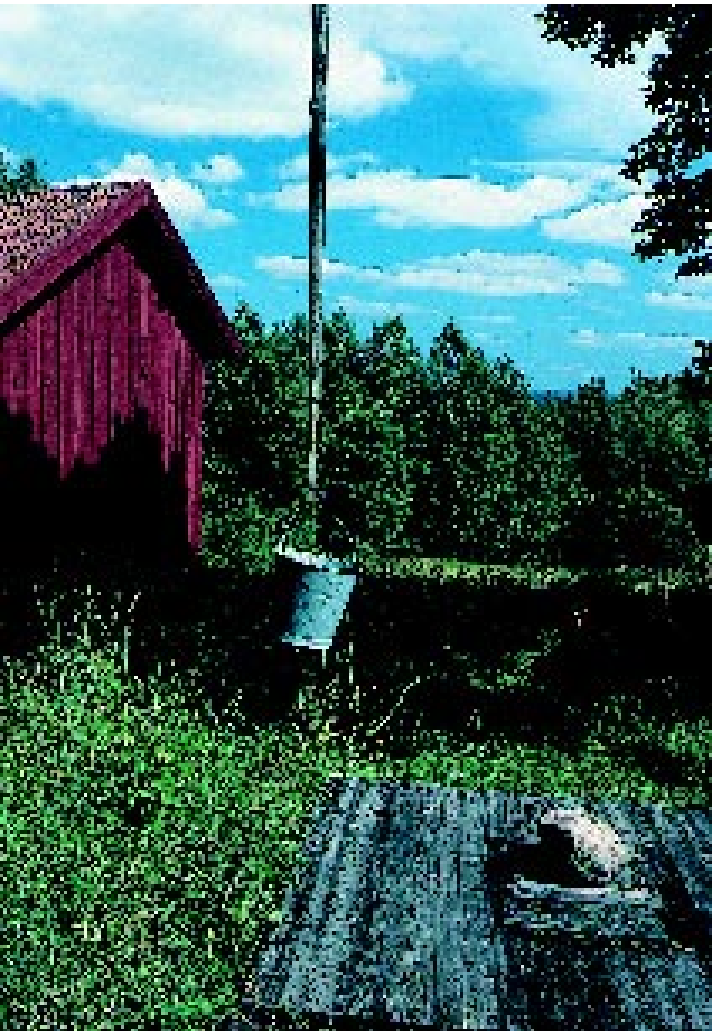

41
Överenskommelse med försäkringsbolaget Skuld om skadestånd till anhöriga och överlevande

Ersättningserbjudandet accepteras av nästan samtliga skadelidande och utbetalningarna påbörjas.

En av de viktigaste uppgifterna för särskilde utredaren Peter Nobel är att hjälpa de drabbade att komma fram till en överenskommelse med den norska Assuranceföreningen Skuld. Han har träffat advokater från Estland, Norge och Sverige samt representanter för anhörigföreningarna SEA och DIS på Arlanda i november 1994 och då bildat en gemensam förhandlingsdelegation ledd av advokaten Espen Komnaes. Den 3 januari 1995 lägger Skuld fram det ersättningserbjudande som senare accepteras av 98 % av de skadelidande. Avtalet är därmed bindande för dessa personer och utbetalningarna kan påbörjas.

Den 2 februari 1995 bjuder Peter Nobel in representanter för anhörigföreningarna till ett möte i Stockholm för att informera om sitt uppdrag och diskutera frågor som upplevs angelägna av anhörigrepresentanterna. Under mötet framförs de olika gruppernas och enskildas ställningstaganden i bärgningsfrågan och från framför allt SEA förs fram tankar och planer på att göra en enkät i frågan. SEA hänvisar till den enkät som gjordes bland anhöriga i ett tidigt skede och som visade att 78–80 procent av de tillfrågade var för en bärgning. Från Norrköpingsföreningen säger man att en enkät skulle skapa oro och vädjar till SEA att inte genomföra planerna.

Ingen enkätundersökning kommer till stånd.

42
Det fortsatta arbetet med övertäckning och gravfrid

Olika metoder för övertäckning utvärderas och uppdrag ges åt Sjöfartsverket att genomföra övertäckning och bevakning av förlisningsplatsen.

Den 10 februari redovisar Sjöfartsverket sitt uppdrag om förutsättningar för övertäckning och bevakning till regeringen. Enligt Sjöfartsverkets tolkning ska målet med en övertäckning av Estonia vara att skapa en ostörd gravplats för så lång tid som möjligt. Övertäckningen planeras ske på ett sådant sätt att fartyget inte skadas eller flyttas och att dess inre inte påverkas. När övertäckningen är på plats förväntas det inte längre finnas behov av att bevaka fartyget.

Metoder för övertäckning och bevakning

Sjöfartsverket, som till sin hjälp har haft professor Klas Cederwall och docent Per Anders Hedar, har funnit fyra tänkbara metoder för övertäckning. Den första metoden innebär att täcka över fartyget med sten, grus och/eller sandmassor, den andra innebär att man ska gjuta in fartyget i betong. De tredje respektive fjärde föreslagna metoderna är att gräva ut botten och sänka fartyget för att därefter täcka över det respektive att täcka in fartyget med en nätkonstruktion.

Den tredje metoden, att gräva ut botten, förkastas bland annat för att fartyget då riskerar att röra sig och delvis förstöras. Den fjärde metoden, att täcka fartyget med nät, förhindrar inte i tillräcklig grad intrång och utgör samtidigt en risk för eventuella dykare.

Sjöfartsverket anser att de två första föreslagna metoderna, övertäckning med massor respektive ingjutning, ger ett säkert skydd mot intrång. Båda dessa metoder anses likvärdiga ur ett etiskt perspektiv. Avgörande inför valet av övertäckningsmetod blir därför bottenförhållandena på platsen. Övertäckning med sten, grus eller sand medför stor risk för jordskred, vilket innebär att fartyget kan komma att röra sig. Sjöfartsverkets förslag blir därför att Estonia skall gjutas in.

Enligt Sjöfartsverket är det tekniskt möjligt att bevaka vattenområdet kring Estonia. Det går dock inte att ingripa mot fridstörare. Genom bevakning kan fridstörare upptäckas och deras verksamhet störas samt göras offentlig.

Uppdrag till Sjöfartsverket att genomföra övertäckningen

Estlands regering svarar på en fråga från Sveriges regering den 21 februari 1995, att de inget har att invända mot den föreslagna betongövertäckningen.

Den 2 mars uppdrar regeringen åt Sjöfartsverket att upphandla och låta genomföra en övertäckning genom en skalkonstruktion av betong. Kustbevakningen får i uppdrag att i samråd med Sjöfartsverket överlägga med finska berörda myndigheter om sanering av olja inifrån vraket.

Uppdrag till Sjöfartsverket om bevakning av förlisningsplatsen

Sjöfartsverket uppger till regeringen den 28 april 1995 att övertäckningen inte kan vara avslutad förrän under 1996. Den 12 maj redovisar Sjöfartsverket hur bevakningen av Estonia kan ske och får den 24 maj regeringens uppdrag att bevaka platsen för förlisningen och störa otillbörliga dykaktiviteter.

Kontrakt om övertäckning

Den 1 januari 1996 undertecknas ett kontrakt med Nordic Marine Contractors J.V som ska genomföra arbetet med övertäckningen av Estonia. Nordic Marine är ett konsortium bestående av svenska NCC AB, de norska företagen AS Jebsens ACZ och EEG Henriksen Anlegg AS samt det holländska företaget Smit Tak B.V.

Brev till anhöriga

Den 15 januari skriver Ines Uusmann sitt femte brev till de anhöriga där hon informerar om hur övertäckningen av fartyget ska gå till. En 65 000 kvadratmeter stor yta på havsbotten ska täckas först med textilduk och därefter med ett lager av sand, som på vissa ställen ska bli upp till fem meter hög. Syftet med bottentäckningen är att stabilisera den mjuka lerbotten och förhindra att fartyget kommer i rörelse. Till brevet är bifogat fyra schematiska bilder som åskådliggör hur gravplatsen på havsbotten ska iordningställas. Kontraktssumman för övertäckningen uppges till 296 miljoner kronor.

43
Överenskommelse om gravfrid mellan Sverige, Estland och Finland

Sveriges ambassadör i Estland undertecknar överenskommelse och lagen om gravfrid antas av riksdagen. Bevakning av Estonia inleds och privat dykningsförsök stoppas.

Efter förhandlingar mellan Sverige, Estland och Finland kommer länderna överens om att gravfrid skall råda vid vraket efter Estonia. Vid ett sammanträde den 16 februari 1995 beslutar regeringen att den träffade överenskommelsen kan undertecknas. Överenskommelsen undertecknas i Tallinn den 23 februari av den svenske ambassadören Lars Grundberg.

Enligt överenskommelsen skall vraket och ett område i dess närhet betraktas som ett sista vilorum för de döda och visas tillbörlig respekt. Estonia skall inte lyftas. Länderna åtar sig att förbjuda verksamhet som stör vilorummet och att straffa sådana handlingar med fängelse. Vart och ett av länderna får dock täcka över vraket eller förhindra föroreningar från det. Överenskommelsen börjar gälla trettio dagar efter den dag då parterna underrättat varandra om att länderna vidtagit nödvändiga konstitutionella åtgärder för att överenskommelsen kan börja gälla.

PM om skydd för gravfrid

Den 28 februari upprättar Justitiedepartementet en promemoria angående skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia. I promemorian föreslår regeringen att en särskild strafflag om skydd för gravfrid vid vraket skall införas. Den som dyker i vraket eller i dess närhet kan dömas till böter eller fängelse.

Enligt promemorian har ingen stat rätt att lägga under sig platsen för Estonias förlisning. På platsen råder de så kallade fria havsrättigheterna, till exempel rätten att navigera fritt på havet. Alla staters rätt att använda det öppna havet får således inte inskränkas. Den behöriga användningen av det öppna havet anses inte heller störa gravfriden vid Estonia. Den fria sjöfarten kan alltså fungera som tidigare. Däremot får inte dykningar och annan undervattensverksamhet förekomma. Svensk domstol är behörig att döma vem som helst som bryter mot lagen om

gravfrid. Enligt folkrätten finns det dock ett principiellt förbud mot att utöva makt mot utländska fartyg på öppet hav.

Remissförfarande om lagförslaget om gravfrid

Den 9 mars anordnar regeringen en hearing för att inhämta synpunkter på Justitiedepartementets promemoria om lagstiftningen om gravfrid. Dessförinnan har Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga, SEA, begärt att få yttra sig i samma fråga. Justitiedepartementet besvarar denna begäran den 1 mars genom att SEA upplyses om möjligheten att framföra synpunkter på förslaget. SEA får också promemorian angående skydd för gravfriden som upprättats på Justitiedepartementet.

Skälet till att man väljer att kalla till hearing istället för att genomföra ett vanligt remissförfarande är att ärendet är brådskande. Närvarande den 9 mars är, förutom representanter från Justitiedepartementet, representanter från olika rättsinstanser, Kustbevakningen, Sjöfartsverket, försvarsmakten och Svenska Kyrkans Centralstyrelse. De frågor som diskuteras är framför allt av juridisk natur. Från Statens haverikommission framförs att den internationella kommissionen inte har för avsikt att genomföra ytterligare undersökningar av Estonia så man har inget att invända mot lagförslaget.

Kyrkans representant uttrycker också kyrkans funderingar om konsekvenserna av lagförslaget. Han har inom kyrkan mött frågan om hur man ska förhålla sig till människors önskan att få bli gravsatta på den gravplats som nu inrättats. Han uttrycker viss förståelse för de anhöriga som upplever det som stötande med färjetrafik rakt ovanför gravplatsen.

Den 21 mars anför SEA, via juridiskt ombud i ett brev till straffrättsenheten inom Justitiedepartementet, sin uppfattning om förslaget till lagstiftning om gravfrid. SEA menar att anhöriga själva måste få bestämma vad som ska ske med de omkomna eftersom det endast är de som vet vad de omkomna själva hade önskat skulle ske med kroppen i den uppkomna situationen. Stiftelsen hävdar också att fartyget med all säkerhet också kommer att utsättas för plundring och att detta inte kan förhindras genom den föreslagna lagstiftningen. Samma dag skickar SEA ett brev till justitieminister Laila Freivalds där man kräver att insatser för att omhänderta de omkomna undantas från lagen om skydd för Estonia. Stiftelsen menar att lagförslaget i första hand vänder sig mot de anhörigas intressen.

Den 30 mars, efter att lagrådet haft tillfälle att yttra sig, överlämnar regeringen sin proposition till Riksdagen. I propositionen föreslås att en särskild strafflag, om skydd för gravfriden, skall antas. Förslaget innebär att den som dyker eller bedriver annan undervattensverksamhet i eller kring vraket skall kunna dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Lagen om gravfrid antas av Sveriges riksdag

Riksdagen antar lagen om gravfrid den 1 juni 1995, en månad senare träder den i kraft.

Instruktioner om bevakning för att garantera gravfriden

Sjöfartsverket utfärdar den 7 juni instruktioner för isbrytaren Ale vid bevakning av gravfriden runt Estonia. Enligt instruktionerna ska varje försök till dykning eller undervattensverksamhet förhindras och störas så långt det är möjligt utan att personer eller egendom skadas. Detta skall ske genom det sätt Ale förs, genom anrop eller på annat lämpligt sätt. Dokumentation av händelser skall göras. Sjöfartsverket konstaterar att undervattensverksamhet i området är tillåtet enligt fria havets princip och att straffrättslig kontroll inte kan utövas över utländska fartyg. Någon uttrycklig bestämmelse finns inte som begränsar en stat från att störa en annans stats fartygs verksamhet om denna verksamhet står i strid med den första statens och två andra staters uttalade vilja.

Isbrytaren Ale bevakar Estonia

Bevakningen av området runt Estonia inleds den 12 juni 1995 genom att Ale placeras i närområdet. Dessförinnan hålls ett möte på Sjöfartsverket där Ales befälhavare får instruktioner om uppdraget. Då talas bland annat om vilka åtgärder som kan vidtagas i samband med incidenter. Rät-

ten att störa andra fartyg på internationellt vatten förklaras med att folkrätten inte förbjuder en nation från att vidta åtgärder vid verksamheter som strider mot nationens uttalade vilja.

På initiativ av en anhörig förbereds dykförsök vid Estonia

Peter Barasinski, som förlorade sin hustru vid Estonia-katastrofen, bestämmer sig, efter regeringens beslut att inte omhänderta de omkomna, för att på egen hand försöka ta upp kvarlevorna efter sin omkomna hustru. Makarna, som båda arbetade på Estonia, hade givit varandra ett ömsesidigt löfte om vad som skulle ske efter en eventuell olycka till havs. Peter Barasinski tar kontakt med ett polskt bärgningsföretag, som erbjuder honom den hjälp han behöver för uppdraget.

Den 15 maj 1995 träffar Peter Barasinski Johan Franson och informerar honom om sina planer. De diskuterar överenskommelsen om gravfrid och lagstiftningsförslaget.

UD skickar not till Polen

Departementsrådet Bertil Roth skickar den 16 juni ett aide-memoire från Utrikesdepartementet till den polska ambassaden i Stockholm. Sverige protesterar i noten mot att dykaktiviteter skall genomföras på platsen för Estonias förlisning och hänvisar till överenskommelsen mellan Sverige, Estland och Finland samt den svenska lag som ska träda i kraft den första juli. Den svenska regeringen ber polska myndigheter vidta åtgärder för att förhindra dykningar vid Estonia.

Det polska bärgningsföretaget hoppar av dykexpeditionen. Peter Barasinski tar istället kontakt med ett tyskt fartyg.

Dykförsöket vid Estonia hindras

Befälhavaren på Ale, Johnny Kalered, får i slutet av juni veta av Johan Franson att någonting förväntas hända vid förlisningsplatsen.

Ett tyskt fartyg anländer den 29 juni till Estonias förlisningsplats klockan halv tolv. En timme senare når isbrytaren Ale platsen. Det tyska fartyget lägger sig ovanför Estonia. Johnny Kalered anropar fartyget som uppger att det har ett reportageteam från tyska Spiegel-TV med ombord.

Från det tyska fartyget tänker man sända ner en fjärrstyrd robot, utrustad med griparmar och videokamera, till vraket. Några dykare har man inte med sig. Ombord på fartyget finns Peter Barasinski och Samuel Svensson. Han förklarar för Ales besättning att hans fru är bland de omkomna och att han har för avsikt att lokalisera, identifiera och bärga hennes kvarlevor.

Kalered tar då kontakter för att få uppgifter om lämplig kontaktperson på UD. Kvart över två ringer departementsrådet Bertil Roth på UD och blir informerad om läget. Kalered tar även kontakt med Sjöfartsverket. Några ytterligare instruktioner får han inte. Kalered bedömer att vädret för tillfället omöjliggör den tänkta verksamheten.

Klockan 16.07 den 29 juni läggs två röda bojar ut för att markera Estonias position. Två timmar senare förbereds sjösättningen av en farkost från det tyska fartyget. Ale befinner sig nära. Strax efter klockan 20.00 sjösätts undervattensfarkosten men den tas ombord igen tjugo minuter senare. Nya försök görs under kvällen och natten. Ale förs nära det tyska fartyget. Som längst befinner sig undervattenfarkosten ca 90 minuter under vattnet. Kalered bedömer att farkosten inte kan ha filmat vad som var avsett.

På förmiddagen dagen därefter, som är den sista dagen innan lagen om gravfrid träder i kraft sjösätts farkosten igen. Kalered bedömer att arbete nu sker nere vid vraket. Ale har under tiden förts mycket nära det tyska fartyget för att verksamheten skall störas. Ale håller låg fart och använder propellrar för att blåsa ut luft. Genom detta förflyttas det tyska fartyget bort från Ale och därigenom störs verksamheten. Vid något tillfälle skiljer bara någon meter mellan fartygen. Strax efter klockan 13.35 meddelar Peter Barasinski Ales befälhavare att han inte har lyckats lokalisera kvarlevorna efter sin fru och att deras verksamhet avbryts.

Innan det tyska fartyget lämnar platsen lägger Peter Barasinski och Samuel Svensson ner blommor på vattnet

vid förlisningsplatsen. Som en hedersbetygelse signalerar då Ale och besättningen ombord gör honnör.

Händelsen filmas av Spiegel-TV och visas senare i Tyskland.

Bevakningen fortsätter

Ale bevakar haveriplatsen under sommarhalvåret åren 1995, 1996 och 1997. Under den övriga delen av året utförs bevakningen av andra fartyg. När vädret omöjliggör verksamhet vid vraket tas fartygsbevakningen bort. När fartyget provianterar m.m. bevakas området av finsk radar. Under havsytan sker ingen bevakning.

Överenskommelsen om gravfrid träder i kraft

Överenskommelsen mellan Estland, Finland och Sverige om gravfrid i och runt Estonia börjar gälla den 27 augusti 1995. Genom ett tilläggsprotokoll daterat till den 23 april 1996 träffar länderna en överenskommelse om att andra stater kan ansluta sig till överenskommelsen. Detta sker för att andra länder har visat intresse. En not skickas till samtliga länder runt Östersjön med en upplysning om möjligheten att ansluta sig till överenskommelsen om gravfrid. Inget land har till dags dato 1998 anslutit sig.

Anhörig anmäler Ales befälhavare för vårdslöshet i sjötrafik

Den 4 oktober 1995 upprättas en polisanmälan hos Polismyndigheten i Göteborgs- och Bohus län. Anmälare är Samuel Svensson och den avser vårdslöshet i sjötrafik. Enligt anmälan har befälhavaren på svenska statens isbrytare Ale den 30 juni samma år navigerat så att avståndet mellan Ale och ett tyskt fartyg vid två tillfällen endast uppgått till en halv meter. Samtidigt har Ale använt tryckluftssystem i syfte att försvåra manövreringen av det tyska fartyget. Detta skall enligt anmälaren även ha försvårat och stört den dykeriverksamhet som pågick.

Den 6 december beslutar kammaråklagaren James von Reis att inte inleda förundersökning då gärningen inte kan anses vara brottslig. Någon närmare motivering lämnas inte. Beslutet överklagades senare men tf. överåklagare Ulf Norén fann inte skäl att ändra det tidigare beslutet.

44
Regeringen uppdrar åt Statens konstråd att utforma en minnesvård

Debatt om placering av minnesvården och problem med markritningar förskjuter tidsplaneringen. Val av konstnär sker efter juryförfarande.

Statens konstråd redovisar sitt arbete med att undersöka förutsättningarna för en nationell minnesvård den 14 december 1994. Konstrådet föreslår en minnesvård på Skeppsholmen. Fem konstnärer skall få i uppdrag att föreslå utformning av minnesvården. Den 7 juni 1995 skall Konstrådet ta ställning till vilket av förslagen som är bäst lämpat för utförande. Utförandetiden bör begränsas till ett år. Under arbetet har Konstrådet haft kontakt med flera kommuner som är särskilt berörda, såsom Borlänge, Uppsala och Norrköping samt med en motsvarande arbetsgrupp i Estland. Brev från enskilda med idéer och tankar kring en minnesvård kommer in och Peter Nobel anför sin åsikt.

Valet av platsen på Skeppsholmen möter emellertid starka protester från olika intresseorganisationer, bl.a. Skönhetsrådet, varför Konstrådet i en kompletterande promemoria daterad den 7 mars 1995 föreslår en plats på Djurgården, nedanför muren till Galärkyrkogården. Tidsplaneringen förskjuts. Förslagen kommer att ställas ut för allmänheten och Konstrådet har för avsikt att fatta beslut den 23 augusti 1995. Djurgårdsförvaltningen, som är markägare, har tillstyrkt förslaget, men Konungen har det slutliga avgörandet.

Information till anhöriga från Kulturdepartementet

Den 22 mars 1995 skickar kulturminister Margot Wallström ett brev till anhöriga för att informera om att regeringen nästa vecka skall besluta om en minnesvård. Där sägs att minnesvården har ett dubbelt syfte. Dels skall den symbolisera nationell samling och dels vara en plats för enskilda minnesstunder. Det kommande beslutet presenteras och de anhöriga får veta, att de kommer att ha möjligheter att lämna synpunkter på de förslag som fem utvalda konstnärer presenterar. Vidare sägs att minnesvården kommer att för många anhöriga ersätta en personlig gravplats. Därför skall anhöriga ges möjlighet att följa

Konstrådets arbete. Samråd skall ske bl.a. med anhörigorganisationerna. Till brevet bifogas en karta samt fotografier över platsen.

H M Konungen medger att det föreslagna området får användas

Ståthållarämbetet underrättar Kulturdepartementet, i en skrivelse den 24 mars 1995, att H M Konungen medgivit att det föreslagna området får användas för minnesvården. En förutsättning är att själva minnesvården placeras inom det område, som är markerat med rött på en karta som bifogas skrivelsen.

Regeringsbeslut om uppdraget åt Statens konstråd

Den 30 mars 1995 får Statens konstråd uppdrag från regeringen att utforma en minnesvård med anledning av fartyget Estonias förlisning. I regeringsbeslutet står att regeringen med minnesvården vill ge uttryck för nationens sorg efter en av de största olyckshändelser som drabbat vårt land samt skapa en värdig inramning för personliga minnesstunder och enskild andakt. Skissförslagen skall vara inkomna till rådet före utgången av juli 1995. Förslag som konstnärer lämnar in på eget initiativ skall beaktas. Inkomna förslag skall offentliggöras i form av en utställning i Stockholm. Uppdraget skall genomföras inom en kostnadsram av högst fem miljoner kronor samt vara slutfört senast den 28 september 1996. Senare medger regeringen ytterligare anslag till minnesvården.

Utställning på Konstakademien och i Konstrådets lokaler

Den 28 september 1995 inviger kulturminister Margot Wallström en utställning på Konstakademien av förslagen från de fem inbjudna konstnärerna; Miroslaw Balka, bosatt i Warsawa, Bianca Maria Barmen, bosatt i Lund, Antony Gormley, bosatt i London, Sigurdur Gudmundsson, bosatt i Reykjavik och Amsterdam, Gerhard Metz, bosatt i Köln. Övriga förslag, inlämnade av olika konstnärer, förevisas i Konstrådets lokaler, på Rådmansgatan i Stockholm.

Konstrådets bedömningsgrupp fattar beslut

Under tiden 26 september–10 oktober 1995 träffas den bedömningsgrupp, bestående av konstnärer, arkitekter, företrädare för kyrkan och markförvaltaren, som skall bedöma de inlämnade förslagen vid några möten. Djurgårdsförvaltningens representant anmärker där att ett par av förslagen inte håller sig inom det angivna tävlingsområdet.

Den 10 oktober beslutar juryn att förorda Miroslaw Balkas förslag. Två jurymedlemmar reserverar sig mot beslutet. Den 12 oktober ger Statens konstråd Miroslaw Balka i uppdrag att utforma minnesvården.

Anhöriga och anhörigföreningar är kritiska till det antagna förslaget, man anser inte att det skapar en värdig inramning för personliga minnesstunder och enskild andakt. Många kan inte tänka sig att deras anhörigas namn skall finnas på en betonggång på marken.

Problem med markritningar leder till ytterligare försening

Det visar sig att det existerar två olika markritningar. En översänd från Ståthållarämbetet till Kulturdepartementet den 24 mars 1995 och en annan som Statens konstråd lämnat som underlag till de inbjudna konstnärerna. Den senare med ett angivet område som sträcker sig nästan ned till Ladugårdslandsviken.

I ett brev till Kulturdepartementet den 16 november 1995, skriver Ståthållarämbetet att man inte kan acceptera att det valda förslaget inte ryms inom det anvisade området. Man skriver även, att synpunkter har framförts till Djurgårdsförvaltningen om bristande förankring hos berörda parter, dvs de drabbade. Ämbetet hävdar att det är väsentligt att dessa grupper får känna sig delaktiga i arbetet med att utforma den minnesvård som i första hand berör dem själva.

Det leder till att Miroslaw Balka får i uppdrag att inkomma med ett nytt förslag som presenteras den 27 februari 1997. Minnesvården skall stå färdig sommaren 1997.

45
Regeringens kontakter med anhöriga

Brev från kommunikationsministern till anhöriga med information om övertäckning av betong, lag om gravfrid och bevakning av olycksplatsen. Peter Nobel möter anhöriga för att diskutera lagen om gravfrid.

Den 11 april 1995, skickar Ines Uusmann ett brev till de anhöriga. Det innehåller information om de åtgärder och beslut som fattats under våren. Bland annat beskrivs uppdraget med att upphandla och leda arbetet med en övertäckning som lagts på Sjöfartsverket, som innebär att en skalkonstruktion av betong ska byggas över det förlista fartyget.

I brevet lämnas också information om de sju anhörigföreningar som bildats. Föreningarnas namn och adresser vidarebefordras på detta sätt till de anhöriga. I övrigt innehåller brevet information om den föreslagna lagen om gravfrid, minnesvården på Djurgården i Stockholm, haverikommissionens delrapport, en proposition med förslag om förbättrad sjösäkerhet och en rapport om sjösäkerhetsarbetet inom Sjöfartsinspektionen.

Den 18 september 1995 skriver Ines Uusmann sitt fjärde brev till de anhöriga. Även detta brev åtföljs av en bilaga med information om ärenden och beslut som är relaterade till Estonia. Denna gång innehåller brevet information om förbättrat sjösäkerhetsarbete, övertäckningen, lagen om gravfrid, bevakningen av haveriplatsen. Här meddelas också att regeringen ska hålla en tyst minut klockan 12.00 på årsdagen efter olyckan, den 28 september.

Möte med Peter Nobel

Den 20 april 1995 arrangerar Peter Nobel ett möte med anhörigföreningar där lagförslaget om gravfrid diskuteras. Lagförslagets generella utformning innebär att verksamhet som kan uppfattas av anhöriga som legitim faller under lagen, t.ex. anhörigas försök att med hjälp av professionella dykare bärga kvarlevor eller egendom. Vid mötet föreslås en begränsande precisering av det straffbara områ-

det eller möjligheter till dispens från förbudet. I ett brev till riksdagens Justitieutskott daterat den 26 april föreslår Peter Nobel att utskottet överväger dessa synpunkter i samband med lagens utformning.

Fråga från anhöriga till regeringen

Makarna Odd och Margareta Lundkvist skriver den 18 december 1995 ett brev till Ingvar Carlsson med en fråga från anhöriga om varför Peter Barasinski stoppades när han försökte omhänderta kvarlevorna efter sin hustru. Barasinski hade enligt brevet också försökt lokalisera kvarlevorna efter makarnas dotter.

Den 11 mars 1996 får de svar från Laila Freivalds som hänvisar till överenskommelsen om gravfrid som träffats mellan Sverige, Estland och Finland samt till de lagar som har trätt i kraft i dessa länder. I ett nytt brev daterat den 5 september samma år skriver Laila Freivalds till makarna Lundkvist att ”avtal som slutits mellan länder är folkrättsligt bindande oavsett om eventuell nationell lagstiftning trätt i kraft eller ej”[56].

46
Anhöriga reagerar mot övertäckningen

Stämningsansökan rörande statens skyldighet att efterforska omkomna samt förbud mot övertäckning ges in till Stockholms tingsrätt. Anhöriga håller stormöte, bildar en samordningskommitté samt uppvaktar svenska ambassaden i Tallinn.

Från januari 1995 och framåt diskuteras Estonia och övertäckningen livligt i pressen. På en rad håll förs kritiska röster fram från anhöriga som inte kan tänka sig en grav av betong på havets botten liksom från dem som anser att kostnaderna för övertäckningen är orimligt höga. Betongövertäckningen kritiseras också för att en sådan omöjliggör inhämtandet av bevismaterial i syfte att fastställa olycksorsaken. Den internationella haverikommissionens slutrapport förväntas komma i augusti.

På ledarplats i Göteborgsposten den 13 januari får övertäckningen stöd. Efter ett resonemang om hur två namngivna representanter för anhörigorganisationer i TV gått till angrepp mot bland andra Ines Uusmann skriver tidningen: ”det vore inte orimligt om hennes tålamod snart skulle vara på upphällningen”. Också kostnaden för övertäckningen försvaras i ledarartikeln. Misstankar om att beslutet att inte ta upp omkomna skulle ha grundats på ekonomiska hänsyn kommer på skam eftersom regeringen är beredd att betala 300 miljoner kronor för övertäckningen.

Anhöriga stämmer staten

Genom en stämningsansökan till Stockholms tingsrätt den 9 november 1995, vill sju stycken anhöriga få prövat om staten är skyldig att efterforska och bärga de omkomna efter Estoniakatastrofen, eller om staten har skyldighet att hjälpa de efterlevande att efterforska och bärga de omkomna. Vidare vill de anhöriga att staten skall förbjudas att övertäcka eller vidta andra åtgärder som omöjliggör att de omkomna bärgas. Slutligen yrkas att det skall fastställas att de anhöriga har rätt att försöka finna och bärga de omkomna.

Hovrätten meddelar genom dom den 29 mars 1996, att det uppenbart inte finns laglig grund för att förplikta staten att vare sig efterforska och bärga omkomna eller hjälpa de anhöriga med detta. De anhörigas[57] yrkanden i

denna del lämnas utan bifall. Vad gäller fastställelsetalan om att de anhöriga skulle ha rätt att efterforska och bärga omkomna, finner hovrätten att sådan talan inte kan föras. Yrkandet anses inte avse ett rättsförhållande, utan snarare en fråga om huruvida lagen om gravfrid gäller de anhöriga. En sådan talan är inte någon fastställelsetalan enligt domstolen. Yrkandet avvisas därför. De anhöriga söker prövningstillstånd i Högsta domstolen, som den 16 maj 1996 beslutar att inte pröva målet.

De anhöriga vänder sig därefter till Europakommissionen för mänskliga rättigheter i Strasbourg[58]. Kommissionen avvisar den 16 april 1998 de anhörigas klagomål som ogrundade[59]. Kommissionen hänvisar i beslutet till att olika uppfattningar finns bland de anhöriga i de aktuella frågorna, att besluten som fattats syftade till att skydda vraket från plundring men också att säkerställa gravfriden. På grund av dessa omständigheter, visar de fattade besluten inte någon bristande respekt mot de anhörigas rätt till skydd för privat- och familjelivet eller mot rätten till religionsfrihet.

Övriga rättsprocesser som drivs av anhöriga

Rederiet stäms

Den 16 september 1996 stämmer anhöriga Nordström & Thulin AB m.fl. inför Stockholms tingsrätt. Yrkandet avser skadestånd och grundas på det psykiska lidande som drabbat de anhöriga genom förlusten av anhörig. En anhörig stämmer även företrädare för bolagen. Förberedelserna i målet har än så länge skett genom skriftväxling. En fråga om tingsrätten är behörig att pröva målet har väckts. Denna fråga kommer troligen att avgöras under hösten 1998.

Vid tingsrätten finns även mål där anhöriga har stämt assuransföreningen Skuld. Dessa mål gäller tillämpningen av den överenskommelse som ingicks mellan anhöriga och Skuld i skadeståndsfrågan. I flera liknande mål har parterna tidigare kommit överens.

Klassningssällskapet stäms

944 anhöriga stämmer i september 1996 klassningssällskapet Bureau Veritas Société Anonyme[60], JOS L. Meyer-Werft GmbH & Co[61] och det svenska Sjöfartsverket. Det huvudsakliga syftet med stämningarna är att fastställa att Bureau Veritas, Meyer-varvet och Sjöfartsverket är solidariskt eller var och en för sig ansvariga för Estonias förlisning. De anhöriga vill genom processen få reda på vad som orsakat olyckan. Ett delmål är att få till stånd nya undersökningar av vraket. Om någon bedöms vara ansvarig för olyckan kommer skadeståndskrav att resas. Målet pågår fortfarande men eventuellt kommer processen att skjutas på framtiden i avvaktan på dom i Stockholms tingsrätts mål mellan anhöriga och Nordström & Thulin m.fl.

Stormöte på Karlbergs slott

Anhörigföreningen Den Internationella Stödgruppen, DIS, ordnar ett stormöte på Karlbergs slott i Stockholm den 13 april 1996 då man diskuterar övertäckningen. Ines Uusmann är inbjuden att deltaga men då hon befinner sig på resa till Kina får hennes medarbetare Eva Lindau och Birgitta Wallström representera Kommunikationsdepartementet. Även Ingvar Carlsson är inbjuden men deltar ej.

Mötet är mycket välbesökt. Anhöriga kommer i bussar från olika delar av landet. En grupp anhöriga från Estland deltar under första delen av mötet men måste bryta upp på grund av hemresan.

Mötet blir känsloladdat, de anhöriga vänder sig kraftfullt mot den planerade övertäckningen.

Personal på Kommunikationsdepartementet förvånas över de anhörigas reaktion på övertäckningen när de senare får kännedom om stämningen på Karlbergsmötet. På Kommunikationsdepartementet har man hittills betraktat beslutet att övertäcka som ett sätt att tillmötesgå de anhörigas önskan att skydda gravplatsen.

Samordningskommittén för Estoniaoffren

I samband med stormötet på Karlbergs slott undertecknar fyra av anhörigföreningarna ett gemensamt uttalande där det bland annat står att fartygsvraket inte får övertäckas innan haverikommissionen slutfört sitt arbete och alla därpå följande rättsprocesser avslutats. Vraket betraktas i detta sammanhang som ett viktigt bevisföremål. Istället

för en betongövertäckning, som man i uttalandet hävdar att 90 procent av svenska anhöriga och 96 procent av de estniska motsätter sig, vill undertecknarna ha övervakning av platsen, så att eventuella plundringsförsök förhindras.

Under rubriken ”påstådd meningsskillnad” sägs att kommunikationsministern, utan att presentera belägg för det, hävdar att anhörigas åsikter går isär och det tolkas som att ministern önskar en splittring mellan anhöriga. Man menar att regeringen på detta sätt kan fatta beslut utan att väga in anhörigas åsikter, vilket i sin tur kan leda till att det som skulle kunna berätta sanningen om katastrofen begravs. Istället, menar man, är det regeringens skyldighet att identifiera skillnaderna och åtgärda problemen, så att alla kan få ro inför framtiden.

De fyra undertecknande föreningarna är DIS, SEA, Stödföreningen i Vilhelmina och Anhörigföreningen i Lindesberg. Dessa fyra föreningar går samman i en grupp med namnet Samordningskommittén för Estoniaoffren. Kommittén får till uppgift att utarbeta gemensamma aktioner och aktiviteter för att påvisa de misstag och felaktigheter som begåtts i handläggandet av Estoniakatastrofen. De föreningar som inte undertecknar är ST-Polisväsendes Anhörigförening, som dock stöder kravet under rubriken ”Påstådd meningsskillnad”. I övrigt är denna förening neutral liksom Stödföreningarna i Uppsala och Norrköping. De två sistnämnda föreningarna beslutade redan vid dess bildande att man inte skulle ta ställning i frågor som denna.

Anhörigföreningar i Estland uppvaktar svenska ambassaden i Tallinn

Den 20 april 1996 uppvaktar representanter för anhörigföreningarna Memento Mare och Memento Estonia tillsammans med Gunnar Bendréus, ordförande i DIS, den svenska ambassaden i Tallinn. De överlämnar en skrivelse som undertecknats även av SEA, Stödföreningen i Vilhelmina och Anhörigföreningen i Lindesberg. I skrivelsen begär föreningarna att betongövertäckningen skall stoppas till dess att den internationella haverikommissionen slutfört sitt arbete och alla rättsliga processer slutförts. Föreningarna föreslår att vraket ska skyddas från plundring genom ett larmat stålnät eller genom att platsen bevakas från fartyg.

47
Massmediernas rapportering av Estoniahändelser leder till åtgärder på Kommunikationsdepartementet

Skarpa motsättningar skildras och Ines Uusmann anlitar en mediakonsult.

Stormötet på Karlberg bevakas av Rapport och TV 4:s Nyheterna som sänder bilder från det känsloladdade mötet. Birgitta Wallström visas i TV-rutan när hon säger att anhöriga måste respektera regeringens beslut och möts av högljudda protester från anhöriga i salen. Den bild som framträder i medierna efter mötet visar alltså en skarp motsättning mellan å ena sidan de många närvarande anhöriga som kraftfullt vänder sig mot den planerade övertäckningen och å andra sidan beslutsfattarna.

Från Kommunikationsdepartementets sida anser man att Kommunikationsdepartementet och Ines Uusmann fram tills dess har haft en bra framtoning i media. På ett nyanserat sätt har ledare, krönikörer och andra skildrat de beslut som fattats och handläggningen av frågor.

Ines Uusmann anlitar mediakonsult

För att få hjälp med att bättra på den bild som medierna nu skildrar av Ines Uusmann och hennes medarbetare anlitar hon en konsult som under två dagar arbetar med henne och hennes närmaste medarbetare i syfte att skapa en positivare framtoning i medierna. Analysen av ministerns och Kommunikationsdepartementets agerande i medierna ger en framtoning av att hon och hennes medarbetare har stelnat i kontakterna med anhöriga. De får därför rådet att vara mjukare i dessa kontakter.

48
Statsminister Göran Persson går in i Estoniafrågan

Anhöriga skriver brev för att stoppa övertäckningen och inbjuder statsministern till samtal.

Den 16 april 1996 skriver Kent Härstedt, överlevande från Estoniaolyckan och politisk sakkunnig på Utrikesdepartementet, tillsammans med Kerstin Olsson-Berglund, pressekreterare på Utrikesdepartementet, vars moster omkommit i olyckan, ett brev till Göran Persson, som efterträtt Ingvar Carlsson som statsminister. Brevet är en vädjan till regeringen att inte täcka över Estonia. Kent Härstedt anger i brevet två skäl till att han och många andra överlevande och anhöriga engagerar sig så starkt i frågan. Dels vill de nå fram till klarhet i olyckans orsaker, dels vill de bidra till att förhindra att det sker igen.

Kent Härstedt hänvisar till att regeringen genom kommunikationsministern framfört att man genom den internationella haverikommissionen anser sig ha nödvändiga uppgifter inför framtiden. Han citerar också Olof Forssberg som i ett uttalande i Aftonbladet sagt att de som inte kommer att tycka om haverirapporten vill ha tillgång till vraket. Att täcka över Estonia innebär ett ansvar för att ”undanröja bevismaterial” skriver Härstedt. Han avslutar med meningen: ”Seklets största båthaveri riskerar att bli seklets största rättshaveri med regeringen som ansvarig.”

Kerstin Olsson-Berglund anger i brevet känslomässiga skäl för sin ståndpunkt att övertäckningen ska stoppas, hon kan inte tänka sig att hennes moster ska bli ingjuten i betong. Hon vill att Estonia, med eller utan offrens kroppar, ska få vila i fred.

Dagen efter uttalar Göran Persson att ”de sörjande inte bara kan avvisas”. Perssons uttalande refereras i en artikel i Dagens Nyheter den 18 april där det uppges att regeringen, enligt flera källor, allvarligt överväger att uppskjuta övertäckningen. Fyra dagar senare uttalar sig Ines Uusmann, som just kommit tillbaka från Kina, i Dagens Nyheter och säger att regeringen ska analysera noga om viktiga bevis om olyckans orsaker kan försvinna med en

övertäckning. Hon hänvisar till att man har några månader på sig innan själva övertäckningsarbetena ska starta.

Statsminister Göran Persson har i samtal med analysgruppen uppgivit att han, när han blev statsminister, frågade sig om det var ett gigantiskt misstag att täcka över vraket med betong. Han försökte sätta sig in i frågan känslomässigt och grubblade över hur han skulle reagera om det var hans anhöriga som fanns kvar i Estonia.

Statsministern inbjuds till Estoniasamtal

Samordningskommittén för Estoniaoffren skickar den 20 maj 1996 en inbjudan till Estoniasamtal den 19 juni på Ersta Diakonisällskap. Inbjudna är statsminister Göran Persson, kommunikationsminister Ines Uusmann, partiledarna för övriga riksdagspartier, övriga anhörigföreningar samt de överlevandes förening, Stödföreningen Neptunus. Före detta möte kallas anhörig- och överlevandeföreningars representanter till ett förberedande möte den 1 juni då oberoende samtalsledare ska utses.

Möte i Samordningskommittén om övertäckningen

Samordningskommittén för Estoniaoffren håller sitt planerade möte på Ersta den 1 juni då representanter för sex föreningar är närvarande. Två har anmält förhinder. Man diskuterar vikten av att anhörig- och överlevandeföreningarna får tillfälle att träffa företrädare för riksdag och regering vid ett och samma tillfälle, så som man förväntar sig att det ska bli vid det möte man själv bjudit in till den 19 juni. Under mötet redogör föreningarna för sina uppfattningar i fråga om hanteringen av Estoniafrågorna. Flera av föreningarna förordar att övertäckningen skjuts upp tills dess att de anhörigas åsikter samlats in.

Samtal inställda men ändå inte

Den 15 juni skickas ett brev från Samordningskommittén för Estoniaoffren till samtliga anhörigföreningar om att samtalen på Ersta sjukhus den 19 juni ställts in. Skälet är att regeringen inbjudit anhörigföreningarnas representanter till Rosenbad denna dag. Efter mötet med anhörigrepresentanterna kommer regeringen att ha ett möte med företrädare för riksdagspartierna.

I Samordningskommittén förväntar man sig en reaktion efter regeringens möte med partiledarna och inbjuder därför alla anhörigföreningar till ytterligare ett möte. Syftet är att samordna reaktionen på det beslut som partiledarna fattar.

49
Juristgrupp utreder rättsfrågor

Det konstateras att besluten om gravfrid och övertäckning inte strider mot svensk lag eller internationell folkrätt. Kommunikationsministern inbjuder anhöriga till träff.

För att vinna tid tillsätter Ines Uusmann en juristgrupp för att utreda ”Några rättsfrågor med anknytning till Estoniaolyckan”. I juristgruppen ingår rättscheferna vid Regeringskansliet Bengt-Åke Nilsson, Göran Schäder och Anders Iacobæus. I utredningsarbetet biträds de av Johan Franson.

Utredningen resulterar i en promemoria daterad till den 28 maj. I promemorian konstaterar juristgruppen att besluten om gravfrid och övertäckning inte strider mot svensk rätt eller mot för Sverige bindande folkrättsliga regler. Enligt gruppen har regeringen full frihet att stå fast vid tidigare beslut att övertäcka likväl som att avbryta övertäckningen temporärt eller slutligt. Frågan om övertäckningen skall fortsätta eller ej är således inte en juridisk fråga.

Den 23 maj, får partiledarna[62] en muntlig redogörelse för juristgruppens arbete och slutsatser. Det beslutas att ny överläggning skall hållas ett par veckor senare när partiledarna hunnit sätta sig in i sakfrågorna kring Estonia.

Ines Uusmann sänder sitt sjätte brev till de anhöriga samma dag som juristgruppens PM blir färdigt. I detta brev uttrycker ministern för första gången, direkt till de anhöriga, att hon är intresserad av att få in synpunkter från dem via brev till Kommunikationsdepartementet eller via telefonsamtal till någon rättssakkunnig eller politisk sakkunnig på departementet. Rättschefernas 17-sidiga promemoria bifogas brevet. Ministern meddelar också i brevet att hon ska träffa representanter för anhörigföreningarna före nästa träff med partiledarna.

Samma dag sänds ett brev från Ines Uusmann till två representanter för var och en av de åtta bildade anhörigföreningarna. Hon aviserar då att de kommer att inbjudas till en träff som ska äga rum före en partiledarinformation i samma fråga. Den 13 juni sänds själva inbjudan.

50
Övertäckningen stoppas

Anhörigföreningars åsikter redovisas vid partiledaröverläggningar. Kommunikationsministern meddelar anhöriga att regeringen fattat beslut om att stoppa övertäckningen.

Kommunikationsministern träffar representanter för anhörigföreningarna planenligt den 19 juni på Kommunikationsdepartementet. Alla föreningar utom Norrköpingsföreningen är representerade. Dessutom är en representant för den estniska föreningen Memento Mare närvarande.

Partiledaröverläggning efteråt

Efter mötet hålls partiledaröverläggning[63] där regeringen informerar om mötet med anhörigföreningarnas representanter. Regeringen redovisar att anhörigföreningarna har olika inställning till en övertäckning av Estonia. Representanterna för Uppsalaföreningen och ST-Polisväsendes anhörigförening är beredda att acceptera att övertäckningen genomförs, efter att haverikommissionens slutrapport publicerats, medan andra föreningar starkt vänder sig emot en övertäckning. Ines Uusmann säger vid mötet att haverirapporten väntas komma tidigt under hösten 1996.

Om övertäckningen stoppas kan gravfriden garanteras genom att Sjöfartsverket ansvarar för bevakning av platsen. Innan det definitiva beslutet i övertäckningsfrågan kommer bör en dialog föras med de anhöriga. Regeringen framför vikten av att lyssna och vara ödmjuka. Övriga partier anser att ett beslut att avbryta övertäckningen är bra och att tiden bör utnyttjas för dialog med de anhöriga.

Genom Utrikesdepartementet informeras Estland och Finland om att Sverige överväger att göra ett uppehåll i övertäckningsarbetet. Varken Estland eller Finland har någonting att erinra mot detta.

Beslutets inriktning

Regeringens beslut har hela tiden byggt på konsensus mellan riksdagspartierna. Statsminister Göran Persson

har vid samtal med analysgruppen uppgivit att ett beslut om stoppad övertäckning skulle innebära vissa komplikationer. Fram till denna tidpunkt har besluten från 1994, som är baserade på konsensus, varit vägledande för regeringens arbete. Om övertäckningen stoppas innebär detta att inriktningen bryts och frågan om Estonia återigen öppnas i mångas ögon. Hela det tidigare beslutet riskerar därmed att ifrågasättas. Vidare innebär ett ändrat beslut att det i mediernas, anhörigas och allmänhetens ögon tolkas som att det finns en konflikt mellan Ines Uusmann och statsminister Göran Persson. Ines Uusmann riskerar då att uppfattas som förbigången av statsministern.

Regeringsbeslut

Samma dag fattar regeringen beslut om att avbryta arbetet med övertäckningen senast när tryckbankarna runt Estonia färdigställts. Arbetet skall kunna återupptas vid en senare tidpunkt. Skälet till att arbetena avbryts anges vara att en övertäckning i praktiken omöjliggör möjligheterna att söka efter ytterligare bevismaterial.

Dagen efter, den 20 juni meddelar Ines Uusmann i ett brev till de anhöriga, regeringens beslut om att stoppa övertäckningen av Estonia. Hon anger skälen för beslutet och avslutar brevet med följande två meningar: ”Regeringen vill bredda dialogen med de anhöriga. Jag återkommer till under vilka former detta kommer att ske.” Detta kommer att följas upp senare under hösten då Ines Uusmann i ett brev till de anhöriga meddelar att regeringen utsett Styrelsen för psykologiskt försvar som statens kontaktorgan för de anhöriga.

51
Regeringens fortsatta kontakter med anhöriga

Statligt organ får i uppdrag att förmedla information och ta emot synpunkter från anhöriga. Anhöriga inbjuder regeringen och riksdagspartierna till rundabordssamtal.

Regeringen kommer under hösten 1996 fram till att de anhöriga nu behöver ett kontaktorgan som har eller kan skaffa sig kompetens att förmedla information och ta emot synpunkter. Det finns fortfarande ett antal frågor med anknytning till Estoniakatastrofen där anhöriga är eller kan bli berörda. Det är frågor rörande den internationella haverikommissionens rapport, övertäckningsarbetet, gravfriden, rättsprocesser, minnesvård m.m. Även i frågor och problem av mera personlig karaktär kan det finnas behov av en central instans för vägledning och informationsstöd.

Beslut om statligt kontaktorgan

Med hänsyn till detta beslutar regeringen den 21 oktober att uppdra åt Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF, att vara statens organ för kontakter med anhöriga efter Estoniakatastrofen. Regeringen anser att SPF skall sträva efter att ha personlig kontakt med de anhöriga, vilket inte utesluter kontakter med olika anhörigföreningar. SPF kan också komma att behöva bistå anhöriga i frågor av mer personlig karaktär för att i dessa sammanhang ge vägledning och informationsstöd. SPF får inte till uppgift att bereda eller fatta beslut i enskilda sakfrågor som berör katastrofen. Formerna för hur arbetet ska ordnas bestäms inte i regeringsbeslutet utan skall utvecklas i samverkan med de anhöriga.

SPF besöker anhöriga i Sverige

Under januari månad 1997 reser SPF:s generaldirektör Björn Körlof, och övriga två personer som arbetar med projekt Estonia-information vid myndigheten, ut i landet för att träffa anhöriga.

Gruppen besöker i en första omgång Uppsala, Vilhelmina och Lindesberg. Anledningen till att man väl-

jer att resa ut är dels för att informera om SPF:s informationsuppdrag och dels för att lyssna på anhörigas åsikter och tankar om Estonia.

Under april månad hålls också möten i Stockholm med anhöriga och anhörigföreningar.

SPF möter riksdagspartiernas representanter

Den 16 april 1997 har SPF ett möte med representanter för Folkpartiet liberalerna, Kristdemokraterna, Miljöpartiet, Moderata samlingspartiet och Vänsterpartiet för att informera om SPF:s projekt Estonia-information. Ett möte med representanter för Centerpartiet hålls den 25 april.

Vid mötet informerar SPF om kontakter med anhöriga och om de tankar och synpunkter som framförs i olika frågor, bland annat rörande bärgning och övertäckning.

SPF blir kontaktorgan för överlevande

Den 18 september beslutar SPF att vara kontaktorgan även för de överlevande efter Estoniaolyckan.

Anhöriga söker samtal med partiledare

Samordningskommittén för Estoniaoffren bjuder den 17 januari 1997 in företrädare för regeringen och riksdagspartierna till rundabordssamtal. Syftet med det föreslagna samtalet är enligt brevet att lösa kvarstående problem som finns bland anhöriga och överlevande med anledning av katastrofen så att alla får en möjlighet att på ett värdigt sätt avsluta katastrofen och gå vidare.

Samordningskommittén har nu utökats till att också inkludera anhörigföreningen Kooperativa Föreningen KOOPI och Neptunus – föreningen för överlevande. Övriga föreningar har antingen upphört med sin verksamhet eller avstår från att ta ställning i de aktuella frågorna.

De frågor som är aktuella är bland annat frågan om övertäckning och omhändertagande av de omkomnas kroppar. Samordningskommittén uttrycker i brevet oro över att övertäckningen kan komma att återupptas med kort varsel. När det gäller frågan om omhändertagande av de omkomnas kroppar vill man diskutera grunden för 1994 års beslut och vad som bör göras nu. Krav framförs på att de omkomnas kroppar ska omhändertas. Brevet avslutas med en vädjan om direkta samtal mellan beslutsfattare och anhöriga.

Statsrådsberedningen svarar Samordningskommittén

Den 11 april svarar Kjell Lindström på Statsrådsberedningen på Samordningskommitténs brev. Han finner det svårt att under våren arrangera ett möte där samtliga partiledare kan delta men skriver att det finns intresse från alla partier att få till stånd ett möte med anhöriga för att samtala kring aktuella frågor. Lindström menar därför att man bör finna andra former för ett möte och föreslår att SPF tar initiativ till en sammankomst.

Intensifierad dialog

Den 21 april skickas svarsfax till Statsrådsberedningen och Kjell Lindström. Kopior går även ut till riksdagsgruppernas kanslier, SPF och statssekreteraren vid Kommunikationsdepartementet, Magnus Persson.

Samordningskommittén uttrycker tillfredsställelse över att förslaget om rundabordssamtal mottagits väl och återknyter till intentionerna med samtalet så som framfördes i den ursprungliga inbjudan till samtal som gick till statsminister Göran Persson. Mer än ett möte bör hållas, menar man, och anhörigas synpunkter måste väga tungt inför den framtida hanteringen av Estoniafrågan. Man föreslår också att fler anhöriga än de som är anslutna till föreningar bör få tillfälle att göra sin röst hörd.

Besked önskas inom kort om hur man från beslutsfattarnas sida ser på förutsättningarna för ett givande samtal.

Samma dag går ett fax från Samordningskommittén till SPF som arbetar med att förbereda ett möte mellan anhöriga och beslutsfattare. Återigen understryker Samordningskommittén kravet på att en representant för regeringen inbjuds till samtalen med anhöriga. Riksdagspartierna och en representant för den sittande regeringen skall medverka menar man.

52
Partiledaröverläggning om hur Estoniafrågan ska utredas

Regering föreslår en utredning för att lära av misstag som begåtts.
Riksdagspartierna möter anhöriga och diskuterar förslaget.
Beslut fattas om tillsättandet av en analysgrupp.

En överläggning äger rum den 2 juni 1997 mellan regeringen och representanter för de övriga riksdagspartierna.[64] Haveriutredningen och Olof Forssbergs avgång diskuteras. Fortfarande väntar de anhöriga på haverirapporten.

Medierna behandlar återigen Estoniafrågan och det faktum att de anhöriga måste vänta på utredningen om olyckans orsaker.

Före partiledarmötet intervjuas Inger Davidsson i medierna och hon kräver då att en utvärderingsgrupp tillsätts för att utreda behandlingen av Estoniafrågan. Hon har haft kontakt med flera anhöriga som uttryckt missnöje över hanteringen och som önskar ett avslut så att de kan komma till ro.

Från flera håll uttrycks missnöje över att frågorna rörande Estonia drar ut på tiden. Det gäller allt från beslut om övertäckning, beviljande av medel för utvärdering av Ersta sjukhus enkäter, uppförande av en nationell minnesvård på Djurgården i Stockholm till att haveriutredning ständigt försenas.

Regeringen föreslår vid mötet att en allmän utredning tillsätts i syfte att lära av de misstag som begåtts. Förslaget möts av gillande. Frågan om utredningens avgränsning diskuteras, den får inte komma i konflikt med den internationella haverikommissionens utredning.

Även frågan om omhändertagande av kroppar från Estonia berörs vid mötet. Inom riksdagspartierna råder delade meningar om huruvida denna fråga bör väckas på nytt.

Riksdagspartierna möter anhörigas representanter

Den 3 juni 1997 hålls det möte mellan representanter för anhöriga, Regeringskansliet och riksdagspartierna som Samordningskommittén tidigare tagit initiativ till. Två

dagar före, den 1 juni, skriver Samordningskommittén en lista på åtgärder som man kräver för att på ett värdigt sätt avsluta Estoniakatastrofen.

En av punkterna på listan är kravet på en sanningskommission som ska granska handläggningen av Estoniafrågan och haveriutredningen. Syftet ska vara att ”i alla aspekter finna sanningen i Estoniakatastrofen”.

Förslag om tillsättande av en analysgrupp

Under mötet redovisar regeringen föreslaget att man tillsätter en analysgrupp för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder. Syftet ska vara att granska regering, Regeringskansliet och andra myndigheters agerande med anledning av katastrofen. Kjell Lindström har fått i uppdrag att skriva analysgruppens direktiv. Han efterlyser synpunkter på vad som bör komma med i direktiven, allas synpunkter ska fram, det ska vara snabbhantering och direktiven ska vara korta.

Gruppen ska få ordna seminarier och möten och det är viktigt med öppenhet och insyn, men hur ska detta garanteras? Olika förslag diskuteras.

Synpunkter på direktiv

Flertalet anhörigföreningar och Samordningskommittén för Estoniaoffren sänder in synpunkter på de föreslagna kommittédirektiven för den analysgrupp, som föreslogs vid partiledaröverläggningen till Kjell Lindström på Statsrådsberedningen. Olika föreningar föreslår lämpliga ledamöter och betonar vilken inriktning man önskar att gruppen ska ha i sitt arbete. Samordningskommittén för fram önskemål om att gruppen ska kallas en Sanningskommission istället för analysgrupp.

Möte om analysgruppens direktiv

Den 9 juli hålls ett möte på Statsrådsberedningen i syfte att diskutera direktiv för den föreslagna analysgruppen. I huvudsak diskuteras tre frågor angående analysgruppens uppdrag.

För det första bör det tydligt framgå att det är myndigheternas agerande som ska granskas, det är alla organisationer ense om. För det andra bör analysgruppen få lämna förslag för framtiden som kan bidra till att Estoniakatastrofen får ett värdigt slut. För det tredje diskuteras anhörigas representation och insyn.

Efter mötet påbörjas arbetet med ett nytt utkast till direktiv som beräknas vara klart i augusti och den 18 september 1997 fattar regeringen beslut att tillsätta Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder.

53
Sjöfartsverket föreslår radarövervakning för att garantera gravfriden vid Estonia

Nya dykningsförsök vid Estonias förlisningsplats stoppas av isbrytaren Ale.

Från hösten 1996 arbetar Sjöfartsverket med alternativ till bevakning med hjälp av svenskt fartyg. Den 23 maj 1997 föreslår Sjöfartsverkets generaldirektör Anders Lindström att bevakningen i fortsättningen skall ske i samarbete med Finland, genom radarövervakning och oregelbunden övervakning på platsen av finska flyg- och fartygsenheter.

Rapport om incidenter kan ske till Sjöräddningscentralen i Göteborg. Kustbevakningen skall larmas när olovlig verksamhet misstänks och då kan fartyg eller helikopter sänds till platsen. Denna övervakning skulle enligt Anders Lindström ge samma skydd och säkerhet som tidigare och delvis ge bättre möjligheter till ingripanden än tidigare.

Beslut om bevakning

Den 10 juli 1997 tar regeringen beslut om bevakningen vid Estonias förlisningsplats. Bevakningen ska från årsskiftet 1997/98 ske i samarbete med Finland och ske främst med finsk sjöövervakningsradar. Från den 11 oktober ska bevakningen med isbrytaren Ale upphöra.

Andra incidenten vid förlisningsplatsen

Klockan 20.30 söndagen den 17 augusti observerar isbrytaren Ale ett radareko från ett fartyg på väg mot Estonias förlisningsplats. Ale befinner sig ca 4,5 distansminuter från platsen. De ser fartyget stanna med tänt arbetsljus i området där gravfrid råder. Klockan 21.40 sätter Ale fart mot platsen och kommer fram en kvart senare.

Fyra minuter över tjugotvå anropar Ales befälhavare Kjell A Jönsson den tyska bogserbåten och frågar vad denne tänker göra på platsen. Besättningsmannen svarar att de tänker göra en videoinspelning av Estonia. Jönsson meddelar att enligt svensk, finsk och estnisk lag råder gravfrid för offren efter Estoniakatastrofen på platsen och han ber besättningsmannen respektera detta och lämna

platsen. Besättningsmannen svarar att han är medveten om detta och att han inte avser att störa någon. Jönsson ber honom respektera gravfriden och inte utföra någon undervattensverksamhet.

Det tyska fartyget svarar att han känner till gravfriden och att de vet att de är på internationellt vatten och att de inte kommer att störa någon. Jönsson skärper tonen och för tredje gången ombeds det tyska fartyget att respektera gravfriden och lämna området. Han upplyser också om att den finska kustbevakningen kommer att underrättas. Klockan 22.12 informerar Ale den finska kustbevakningen och därefter svenska Sjöfartsverket. En kvart senare lämnar det tyska fartyget området.

Kjell A Jönsson bedömer att det tyska fartyget aldrig låg exakt över Estonia. Troligen sattes aldrig någon utrustning i sjön. Ingen verksamhet utanför relingen kunde observeras. Avståndet mellan Ale och det tyska fartyget var aldrig mindre än 0,7 distansminuter eller drygt 1 200 meter.

54
Internationella haverikommissionens arbete

Generaldirektören för Statens haverikommission lämnar utredningen.
Slutrapport lämnas tre år efter Estonias förlisning.

Den internationella haverikommissionen, som inledde sitt arbete den 29 september 1994, i överensstämmelse med ett regeringsbeslut som togs den 28 september 1994 i Åbo och undertecknades av statsministrarna från Estland, Finland och Sverige, lämnar sin slutrapport den 3 december 1997. Offentliggörandet sker vid en presskonferens i Tallinn och vid en efterföljande presskonferens på Arlanda, med den svenska delen av kommissionen närvarande. Överlämnandet av rapporten utgör slutet på drygt tre års arbete. I rapporten redogörs för det arbete som kommissionen utfört och för det övergripande syftet med att utreda olyckan, som varit att fastställa omständigheterna kring och orsakerna till olyckan, för att sjösäkerhetens skall kunna förbättras och ytterligare olyckor undvikas. Det konstateras att kommissionens uppgift inte varit att fördela ansvar eller rikta klander, i den mån det inte varit nödvändigt för att utredningens huvudsyfte skulle kunna fullgöras.

Redogörelse för arbetet

Kommissionen har under arbetets gång sammanträffat vid 20 tillfällen, under sammanlagt 51 dagar och utöver detta har möten hållits med experter och arbetsgrupper. Den 29 september 1994 inleddes arbetet med att lokalisera Estonia, som hittades dagen efter. Fartyget filmades med ROV-kamera den 2 oktober 1994 samt den 9–10 oktober och den 19 juni 1996. Den 18 oktober 1994 återfanns Estonias bogvisir, lyftes och fördes till Hanko i Finland, den 18 november. Dykningsoperationer genomfördes vid fartyget mellan den 2 och 5 december 1994.

Generaldirektören för Statens haverikommission avgår

I rapporten konstateras att förändringar skett gällande vilka personer som varit ledamöter i kommissionen och vilka som varit anlitade som experter. Den 26 maj 1997 avgår generaldirektören för Statens haverikommission, Olof Forssberg på grund av att han tidigare inför en radio-

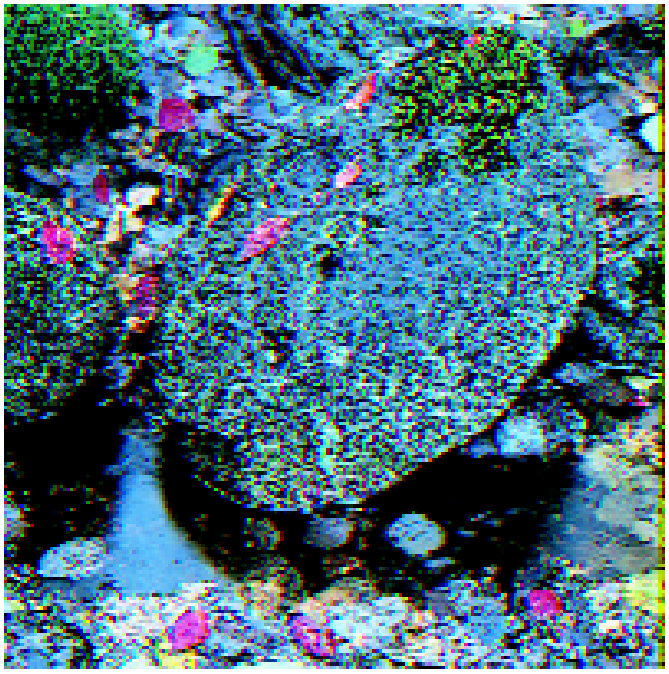

reporter förnekat kännedom om ett brev angående Sjöfartsverkets säkerhetskontroll av bogvisir. Detta trots att han både hade fått brevet och läst detsamma. Efter intervjun i radio låter han en tjänsteman på Sjöfartsverket skicka brevet ännu en gång till haverikommissionen.

Som ytterligare exempel på förändringar bland ledamöter och experter kan nämnas att Bengt Schager, psykologisk expert i den internationella haverikommissionen, lämnar sitt uppdrag i utredningen, liksom den ursprunglige orföranden Andi Meister som avgår den 30 juli 1996 och ersätts den 24 september samma år av Uno Laur.

55
Ersta sjukhus arbete med anhöriga

Ersta sjukhus inleder en undersökning av anhörigas hälsotillstånd efter Estonia.
De första enkätsvaren presenteras och ansökan om medel inkommer till Kommunikationsdepartementet.

Ersta sjukhus, som redan under minnesgudstjänsten i Storkyrkan den 2 oktober 1994 erbjöd anhöriga möjlighet att komma till sjukhuset för stödsamtal, arbetar under hösten med omfattande stödverksamhet. Till den första samlingen på Ersta sjukhus[65] kommer drygt 120 personer. Praktisk information lämnas av advokat, försäkringstjänsteman och polis. De anhöriga får vid mötet möjlighet att anmäla sig till mindre anhöriggrupper. Många anhöriga ringer också och visar intresse. Vid senare tillfällen, när anhöriga behöver information i särskilda frågor hålls också stormöten.

Tio anhöriggrupper ordnas med 7–15 personer i varje. I varje grupp deltar två ledare, t.ex. läkare, kuratorer och sjukhuspräster. Tanken är att grupperna skall träffas 15 gånger med ledare och sedan fortsätta att träffas själva. Det stora behovet av att bilda grupper för de anhöriga gör att Ersta sjukhus beslutar att hålla öppet hus för anhöriga två gånger i veckan.

Ersta sjukhus inleder en undersökning om de anhörigas fysiska och psykiska tillstånd

Under kontakterna med anhöriga framförs önskemål om att sjukhuset skall genomföra en undersökning av det fysiska och psykiska hälsotillståndet bland dem, med anledning av katastrofen. Ersta psykiatriska klinik i Stockholm inleder med anledning av detta i december 1994 en enkätundersökning.

Syftet med undersökningen är att man vill få en bild av livet efter katastrofen och belysa behovet av fortsatt hjälp och stöd bland dem som drabbats personligen. Frågorna handlar om hur de anhöriga upplever att de mår efter olyckan jämfört med hur de mådde före och hur de upplever att de blivit mottagna och fått hjälp och stöd i samband med och efter olyckan.

Frågeformuläret är uppdelat i fyra delar med färdiga svarsalternativ. I brevet som följer med enkäten står att man planerar att genomföra en ny undersökning sex

månader efter olyckan, dvs i mars 1995. Det står dock ingenting om hur resultaten av enkäten kommer att följas upp.

Ersta sjukhus fortsatta arbete med anhörigprojektet

Klinikchefen Kristina Brandänge vid Ersta psykiatriska klinik i Stockholm tar upp Ersta sjukhus behov av pengar för att fortsätta anhörigarbetet och enkätundersökningen, vid ett möte med Peter Nobel den 23 februari 1995. Enligt deras överenskommelse sänds därefter en ansökan om projektmedel till Civildepartementet.

Kommunikationsdepartementet återkommer senare muntligen med beskedet att varken Kommunikationsdepartementet eller något annat departementet kan bekosta projektet. De hänvisar istället till Stockholms läns landsting. Efter ansökan erhåller Ersta sjukhus 100 000 kr från landstinget av begärda drygt en miljon kronor i två år.

En undersökning om hanteringen av bärgningsfrågan

I mars 1995 skickar Ersta psykiatriska klinik ut en andra enkät till Estoniaoffrens anhöriga. Till frågorna rörande det fysiska och psykiska hälsotillståndet tillfogas i denna frågor rörande hanteringen av bärgningsfrågan. De anhöriga tillfrågas om de anser att beslutande myndighet borde ha frågat anhöriga efter deras åsikt i bärgningsfrågan inför beslutet 1994.

Vid bearbetning av enkäten framkommer att 69 procent av de svarande anser att de borde ha tillfrågats medan 14 procent svarar nej. 15 procent är tveksamma eller har ingen åsikt.

Ny ansökan om medel

Den 10 april 1996 ansöker Kristina Brandänge hos Kommunikationsdepartementet om ekonomiska medel för att kunna bearbeta de utskickade enkäterna om anhörigas hälsa efter katastrofen. Enkäterna har då genomförts varje halvår efter olyckan, vilket innebär att sammanlagt fem enkäter väntar på bearbetning.

Ordföranden i anhörigföreningen SEA, Lennart Berglund, som genom föreningen kämpar för att de omkomna ska omhändertas, påpekar vikten av att enkäterna bearbetas när han sammanträffar med representanter för regering och riksdag under våren 1996.

Kristina Brandänge kompletterar ansökan den 1 juli 1996 och begär totalt 1 716 450 kr.

Framställan skickas sedan på remiss. Regeringen beslutar den 10 juli 1997 att bidraga med högst 1 000 000 kr till den bearbetning av de enkäter som genomförts under 1995 och 1996 av Ersta sjukhus med anledning av Estoniakatastrofen.

De första enkätsvaren presenteras

Den första preliminära sammanställningen av enkätundersökningen från Ersta psykiatriska klinik skickas ut i november 1996. Då tillkännages delar av resultatet från de första fem enkäterna, som genomförts från tre månader till två år efter olyckan.

I en fråga bedömer anhöriga sin hälsa före och efter olyckan, svarar de 1 betyder det att de mår mycket dåligt medan 10 betyder att de mår mycket bra. Medelvärdet på hur de uppfattade sin hälsa före olyckan hamnar på strax över 8 i alla enkäterna medan måttet på hälsan efter olyckan hamnar på mellan 4,6 och 5,8. Värdet stiger successivt allt eftersom tiden går efter olyckan.

Minst 28 procent svarar att de önskar någon form av hjälp två år efter olyckan. Gruppsamtal önskas tillsammans med andra drabbade i samma grad som enskilda samtal. 40 procent svarar att de inte önskar hjälp.

På frågan om beslutande myndighet borde ha tillfrågat anhöriga före beslutet att inte bärga Estonia ökar andelen som menar att så borde skett med tiden. Sex månader efter olyckan ansåg 69 procent att så borde skett och två år efter olyckan anser hela 90 procent det. Andelen tveksamma minskar från 15 procent till sju procent under samma tid. När denna första sammanställning skickas ut är ännu inte frågorna om anhörigas åsikter i bärgnings- och övertäckningsfrågorna bearbetade.

Ersta ansöker om ytterligare medel

För att kunna bearbeta sina enkätundersökningar bland anhöriga ansöker Ersta psykiatriska klinik i juli 1998 om medel hos Kommunikationsdepartementet. Ersta sjukhus

har nu genomfört sju enkäter, varav två ligger helt obearbetade i väntan på att ekonomiska medel beviljas. De medel som beviljades efter ansökan 1996 visade sig för snålt tilltagna eftersom kostnaderna och tidsåtgången för bearbetningen beräknats alltför lågt.

1998 rapporteras dock att resultaten hittills visar att anhöriga fortfarande mår sämre än före olyckan. Att en mycket stor och ökande andel anser att de borde tillfrågats av beslutande myndighet inför beslutet att inte bärga Estonia. Att ett ökande antal önskar att bärgning ska ske och då i första hand omhändertagande av de omkomna. Att de som förlorat barn i katastrofen är de som är mest angelägna om bärgning. Och att en klar majoritet anser att fartyget inte ska täckas över med betong.

Ur ansökan framkommer också att man har för avsikt att genomföra ytterligare två eller tre undersökningar.

56
Minnesvården på Djurgården invigs

”Vi har samlats här idag, för att hedra de människor, som miste sina liv, vid Estonias förlisning.
Vi har samlats, för att minnas det liv de levde, deras livsverk under den stund, som förunnades dem på jorden.”[66]

På treårsdagen efter katastrofen invigs den nationella minnesvården på Galärkyrkogården på Djurgården i Stockholm av riksdagens talman Birgitta Dahl. På minnesvården står följande inskription att läsa:

”Natten till den 28 september 1994 förliste och sjönk färjan M/S Estonia på resan från Tallinn till Stockholm. I katastrofen på Östersjön omkom 852 människor. De hade sina hemorter i Sverige, Estland, Lettland, Ryssland, Finland, Norge, Danmark, Tyskland, Litauen, Marocko, Holland, Frankrike, England, Kanada, Vitryssland, Ukraina och Nigeria. Deras namn och deras öde vill vi aldrig glömma.”

Missnöje bland överlevande

Inbjudan till invigningen har gått ut till samtliga personer som ingår i registret hos Styrelsen för psykologiskt försvar, således till anhöriga och överlevande. Bland vissa överlevande finns dock en känsla av att ha blivit bortglömda. I TV-nyheterna på kvällen sänds intervjuer med överlevande som uttrycker missnöje över att inte ha blivit inbjudna till invigningen.

Namn på minnesvården

I arbetet med att utforma minnesvården har Statens konstråd tagit kontakt med anhöriga för att förhöra sig om intresset för att de omkomnas namn skall ingraveras. Av de svar som inkommer framgår att de flesta anhöriga önskar ha de omkomnas namn med på minnesvården. En liknande förfrågan görs i Estland och Finland och från Norge framförs en önskan om att även de norska namnen skall vara med. Konstrådet fattar därför beslut om att ingravera namnen på de omkomna vars anhöriga lämnat sitt godkännande till detta. För att gardera sig för framtida förändringar lämnas plats på minnesvården för att ytterligare namn skall kunna tillföras vid senare tillfälle.

Ytterligare kontakter tas med anhöriga för att få stav-

ningen på namnen bekräftad men trots detta återfinns en del namn felstavade då minnesvården står klar. Dessa felstavningar har efterhand korrigerats och ytterligare namn har kommit till.

Kontakterna mellan Statens konstråd och anhöriga sker i ett samarbete med Styrelsen för psykologiskt försvar.

Diskussion om placeringen av namnen

Statens konstråd beslutar att namnen skall ingraveras i bokstavsordning, vilket väcker protester från ett drygt 20-tal anhöriga. De argument som framförs i protesterna är att bokstavsordning medför att omkomna som rest i grupper splittras och att även familjemedlemmar med olika efternamn kan komma att stå ingraverade på olika ställen. Anhörigföreningarna i Vilhelmina och Lindesberg framför önskemål om att omkomna därifrån placeras med sina namn i grupp.

Mot detta anför Statens konstråd sina argument: Det är lättare att återfinna ett namn om de ingraverats i bokstavsordning. Minnesvården skall verka under hundratals år och då kommer grupptillhörighet eller bostadsort att vara svårare att utgå ifrån.

57
Åklagarmyndighetens förundersökning

Förundersökningen som inleddes omedelbart efter Estoniahaveriet läggs ned och ansökan om överprövning avslås.

Den 18 februari 1998 lägger chefsåklagaren Tomas Lindstrand ner förundersökningen om misstanke om brott i samband med Estonias haveri. Bakgrunden till detta är följande.

Beslut om förundersökning den 28 september 1994

Redan på förmiddagen den 28 september, närmare bestämt klockan 10.40, beslutar överåklagaren Uno Hagelberg på Åklagarmyndigheten i Stockholm, att inleda förundersökning angående Estoniahaveriet. Detta beslut är något speciellt, det normala tillvägagångssättet vid en stor olycka är att en haverikommision tillsätts och att åklagaren avvaktar en preliminär rapport, för att därefter fatta beslut om huruvida förundersökning skall inledas eller ej. Beslutet motiveras av överåklagaren med att olyckan har en exceptionell omfattning. Många personer kan tänkas vara ansvariga för olyckan. Det bedöms av honom som viktigt att säkra bevis, bland annat genom att så snart som möjligt höra de överlevande och registrera deras uppgifter.

Förhör med överlevande

Ärendet lottas på chefsåklagaren Birgitta Cronier. Kontakt tas med Olof Forssberg och finska myndigheter. Kriminalkommissarien Kurt Alopaeus i Finland meddelar att samtal med de överlevande har påbörjats. Två dagar senare meddelar Aino Leppik att förundersökning pågår i Estland och att förhör hålls med överlevande. Enligt Birgitta Cronier hörs samtliga utom möjligen en passagerare.

Ny utredningsansvarig 1995

Chefsåklagaren Tomas Lindstrand övertar utredningen den 1 juli 1995. Förutom de förhör som hölls omedelbart efter olyckan, med överlevande i Sverige, Finland och Estland, har även andra personer förhörts, t.ex. företrädare för och anställda på Nordström & Thulin, företrädare för Bureau Veritas och tjänstemän på Sjöfartsverket. Vissa

personer har hörts flera gånger, både före och efter den internationella haverikommissionens rapport. Antalet hörda personer uppgår till drygt 150. Vidare har det då och då förekommit kontakter med den svenska och finska delen av haverikommissionen och även med finsk polis.

Tomas Lindstrand inriktar utredningen på om någon eller några personer har begått straffbar oaktsam handling som orsakat människors död. Han finner ingen anledning misstänka att någon med avsikt skulle ha orsakat katastrofen.

Orsak och ansvar

Orsaksfrågan och ansvarsfrågan hänger intimt ihop eftersom det finns ett samband mellan varför en olycka sker och vem som är ansvarig. Tomas Lindstrand bedömer att det inte finns något behov av att genomföra ytterligare dykningar för att undersöka Estonia. Han uppger för analysgruppen att om så vore fallet hade han tagit kontakt med Statens haverikommission, men tillägger också att det vore möjligt för Åklagarmyndigheten att själv besluta om sådana undersökningar. Någon begränsning för ett sådant beslut känner han inte till.

Möten med anhöriga

Tomas Lindstrand har under förundersökningen träffat anhöriga och deras advokater för att diskutera både procedur frågor och tekniska frågor. Han har satt sig in i de tekniska frågorna mer än vad som är normalt bl.a. genom det tyska varvets rapport. Han har haft ovanligt mycket kontakt med journalister som ringt och ställt frågor. Kontakterna med anhöriga har periodvis varit mycket intensiva. De anhöriga som hört av sig vill att rättvisa skall skipas, dvs. att någon t.ex. företrädare för Nordström & Thulin skall åtalas. Att utreda hur befälhavaren agerat, vilket vore av särskilt intresse, är omöjligt eftersom han tillhör de omkomna.

Under 1997 presenteras haveriutredningen och en utredning på uppdrag av Meyervarvet

Under våren 1997 presenterar en tysk expertgrupp en utredning om olyckan. Deras uppdrag kom från det tyska Meyervarvet som byggde Estonia. I december samma år kommer den internationella haverikommissionens rapport. Dessa båda utredningar används som underlag i Tomas Lindstrands prövning. Vidare beaktas en uppsats av Anders Björkman och en bok av Anders Hellberg och Anders Jörle. De rykten som förekommit beträffande tänkbara olycksorsaker har inte utretts.

Olika förklaringar till olycksorsak

De två utredningarna om haveriorsaken pekar på två olika förklaringar till varför olyckan inträffade. Besättningens agerande har enligt båda utredningarna bidragit till katastrofen. Det går dock, enligt Lindstrand, inte att utreda hur besättningen har agerat och vilken betydelse detta har haft. Det är även svårt att beräkna vilka påfrestningar materialet i Estonia utsatts för och vilka dolda fel som eventuellt fanns.

För att någon skall kunna anses vara misstänkt för brott, måste orsaken till olyckan klarläggas bortom rimligt tvivel och detta kan vare sig haveriutredningens rapport eller den tyska utredningen sägas uppfylla. Båda utredningarna ger, enligt Tomas Lindstrand, en sannolik och god bild av respektive förklaring till haveriet. Men långtifrån varje länk i händelseförloppet är bevisad bortom rimligt tvivel.

Konstaterandet att ingendera av utredningarna kan avfärdas, till förmån för den andra och bedömningen att vare sig en ny utredning eller nya dykningar vid Estonia, kommer att kunna leda till ett otvetydigt klarläggande av olycksorsaken, leder till att Tomas Lindstrand lägger ner förundersökningen. Brott kan inte styrkas.

Begäran om överprövning

Efter beslutet den 18 februari 1998 begärs överprövning av flera anhöriga. Den 18 september 1998 beslutar överåklagaren vid Åklagarmyndigheten i Stockholm, Uno Hagelberg, att det inte finns skäl att ändra tidigare fattat beslut om att lägga ned förundersökningen.

NOTER

1 Alla tidsangivelser är i svensk tid.

2 Nödsignalen vid radiotelefoni utgörs av ordet mayday. Ordet kommer från det franska uttrycket m´aidez som betyder "hjälp mig" men stavningen har anpassats till engelskan.

3 Uppgiften är hämtad från Rikspolisstyrelsens rapport 1995:8. Enligt Kerstin Melén på Utrikesdepartementet ringde hon till LKC strax efter klockan två och berättade om olyckan, som de då inte kände till.

4 CAK står för Centrala avdelningen för Ambulanssjukvård och Katastrofmedicinsk planering.

5 Uppgifterna om larmgången inom Stockholms läns landsting är hämtade ur "Utvärdering av sjukvårdens katastrofmedicinska arbete i Stockholms läns landsting med anledning av olyckan med färjan M/S Estonia den 28 september 1994.".

6 Verksamheten i Borlänges krisgrupp finns beskriven utförligt i Räddningsverkets publikation: "Räddningstjänstens roll i krisstödsarbetet efter Estoniaolyckan. En rapport från fyra kommuner. Rapport Räddningstjänst R61-113/95.

8 KKL står för Krissamverkan Kommun Landsting och är en grupp som knyter samman arbetet i landstingens PKL-grupper med kommunens lokala krisgrupper. Arbetet i Uppsala har beskrivits i Rapport Räddningstjänst R61-113/95, Räddningstjänstens roll i Krisstödsarbetet efter Estoniaolyckan. En rapport från fyra kommuner.

9 I Räddningsverkets rapport "Vilhelmina kommun efter Estonias förlisning" är krisarbetet i Vilhelmina beskrivet.

10 VHF-bandets kanal 16 (156.8 Mhz) är den internationella kanalen för nödanrop. Det finns flera svagheter med denna kanal:
1. Flera kan tala på kanalen samtidigt, vilket kan medföra att de olika rösterna stör varandra.
Därför ska kanalen endast användas för nödmeddelanden samt för att komma överens om vilken kanal man ska fortsätta att använda om en långvarig kommunikation mellan två enheter behövs.
2.Kanal 16 har endast s.k. optisk räckvidd, vilket innebär att den bara når till horisonten.
Av den anledningen innehåller instruktioner om nödmeddelanden till sjöss en anvisning om att morsetelegrafi (500 kHz) och s.k. gränsvåg (2182 kHz) ska användas för att öka räckvidden. (SPF; 168-1, s.18f) VHF är en förkortning för Very High Frequency.

11 Enligt haverirapporten anger Mariehamn klockslaget till 00.52 medan Stockholm anger 00.55.

12 SPF rapport 168-1, sid 27.

13 I SPF:s rapport 168-1 dras slutsatsen att dessa praktiska problem och kontaktsvårigheter beror dels på tekniska kommunikationsproblem, dels på språkproblem.

14 De svenska insatserna under räddningsarbetet har beskrivits utförligt i följande rapporter: Den internationella haverikommissionens slutrapport Final report on the capsizing on 28 September 1994 in the Baltic Sea of the Ro-Ro passenger vessel MV Estonia, Estoniastudien RPS 1995:8 och Det ser verkligen illa ut...SPF 168:1.

15 Stockholm Radio leder sjöräddningen längs Sveriges östkust på uppdrag av Sjöfartsverket. Uppdraget inkluderar området från havet söder om Landsort upp till finska gränsen, samt Mälaren. I sjöräddningssammanhang används benämningen MRCC Stockholm.

16 Vid regeringsammanträdet deltar statsminister Carl Bildt, ordförande, statsråden Beatrice Ask, Anders Björck, Inger Davidsson, Ulf Dinkelspiel, Birgit Friggebo, Gun Hellsvik, Börje Hörnlund, Bo Könberg, Reidunn Laurén, Bo Lundgren, Mats Odell, Alf Svensson, Margareta af Ugglas, Per Westerberg, Bengt Westerberg och Ann Wibble.

17 Under avsnittet Processen, där analysgruppens arbetsprocess presenteras, beskrivs omständigheterna kring färjan Jan Heweliusz utförligare.

18 Informationen är hämtad ur Socialstyrelsens SOS-rapport 1997:15.

19 Vid detta sammanträde var följande statsråd närvarande: Försvarsministern Anders Björck, civilministern Inger Davidsson, justitieministern Gun Hellsvik, sjukvårdsministern Bo Könberg, biträdande justitieministern Reidunn Laurén, kommunikationsministern Mats Odell, ordf., biståndsministern Alf Svensson samt utrikesministern Margareta af Ugglas. Följande tjänstemän deltar: Statssekreteraren Peter Egardt, expeditionschefen Göran Sellvall och presschefen Lars Christiansson från Statsrådsberedningen.
Statssekreteraren Krister Thelin, rättschefen Severin Blomstrand och Tomas Norström från Justitiedepartementet. Statssekreteraren Per Egon Johansson, rättschefen Anders Iacobæus och departementsrådet Jan-Olof Selén från Kommunikationsdepartementet.

20 En beskrivning av omständigheterna kring Alexander Kielland-olyckan lämnas i ett senare avsnitt som rubricerats Processen.

21 Följande personer närvarar: Carl Bildt, Lars Christiansson, Peter Egardt, Olof Ehrenkrona, Jonas Hafström, Per Egon Johansson, Reidunn Laurén, Lars-Åke Nilsson , Peter Teijler och Krister Thelin.

22 Sjösäkerhetsdirektören Bengt-Erik Stenmark befinner sig på Island.

23 Debriefing är en metod att hjälpa andra att bearbeta tankar och känslor efter en känslomässigt påfrestande upplevelse. Debriefingsamtal kan ske enskilt eller i grupp.

24 Polisens Länskommunikationscentral, Stockholm

25 Se för mer information bl.a. Räddningsverket, Räddningstjänstens roll i krisstödsarbetet efter Estoniaolyckan, en rapport från fyra kommuner. Rapport räddningstjänst R61-113/95. Rikspolisstyrelsens rapport 1995:8, Estoniastudien.

26 Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:2, sid 34.

27 Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:2 sid 10.

28 I gruppen ingår även: Hans Tollin, chef för församlingsutvecklingsenheten, Magnus Svensson, biskopens adjunkt, Ulla Ohlsson, jourprästschemaläggare samt Göran Petterson, beredskapsplanläggare och gruppens samordnare.

29 Stockholms stifts insatser har beskrivits utförligt i rapporten: Stockholms stift och Estonia-katastrofen, författad av Göran Pettersson.

30 Vid sammanträdet den 29 september 1994 deltar: statsminister Carl Bildt och statsråden Anders Björk, Inger Davidsson, Gun Hellsvik, Reidunn Laurén, Mats Odell, ordförande, samt Margareta af Ugglas. Närvarande tjänstemän är Lars Christiansson och Göran Sellwall från Statsrådsberedningen.
Severin Blomstrand, Tomas Norstöm och Krister Thelin från Justitiedepartementet.
Anders Iacobæus, Per Egon Johansson och Jan-Olof Selén från Kommunikationsdepartementet.

31 En fjärrstyrd miniubåt försedd med fjärrstyrd videokamera.

32 En kortfattad redogörelse för begreppet tung dykning återfinns under kapitel Sjöfartsverkets första avrapportering.

33 Ante mortem = före döden.

34 Vid sammanträdet deltar: Carl Bildt, Reidunn Laurén, Anders Björck och Mats Odell. Närvarande tjänstemän är Göran Sellvall, Lars Christiansson, Krister Thelin, Lars-Åke Nilsson, Per Egon Johansson, Anders Iacobæus, Jan-Olof Selén och Alf Stenqvist.

35 Det som inte kunde ske, Kent Härstedt, Estoniakatastrofen, 1995.

36 Vid sammanträdet deltar: Carl Bildt, Reidunn Laurén, Gun Hellsvik, Margaretha af Ugglas och Mats Odell. Närvarande tjänstemän är Göran Sellvall, Krister Thelin, Severin Blomstrand, Erik Brattgård, Michael Sahlin, Per Egon Johansson, Anders Iacobæus, Jan-Olof Selén, Eva Westberg och Ingvar Paulsson.

37 Enligt 25 kap. 1 § ärvdabalken kan ansökan om dödförklaring ske tidigast då ett år förflutit sedan personen senast befann sig i livet, förutsatt att det är utrett att han då befann sig i livsfara.

38 Se närmare om förslagen i Rapport avseende sjösäkerhetsarbetet inom Sjöfartsinspektionen, Kommunikationsdepartementet.

39 Närvarande från regeringen är Reidunn Laurén, Margaretha af Ugglas, Bo Könberg och Mats Odell. Följande tjänstemän deltar, Göran Sellvall, Krister Thelin, Severin Blomstrand, Michael Sahlin, Per Egon Johansson, Anders Iacobæus och Alf Stenqvist.

40 Remote Operated Vehicle eller fjärrstyrda farkoster. Har skickats ner till Estonia för att bland annat undersöka fartygets utsida.

41 Ingvar Carlsson uppger vid intervjuer med analysgruppen att det är här som han för första gången uttalar sig om att man ska göra allt för att Estonia ska bärgas. Han säger att frågan ställs och hans omedelbara känslomässiga reaktion är att så bör ske.

42 En övergripande presentation av Statsrådsberedningens organisation vid denna tid och personer som särskilt involveras i arbetet med Estonia: Statsminister Ingvar Carlsson. Statsråd: Mona Sahlin samt Jan Nygren. Chefstjänstemän: Statssekreterare Hans Dahlgren samt Nils Gunnar Billinger, Rättschef Bengt-Åke Nilsson och Expeditionschef Göran Selvall. Statsministerns kansli: Politisk sakkunnig Kjell Lindström. Pressinformation: Pressekreterare Gisela Lindstrand.

43 Övergripande presentation av Kommunikationsdepartementets organisation och de personer som uppdras att arbeta med Estoniafrågan.
Departementschef Ines Uusmann, assistent Gunnel Pettersson.
Chefstjänstemän: Statssekreterare Magnus Persson, Rättschef Anders Iacobæus.
Information: Pressekreterare Eva Lindau.
Politiska sekretariatet: Politisk sakkunniga Siv Gustavsson och Birgitta Wallström (från den 28 november 1994).
Departementets ansvarsområden fördelas på följande sakenheter: Kommunikationsenheten, Affärsverksenheten, Infrastrukturenheten, Vägtrafikenheten. Utöver detta finns ett Sekretariat som indelas i tre enheter för administration, samordning samt rättsfrågor.
Beredningsarbetet för Estonia sker på Affärsverksenheten som ansvarar för frågor om luftfart, sjöfart, järnväg och myndigheter såsom Luftfartsverket och Sjöfartsverket. Departementsråd är Jan-Olof Selén och departementssekreterare Alf Stenqvist samt Magnus Stephansson.

44 Vid dykning på mer än 57 meters djup krävs så kallad mättnadsdykning, även kallad tung dykning. Det innebär att dykaren placeras i en tryckkammare och därefter i en dykarklocka. Dykarnas inandningsluft är en blandning av syre och helium. När dykarna arbetar kan de inte röra sig fritt eftersom de får sin andningsluft genom en "navelsträng". Genom den får de också värme och kan kommunicera med dykledaren. Dykarna vistas, när de inte arbetar, i tryckkammaren som är placerad i fartyget eller på plattformen. Där sker även dekompressionen. Dykarna får inte vistas under tryck längre än 28 dygn enligt brittiska bestämmelser, enligt norska bestämmelser ej längre än 15 dygn. Tiden för ned- och uppfart i dykarklockan, är endast beroende av vinschens kapacitet. Det kan ta 5–10 minuter från havsytan till dykdjup. Dekompressionen efter avslutat dykarbete tar omkring tre till fyra dagar.

45 I Sjöfartsverkets rapport Konsekvensanalys Estonia, av den 12 december 1994, hänvisas till rapporten gällande tekniska och legala förutsättningar för att återfinna och omhänderta omkomna från Estonia. Under rubriken Bakgrund kan man läsa följande: "I rapporten, som gavs in till Regeringen, var utgångspunkten den för Sjöfartsverket naturliga; de förutsättningar, som redovisas var, förutom de legala, också de dykeri-, bärgnings- och skeppstekniska. Det kunde emellertid konstateras att ett omhändertagande av omkomna, särskilt om omhändertagandet skulle ske genom ett lyft av fartyget, skulle få betydande praktiska och även etiska konsekvenser. Belysningen av detta låg utanför uppdraget. De nu beskrivna förhållandena anmäldes för Regeringen vid redovisningen av uppdraget från 1994-09-29."

46 Partiledaröverläggningen leds av Jan Nygren och övriga deltagare är: Ines Uusmann, Nils Gunnar Billinger, Carl Bildt, Peter Egardt, Eva Eriksson, Anders Frostell, Olof Johansson, Helena Nilsson, Marianne Samuelsson, Gudrun Schyman och Bengt Westerberg.

47 Partiledaröverläggningar är ett informellt förfarande då regeringen samråder med övriga partiledare. Några protokoll från mötena förs inte. Analysgruppens uppgifter kring dessa bygger på vad som framkommit vid intervjuer med deltagare.

48 Peter Nobels redogörelse för sitt arbete finns i "Efter Estonia", SOU 1996:189.

49 Under hösten 1994 bildas ett antal föreningar för anhöriga till omkomna från Estonia, liksom för överlevande efter olyckan. Dessa föreningar presenteras utförligare under kapitel 33.

50 Analysgruppen har samtalat med samtliga av rådets ledamöter om arbetssättet i Etiska rådet, hur de personligen såg på sin roll under den tid uppdraget pågick och hur de kom fram till sina individuella ståndpunkter. Den beskrivning som följer här är en sammanställning av vad som sagts vid dessa samtal.

51 Den 7 februari 1996 gjorde Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga en genomgång av alla skrivelser från anhöriga som inkommit och registrerats på Kommunikationsdepartementet under tiden 940928–941231. Enligt Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga önskade 90 % av de anhöriga som skrivit ett omhändertagande av de omkomna. Senare genomfördes samma undersökning av Statsrådsberedningens diarium med liknande resultat.

52 Memento Mare är en estnisk förening för anhöriga till omkomna passagerare. En systerförening, kallad Memento Estonia, finns och i denna är medlemmarna anhöriga till personal ombord på Estonia.

53 Analysgruppen har vid samtal med Jan Nygren fått uppgift att följande partiledare respektive partiledarrepresentanter deltog: Eva Eriksson, Gun Hellsvik, Olof Johansson, Helena Nilsson, Jan Nygren, Mona Sahlin, Alf Svensson samt representanter från miljöpartiet och vänsterpartiet. Utöver dessa deltog Johan Franson. Ingvar Carlsson var vid tillfället för överläggningen på ett EU-toppmöte i Essen.

54 Enligt uppgift från Jan Nygren deltar troligen samma personer vid de båda överläggningarna. Den 12 december utökas dock gruppen med statsminister Ingvar Carlsson.

55 Ingvar Carlssons och Carl Bildts tal i riksdagen den 15 december 1994 återges i sin helhet i bilaga till denna rapport.

56 Enligt Sveriges Internationella överenskommelser SÖ 1995:36 trädde överenskommelsen om gravfrid m.m. mellan Sverige, Estland och Finland i kraft den 27 augusti 1995. Lagen om gravfrid trädde i kraft 1 juli 1995. Peter Barasinskis dykförsök genomfördes i slutet av juni 1995.

57 I hovrätten fick 97 svenska och 38 utländska medborgare delta i rättegången som intervenienter.

58 Se målet Lennart Berglund m.fl. mot Sverige i Europakommissionen, MR/ER 66/1998.

59 Den 8 september 1997 avvisade kommissionen liknande klagomål från två anhöriga, se målet Bendréus mot Sverige MR 68/1996.

60 Bureau Veritas är ett franskt klassificeringssällskap. Klassificeringssällskap utvecklar regler och ser till att dessa är uppfyllda genom periodisk inspektion av fartyg. Vanligtvis följer sällskapet ett fartyg från ritbordet och genom hela fartygets liv.

61 Det tyska företaget JOS L. Meyer-Werft GmbH & Co byggde Estonia 1980.

62 Närvarande är bl.a. Göran Persson, Ines Uusmann, Gun Hellsvik, Olof Johansson, Eva Eriksson, Gudrun Schyman, Marianne Samuelsson, Kia Andreasson, Alf Svensson och Inger Davidsson.

63 Närvarande är bl.a. Göran Persson, Ines Uusmann, Gun Hellsvik, Olof Johansson,

Eva Eriksson, Gudrun Schyman, Marianne Samuelsson, Kia Andreasson och Inger Davidsson.

64 Närvarande vid överläggningarna var bl.a. Göran Persson, Ines Uusmann, Lars Tobisson, Gun Hellsvik, Olof Johansson, Eva Eriksson, Inger Davidsson, Gudrun Schyman, Kia Andreasson och Marianne Samuelsson.

65 Ersta sjukhus tillhör Ersta diakonisällskap, som är en ideell förening i nära anslutning till Svenska kyrkan.

66 Citatet är hämtat ur Birgitta Dahls tal vid invigningen.

AVSNITT 3 EN REDOVISNING AV ANALYSGRUPPENS ARBETE
FRÅN SEPTEMBER 1997 TILL NOVEMBER 1998

Inledning

I det föregående avsnittet i denna rapport presenterades resultatet av analysgruppens granskning av de händelser som inträffade efter Estonias förlisning. Här följer nu en redovisning av de arbetsmetoder som använts samt en presentation av de kunskaper och erfarenheter som samlats i möten med expertis inom viktiga områden.

De områden som behandlas i denna rapport är de tekniska förutsättningarna för en bärgning av fartyget, de tekniska och psykologiska förutsättningarna för ett arbete med omhändertagande och identifiering av de omkomna. Redovisningen omfattar såväl uppgifter som ingick i underlagen vid tiden för regeringens beredning av beslutet den 15 december 1994, som nya fakta om den dagsaktuella situationen rörande Estonia.

Utöver detta presenteras inhämtade fakta som syftar till att belysa de långsiktiga konsekvenserna av olika myndigheters, inklusive regeringens och Regeringskansliets, och andra offentliga organs agerande till följd av katastrofen. Detta redovisas framför allt ur anhöriga och överlevandes perspektiv. Analysgruppens intryck av kontakter med anhöriga och överlevande beskrivs.

Här redovisas även analysgruppens kontakter med myndigheter med flera organ i Estland och Finland, samt intryck av möten med anhöriga och överlevande i dessa länder.

Slutligen belyses även, som en jämförelse, hanteringen av ett antal större internationella olyckor under senare år.

Samarbete med referensgrupp av anhöriga och överlevande

I enlighet med direktiven har analysgruppen knutit till sig en referensgrupp. Denna har varit sammansatt av en företrädare för varje anhörig- och överlevandeförening, som varit verksam under 1997–98. Medverkan har inte varit personlig utan representativ och de åtta föreningarna har själva utsett sina representanter, från gång till gång. Gruppen har regelbundet sammanträffat med analysgruppen och diskuterat olika frågor i uppläggningen av arbetet och analysen. Syftet har varit att ta till vara de kunskaper och erfarenheter som finns bland anhöriga och överlevande samt att erbjuda dessa särskild insyn i analysgruppens arbete.

Vid några tillfällen, exempelvis vid de expertseminarier som analysgruppen anordnat, har förutom referensgruppen, ytterligare ett antal representanter från anhörig- och överlevandeföreningarna deltagit.

När analysgruppens arbete inleddes deltog åtta föreningar i referensgruppen, men i maj 1998 valde Den Internationella Stödgruppen, DIS, att ställa sig utanför arbetet, sedan analysgruppen inte bejakat deras krav om att analysgruppen omedelbart skulle initiera dykningar vid Estonias vrak.

1
Analysgruppens underlag

Skriftliga källor

Analysgruppen uppgift har varit att granska regeringens och olika myndigheters agerande, samt belysa andra organs agerande med anledning av katastrofen. Det har därför varit en naturlig utgångspunkt att ta del av de rapporter, utredningar, utvärderingar, mötesprotokoll, minnesanteckningar, promemorior och regeringsbeslut som föranletts av olyckan. Genom dessa källor har analysgruppen erhållit kunskap om myndigheters agerande, hur beslut fattats, på vilka underlag det skett och vilka de centrala aktörerna har varit.

Djupintervjuer

I syfte att inhämta kunskap och analysera bland annat vad som ledde regeringen fram till beslutet den 15 december 1994 har analysgruppen genomfört ett stort antal djupintervjuer. De aktörer som deltagit i beslutsprocessen och de som bidragit till att ta fram underlag för besluten har intervjuats.

Drygt ett hundratal intervjuer har genomförts och redovisas i källförteckningen. Intervjuerna har utgått från öppna frågor och omfattat omkring två timmars samtal. Från början deltog två personer från analysgruppen och sekretariatet vid varje intervju och minnesanteckningar skrevs ner. På grund av det stora antalet intervjuer, övergick analysgruppen efter en tid till att banda intervjuerna, som leddes av en person. Några av de mest centrala aktörerna har analysgruppen haft anledning att samtala med vid mer än ett tillfälle, som framgår av förteckningen i bilagedelen.

De frågor som ställts har dels syftat till att kartlägga förloppet och beslutsordningen efter olyckan och dels till att klarlägga vilket underlag man hade för att fatta besluten. De intervjuade personerna är politiker och tjänste-

män med knytning till såväl den regering som avgick strax efter olyckan 1994 som den regering som därefter tillträdde. Inom de myndigheter som direkt berördes av Estoniafrågans hantering och den beslutsprocess som följde har också intervjupersoner återfunnits. Andra aktörer som analysgruppen samtalet med, som inte direkt deltagit i beslutsprocessen, men vars arbete och insatser påverkat anhörigas och överlevandes livssituation, är representanter för anhörigföreningar, den svenska kyrkan med flera.

Underlag från expertis

För att ytterligare fördjupa kunskaperna om de underlag som legat till grund för viktiga beslut, har analysgruppen arrangerat seminarier och expertmöten. Till dessa har inbjudits dels personer som varit delaktiga i Estoniafrågan, dels andra utan denna tidigare erfarenhet men med viktig sakkunskap inom särskilda områden. I följande kapitel presenteras innehåll och deltagare vid dessa möten och seminarier samt analysgruppens slutsatser av dessa.

2
Seminarium den 10 februari 1998 om tekniska förutsättningar och praktiska frågor rörande bärgning av Estonia och omhändertagande av omkomna

Sjöfartsverkets rapporter har utgjort ett viktigt underlag för regeringens beslut den 15 december 1994, att varken bärga den förlista färjan eller omhänderta de omkomna. Analysgruppen har därför ansett det viktigt att inhämta kunskap om dykteknik, fysiska och psykiska risker för inblandad personal, hur ett omhändertagande av omkomna skulle organiseras samt vilka möjligheter som föreligger att identifiera de omkomna. Kort sagt vilka förutsättningar som låg till grund för det beslut, som regeringen fattade i december 1994. Mot bakgrund av detta inbjöd analysgruppen till ett expertseminarium i februari månad i år.

Förutom experter på områdena dykteknik (fysiska och psykiska aspekter), rättsmedicin (identifiering) och organisation (hur planerades organisationen för en eventuell bärgning) inbjöds även sakkunniga med egen erfarenhet inom olika områden. Efter inledningsanförande vidtog panelsamtal där flera experter deltog. Referensgruppens organisationer deltog med två representanter från vardera organisation. En deltagarförteckning bifogas i förteckningen i bilagedelen.

Dykteknik

Seminariet inleddes med frågor som rörde dykteknik. Hur såg förutsättningarna ut för en bärgning av fartyget och omhändertagande av de omkomna vid tidpunkten för regeringsbeslutet? Vilka tekniska analyser beaktades? Vilka fysiska och psykiska risker skulle dykare komma att utsättas för. Hur ser situationen ut idag?

Det dykföretag, Rockwater, som hade genomfört dykningar ned till Estonia i december 1994 representerades av projektledaren Ray Honour och arbetsledaren Dave Cawson. Den senare deltog i arbetet vid Estonia när dykningarna ägde rum. Honour och Cawson beskrev den dykteknik som använts och redogjorde för hur dykningarna genomförts och vilka svårigheter de mött. En norsk

läkare, John Hjelle, redogjorde för vilka fysiska och psykiska risker dykare utsätts för och hur de mentalt kan förberedas för uppgifter som en bärgning av Estonia innebär.

Analysgruppens slutsatser är att det vid tidpunkten för regeringens beslut var möjligt att gå ner till Estonia och omhänderta åtminstone ett 125-tal av de omkomna. Ett uppdrag, som beräknades ta några veckor. För att omhänderta flera omkomna skulle det vara nödvändigt att lyfta ut inredning ur fartyget, vilket skulle vara ett mer tidskrävande arbete. Dykarna skulle då utsättas för fysiska risker, men det framhölls att det är dykföretagets ansvar att sörja för dykarnas säkerhet. Den psykiska belastning dykarna skulle ha utsatts för, genom att komma i kontakt med döda, skulle ha kunnat förebyggas.

Även om inget fartyg av Estonias storlek och befintligt på detta djup har bärgats är analysgruppens slutsats av detta seminarium att fartyget skulle ha kunnat bärgas. Expertredovisningen från seminariet gör troligt att det som var möjligt 1994 är sannolikt även möjligt att göra idag.

Rättsmedicin

Vilka möjligheter fanns vid tiden för regeringsbeslutet att identifiera de omkomna. Hur planerades arbetet och vilka är möjligheterna idag?

Rättsläkaren Robert Grundin och rättsodontologen Håkan Mörnstad, som båda ingår i den svenska identifieringskommissionen samt rättsodontologen Aina Teivens redogjorde för hur arbetet med identifiering av de omkomna förberetts och vilka problem som kunde tänkas uppstå. Ett omfattande förberedelsearbete gjordes, vilket resulterat i ett gediget underlag för en identifiering s.k. jämförelsematerial av svenska medborgare.

Analysgruppens slutsats efter vad som framkommit är att samtliga svenska medborgare som omhändertas efter Estoniakatastrofen sannolikt kan identifieras. På grund av att jämförelsematerialet avseende omkomna från Estland och andra länder är begränsat kommer det att vara svårare att identifiera samtliga, men troligen kommer de flesta att kunna identifieras. Om man lyckas omhänderta samtliga ombord kan förmodligen några av kropparna bli svåra att identifiera. För att klara en sådan omfattande uppgift skulle man bli tvungen att vända sig till grannländerna för att rekrytera vissa personalkategorier, exempelvis rättsläkare.

Planeringsarbetet – organisationfrågor

Hur planerades arbetet för en eventuell bärgning av fartyget och ett omhändertagande av omkomna? Har förutsättningarna förändrats sedan 1994? Vilka erfarenheter finns från liknande operationer?

Från den svenska identifieringskommissionen deltog polisöverintendenten Roland Ståhl, chefen för kriminalteknikerna i den norska identifieringskommissionen Arne Björkås, kriminalkommissarien Jan Olsson och i panelen f.d. chefen för Ostkustens marinkommando Gunnar Bengtsson samt sjösäkerhetsdirektören Johan Franson.

Roland Ståhl, Jan Olsson och Gunnar Bengtsson redogjorde för hur en organisationplan utarbetats för att genomföra en bärgning av Estonia. Med erfarenheter från katastrofarbete i Norge talade Arne Björkås som organiserat flera stora räddningsinsatser. Johan Franson redogjorde för sitt arbete med Sjöfartsverkets rapporter till regeringen.

Analysgruppens slutsats från redovisningarna är att en planering fanns för att omhänderta omkomna efter en bärgning av Estonia. Fartyget skulle läggas inom militärt skyddsområde, vilket skulle medföra att det var lätt att avgränsa området och skydda för insyn. Personalförstärkning från andra länder skulle bli nödvändig för att lösa uppgifterna med omhändertagande och identifiering. Personalen skulle utsättas för stora påfrestningar, varför åtgärderna måste planeras noga och kompletteras med debriefing och psykologiskt stöd.

3
Seminarium den 16–17 mars 1998 om frågor rörande individuella och samhälleliga konsekvenser av Estoniahaveriet

Som ett led i analysgruppens uppdrag att granska följderna efter Estoniahaveriet arrangerades ett seminarium i Uppsala under mars månad. Syftet med seminariet var att belysa dels vilka etiska frågeställningar som uppkom med anledning av haveriet, dels hur de anhöriga och överlevandes livssituation påverkats. Utöver detta skulle seminariet även belysa hur samhället i stort påverkas av en händelse med Estoniahaveriets dimension samt hur krisberedskapen skall kunna stärkas i framtiden.

Till seminariet inbjöds ett antal experter som höll inledningsanföranden som övergick i allmänna samtal och diskussioner. Nedan följer ett kortfattat sammandrag av samtliga talares anföranden. I seminariet deltog, förutom analysgruppen, även referensgruppens organisationer med sammanlagt 14 representanter. I källförteckningen återfinns en deltagarförteckning.

Ylva Eggehorn, författare, inledde med en betraktelse om processer som föregår etiska och politiska beslut. Under seminariet belystes även frågor om sorg i ett livstidsperspektiv, ett anförande som hölls av Conny Nordin, ledamot i analysgruppen, professor i psykiatri samt hovpredikant.

Ceremoniers betydelse

Bo Brander, präst och föreståndare vid Laurentistiftelsen i Lund, var inbjuden för att tala om ceremoniers betydelse.

I anförandet belyste Bo Brander behovet av s.k. passageriter. Vid studier av religiösa fenomen har framkommit att alla kulturer markerar livets växlingar och förändringar med riter och ceremonier. Riten transformerar fysiska händelser till social verklighet och har lika stor betydelse för den människa som är subjekt, som för det kringliggande samhället.

I samband med döden har begravningsriten ingått i en introducering av sorgearbetet, som i alla tider har varit menad att få ta tid. Väsentligen bygger såväl den kyrkliga som den borgerliga begravningen på samma grundprinciper: En vördnad och tacksamhet inför det liv som är slut,

ett uttryckande av empati och ett mer eller mindre tydligt transcendent överlämnande. En preferens för ritens utförande finns för hembygdens kyrka och kyrkogård.

Riten är aldrig tillämpbar på människomassor. Även om erfarenheten är kollektiv är ceremonins tillägnelse och tillämpning alltid individuell och personlig.

Begravningen som passagerit innehåller fyra moment:

Överlämnandet och kvarhållandet. Den döde överlämnas till Gud, i begravningsriten markeras detta med orden ”vila i frid”, och kvarhålles hos de kvarlevande genom framför allt minnet och namnet. Ett foto på hedersplats i bostaden, namnet på gravstenen.

Människovärdet och förgängligheten. Den starka känslan av livets svindlande korthet är en betydande dimension i dödens rit. Den balanseras i riten av sin egen motsats. Ett sätt att uttrycka människolivets värde är att hantera den döde med den pietet som man är mäktig. Ett annat är ceremonielet med de tre skovlarna jord, som sätter in människan i ett stort ekologiskt sammanhang.

Hinnsidesfrågorna. Varje rit öppnar mot något större i tillvaron än det som sinnena kan registrera. I den kristna traditionen är tron på liv efter döden mycket stark och tydlig.

Riten som övergång och inget att stanna i. De nya och mycket smärtsamma erfarenheterna skall inkorporeras i en dimension där den döde är död och de levande är levande. I begravningsriten markeras detta av aktens avslutning och själva jordfästningen. Ett sista tack och farväl och ett lysande av frid över den döde. Platsen där den döde vilar skall bli en plats inte för katastrof, utan för frid, försoning och ro.

Har passageriten fungerat, har den bidragit till att den smärtsamma dödens effekter inte blir ett förlamande sår, utan berikande minnen och ömma erfarenheter som ger djup åt livet.

Att lyssna till anhöriga

Kristina Brandänge, psykiater och klinikchef vid Ersta sjukhus, deltog vid seminariet för att berätta om sjukhusets arbete med anhöriga och överlevande. På Ersta sjukhus har det genomförts ett antal enkätundersökningar, framför allt riktade mot anhöriga. Efter genomförda fem enkätundersökningar togs även överlevande med. De resultat som redovisas under anförandet behandlar dock enbart de första fem enkäterna.

I undersökningen har sammanlagt 863 personer medverkat. Dessa är anhöriga till 420 av de 501 svenska omkomna, dvs. 84 procent av de svenska omkomna finns representerade i undersökningen. 90 procent av de svarande räknas som förstagradsanhöriga, vilket innebär att man är maka, make, sambo, barn, förälder eller syskon. Den största gruppen i enkäten är de som har förlorat föräldrar. Den stora delen svarande sörjer en omkommen, men det finns en icke försumbar del som sörjer flera. Här lämnas endast en övergripande redogörelse för några av de enkätsvar som bearbetats.

Frågor som belyses i enkäten är hur omhändertagandet av de anhöriga fungerat. Vid varje svarstillfälle är det fler som befinner sig på den negativa sidan i detta fall. I enkäten ställs frågor om hur de anhöriga mådde före katastrofen och hur de mår efter. Tendensen är att hälsotillståndet förbättras, men oerhört långsamt. Efter två år är det fortfarande många som exempelvis vill ha någon typ av hjälp, krissamtal eller möten med andra anhöriga.

Av enkätsvaren framgår även att en stor del av de anhöriga skulle önska att regeringen frågat dem om deras åsikter i bärgningsfrågan. Frågan om man önskar bärgning eller inte tas upp första gången i enkäten som sänds ut sex månader efter olyckan. Då är 55 procent negativa till bärgning och 32 procent positiva, 11 procent har ingen åsikt. Resultatet av enkäten som sänds ut i anslutning till ettårsdagen visar att 47 procent är negativa och 40 procent positiva till bärgning. I enkäten som sänds ut ett och ett halvt år efter olyckan är förhållandet nästan jämnt mellan de båda grupperna, med en viss övervikt för de som vill bärga. Då svaren vid tvåårsdagen delas upp efter frågan om bärgning av hela fartyget, i relation till omhändertagande av enbart omkomna blir resultatet att 63 procent vill att de omkomna skall omhändertas, mot 25 procent som säger nej och 29 procent vill bärga hela båten medan 42 procent säger nej.

En klar majoritet av de svarande är emot betongövertäckningen av Estonia, omkring 80 procent säger direkt nej. Frågan är också en av de som väcker mest kommentarer.

Kris- och katastrofpsykologisk organisation

Anförandet hölls av Atle Dyregrov, psykolog och ledare för Center for krisepsykologi i Bergen och handlade om katastrofers inverkan på samhället och individen. I anförandet belystes även behovet av psykosociala insatser vid större händelser och katastrofer.

Beträffande katastrofers inverkan på samhället

Katastrofer har starkast inverkan på samhället när händelsen drabbar områden eller institutioner som alla är beroende av eller när den drabbar viktiga symboler eller symbolpersoner (särskilt om händelsen är avsiktlig). Detsamma gäller om händelsen medför att ett stort antal människor dör eller när den drabbar barn. Om händelsen är av den karaktär att alla kan identifiera sig med den eller om massmedier ger starka skildringar av den påverkar även detta starkt. Om händelsen utmanar centrala uppfattningar om våra liv förstärks effekten.

Konsekvenserna för samhället av en sådan katastrof blir: kollektiv sorg och trauma, samhällsmedborgarna utvecklar fantasier, uppfattningarna om världen förändras, sårbarheten ökar, samhällets förväntan på nya katastrofer ökar, nationens självtillit sviktar, myter genereras, kulturella normer förändras och samhällets beredskapssystem påverkas.

Katastrofers inverkan på individen

Upplevelsen av en traumatisk händelse kan då traumat integreras i individens livserfarenhet bidra till personligt växande. Växandet kan bidra till att stärka modet hos individen, liksom styrkan. Det kan också leda till att individen sätter större pris på sina närmaste och innebära en fördjupning av relationerna till andra. Ökad empati och omsorg för andra, liksom ökad tacksamhet för livet och positiva förändringar av livsprioriteringar är andra positiva effekter.

För att integrera traumat och omvandla det till livserfarenhet krävs att individen söker finna mening i det meningslösa och utvecklar nya livsmål. Då det gäller frågan om att integrera sorg är det viktigt att det sociala nätverket är berett att ge praktisk hjälp men även att stödja och trösta, bland annat genom att lyssna till och förstå individen. Problem kan uppstå om personer i nätverket nalkas den drabbade med felaktiga föreställningar om sorg, med tomma tröstfraser, med påstående om att ”jag vet hur du har det”, opassande råd eller hurtfrisk uppmuntran. Att reducera det som har hänt eller isolera den sörjande bidrar också till negativa effekter.

Psykosocialt stöd

För att det psykosociala stödet skall fungera krävs timing och flexibilitet. Detta kan uppnås om omfattande förberedelser gjorts i form av planering av resurser, mobilisering och insatser. Häri ingår träning och mental förberedelse av den personal som skall medverka.

Ett viktigt led i arbetet med att bemöta individer som drabbats av större katastrofer är att kriscenter omedelbart upprättas. Efter den akuta fasen skall uppföljning ske och eventuellt långtidsterapi erbjudas. Atle Dyregrov understryker vikten av att detaljerad information om katastrofen förmedlas löpande, till såväl de drabbade som till stödpersonerna.

Erfarenheter från Alexander Kielland-olyckan

Odd Kristian Reme, präst och företrädare för Alexander Kielland-fonden, som var en förening bestående av anhöriga, företrädare för kyrkan samt representanter från fackföreningar. Föreningen var aktiv i frågan om bärgning av oljeplattformen[1]. Reme förlorade sin bror vid olyckan.

Odd Kristian Reme talade om parallellerna mellan Estoniahaveriet och Alexander Kielland-olyckan och beskrev dem som slående då det gäller frågan om eftersökande av de omkomna. I båda fallen frågade sig hela folket: Vad skall vi göra? Skall vi acceptera att de döda fått sin grav

i havet eller skall vi söka efter dem, för att få genomföra en begravning på land? I båda fallen var ”alla” först eniga om bärgning och eftersökande och regeringen i både Norge och Sverige gick långt genom att lova att ”allt skall göras”. Åsikterna bland de anhöriga var delade och i båda fallen genomfördes inte någon undersökning för att skaffa sig kunskap om deras mening. I båda fallen fattade regeringarna beslut om att inte låta eftersöka omkomna, något som i fallet med Alexander Kielland så småningom förändrades efter anhörigas kamp.

Beträffande de anhörigas åsikter

Alexander Kielland-fonden genomförde tre undersökningar av anhörigas åsikter rörande frågan om bärgning eller inte bärgning. Den första genomfördes 15 månader efter olyckan, den andra två år efter och den tredje tre år efter. Mätningarna visade att ju längre tiden gick, desto fler av de anhöriga önskade ett eftersökande av de saknade.

Tre och ett halvt år efter katastrofen genomfördes bärgning av plattformen och endast 6 av 36 saknade återfanns. Enligt Odd Kristian Reme har ingen av de anhöriga, trots detta, beklagat bärgningen. Remes bror återfanns inte, men familjen har fått ro därför att allt nu gjorts som kunde ha gjorts.

För Kielland-fonden fanns två anledningar till att man drev bärgningsfrågan, den ena var att man ville finna de ombordvarande och den andra att olycksorsaken skulle kunna utredas fullständigt.

Praxis rörande eftersökning av omkomna

Odd Kristian Reme menar att det i Norge tillämpats olika praxis då det handlar om eftersökning av omkomna och säkrande av bevis, beroende på vilka som förolyckats. För flygolyckor gäller ovillkorligen att flygplanet och de omkomna tas omhand. Då det gäller oljearbetare har Kielland-fallet inneburit att eftersökning genomförs, men det var inte självklart före den olyckan. Då det gäller fiskare har det varit självklart att eftersöka överlevande, men inte omkomna.

Reme menar att fiskare nu börjat ställa krav på att olyckor till sjöss med fartyg skall hanteras på samma sätt som flygolyckor.

Normativ etisk värdering av behandling av döda saknas

Odd Kristian Reme är mycket kritisk till Etiska rådets uppdrag och ställningstaganden i fallet med Estonia. Hans huvudsakliga invändningar mot deras arbete är:

- Redogörelsen grundas inte på någon normativ etisk värdering av behandling av döda
- Redogörelsen tar inte hänsyn till empirisk erfarenhet rörande anhörigas önskemål och behov i likartade fall

Han menar att det är ägnat att förvåna att denna korta, knappt sex sidor långa rapport, ligger till grund för den svenska regeringens beslut av den 15 december 1994.

Erfarenheter från Alexander Kielland bör leda till att regeringens beslut omprövas

Odd Kristian Reme avslutar med att framföra sin förhoppning om att Estonia bärgas och att därmed det tidigare regeringsbeslutet upphävs. Det är enligt hans uppfattning den enda rimliga lösningen efter de erfarenheter som kan dras av Alexander Kielland-olyckan. Ett ändrat beslut skulle få stor betydelse, särskilt som precedensfaktor, om flera människor i våra länder skulle drabbas av liknande katastrofer.

Havet som gravplats

Lars Weisæth, professor vid universitet i Oslo, var inbjudan för att tala om havet som gravplats. Han inledde med att göra en beskrivning av att tillvägagångssätten vid flygolyckor till sjöss och olyckor med fartyg skiljer sig åt. Ur ett historiskt perspektiv kan sägas att omkomna på båtar lämnade kvar i havet, framför allt på grund av att det inte fanns tekniska möjligheter att omhänderta dem. Anhörigas ångest och ovisshet efter båtolyckor bemöttes genom att de naturligt erbjöds möjlighet att träffa de överlevande och få svar på många frågor. Professor Weisæth konstaterar att några sådana sammanträffanden inte organiserats i fallet med Estonia.

Lars Weisæth för också ett resonemang kring frågan om hur vi uppfattar döden till havs, vad blir borta på sjön? Hur ser vi på förhållandet kropp och själ. I sammanhanget nämner han att SOS är en förkortning för Save our souls. Han påpekar också att vår tradition är att man har en plikt att söka efter sina anhöriga för att begrava dem på land.

Ett annat perspektiv som belyses i anförandet är om det finns någon skillnad mellan hur anhöriga till besättningsmedlemmar ser på havet som grav, i jämförelse med anhöriga till resenärer. Med utgångspunkt i ett resonemang om att anhöriga till sjömän skulle ha större acceptans för havet som grav, än anhöriga till passagerare, nämner Lars Weisæth att utvecklingen pekar på att sjöfolk ställer större krav på att samhället skall ställa ekonomiska resurser till förfogande för att förbättra sjösäkerheten och kraven ökar också för att omkomna skall bärgas från havet.

När det gäller omständigheterna kring Estonia nämner Weisæth att det som är svårast att förstå, mot bakgrund av det som två statsministrar sade, är att inte räddningsarbetet direkt övergick i ett omhändertagande av omkomna.

4
Expertmöte den 17 juni 1998

För det fortsatta arbetet hade analysgruppen behov av att särskilt pröva två frågor: Omhändertagande och bärgning respektive övertäckning. Mot bakgrund av detta inbjöd analysgruppen till ett expertmöte den 17 juni, vid vilket inbjudna experter besvarade frågor, som förberetts av en frågepanel. Närvarande var förutom analysgruppens ledamöter och dess sekretariat anhörigföreningarnas referensgrupp. Inom flera områden söktes fördjupad kunskap:

Massmediabevakning

Försvårar massmediernas bevakning arbetet med en bärgning av Estonia eller ett omhändertagande av de omkomna? Analysgruppen har vid flera tillfällen delgivits synpunkten att massmediernas förmodade närgångna bevakning skulle påverka de anhöriga negativt och riva upp de sår som börjat läka. Etiska rådet uttrycker i sin rapport oro över att ”medias bevakning vid en bärgning skulle bli utomordentligt integritetskränkande för både de döda och de efterlevande”.

Elisabeth Aarsaether, informationsansvarig vid polisen i Svalbard, har erfarenheter från ett flyghaveri, där ett stort pressuppbåd samlades i samband med räddningsarbetet. Aarsaether beskriver medierna som en viktig informationsförmedlare och länk till omvärlden och de gavs därför förutsättningar att arbeta på ett sätt som gjorde att varken offrens värdighet eller deras familjer kränktes. Hennes föredragning inleddes med en dokumentärfilm, som beskrev arbetet efter olyckan och den komplexitet som omgav det. Det framgick tydligt att ett bra informationsarbete, både riktat till anhöriga och till massmedierna, förutsätter att det integreras i det övriga arbetet.

Övertäckningsarbetets påverkan

Har övertäckningsarbetena, som inletts vid Estonia påverkat fartygets tillstånd och möjligheterna att ta sig in i fartyget idag? Dessa frågor ställdes till Åke Wide, projektledare vid Sjöfartsverket samt Jan-Erik Jansson och Per Engström, uppdragsledare och geotekniker vid VBB som arbetade med övertäckningen.

Övertäckningsarbetet avbröts när bottenförstärkningsarbetena fortfarande pågick. Sand har lagts ut på havsbotten, liksom textilremsor och stensträngar som ska hålla sanden på plats. Ett jordskred på havsbotten vid Estonia har inträffat, men detta har inte påverkat fartyget eller försvårat tillgängligheten. Dessa uppgifter är baserade på den information som finns tillgänglig från tiden när arbetet utfördes.

Identifiering av omkomna

Vilka möjligheter finns det idag att identifiera de omkomna. Rättsläkare, poliser och rättsodontologer från de svenska, norska och finska ID-kommissionerna svarade på frågor hur kroppar kan antas vara förändrade efter drygt fyra år i vatten, och vilken organisation krävs för ett sådant omhändertagande.

Att med säkerhet uttala sig om kropparnas påverkan efter flera år i vatten, var inte möjligt. Förhållanden kan förändras beroende på vattnets syrehalt och den aktuella bottenfaunan på platsen. De erfarenhetsmässiga antaganden som gjordes av rättsläkarna beträffande kropparnas tillstånd var dock relativt samstämmiga. Det är inte osannolikt att kropparna kan vara relativt välbevarade, eftersom vattnet håller en jämn och låg temperatur vid Estonia.

Möjligheten att identifiera de omkomna förefaller i stort vara desamma som 1994. I Finland kompletterades jämförelsematerialet efter den svenska regeringens beslut att inte bärga, men materialet är inte fullständigt. Rättsläkarna antog att merparten av de omkomna kan identifieras men man utesluter inte att det i vissa fall kan vara ett relativt komplicerat arbete.

På frågan om det finns kapacitet och kompetens inom Norden att identifiera de omkomna – det krävs förutom rättsläkare och rättsodontologer, kriminaltekniker, obduktionstekniker med flera – gavs beskedet att med god tid och noggrann planering skulle vara möjligt. Den psykiska belastningen för den inblandade personalen skulle sannolikt inte vara så stor att den skulle äventyra deras hälsa, under förutsättning att man kan reglera tillflödet av kroppar.

De experter som deltog i denna del av mötet var Roland Ståhl, Jan Lindberg och Håkan Mörnstad från den svenska identifieringskommissionen. Göran Wennqvist och Antti Pettilä från den finska ID-kommissionen och Arne Björkås från den norska.

Arne Björkås som är polis uppgav att kriminalteknikerna i flera fall kan avlasta dykarna genom att de hjälper till vid hanteringen av kropparna. Den typen av organisation hade han erfarenhet av från ett tidigare bärgningsuppdrag, då en helikopter störtat över havet och bärgats av dykare medan kriminaltekniker avlöst i hanteringen av kropparna.

Dyknings- och omhändertagandefrågor

Ett omhändertagande av omkomna genom dykning belystes av Dave Cawson från säkerhets- och arbetsmiljörelaterade utgångspunkter. Cawson var arbetsledare vid dykföretaget Rockwater när dykningarna vid Estonia genomfördes 1994. Hans slutsats var att det är tekniskt möjligt att återvända till Estonia och arbeta där. Uppdraget är tekniskt sett krävande och innehåller moment av säkerhetsrisker, men dykföretaget sätter gränserna för dykarnas säkerhet och dessa gränser kan inte tänjas av enskilda dykare. Han menade att det möjligen finns en handfull företag som har kompetens och utrustning att genomföra uppdraget.

Innan tekniska lösningar diskuteras måste provdykningar göras för att ta reda på förhållandena inuti Estonia menade Cawson. Cawson uteslöt inte att det kunde bli svårt att motivera dykare att genomföra uppdraget med att omhänderta döda, eftersom detta är en ovanlig arbetsuppgift för dykare. Dykarna måste vara motiverade för uppdraget och förberedda så att deras psykiska hälsa inte sätts på spel.

En svensk expert, Jan Jacobsson, var också inbjuden för

att svara på frågor. Jacobsson sade sig känna till ett antal aktiva dykare som är villiga att omhänderta omkomna ur Estonia. Båda experterna var dock överens om att man måste rekognosceringsdyka innan man kan fatta beslut om omhändertagande. Syftet med det är att undersöka om det är möjligt att arbeta vid Estonia nu och att i så fall tekniskt lösa uppgiften och mentalt preparera dykarna som ska arbeta där. Dessa undersökningar kan genomföras med ROV.

Avslutningsvis beräknade Dave Cawson att man skulle behöva ett par månaders förberedelsetid inför ett eventuellt uppdrag.

5
Expertmöte den 29 september 1998

I syfte att ånyo granska och uppdatera det underlag som låg till grund för regeringens beslut 1994 att inte omhänderta omkomna eller bärga Estonia anordnades ett expertmöte den 29 september. Analysgruppen ville även undersöka vilka möjligheterna är 1998 att lyfta fartyget. Till mötet inbjöds bärgningsinspektören Lars Landelius, civilingenjören och skeppsbyggaren Ulrich Dischler samt teknologie doktorn och skeppsbyggaren Thomas Milchert. Förste kustbevakningsinspektören Carl Gustaf von Konow var tillgänglig per telefon under delar av mötet.

Bärgning och vrakröjning av Estonia

Lars Landelius, som utfört bärgnings- och vrakröjningsuppdrag redovisade teknik som kan användas för att lyfta Estonia.

Ett lyft av Estonia framstod som mycket komplicerat. Speciella kranfartyg, s.k. cheerleg-kranar, eller fartyg av typen semisubmersiable måste enligt Landelius användas för att utföra lyftet. Ett fartyg av typen semisubmersiable, med större lyftkraft än kranar, är att föredra eftersom det inte är lika väderkänsligt. Väljer man kranfartyg, krävs minst fyra stycken. Ett lyft skulle kräva att Estonia först rätas upp. Lyftet skulle föregås av att ett stort antal kraftiga vajrar, ca 1 dm i diameter, placeras under fartyget. Skrovet skulle före ett lyft behöva förstärkas på vissa utsatta ställen.

På grund av djupet måste mättnadsdykare arbeta på botten med att placera vajrar på rätt plats. Dykarnas situation skulle kompliceras av att de befinner sig drygt 80 meter under servicefartyget, att de har kablar mellan sig och dykarklockan samtidigt som de måste arbeta med tjocka och tunga vajrar. Detta arbete bedömde experterna som komplicerat och riskfyllt. Mättnadsdykare har heller ingen vana att arbeta med bärgning eller vrakröjning.

När vajrarna är på plats kan fartyget lyftas och därefter föras in mot grundare vatten. Arbetet måste utföras i lugnt

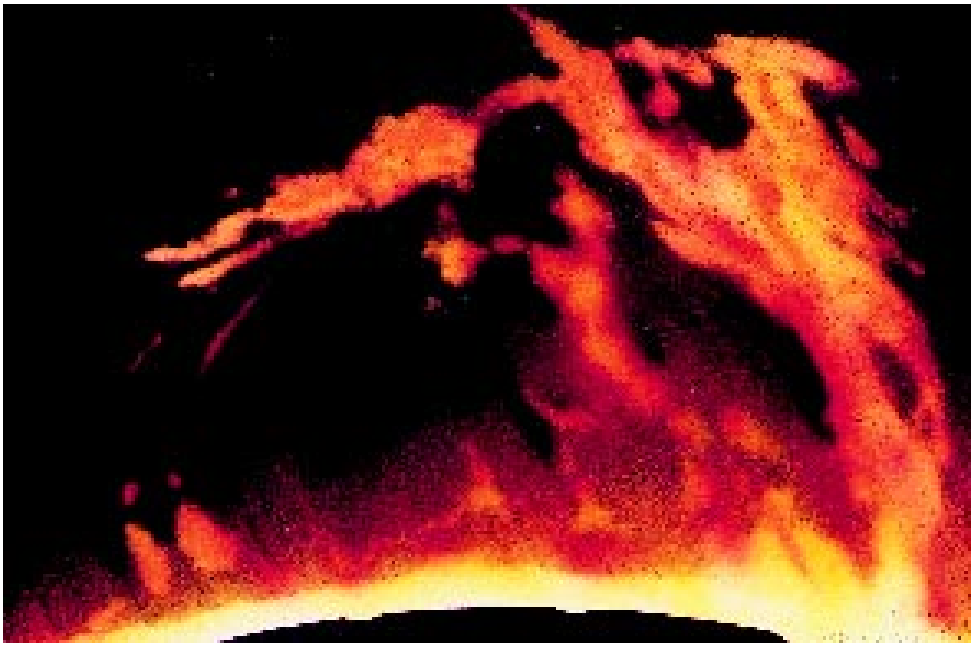

väder. Fartyget måste allt eftersom det förs in sättas ned på botten så att vajrarna kan kortas och fartyget lyftas högre upp. Behovet av lyftkraft kan minskas om ballonger med luft placeras inne i fartyget på de övre däcken. Lufttillförseln måste dock anpassas så att inte stabilitet och kontrollerbarhet i processen äventyras.

Ett lyft av ett fartyg stort som Estonia har aldrig utförts. Det skulle därför bli komplicerat och mycket kostnadskrävande. Ett fåtal företag skulle kunna åta sig ett uppdrag som detta. För dessa och hela dykeriindustrin skulle ett lyft av Estonia betyda väsentlig teknikutveckling. Kostnaden för att hyra ett semisubmersiable fartyg är drygt £ 130 000 per dag.

Ett omhändertagande av omkomna skulle kunna ske i etapper. Det kan börja innan arbetet med vändningen inleds och sedan fortsätta när fartyget vänts i sitt rätta läge. Så många som möjligt av de omkomnas kroppar bör omhändertas när fartyget ligger på grundare vatten men medan det fortfarande ligger under vattenytan. Detta bland annat för att kropparna är enklare att hantera i vatten.

Skrovet kan undersökas på styrbords sida om Estonia rätas upp. Troligen kan även mättnadsdykare gå in i fartyget som det ligger idag och undersöka skrovet från insidan.

Carl Gustaf von Konow berättade om sina erfarenheter från dykarbeten som genomförts av kustbevakningen. Beträffande psykiska reaktioner från dykarna menade han att svårigheterna kan minskas om dykarna känner motivation för arbetet. Mängden omkomna spelar givetvis roll men när dykarna väl är inställda på att omhänderta ett visst antal kroppar blir det inte nämnvärt svårare om antalet ökar.

För analysgruppen framstår en vrakröjningsoperation av Estonia som mycket komplicerad men inte omöjlig att genomföra. Operationen skulle bli mycket dyr.

6
Analysgruppens kontakter med anhöriga och överlevande

Hearings – öppna möten

I enlighet med direktiven bildades en referensgrupp med företrädare för de anhörigas och överlevandes organisationer. Samarbetet med referensgruppen har givit analysgruppen inblick i de anhörigas och överlevandes erfarenheter av stödet och bemötandet från myndigheter och kommunföreträdare m.fl. En viktig del i analysgruppens arbete har varit att söka upphäva bilden av fartygsolyckans anonyma offer och fördjupa kontakterna med och kunskaperna om de drabbades livssituation. Mot bakgrund av ovanstående har analysgruppen under det första halvåret 1998 arrangerat s.k. hearings, dvs. öppna möten, runt om i Sverige. Orter som besökts är sådana som drabbades särskilt hårt av Estoniaolyckan; Borlänge, Jönköping, Lindesberg, Norrköping, Stockholm, Uppsala och Vilhelmina. I juni skedde en uppföljning av dessa möten genom en videkonferens, riktad till samma orter.

Planering och genomförande

Mötena har planerats och genomförts i samarbete med referensgruppen och de lokala anhörig- och överlevandeföreningarna. Till mötena har inbjudits anhöriga och överlevande vars adresser återfinns i SPF:s register. Dessutom annonserades sammankomsterna i lokalpressen några dagar före mötet för att nå även dem som av olika anledningar valt att avstå från SPF:s regelbundna informationsutskick.

Från analysgruppen deltog minst en ledamot samt en medarbetare från analysgruppens sekretariat. Mötena dokumenterades i form av minnesanteckningar.

I enlighet med analysgruppens informationsstrategi och regeringens direktiv, att arbetet skall präglas av öppenhet och insyn informerades lokalpressen om hearingen i förväg och försågs med pressmaterial, som efter redaktionell bearbetning användes i artiklar som föregick

mötena. Detta bidrog till att öka intresset och sprida kännedom om sammankomsterna. Av omsorg om anhöriga och överlevande ombads journalister och fotografer att respektera en önskan från arrangörerna att inte närvara under hearingen. På samtliga orter respekterades detta fullt ut.

På resan genom Sverige mötte analysgruppen omkring 300 berörda människor. Under dessa möten, fördes samtal om fyra centrala frågor:

Stöd – Vilket stöd har givits från samhället? Vad har det personliga nätverket betytt?

Bemötande – Hur har bemötandet från myndigheter, kommunföreträdare, kyrkan och organisationer m.fl. varit?

Påverkan – Har det funnits möjlighet att påverka beslut och åtgärder?

Information – Har informationen varit tillräcklig?

När analysgruppen summerar intrycken från dessa möten framstår de som avgörande för analysgruppens möjlighet att fördjupa sin förståelse för de drabbade människornas livssituation och de långsiktiga konsekvenserna som Estoniakatastrofen fått för många människor. Samtalen har förts fritt och stämningen på mötena har varit tillåtande. Emellanåt har hård kritik riktats mot beslutsfattare och det offentliga Sverige. Men framför allt har mötena präglats av en stor vilja från de drabbade att dela med sig av smärtsamma och mycket personliga erfarenheter. Analysgruppen tackar varmt alla dem som deltagit i dessa möten.

Röster från hearing i Borlänge

Mötet i Borlänge arrangerades tillsammans med SEA[2] och hölls i Borlänge Folkets Hus den 1 mars 1998. Närvarande var ett 20-tal anhöriga.

En misstro mot regeringens sätt att hantera Estoniafrågan präglar många av de anhörigas upplevelser. Förhalning och försening är omdömen som nämns när det gäller bärgningsfrågan och haveriutredningen. Besvikelsen över bemötandet i kontakterna med kommunikationsdepartementet är stor och flera nämner det svikna löftet inför regeringsbeslutet den 15 december 1994, då de anhöriga lovades att få beskedet före pressen, vilket inte infriades. Flera av deltagarna var med när representanter för regeringen och Sjöfartsverket kom till Borlänge den 27 oktober 1994 – ett möte som slutade i sorg och besvikelse efter beskrivning av problem vid en eventuell bärgning i termer som ”stank” och ”köttkvarn”.

Det stöd som kommunerna givit i form av etablerandet av krisgrupper och statens ekonomiska stöd till anhörigföreningen har uppskattats. Detsamma gäller polisen som i den akuta fasen hjälpte till med att lämna information. I övrigt var de anhöriga hänvisade till den information som förmedlades via TV, radio och tidningar.

Många av deltagarna kände sig tvungna att skriva på uppgörelsen med försäkringsbolaget Skuld trots att detta kom att medföra att de förhindrades att driva andra processer till exempel avseende orsaks- och ansvarsfrågan.

Någon har nämnt att tidpunkten för utsändningen av Erstaenkäterna är olämplig. De kommer vid jul och midsommar, just när ensamheten är som störst och river därför upp sår. Andra menar att enkäterna var ett tecken på att någon brydde sig om, men att de inte ledde till någon kontakt.

Röster från hearing i Lindesberg

Mötet i Lindesberg arrangerades tillsammans med FAE[3] och hölls i församlingshemmet i Lindesberg den 1 mars 1998. Till mötet hade drygt 40 anhöriga och överlevande kommit.

Mötet inleddes med att Patrik Wallmark, präst i Fellingsbro församling, läste upp en artikel som han själv skrivit och som publicerats i Bergslagsposten och Kyrkans Tidning. Artikeln är som helhet en uppmaning till bärgning och omhändertagande av omkomna för att försoning skall kunna uppnås.

Det tycks som om bristen på relevant information följt Estoniafrågan från allra första början. Några deltagare fick först bud om att deras anhöriga levde, därefter att de var omkomna. Någon ringde till polisens telefonmottagning och blev bara hänvisad vidare till nya telefonnummer. Många sökte information genom att se på TV och lyssna på radio.

Några anhöriga påminner om statsministrarnas löften om att allt skulle göras för att de omkomna skulle tas upp.

En av deltagarna säger att ärkebiskopen gjorde fel som gick ut och talade om att båten skulle ligga kvar. Det känns som om kyrkan inte är till för dem som vill bärga båten och de omkomna. Kyrkans roll blev oklar, det kändes som om kyrkan blev regeringens förlängda arm. Någon påstår att kyrkan utgör det största motståndet mot bärgning.

En deltagare ifrågasätter nyttan med Erstaenkäterna och menar att man svarar på frågor men får inte delta i några beslut.

Röster från hearing i Stockholm

Mötet hölls på Foresta, Lidingö den 19 mars. Flera personer uppger att Ersta varit det bästa stödet för dem. Många uppskattar enkäterna, men någon upplever dem som besvärande; ett gammalt par som förlorat sin dotter undrar enligt sonen om de måste fylla i dem. Några klagar över att tafatthet präglade omhändertagandet i Värtahamnen. I terminalen saknades stolar, man fick ta en nummerlapp för att få stödsamtal och information; många reagerade över rederiets reklamskylt ”Trevlig resa till Tallinn”. En annan invänder att det fungerade ganska väl.

Informationen var dålig initialt och flera vittnar om att god information behövs för att ge stöd.

Regeringens beslut känns inte som ett demokratiskt beslut. Någon säger att det känns fel att ta 350 Mkr till övertäckning när man sparar i samhället för övrigt. Många av de närvarande uttrycker bitterhet över att inte ha fått begrava sin anhörig.

”Jag blev berövad rätten att ta hand om min fru, men fick istället ta hand om min svärmor”. Någon säger ”en bok har ett sista kapitel”.

Flera ger exempel på hur man förvägrats möjligheter att påverka beslut. Varför fick ingen anhörig vara med i Etiska rådet frågar man.

Röster från hearing i Norrköping

Mötet hölls i Norrköping den 24 mars 1998. Stödet i staden fungerade bra. Sjukhuset och kyrkan fanns till hands. Någon säger att de som hamnar utanför allt stöd är de som bor utanför de platser där många anhöriga bor. En person som miste sin bror berättar att föräldrarna fick stöd men att ingen tänkte på syskonen. Flera berättar om stöd från präster och någon omvittnar att medmänsklig kontakt är det man behöver initialt. Flera talar om betydelsen av det långsiktiga stöd som har givits.

Informationen till de anhöriga fungerade inte förrän SPF kom in i bilden säger någon. Den första tiden sökte man fakta, ville veta vad som hänt och fick frågan ”vill du tala med en präst?”

Medierna har vräkt ut information och såren får aldrig läka. En man berättar om oron för inbrott i de omkomna föräldrarnas villa, när deras namn blev kända genom medierna.

En person berättar att båda föräldrarna omkom, men i dödsattesten står att modern blivit änka. Vid förfrågan hos myndigheterna blev svaret att pappren låg i den ordningen. Ett godtyckligt förfarande som under andra omständigheter kan få juridiska konsekvenser enligt sagesmannen.

Någon klagar över att omsorgen om dykarnas hälsa skall hindra att kropparna omhändertas.

Några tar upp frågan om hur Estland och Finland ställer sig till bärgning. Flera personer uttrycker att de är för ett omhändertagande av de omkomna.

Röster från hearing i Jönköping

Mötet i Jönköping arrangerades tillsammans med SEA och hölls i Sjöåkragården i Bankeryd den 26 mars 1998. Omkring 35 anhöriga och överlevande deltog.

Flera av deltagarna är medlemmar i Pingstkyrkan och de uttalar sig positivt om stödet därifrån. Krisarbetet varade omkring en månad och avslutades med en minnesstund för de omkomna. En kvinna som förlorat sin dotter, svärson och barnbarn fick hjälp genom Karolinska sjukhusets telefonmottagning, dit hon ringde varje natt de första tio dygnen. En anhörig från Halmstad erbjöds ingen hjälp alls på sin hemort. En ung man, som reste med bibelskolan och överlevde katastrofen berättar om ångest och rädsla under året efter olyckan. Med professionell hjälp klarade han av att leva och fungera.

Kvinnan som förlorat tre av sina närmaste är emot att de omkomna tas upp idag, andra accepterar inte Estonia som en gravplats. Samstämmighet råder vad gäller övertäckning – ingen av deltagarna är för en sådan lösning.

Med på mötet är Samuel Svensson, som deltog i expeditionen till Estonia tillsammans med Peter Barasinski under december 1994. Samuel Svensson som är räddningsdykare förlorade sin far och berättar att identifierbara kroppar kunde ses vid dykningarna på Estonia. ”Jag upplevde en känsla av frid nere vid Estonia. Det var mörkt, tyst och kallt. Mitt intryck är att det vore så lätt att ta upp dem.” Samuel Svensson säger också att han känner sig ignorerad som människa vid kontakter med ”myndighetspersoner”.

En av deltagarna är kritisk till att Etiska rådet tog mer hänsyn till dykare och identifieringspersonals psykiska hälsa än till de anhörigas vilja att få hem sina döda. En annan upplever att tillsättandet av Etiska rådet var som att omyndigförklara alla anhöriga.

Flera av deltagarna är upprörda över massmediernas agerande. Man nämner att journalister varit okänsliga, ställt ”dumma” frågor, att fotografer tagit bilder i smyg och ”gräver i enskildas sorg – varför grävde man inte efter sanningen om Estonia?”

Gemensamt för deltagarna är att de känner att de inte haft någon möjlighet att påverka beslut. En kvinna säger att hon skrivit till Ines Uusmann och andra beslutsfattare men inte fått några svar. ”Jag skickade med ett foto på min dotter också för att visa att det var levande människor som omkom, människor som varit och fortfarande är älskade.”

Röster från hearing i Uppsala

Mötet hölls i Uppsala Folkets hus den 1 april 1998 och arrangerades i samarbete med Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala län. Kommunen i Uppsala har ställt upp med informationsträffar och stöttat ekonomiskt. Kyrkan och polisen likaså. En minneshögtid hölls i domkyrkan på kvällen efter katastrofen. Uppsala kommun initierade ett möte två månader efter olyckan och genom Allmänna advokatbyrån fick man hjälp i sex månader framöver. Det gällde allt från lokaler att mötas i, till bokuppteckning och utskick. En anhörigförening bildades. Landstinget erbjöd psykologhjälp via anhörigföreningen.

Kyrkan ordnade ett enkelt träkors redan någon vecka efter olyckan. Där placerades en minnesvård på ettårsdagen av olyckan. Kommunen och kyrkogårdsförvaltningen gav ekonomiskt stöd till denna.

Polisernas insats både i direkt samband med olyckan och när de senare återkom för att samla in jämförelsematerial uppskattades av flera.

Erstaenkäterna ändrade karaktär från att till en början ha handlat om hälsofrågor till att så småningom även ta upp bärgningsfrågor. Dessa frågor bör hållas isär. Några frågor berörde självmordstankar och man frågar sig vad Ersta gjorde för att hjälpa dem som svarade jakande på en sådan fråga.

Anhörigföreningen i Uppsala beslutade på ett tidigt stadium att inte ta ställning i frågan om bärgning. Trots att regeringen fattat beslut i frågan känns det ändå som om inget är bestämt eftersom frågan aktualiseras oupphörligt. Flera på mötet motsätter sig en bärgning. ”Det är de som vill bärga som hörs mest”.

Synen på media omnämns som både positiv och negativ. ”Det finns bra och dåliga journalister”.

Röster från hearing i Vilhelmina

Mötet hölls den 25 april i församlingshemmet i Vilhelmina och arrangerades i samarbete med Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina. Svikna löften nämns flera gånger och en oro att även analysgruppen bara ska lyssna och inte ta hänsyn till vad de anhöriga vill är uppenbar. Man ger exempel på svikna löften. Löftet om bärgning, liksom löftet om att få information om regeringens beslut före massmedierna som inte infriades. Många anhöriga känner obehag inför tanken på en övertäckning av vraket. Några oroas även över tanken på att de omkomnas tillhörigheter kan komma att saluföras i en framtid och tar Titanic som exempel på detta.

Flera vädjar att man bör försöka att omhänderta så många omkomna som möjligt och menar att om det visar sig inte gå så har man i alla fall försökt. ”Det vore som högsta vinsten att få hem kroppen.” Ett par som tidigare

varit emot bärgning beskriver att man idag inte motsätter sig det. De antar att man annars inte kommer att få ro i sitt eget liv. Någon uttrycker besvikelse över Etiska rådet och menar att det tillsattes för att regeringen skulle få det svar de ville ha. Flera uttrycker besvikelse över att som anhörig ha blivit överkörd och omyndigförklarad och fråntagen rätten att fatta egna beslut.

Flera vittnar om att det är värre att förlora ett barn, vilket var fallet för de flesta drabbade i Vilhelmina och ger exempel: ”Jag kan leva med att min man dör men inte att mitt barn dör”. Uppmuntran med uttryck som att ”livet går vidare” har varit upprörande att höra. Ett par oroar sig för hur syskonen till omkomna barn haft det under sorgearbetet.

Flera av de anhöriga genomförde en mycket uppskattad resa till Tallinn efter olyckan. Stödet och informationen från det kriscentrum som upprättades i församlingshemmet i Vilhelmina fick stor uppskattning. Alla drabbade kommuner ställde emellertid inte upp på samma sätt som Vilhelmina. Någon säger ”jag skäms över min kommun”.

Massmedierna uppträdde mycket okänsligt. Inne i församlingshemmet lyckades man dock värja sig mot journalisternas frågor.

Möten med överlevande

Till analysgruppens hearings ute i landet kom vid några tillfällen även överlevande. Några av dessa tog tillfället i akt att försöka beskriva sina upplevelser under och efter fartygskatastrofen men analysgruppen beslöt efter att ha genomfört samtliga hearings att särskild uppmärksamhet skulle ägnas åt de överlevande. Analysgruppen bedömde att överlevande varit en försummad grupp. Att deras erfarenheter av denna exceptionella händelse inte tagits tillvara. Deras behov av stöd har inte heller varit tillräckligt uppmärksammat.

Som ett exempel kan nämnas att när regeringen den 21 oktober 1996 beslutar att uppdra åt Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF, att vara statens organ för kontakter så omfattar uppdraget enbart anhöriga efter Estoniakatastrofen. Först den 18 september 1997 utvidgar SPF själva uppdraget till att omfatta även överlevande.

Analysgruppen inbjöd därför de överlevande till ett möte som planerades i samråd med representanter för stödföreningen Neptunus och hölls på analysgruppens sekretariat i Stockholm den 16 juni 1998. Vid mötet deltog 14 av de 54 svenska överlevande.

Röster från mötet

Analysgruppens bild av att överlevande känner ett utanförskap bekräftas när mötet inleds med att en av de överlevande tackar för inbjudan och säger att det är ovanligt att överlevande uppmärksammas på detta sätt. Han nämner SPF och säger att tilläggsuppdraget innebar att de överlevande synliggjordes för första gången.

Redan vid presentationen framgår att de överlevande alla har nära relationer till personer som omkommit. Flera är både överlevande och nära anhöriga till omkomna.

En av deltagarna beskriver de överlevandes situation som oerhört svår på grund av att olyckan för dem dels innebar en upplevelse långt bortanför de normala referensramarna och dels att många av dem samtidigt förlorade anhöriga och vänner. Flera instämmer och säger att det fanns ingen i det personliga nätverket man kunde tala med efter olyckan, ingen som kunde förstå det som man hade varit med om. ”Alla döda, det var som ett slagfält.”

Det blev oerhört viktigt att hitta forum för möten med andra överlevande. Några av deltagarna gjorde ganska snart efter hemkomsten försök att få samla överlevande från hela Sverige till gemensamma samtal. De vände sig till Södersjukhuset för att få hjälp men möttes av oförstående. ”Det är inte bra för er att träffas och sitta och älta”. Efter starka påtryckningar och till slut hotelser om att de skulle vända sig till pressen med sina synpunkter på sjukhusets agerande, kom möten till slut till stånd.

Flera av deltagarna berömmer sjukhusen i Finland dit de fördes efter olyckan och jämför bemötandet de fick där, med hur de bemöttes när de kom hem till Sverige. Någon nämner att han inte ens fick en filt i ambulansflyget hem och att han fick sitta i en och en halv timme och vänta medan det diskuterades vilket sjukhus som skulle ta emot

honom och om hur transporter skulle betalas. Väl framme vid sjukhuset hindrades man att träffa sina anhöriga. Undersökningen skulle först genomföras och läkaren var upptagen med annat. En annan deltagare berättar att flera överlevande fick hämta ut kläder och skor på ett varuhus i Helsingfors.

En genomgående synpunkt som framförs är att ingen i det svenska samhället har efterlyst de överlevandes berättelser om vad som hände under olycksnatten. De anser själva att de har ovärderliga upplevelser och erfarenheter som skulle kunna komma till användning i flera sammanhang. ”Vi vet så mycket om hur människor beter sig under stark stress”, säger någon, ”är det inte värdefullt att ta del av?” Flera av dem bär med sig känslan av att ha blivit granskad som ett psykologiskt objekt, snarare än som en människa med kunskap att förmedla. Några nämner att de fick enkäter från många olika håll, med hundratals frågor att besvara, utan att någon tog kontakt. Detta förstärkte känslan av dem som objekt.

En annan deltagare nämner ett positivt exempel på hur hans upplevelser kommit till nytta för andra. Han reste med gruppen från pingstkyrkans bibelskola i Jönköping och fick ett bra stöd när han kom hem. Bland annat fick han i uppgift att träffa anhöriga till de som omkommit och berätta för dem om de sista timmarna ombord. Det kändes meningsfullt och kontakten med flera av de anhöriga har fortsatt efter det.

De förhör som hölls av poliser i Finland och Sverige var brottsförhör med syfte att klarlägga om orsak fanns att misstänka terrorbrott och attentat. I samband med detta framförs synpunkten att det vore värdefullt att få ta del av varandras förhörsprotokoll, för att därmed kunna jämföra bilder och sammanfoga det pussel som var och en försöker lägga av händelserna natten mot den 28 september 1994. Några av de överlevande har på eget initiativ gjort en sådan jämförelse.

Den internationella haveriutredningen kommer upp och några av deltagarna säger sig inte lita på innehållet. Som ett exempel nämner man att tidsuppgifter i rapporten inte stämmer med de egna upplevelserna av händelseförlopp.

På frågan om hur de överlevande mår och lever idag görs flera starkt personliga inlägg. Det tycks som om många av deltagarna upplever att det blivit allt svårare att leva med upplevelserna efter Estonia. Många av dem knyter denna känsla till det faktum att Estonia fortfarande ligger kvar på botten av Östersjön. Någon säger att hennes liv är i spillror.

Många bär på frågor: Varför lät man värdefull tid gå till spillo genom att låta helikoptrarna köra till land och lämna överlevande, istället för att föra dem till båtarna som låg vid förlisningsplatsen? Vem stoppade räddningsarbetet? Vem hade rätt att besluta om att de omkomna inte skulle omhändertas? Hur skall vi få veta vad som verkligen hände? Flera av de överlevandes frågor skulle sannolikt kunna besvaras om man bara tog sig tid med dem.

En annan fråga som ställs är hur det kom sig att hela debatten om vad som skulle hända med Estonia och de döda kom att handla mer om sakfrågor och politik än om emotioner.

Telefonsamtal och brev

Sedan analysgruppens arbete inleddes, i oktober 1997, har många anhöriga och överlevande hört av sig för att framföra sina synpunkter i framför allt frågan om bärgning av Estonia och omhändertagande av offren ombord. Synpunkter har även framförts rörande den påbörjade och därefter avbrutna övertäckningen av fartyget.

Många synpunkter har framförts genom brev till analysgruppen men även genom, flera gånger, långa telefonsamtal. Några av de anhöriga och överlevande har hört av sig upprepade tillfällen, för att utveckla sina synpunkter ytterligare men även för att löpande förhöra sig om hur arbetet i analysgruppen fortskridit.

I samband med analysgruppens hearings på sju orter i Sverige uppmanades deltagarna att skriftligen höra av sig för att delge gruppen sina erfarenheter av kontakterna med offentliga organ, kyrkan, krisgrupper med flera. Särskilt intresse skulle i sammanhanget ges de personliga intrycken av bemötandet, informationsförmedlingen, möjligheten att påverka centrala beslut och det krisstöd som erbjudits från det offentligas sida såväl som från de indivi-

duella nätverken. Uppmaningen hörsammades av ett stort antal berörda.

Analysgruppens intryck

Den bild som har förmedlats genom dessa kontakter är att livet för ett stort antal anhöriga och överlevande fortfarande påverkas starkt av frågor rörande Estonia. En majoritet av de hundratals människor som hört av sig har framfört synpunkter om att Estoniaoffren måste hämtas hem från botten av Östersjön. Det har framgått genom samtalen och breven att många har svårt att förlika sig med det beslut som regeringen fattade den 15 december 1994. Ord som ”omyndigförklarande” används för att uttrycka känslan av att regeringen ställt berörda vid sidan om beslut som fattats. Beslut som inneburit att den egna möjligheten att få fullgöra det som anses som en rättighet och skyldighet, att föranstalta om begravning och genomföra sedvanliga ceremonier, fråntagits dem. Både vrede och sorg över detta har kommit fram i kontakterna.

Analysgruppen har också mött anhöriga som ger en annan bild av sin livssituation. Människor som anger att man har gått vidare i livet och integrerat sorgen efter dem de förlorat. Många av dessa har accepterat beslutet om att låta Estonia vila på olycksplatsen och säger att de önskar att det så ska förbli. Flera har uttryckt en rädsla för vad som skulle hända om beslutet från den 15 december 1994 rivs upp. Rädsla för den ovisshet man tvingas leva med en lång tid som kommer av att inte veta om just deras anhöriga finns kvar ombord och kan omhändertas.

Så gott som alla av de anhöriga och överlevande som analysgruppen mött har varit emot en övertäckning.

Kritik mot myndigheters agerande och ”löften” som inte infriats

En återkommande synpunkt som framförs är att Estoniafrågan varit illa skött från svenska myndigheters håll. Många beskriver hur två statsministrar i tidigt skede uttryckte att Estonia skulle bärgas och de omkomna omhändertas. För de flesta av de anhöriga som hört av sig med sådana synpunkter har dessa uttalanden uppfattats som löften. När ett beslut sedan fattades om att inte genomföra en bärgning uppfattades det som ett löftesbrott.

Flera av de anhöriga som mött representanter för regering och myndigheter uttrycker också att man har blivit illa bemötta och framför allt att ingen tagit hänsyn till deras önskemål och åsikter.

Etiska rådets arbete har också berörts i många kontakter. Genomgående synpunkter som framförts är att rådet ”tog deras plats”, att regeringen lyssnade till några experttyckares synpunkter på för dem stora och avgörande frågor, istället för att vända sig till anhöriga och överlevande. Flera anhöriga säger också att de har intryck av att Etiska rådet hade bestämt sig för en uppfattning, innan arbetet inleddes.

När det gäller frågan om hur anhöriga och överlevande fått informationsbehovet tillfredsställt säger de flesta av dem som hört av sig att informationen genomgående varit bristfällig. Under hela beredningsprocessen i regeringen efterlystes information om vad som pågick – men inga svar gavs. Den information som förmedlades kom huvudsakligen via massmedierna och det upplevs av de berörda som otillräckligt.

Beröm till krisgruppsarbete, polisinsatser och Ersta sjukhus

Det beröm som framförs i brev och telefonsamtal berör framför allt insatser som gjordes av de lokala polismyndigheterna i initialskedet. Många anhöriga kom i kontakt med poliser då de mottog dödsbuden och poliser fanns även med som viktiga stödpersoner i krisgrupper.

Arbetet i krisgrupperna får mestadels utomordentliga vitsord. Många framför åsikter om att de inte hade klarat sig igenom den svåra tiden, utan det stöd som erbjöds i dessa grupper.

Haveriorsaken inte accepterad

I kontakterna med analysgruppen har även framförts synpunkter på den internationella haveriutredningens arbete. Dessa rör framför allt frågan om olyckans orsaker verkligen blivit fullständigt utredda. Flera anhöriga och överlevande, som yttrat sig i denna fråga har framfört önskemål om att en ny, ”oberoende”, utredning skall tillsättas. Man vill inte acceptera att en olycka som krävde så många dödsoffer får passera, utan att någon eller några ställs till svars.

7
Filmer från dykningar ned till Estonia

Analysgruppen har vid två tillfällen tagit del av filmmaterial som togs då företaget Rockwater, på Sjöfartsverkets uppdrag, utförde dykningar i och utanför Estonia, under december 1994. Den 27 april 1998 samlas analysgruppen och referensgruppen i Statens haverikommissions lokaler och förevisas utvalda avsnitt ur dessa filmer. Syftet är att granska det underlag som låg till grund för de rapporter Sjöfartsverket skrev. Genom att ta del av filmmaterialet, hoppades analysgruppen få en uppfattning om dykarnas arbetssituation och möjligheterna, som de såg ut 1994, att omhänderta omkomna. De filmsekvenser deltagarna ser innehåller även några sekvenser som, enligt rykten bland anhöriggrupperna, anses ha blivit redigerade.

Bilderna visar inredning som lossnat, förstörts eller flyter omkring. Man kan se hur dykarna tar sig in i vraket, bl.a. genom att skära upp delar av skrovet. Sikten är dålig. Man uppfattar kommunikationen mellan dykaren och dykledaren. Dykarna ser och räknar omkomna inne i vraket. Vid ett tillfälle flyttar en dykare på en omkommen så att kroppen skall kunna filmas och bedömning senare kunna göras av möjligheten att omhänderta de omkomna. I fartygets trappor finns många omkomna. Man får även följa dykarnas vandring uppe på Estonias ena sida, hur de ser in genom hyttfönster, räknar synliga omkomna och markerar antalet vid hyttfönstret.

Efteråt diskuterar analysgruppen och referensgruppen dykarnas arbetssituation. Det ifrågasätts om de funnit arbetet meningsfullt, när uppdraget exkluderade möjligheten att ta om hand kroppar. Hur upplevde dykarna att gå ned i vraket, se, räkna och i något fall, röra vid, omkomna som var fullt identifierbara, för att sedan lämna dem kvar?

Analysgruppen kan inte av filmvisningen se att några redigeringar av banden skett.

Ingen av beslutsfattarna 1994 såg filmerna.

Mötet avslutades med en tyst minut för de döda.

8
Besök i Finland

Av det totala antalet personer ombord på Estonia var 13 finländska medborgare. Tre av dessa räddades, nio saknas och en påträffades död och identifierades. För att informera sig om hur finska myndigheter ser på Estoniafrågan idag genomför en representant för analysgruppen tillsammans med en representant ur referensgruppen i slutet av augusti 1998, en resa till Helsingfors och Åbo. I Helsingfors besöker gruppen Trafikministeriet, Utrikesministeriet och den svenska ambassaden. I Åbo besöks Centralbrandstationen.

Trafikministeriet

På Trafikministeriet sammanträffar gruppen med regeringsrådet Aila Salminen och informationschefen Katariina Kivistö, båda på sjöfartsenheten, samt byråchefen Jukka Häkämies på finska Sjöfartsverket. Aila Salminen och Katariina Kivistö informerar om arbetet med Estoniakatastrofen under hösten 1994. Jukka Häkämies talar om Sjöfartsverket roll och arbete.

Utrikesministeriet

Vid mötet på Utrikesministeriet träffar gruppen avdelningschefen Holger Rotkirch, byråchefen och f.d. chefen för konsulära enheten Markus Laurent och utredningssekreteraren Seppo Tauren. De redogör för arbetet på ministeriet efter Estoniakatastrofen. Holger Rotkirch informerar bl.a. om arbetet med lagen om gravfrid och överenskommelsen mellan Sverige, Estland och Finland om gravfrid.

Svenska ambassaden

På den svenska ambassaden tar ministern Fredrik Vahlquist emot gruppen tillsammans med förste ambassadse-

kreterare Gunilla Arnell och kanslisten Marjatta Ikonen. De skildrar Finland i ett historiskt perspektiv och hur de uppfattar att finländare i allmänhet ser på Estoniafrågan idag. Marjatta Ikonen informerar om arbetet vid ambassaden vid tiden för Estoniakatastrofen.

Centralbrandstation

Brandchefen Jari Sainio vid Åbo Centralbrandstation informerar om sjöräddningsarbetet, där brandvärnet med sin sjögrupp blev en viktig del. Brandmästaren Reijo Salminen, som arbetade under räddningsoperationen som ytbärgare, redogör för sina erfarenheter.

Slutsatser

Analysgruppen drog slutsatsen att finska myndigheter, efter det akuta första skedet , främst inriktat insatserna på att förbättra säkerheten inom sjöfartsområdet.

Finland gjorde en stor insats vid räddningsoperationerna. Sjösäkerhetsarbetet efter olyckan blev intensivt. Det finska samhället blev inte drabbat lika hårt som Sverige och Estland, eftersom ett mindre antal omkomna kom från Finland. På grund av detta har Finland inte tagit ställning till frågorna rörande bärgning av fartyget eller omhändertagande av omkomna. Analysgruppen får uppfattningen att man från finsk sida är nöjd med de insatser som gjorts.

9
Besök i Estland

Estland drabbades hårt av Estoniakatastrofen, färjan Estonia var på flera sätt en symbol för den återvunna friheten. Av de 989 ombordvarande var 347 estniska medborgare. 63 av dem räddades (en av de räddade dog senare på sjukhus), 237 saknas och 47 personer återfanns döda och identifierades. En tredjedel av Estlands befolkning kände någon som var med på olycksfärden. Analysgruppen önskade en orientering om bl.a. följande frågor: Vilka följder har olyckan fått för de drabbade och det estniska samhället? Hur mår de anhöriga och överlevande i Estland idag? Med på resan till Estland åker några personer från analysgruppen respektive referensgruppen.

En av de hårt drabbade orterna är Võru

En grupp besöker Võru, en stad som drabbats hårt eftersom medlemmar ur kommunledningen och företagare på orten förolyckats. I Võru träffar gruppen borgmästaren, därefter hålls ett möte med anhöriga och överlevande.

Möte med anhöriga Võru

Ett trettiotal anhöriga kommer till mötet som syftar till att ge analysgruppen tillfälle att lyssna till tankar och upplevelser från estniska anhöriga. Flera av de närvarande berättar om sina erfarenheter och framför synpunkter på hur såväl den svenska som den estniska regeringens agerande påverkat deras situation. Flera framför missnöje med haverikommissionens arbete och flera är oförstående till att den svenska regeringen beslutat om en övertäckning av fartyget. Mötet tyngs av stor sorg och flera personer uttrycker, utan att direkt förespråka bärgning, förhoppningar om att de omkomna skulle kunna begravas i jord.

Flertalet deltagare är föräldrar till omkomna bland besättningen och de berättar för analysgruppen att de framförallt lider av ifrågasättanden som riktats mot den estniska besättningens duglighet. Bland dessa anhöriga är det många som förespråkar bärgning, just för att olycks-

orsaken skall kunna klarläggas och besättningen rentvås.

Möten i Tallinn

I Tallinn träffar gruppen företrädare för medier, myndigheter, olika trossamfund och anhörigföreningar.

Massmedier

Piret Tali och Indrek Treufeldt, journalist vid morgontidningen Eesti Päevaleht, respektive nyhetschef vid Eesti Televisioon, berättar om sina erfarenheter av Estoniakatastrofen ur mediernas perspektiv. Piret Tali, som skrivit om anhörigas situation menade att det finns en stor misstänksamhet mot estniska myndigheter. Detta utgör grogrund för rykten och teorier om sabotage. Många anhöriga i Estland har också tagit illa vid sig av att besättningen pekats ut som oprofessionell.

Anhörigorganisationer

Kersti Berendsen från anhörigorganisationen Memento Mare berättar att föreningen bildades i november 1994, på initiativ av ett 10-tal anhöriga till passagerare. Idag har föreningen ca 320 medlemmar. Uppgiften för föreningen var under 1994–95 att bistå anhöriga i frågor gällande löner, pensioner, social omsorg och psykologiska problem. En av frågorna var ersättningen från försäkringsbolaget Skuld. Medlemmarna fungerade som stöd för varandra. Kersti Berendsens uppfattning är att Carl Bildts uttalande om att omhänderta de omkomna även påverkade de anhöriga i Estland. Hon anser att olycksorsaken inte har blivit tillfredsställande utredd och uppger att samtliga anhöriga i Estland är emot en övertäckning.

Ander Paeorg berättar om Memento Estonia, föreningen för anhöriga till omkomna besättningsmedlemmar. Föreningen bildades efter ett stormöte den 25 november 1994. Syftet var i första hand att driva försäkringsfrågor och ekonomiska frågor för de anställda vid rederiet. Efter hand visade det sig att medlemmarna också var i behov av psykologisk hjälp. Många sändes till en kurort för att vila upp sig under en 10-dagarsperiod. Ander Paeorg uppfattar det som om Estlands regering följde de beslut den svenska regeringen fattade i frågor rörande Estonia. Han är missnöjd med Den Internationella Stödgruppen, DIS. Många estländare har betalat in stora summor till DIS, men Ander Paeorg säger att det inte har gått att få någon redovisning av de inbetalda beloppen.

Under våren 1995 tillfrågades föreningens medlemmar om de önskade att Estonia skulle bärgas och svaret blev då nej. Ander Paeorg tror att det är en allmänt spridd uppfattning bland estniska medborgare att anhöriga till fartygskatastrofens offer har blivit mer än väl kompenserade för sina förluster. Att även kräva åtgärder, som skulle kosta pengar, upplevs därför som orimligt.

Möten beträffande krisarbetet i Estland

Pingstkyrkopastorerna och psykologerna Allan Laur, Lea Mossin och Mart Murdree berättade följande: På kvällen den 28 september 1994 hölls minnesgudtjänst i kyrkorna. Estniska psykologer fick hjälp från finska psykologer med att planera krisarbetet. Krisgrupper etablerades och stod i regelbunden kontakt med ca 800 personer. 345 av de anhöriga skickades till en kurort för att få hjälp under tio dagar. Laur, Mossin och Murdree har uppfattningen att de anhöriga som inte accepterar haverikommissionens orsaksförklaring förespråkar bärgning av Estonia. I övrigt har esterna accepterat olyckans konsekvenser och gått vidare med sina liv.

Syster Theresa hos Birgittasystrarna i Tallinn berättar att systrarna besökte de flesta av de familjer där barn hade förlorat någon förälder i Estoniaolyckan. Detta arbete pågick i två år. Systrarna hjälpte till med att ordna pengar och annat till familjerna. De förmedlade även kontakt mellan barn och hjälpfamiljer.

Transportministeriet

Viktor Palmet vid Transportministeriet berättade att man där utarbetat ett åtgärdsprogram efter att det att en utvärdering av Estoniakatastrofen gjorts. Arbetet i sjösäkerhetsfrågor har lett till att färre fartyg idag fastnar i utländska hamnkontroller. Man underströk att ett närmare samarbete vad gäller sjöräddningen i Östersjön är viktigt för framtiden.

Inrikesministeriet

Tiit Sepp vid Inrikesministeriet arbetade med bland annat passagerarlistorna efter olyckan. Han framför till analysgruppen att han betraktar platsen där Estonia ligger som en begravningsplats och menar att denna uppfattning delas av hela det estniska folket.

Estniska ID-kommissionen

Pritt Männik och Robert Antropov vid den estniska ID-kommissionen berättar att kommissionen bildades 1996. Tidigare fanns ingen särskild grupp som arbetade med identifiering av estniska omkomna vid internationella olyckor. Männik och Antropov bedömer identifiering av de omkomna från Estonia som mycket krävande beträffande ekonomiska och arbetskraftsresurser i relation till de tillgängliga resurserna i Estland.

Kyrkan i Estland

Ärkebiskopen Jaan Kiivit och hans medarbetare Lauri Sonen, Nathan Hamer, Jaan Leppik och Joel Luhamets berättar att kyrkan samarbetade med psykologer för att bistå de anhöriga. Kyrkorna hölls öppna och det kom överraskande mycket folk. Jaan Kiivit säger att han uppfattade minnesgudtjänsten till havs i november 1994 som en begravningsakt. Han anser att man därefter aldrig får röra graven. Omkring 800 personer, de flesta ester, deltog vid gudstjänsten. Esterna har accepterat beslutet att inte bärga. Ett annat beslut idag skulle, enligt Jaan Kiivit uppfattning, slita upp gamla sår. Om något görs måste alla kroppar upp.

Möte med anhöriga i Tallinn

Besöket i Tallinn avslutades med ett möte i Socialministeriets lokaler varvid ett 80-tal anhöriga och överlevande deltog. Flera framförde missnöje över myndigheternas agerande mot de anhöriga och många ansåg sig illa behandlade. Försäkringsuppgörelsen för de omkomna som var anställda på Estline diskuterades och kritiserades.

Många deltagare välkomnade initiativet till mötet, medan andra kände motstånd att tala inför så många människor i Socialministeriets lokaler och skrev istället ner sina synpunkter. Som en följd av mötet fick analysgruppen senare dessutom ett tiotal brev med ytterligare synpunkter.

Det framfördes också önskemål om att en motsvarande estnisk analysgrupp skall tillsättas.

10
Internationella jämförelser av andra olyckor

Som en del i analysen av myndigheternas insatser för de överlevande och anhöriga ingår uppdraget att beakta internationella erfarenheter på området.

Analysgruppen har samlat information om flyg- och fartygsolyckor i andra länder. Nedan beskrivs översiktligt åtgärder i samband med några olyckor som inträffat under senare år.

Den ryska ubåten S7

I oktober 1942 sänktes den ryska ubåten S7 i Ålands hav. Vraket påträffades i under sommaren 1998 och Ryssland har nu meddelat svenska Försvarsdepartementet att man inte önskar bärga ubåten.

Kvarlevorna efter de 43 ryska sjömännen som finns ombord kommer att hedras med en minnesceremoni.

Alexander Kielland

Oljeplattformen Alexander Kielland välte i mars 1980. 123 personer omkom och 89 räddades. Den information, som följer bygger på Odd Kristian Remes uppgifter. Odd Kristian Reme, som är präst, men också ordförande i Kielland-fonden miste sin bror i katastrofen.

Hur många och vilka som hade varit ombord på oljeriggen tog enligt Reme flera dagar att fastställa. Informationen till de anhöriga var mycket bristfällig och budet om broderns död lämnades på telefon. Inte heller förekom något professionellt omhändertagande av sörjande vid sjukhus, kyrkor eller organisationer. De anhöriga fick lita till och bygga upp egna nätverk. Idag är förhållandena i Norge helt annorlunda vid stora olyckor.

Genast efter olyckan uttalade regeringschefen att man skulle bärga riggen och de omkomna. Det var också de anhörigas uppfattning och önskan. De anhöriga upplevde emellertid ganska snart efter olyckan att regeringen var passiv. Ett misslyckat försök att vända riggen gjordes av ett bolag under hösten. En ny regering tillträdde i september 1981 och i maj 1982 redovisade man att man ville sänka plattformen och således inte bärga.

Tre och ett halvt år efteråt bärgades oljeriggen och sex omkomna omhändertogs. 30 personer är fortfarande rapporterade som saknade, däribland Odd Kristian Remes bror. De som fick hem sina anhöriga har uttryckt att de nu fått ro. De som inte fick hem sin anförvant vet nu att inga tekniska eller ekonomiska hinder legat i vägen, utan allt har gjorts som kunnat göras. Det är först nu som de kunnat betrakta havet som en värdig grav.

Herald of Free Enterprise (HFE)

Den 6 mars 1987, kl. 19.08 lämnade bilfärjan ”Herald of Free Enterprise” Zeebrügge för att gå till Dover. Ombord fanns 540 personer. När färjan efter ca 20 minuters resa ändrade kurs kantrade den och vatten strömmade in genom den öppna bogporten. Färjan lade sig på babordssidan på en sandbank – till två tredjedelar under vattenlinjen. 351 passagerare kunde räddas. Totalt omkom 188 personer. Inga namnuppgifter fanns på dem som medföljde färjan. Det saknades även säkra uppgifter på antalet passagerare och besättningsmän.

De överlevande som fördes iland registrerades, men på grund av språkförbistring skedde förväxlingar och dubbelregistreringar. (Olycksnatten räknades antalet överlevande till 409, men korrigerades senare till 351). Successivt bärgades omkomna; de första kl. 23.15 på olyckskvällen. Identifieringen ägde rum i en sporthall, som iordningställts för ändamålet. Anhöriga lämnade in uppgifter till grund för identifiering.

Ungefär en månad efter katastrofen, den 7 april, kunde färjan vändas på rätt köl. Med hjälp av dykare drogs omkomna fram. Ett bårhus vid flottbasen i Zeebrügge tog hand om kropparna, som identifierades av närmare 200 experter från Belgien, Storbritannien och Nederländerna. Av de 188 personer som miste livet har identiteten fastställts på alla utom fyra (tre män och ett litet barn).

Dykarna som arbetade med bärgning av färjan och omhändertagande av de 112 kroppar som fanns kvar ombord hade före insatsen erbjudits att få träffa psykologer, men avböjt. En av dem sade efteråt ”Det finns saker man måste klara av själv”.

Scandinavian Star

På natten till lördagen den 7 april 1990 utbröt brand ombord på passagerarfärjan Scandinavian Star på kryssning från Oslo till Fredrikshavn i Danmark. Ombord fanns totalt 482 personer. Det första brandtillbudet inträffade strax före kl. två på natten. Det brann i en hög sängkläder som låg i en korridor på däck 4. Besättningsmän och passagerare lyckades att släcka elden. Endast 15 minuter senare började det brinna på däck tre och denna gång lyckades man inte få elden under kontroll. Den spred sig mycket snabbt och tät rök låg över däck 4 och 5. 324 passagerare räddades från fartyget, men 158 blev kvar ombord.

Färjan bogserades in till Lysekil, dit den anlände på lördagskvällen. Den svenska polisinsatsen organiserades från Uddevalla, där en ledningscentral upprättades och ett samarbete med norsk och dansk polispersonal etablerades. På ett tidigt stadium beslutades att ansvaret för identifieringsarbetet var norskt. Norsk polis inledde en preliminär identifiering av de omkomna ombord på fartyget. Efter transport till Norge skedde sedan den slutliga identifieringen i Oslo. De 158 kropparna uppvisade varierande skador, en del var i det närmaste kremerade, samtliga kunde dock identifieras. Några tillförlitliga passagerarlistor existerade inte. I identifieringsarbetet bistod svenska kriminaltekniker, samt danska och norska rättsläkare och rättsodontologer.

På ett stort hotell i närheten av färjeterminalen i Oslo inrättades ett center för information och psykosocialt stöd till de anhöriga. Här hölls på dagen efter katastrofen, under ledning av polischefen, ett stormöte för de drabbade, där de bl.a. informerades om räddnings- och identifieringsarbetet, försäkringsfrågor, samt tidpunkt för minnesgudstjänst. Minnesgudstjänsten ägde rum fyra dagar efter katastrofen. Den kungliga familjen och statsministern deltog och ceremonin sändes i TV. Nationalsorg proklamerades. Denna ceremoni markerade en avslutning av den akuta stödverksamheten vid centret.

Jan Heweliusz-olyckan

Den polska bil- och tågfärjan Jan Heweliusz på resa från Swinoujscie till Ystad, sjönk den 14 januari 1993 på inter-

nationellt vatten 19 nautiska mil utanför Rügen. Katastrofen ägde rum inom tyskt räddningsområde. Räddningsaktionen koordinerades från Bremen. Med ombord fanns 63 människor. Av dessa räddades nio personer. Ingen av de räddade var svensk. Sju svenskar omkom vid katastrofen. Två svenskar omhändertogs i samband med räddningsinsatserna och två har senare hittats och omhändertagits.

Jan Heweliusz sjönk efterhand ned till 25 meters djup. Överbyggnaden ligger ca 15 meter under vattenytan.

Den svenska regeringen meddelade den polska några veckor efter katastrofen att det fanns mycket starka intressen i Sverige för att bärga Jan Heweliusz. Under de kommande åren framfördes denna ståndpunkt flera gånger till den polska regeringen.

Dykningar ned till Jan Heweliusz genomfördes under januari och februari samma år. Dessförinnan hade fartyget som legat upp och ned vänts till sidoläge. Sammanlagt uppgick dyktiden till ca 200 timmar. Dykningarna var svåra att genomföra på grund av kraftiga undervattensströmmar. Hela vraket kunde inte genomsökas. Två omkomna omhändertogs.

Den 22 januari transporteras två omkomna till Sverige i kistor svepta i en stor svensk fana.

De svenska anhöriga ville att fartyget skulle bärgas.

På UD upprättades en PM där skäl för bärgning redovisades enligt följande. För det första var det ett anständighetskrav att bärgning skulle genomföras med hänsyn till de anhöriga. För det andra behövdes en bärgning för att haveriutredningen skall kunna slutföras och orsaken till olyckan klargöras. Vidare måste färjan flyttas eftersom den ligger mitt i en farled och det finns risk för oljeläckage. Om den polska regeringen ändå skulle säga nej till bärgning skulle Sverige kunna föreslå en offentlig hearing där anhöriga kan fråga ut polska ansvariga personer beträffande dykningarna och haveriutredningen. I sista hand skulle Sverige kunna föreslå att Sverige, Tyskland och Polen gemensamt genomför en bärgningsaktion. Kostnaden skulle dock bli stor. Den grundläggande avvägningen måste vara anhörigas strävan att få visshet. Mot detta kan ställas kostnaderna och den prejudiciella verkan en svensk bärgning skulle få.

Den 11 juni 1993 förklarade rederiet att de inte tänker bärga färjan. Deras försäkringsbolag sade nej till att bekosta en bärgning eftersom någon sådan skyldighet inte åligger rederiet. Den 15 augusti samma år avsade sig rederiet äganderätten till Jan Heweliusz genom att förklara färjan som övergiven. I början av 1995 förklarade den svenska regeringen att man inte tänker bärga Jan Heweliusz. Förklaringen som gavs var att, om Sverige regelmässigt skulle finansiera bärgning av svenska och utländska fartyg med svenska medborgare ombord så skulle det innebära mycket höga kostnader. Den 30 juni 1995 beslutar regeringen att avslå en begäran från anhöriga om medel för en bärgningsoperation.

I medierna har förekommit uppgifter om att sportdykare dykt ned till Jan Heweliusz. Tysklands och Sveriges uppfattning är att inget kan göras åt detta.

M/V Bukoba

Victoriasjön är till ytan ungefär lika stor som Schweiz. Det är en relativt grund sjö. När m/v Bukoba den 21 maj 1996 nästan nått destinationshamnen i Mwanza kantrade den och hamnade upp och ner. Färjan var starkt överlastad och hade gått i 13 timmar. 700 registrerade biljetter hade sålts, men man beräknade att det fanns minst 800 passagerare ombord. Tanzanias röda kors tog genom sin katastrofberedskap initiativet i räddningsarbetet tillsammans med polisen och rekryterade bland andra s.k. beach boys, som var duktiga simmare. Totalt räddades 114 personer däribland båtens kapten. Ett antal omkomna omhändertogs. I fem timmar låg båten och flöt upp och ner och skrik hördes inifrån den. Att bogsera den in till land var omöjligt; det fanns inte resurser till det. Så småningom beslutade man att skära ett hål i båten i hopp om att få ut fler överlevande. Följden blev istället att båten sjönk och endast två personer räddades. Båten ligger i slam på 25–30 meters djup. Tanzanias statschef Benjamin Mkapa sade genast efter olyckan att alla kroppar skulle bärgas.

Redan dagen efter katastrofen anordnades i Mwanza en minneshögtid med 20 000 personer närvarande. Vid högtiden deltog Tanzanias statschef, biskopen för såväl

den protestantiska som katolska kyrkan samt imamen för muslimerna.

Eftersom Victoriasjön är en grund sjö är vattentemperaturen hög, ca +20 ºC. Dykare rekryterades från Zanzibar och Sydafrika för att bärga döda kroppar. Men efter 10 dagar var man tvungen att avbryta bärgningen, eftersom kropparna inte längre bedömdes vara i ett sådant skick att omhändertagande var rimligt. Då hade 403 kroppar omhändertagits. Minst 400 kroppar finns fortfarande kvar i Victoriasjön.

Alla oidentifierade kroppar begravdes vid en massbegravning. En begravningsplats och minneslund anlades strax utanför Mwanza. Bristen på uppföljning från myndigheternas sida efter olyckan har varit stor och i hög grad lämnats till kyrkor och frivilligorganisationer.

Albansk flyktingbåt

Den 28 mars 1997 förliste en båt med albanska flyktingar i Korintkanalen efter att ha kolliderat med en italiensk motorbåt. Flyktingbåten var starkt överlastad. Ombord fanns 122 passagerare och båten var trefaldigt överlastad. 34 personer räddades och fyra omkomna togs om hand i samband med räddningsaktionen. Båten låg på 800 meters djup och den bärgades ett halvt år senare, den 19 oktober. 84 omkomna fanns då kvar ombord (däribland 21 kvinnor och 24 barn). I ett pressmeddelande från Reuters den 27 oktober i samband med att 11 passagerare omhändertagits kommenterar en bärgningsarbetare: ”They are not skeletons, these are well conserved bodies which are still clothed. That will help us to identify them”. Samtliga omkomna från olyckan har omhändertagits och identifierats med hjälp av albanska handlingar. Därefter har de repatrierats till Albanien, där jordbegravning ägt rum.

Tupolev 154-M

I mycket dåligt väder flög det ryska Aeroflotplanet Tupolev 154-M rakt in i bergväggen öster om Longyearbyen på Svalbard. Olyckan inträffade strax före landning onsdagen den 28 augusti 1996 och ombord fanns 129 passagerare (i huvudsak ryska och ukrainska gruvarbetare) och 14 besättningsmän. Vrakdelar spreds dels uppe på toppen på Operafjället, dels nere i Helvetiadalen. Samtliga ombord omkom. På flygplatsen väntade 120 gruvarbetare på att flyga hem efter att de skulle ha blivit avbytta av de nu förolyckade arbetskamraterna. Ett mindre antal kvinnor och barn fanns också ombord. Olyckan är den största som inträffat i Norge. Gro Harlem Brundtland lovade på måndagen efter olyckan att alla tillgängliga resurser skulle sättas in för att snabbt och värdigt identifiera och sända hem offren.

Tre veckor efter det att olyckan inträffat kunde stoften med de omkomna sändas hem till Ryssland och Ukraina. Samtliga var då identifierade trots att kropparna varit svårt sargade. Avfärden föregicks av en ceremoni med hedersvakt. Ceremonin filmades och en video från minnesstunden sändes senare i Ukrainas och Rysslands television.

Elisabeth Aarsaether informationsansvarig vid polisen i Svalbard delgav sina personliga upplevelser från räddningsarbetet: Det är svårare att hantera åsynen av offrens insamlade personliga tillhörigheterna än att konfronteras med sargade kroppar.

TWA flight 800

I juli 1996 störtade ett flygplan tillhörande TWA, flight 800 utanför Long Island i USA. 229 människor omkom. Bärgningsarbetet inriktades dels på att hitta vraket för att fastställa olycksorsaken, dels på att bärga de omkomna. President Clinton sade i ett tal ”vår regering gör allt vi kan för att fortsätta sökandet efter överlevande och för att finna orsakerna till denna olycka”.

En minneshögtid hölls strax efter olyckan. Enligt tidningsuppgifter, var de anhöriga både arga och förtvivlade över att räddnings- och identifieringsarbetet gick långsamt. Ca 10 dagar efter katastrofen saknades fortfarande 69 kroppar, men företrädare för myndigheter som träffat de anhöriga försäkrade att det var första prioritet att hitta och identifiera de omkomna. Identifieringsarbetet var mycket besvärligt eftersom de kvarlevor som kom till det tillfälliga bårhuset på stranden var fragmenterade och svårt brända. I ett tidigt skede räknade man 160 säckar som förts iland, vilket inte betydde att lika många kroppar omhändertagits. Att ta hjälp av anhöriga i identifieringsar-

betet var en omöjlighet. På grund av trycket från de anhöriga att få hem sina döda kom utredningen kring haveriorsaken att något försenas. Enligt Anders Kamb, beredskapsplanerare på SAS bärgades samtliga döda och 98% av flygplansvraket togs upp. Över 1 000 personer var sysselsatta i räddningsarbetet.

En av dykarna, som deltog sade ".. seeing personal effects, such as passports or wallets with family photos, affected us more than the remains themselves."

Swissair flight 111

Swissairs flight 111 var på väg från New York till Genève på onsdagen den 2 september 1998 när det efter halvannan timme kraschade i havet utanför Kanadas kust. 215 passagerare och besättningen på 14 personer omkom. En av räddningsarbetarna berättar att de bland vrakspillrorna hittat leksaker, plånböcker, ryggsäckar, nappflaskor och sade "Man måste koppla bort hjärnan för att orka". Ett provisoriskt bårhus hade iordningställts i en hangar. Där togs ett antal lemlästade kroppar omhand.

Mot bakgrund av erfarenheterna från TWA olyckan två år tidigare blev omsorgen om de anhöriga satt i fokus. Ett kriscentrum upprättades och speciella telefonnummer för de anhöriga installerades för att tillgodose informationsbehovet. Anhöriga anvisades till speciella rum, där präster och psykologer tog emot dem. I Zürich meddelade en representant för Swissair att man ställt ett plan till de anhörigas förfogande för transport till Kanada. De anhöriga erbjöds också 20 000 dollar som en första utbetalning för att täcka akuta kostnader. Inför resan till Kanada uppmanades de ta med de omkomnas tandkort och medicinjournal för att underlätta identifieringen. På fredagen anlände anhöriga från Schweiz och under veckoslutet hölls minnesgudstjänster tillsammans med de sörjande. Under söndagen konfronterades de anhöriga med offrens personliga tillhörigheter som bärgats från olycksplatsen.

NOTER

1 I ett senare kapitel i detta avsnitt redovisas omständigheterna kring Alexander Kielland-olyckan närmare.
2 Stiftelsen Estoniaoffren och anhöriga
3 Föreningen för anhöriga till saknade och omkomna från Estonia, vilka var anställda i Lindesbergs kommun

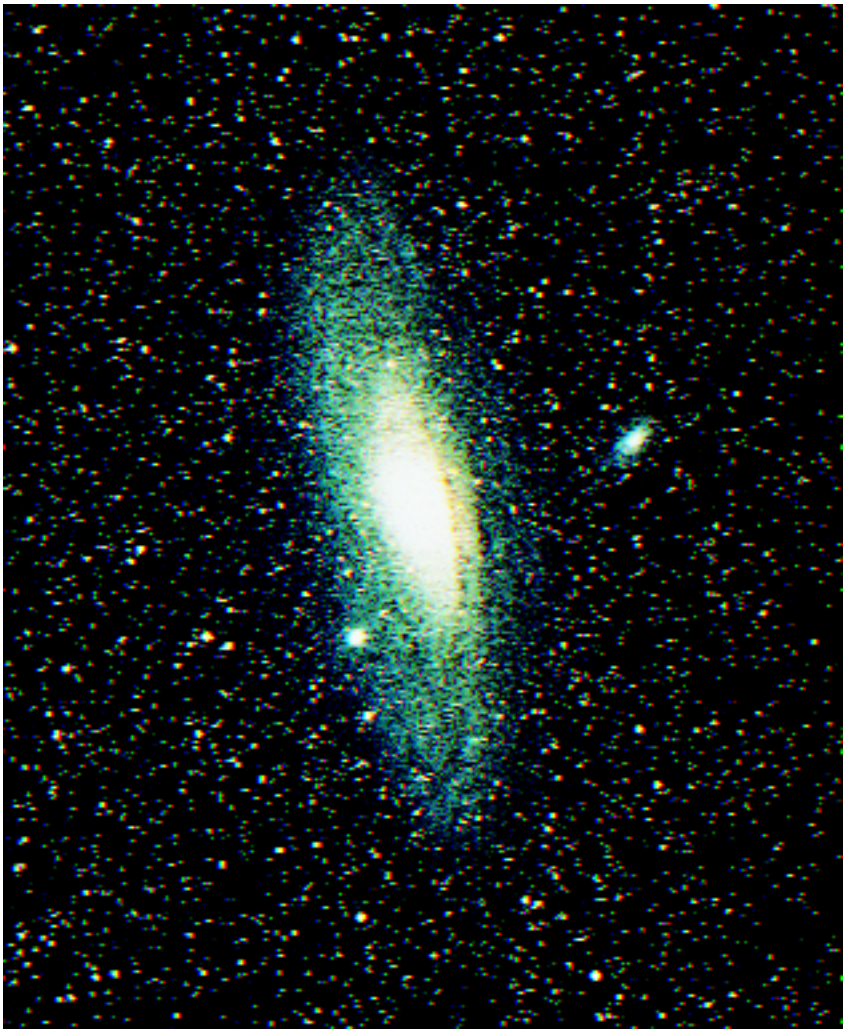

AVSNITT 4 EN PRESENTATION AV ANALYSGRUPPENS SLUTSATSER RÖRANDE HÄNDELSERNA I TIDEN EFTER

Inledning

M/S Estonias förlisning den 28 september 1994 och händelserna därefter har väckt många allvarliga frågor om samhällets beredskap för att hantera sådana katastrofer. Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen har fått regeringens uppdrag att granska hur vårt svenska samhälle har påverkats av händelsen. Olika aktörers agerande med anledning av katastrofen skall belysas, bland annat myndigheter, inklusive regeringens och Regeringskansliets, kommuner och landsting. Därutöver skall även andra offentliga organ, massmedier och enskildas insatser belysas; Svenska kyrkan och andra trossamfund, olika frivilligorganisationer samt organisationer för anhöriga och överlevande.

I direktiven till analysgruppen framgår att det övergripande syftet med analysgruppens arbete är att bidra till att den offentliga behandlingen av Estoniahaveriet och dess konsekvenser kan slutföras på ett sätt som innebär att allmänhetens förtroende återställs, som ett led i detta arbete skall analysgruppen ”belysa de långsiktiga återverkningarna för vårt samhälle av ett händelseförlopp av detta slag.” Särskild uppmärksamhet skall ägnas de anhöriga och överlevande och de långsiktiga konsekvenser som följderna av Estoniakatastrofen inneburit för deras livssituation.

Avgränsning av analysgruppens uppdrag

Analysgruppens uppdrag är att granska och analysera de händelser som inträffat *efter* det att haveriet var ett faktum. Den internationella haveriutredningens uppdrag och arbete omfattas inte. Inte heller omfattar uppdraget frågan om vem eller vilka som bär skuld för haveriet.

Avgränsning i denna rapport

I denna första rapport har tonvikt lagts på att granska och analysera myndigheters, inklusive regeringen och Regeringskansliets, agerande efter Estoniakatastrofen.

Enligt direktiven till analysgruppen skall även landstingen, kommunerna och andra offentliga organs och andras insatser belysas. Exempel på sådana är Svenska kyrkan och andra trossamfund, frivilligorganisationer, massmedierna och organisationer för anhöriga till omkomna och överlevande.

I denna rapport kommer att ges en övergripande beskrivning av landstingens och kommunernas agerande samt en övergripande belysning av bland andra svenska kyrkans och massmediernas agerande i anledning av katastrofen. En fördjupad presentation och granskning av dessa organs arbete kommer att ske i en senare rapport, som innehåller analysgruppens slutsatser av samhällets kris- och katastrofberedskap, och även innehåller förslag som kan bidra till att stärka denna i framtiden.

Presentation av analys och slutsatser

Analysgruppen har i avsnittet Beskrivningen, beskrivit händelser som ägt rum till följd av Estoniakatastrofen den 28 september 1998. I avsnittet Processen har gruppen presenterat en översikt av det mycket omfattande material som samlats in genom intervjuer med aktörer och experter, genom föredrag och seminarier, diskussion och läsning av tidigare utredningar, mediamaterial med mera. Där har även redogjorts för analygruppens möten och samtal med anhöriga och överlevande.

Mot bakgrund av innehållet i dessa båda avsnitt skall analysgruppen här spegla ett antal principiella frågeställningar som fått stor betydelse för händelserna kring Estonia. I centrum för dessa står de båda statsministrarnas tidiga uttalanden om bärgning och omhändertagande av de omkomna samt det senare fattade beslutet om att låta Estonia vila kvar på havets botten och att låta övertäcka vraket. Kring dessa centrala händelser står frågor som: är statsmakterna skyldiga att vidtaga åtgärder då en olycka inträffat utanför Sveriges gränser? Har det allmänna företräde framför enskilda att bestämma över avlidnas kroppar? Har kommunikationen mellan statsmakterna och den enskilde i denna katastrofhantering fungerat?

Granskningen följer i stort det kronologiska händelseförloppet och kan indelas i tre skeden: åtgärder vidtagna i det initiala skedet av den avgående regeringen, den tillträdande regeringens beredningsprocess inför ett beslut om Estonias öde samt avslutningsvis följderna av regeringsbeslutet att ej bärga fartyget eller de omkomna.

I varje kapitel sammanfattas analysgruppens slutsatser mot bakgrund av Estoniafrågans långsiktiga återverkningar för vårt samhälle. Särskild uppmärksamhet ägnas livssituationen för de överlevande och de omkomnas anhöriga.

1
Den avgående regeringens inledande åtgärder

I detta kapitel analyseras orsakerna till att räddningsarbetet inte övergick i ett omedelbart omhändertagande av omkomna efter Estonias förlisning, statsminister Carl Bildts uttalande samt uppdraget till Sjöfartsverket

Intresse av och ansvar för ett omhändertagande

Estonia ägdes vid förlisningen av ett cypriotiskt företag. Ägarintressen fanns i Sverige och Estland. Fartyget bar estnisk flagg.

Ägaren av ett fartyg har inget ansvar för att omhänderta omkomna efter en förlisning. På grund av detta saknas försäkringar som täcker kostnader för ett omhändertagande. Ett omhändertagande av omkomna från Estonia skulle kräva mycket stora resurser. Förmodligen har endast stater både förmåga och intresse att genomföra ett sådant arbete, i vart fall om många skall kunna omhändertas. De stater som skulle kunna ha ett sådant intresse vad gäller Estonia, är framför allt de som hade medborgare med ombord. Det förhållande att de flesta omkomna kom från Estland eller Sverige gör att dessa länder kan förväntas ha störst intresse av ett omhändertagande av omkomna. Här skall endast Sveriges agerande granskas.

Det fria havet

Sedan lång tid tillbaka finns det en gemensam rätt för stater att utnyttja havet. Folkrätten ger dock kuststater bestämmanderätt till det havsområde närmast kusten som hör till dess territorium och i varierande mån i olika zoner som sträcker sig ännu längre från kusten. Utanför dessa områden finns det ”fria havet”. På det fria havet har alla stater rätt att utöva de s.k. fria havsrättigheterna. En av dessa rättigheter är rätten till fri sjöfart. Estonia sjönk ute på det fria havet.

Det finns inga internationella överenskommelser om omhändertagande av omkomna på det fria havet. Inte heller finns det någon svensk lagstiftning som reglerar detta.

Svenska myndigheter som berörs

Det är Sjöfartsverket som svarar för svensk sjöräddningstjänst[1]. Sjöräddningstjänst innefattar efterforskning och

räddning av människor som är eller kan befaras vara i sjönöd.

På Östersjön har kuststaterna ansvar för sjöräddningen inom olika regioner i enlighet med avtal som har träffats mellan staterna. Estonia förliste inom finsk sjöräddningsregion. Sjöfartsverket får när olyckor inträffar på annan stats område bistå denna stats myndigheter vid räddningsinsatser[2]. Den räddningscentral som samordnar sjöräddningen bör normalt vara ansvarig för att arbetet upphör[3]. I fallet Estonia var det MRCC i Åbo som var räddningscentral. Eftersökning bör upphöra först när det inte längre finns något rimligt hopp om att rädda överlevande[4]. Ansvariga inom den finska räddningstjänsten har uppgivit att räddningsinsatserna efter Estonias förlisning avbröts när liv inte längre fanns att rädda.

Uppgifterna inom räddningstjänsten syftar till att rädda levande människor. Att omhänderta omkomna ingår inte i dessa uppgifter. Vid sjöräddningen efter Estonias förlisning omhändertogs de omkomna som fanns tillgängliga för ytbärgare. I Sverige tas omkomna som påträffas efter olyckor normalt om hand av räddningspersonal. Detta görs även om någon direkt skyldighet i detta avseende inte åligger svenska myndigheter som fullgör räddningstjänstuppgifter.

Det fanns således ingen skyldighet för den svenska sjöräddningen att omhänderta omkomna från Estonia omedelbart efter olyckan.

Resurser för ett omedelbart agerande saknades

För att kunna omhänderta omkomna inne i Estonia hade dykningar behövt ske ned till ett sådant djup att mättnadsdykning hade krävts. Detta hade inte kunnat påbörjas omedelbart eftersom kustbevakningen i Sverige inte har sådana resurser. En upphandling av kommersiella dykare hade erfordrats. Ett omhändertagande av omkomna utanför Estonia men under ytan hade krävt avsökning av området och sedan dykning med hjälp av ROV[5]. Inte heller ett sådant arbete kunde ha påbörjats i direkt anslutning till räddningsarbetet, med hänsyn till tillgängliga resurser.

Statsminister Carl Bildt uttalar sig för ett omhändertagande av omkomna

Carl Bildts resa till Åbo, där han sammanträffade med sina estniska och finska statsministerkollegor mitt på dagen den 28 september, resulterade bland annat i den presskonferens där han uttalade att mycket stora ansträngningar skulle göras för att omhändertaga de omkomna. Hur arbetet skulle inledas hade Carl Bildt, enligt sitt uttalande diskuterat med de övriga ländernas statsministrar. Genom de erfarenheter som gjorts efter Jan Heweliuszolyckan ansåg statsministern att det var angeläget att ett omhändertagande av omkomna skulle ske samt att arbetet kom igång snarast.

Uttalandet nådde svenska anhöriga via TV redan kvällen efter olyckan, då endast motsägelsefulla passagerarlistor fanns att tillgå och det saknades tillförlitliga uppgifter om antalet överlevande eller vart de förts.

Det får anses självklart att den avgående statsministern, som främste företrädare för regeringsmakten, uttryckte sorg och deltagande med de sörjande. Det måste också anses naturligt att han erbjöd insats av statens resurser för att mildra konsekvenserna av en olycka av sådan väldighet, där flera hundra svenskar befarades ha mist livet och tusentals var direkt drabbade genom att deras närstående saknades och befarades omkomna.

Uttalandet ledde ej till omedelbara åtgärder

Statsministerns uttalande innebar inte att räddningsinsatsen, som leddes av finsk räddningstjänst, övergick i ett omhändertagande av de omkomna. Uttalandet ledde inte heller till att den svenska regeringen fattade beslut om ett omedelbart omhändertagande. Analysgruppen konstaterar att detta hade flera bidragande orsaker.

En direkt orsak var först och främst, som redan påpekats, att det inte var praktiskt möjligt att omedelbart påbörja ett omhändertagande. Det hårda vädret, det faktum att fartygets läge och position på havsbotten inte var kända samt bristande tillgång till lämplig utrustning gjorde det omöjligt att omedelbart igångsätta en konkret verksamhet i detta syfte. I regeringens krisgrupp denna

dag konstaterades i en promemoria från Försvarsdepartementet att en insats inte var möjlig på grund av vädret. Under gynnsamma förhållanden beräknades att det skulle bli möjligt att genomföra dykningar på platsen tidigast några dagar efter olyckan då våghöjden avtagit till mindre än 1,5 meter.

Det måste vidare erinras om att frågan inte är en intern svensk angelägenhet. Regeringens uppdrag till Sjöfartsverket att skyndsamt undersöka och redovisa de tekniska och legala förutsättningarna för ett omhändertagande innefattade ett åläggande för verket att ta kontakt med behörig myndighet i Estland och Finland. Från finsk sida beslöts att all identifiering av de omkomna skulle ske i Helsingfors. Detta var uppenbarligen något som den svenska regeringen inte rådde över.

Förestående regeringsskifte

En annan omständighet som påverkade regeringens agerande var det faktum att olyckan inträffade i samband med ett regeringsskifte. Ett beslut om ett omhändertagande av de omkomna från Estonia skulle få konsekvenser för den tillträdande regeringen eftersom beslutet till stor del skulle genomföras efter det att regeringen Bildt avgått.

I samband med krisgruppens möte den 28 september diskuterades vilken den avgående regeringens roll skulle vara i det uppkomna läget. Av minnesanteckningarna från mötet framgår att regeringens roll i relation till händelseförloppet skulle vara främst bevakande. Analysgruppen konstaterar att regeringen utifrån denna tolkning av sitt uppdrag inte utan att samråda med den tillträdande regeringen kunde fatta beslut om ett omhändertagande av omkomna. Analysgruppen har inte funnit att något samråd förekommit mellan den avgående regeringen och den tillträdande beträffande Carl Bildts uttalande och vad som skulle kunna bli de direkta följderna av detta.

Det första uppdraget till Sjöfartsverket

Regeringen gav dagen efter olyckan Sjöfartsverket i uppdrag att ”skyndsamt undersöka och till regeringen redovisa de tekniska och legala förutsättningarna för att återfinna och omhänderta omkomna från färjan Estonia”.

Bakgrunden var Carl Bildts uttalande att mycket stora ansträngningar skulle göras för att omhändertaga de omkomna. När uppdraget gavs till Sjöfartsverket var den avgående regeringen inte beredd att fatta något beslut om att omedelbart omhänderta omkomna. Den ville förbereda ett beslutsunderlag för den tillträdande regeringen. Tanken var att Sjöfartsverket skulle redovisa uppdraget den 10 oktober, det vill säga på den nya regeringens första arbetsdag efter regeringsskiftet.

Sjöfartsverket uppfattade inte heller uppdraget så att det skulle avrapportera före den utsatta tiden.

Under den första veckan fanns i svenska medier uppgifter om möjligheter att använda ett fartyg från ett stort dykeriföretag, Stolt Comex Seaways, som befann sig i närheten av olycksplatsen. Fartyget hade dykutrustning för att söka omkomna utanför fartyget.

Slutsatser

- Det fanns ingen skyldighet och inte heller någon praktisk möjlighet för den svenska regeringen eller någon svensk myndighet att i omedelbar anslutning till olyckan inleda ett omhändertagande av omkomna.
- Analysgruppen finner att det får anses självklart av den avgående statsministern, som främste företrädare för regeringsmakten att uttrycka sorg och deltagande med de sörjande. Det måste också anses naturligt att han erbjöd insats av statens resurser för att mildra konsekvenserna av en olycka av Estoniakatastrofens väldighet.
- Analysgruppen kan inte finna att den avgående regeringen låtit någon tid gå förlorad. Såväl utredning som internationell överenskommelse och tillförsel av resurser var oundgängliga förutsättningar för fortsatt omhändertagande. Detta hindrar inte att det i efterhand kan synas föreligga en motsägelse mellan statsministerns uttalande och det faktum att regeringen avstod från att pröva möjligheten av att omhänderta omkomna utanför och inuti fartyget i omedelbar anslutning till olyckan.

- Analysgruppen har inte funnit att det förekom samordning mellan den avgående statsministern, hans regering och den tillträdande statsministern, avseende det uttalande som Carl Bildt gjorde. Mot bakgrund av olyckans stora omfattning skulle det enligt analysgruppen varit naturligt att en sådan kontakt ägt rum.
- Analysgruppen anser att uppdraget till Sjöfartsverket borde ha utformats så att Sjöfartsverket först skulle ha undersökt och avrapporterat om några omedelbara åtgärder kunde och borde ha vidtagits för att omhänderta omkomna, särskilt de som kunde finnas utanför Estonia. Detta hade stått i bättre överensstämmelse med statsministerns uttalande om omhändertagande av de omkomna.

2
Internationell haverikommission och svensk förundersökning

I detta kapitel analyseras den internationella haverikommissionens sammansättning och åklagarmyndighetens initiala agerande

Efter en olycka är det alltid angeläget att fastställa olycksförloppet och orsaken av flera skäl: dels för att försöka förhindra att en olycka av samma slag inträffar igen, dels för att eventuellt finna någon ansvarig.

Estonias förlisning ger anledning att granska varför en internationell haverikommission skulle utreda Estonias haveri.

Svenska regler om utredning av sjöolyckor

Det finns två svenska lagar som gäller för utredning av orsaker till sjöolyckor, dels reglerna om sjöförklaring i Sjölagen, dels reglerna i lagen (1990:712) om undersökning av olyckor.

Reglerna om sjöförklaring gäller endast för olyckor som inträffat med svenska fartyg. Sjöförklaring behöver inte äga rum när Statens haverikommission skall undersöka händelsen enligt lagen om undersökning av olyckor[6].

Enligt lagen om undersökning av olyckor ska Statens haverikommission undersöka allvarliga sjöolyckor[7] för att så långt som möjligt klarlägga händelseförloppet, orsakerna till händelsen och skador och andra följder av olyckan. Dessa regler gäller olyckor som har inträffat i Sverige eller som har ägt rum utomlands men berör svenskt fartyg, om inte annat följer av en internationell överenskommelse som har biträtts av Sverige.

Estonia var inte ett svenskt fartyg och olyckan inträffade på det fria havet. Ingen av ovan nämnda lagar var således tillämpliga.

Internationella regler om utredning av sjöolyckor

Enligt den internationella konventionen Safety of life at sea (SOLAS), om säkerheten för människoliv till sjöss, åtar sig flaggstaten att utreda olycksfall som inträffar med dess fartyg[8].

När Statens haverikommission enligt svensk lag har skyldighet att utreda en sjöolycka skall myndigheten samarbeta med andra berörda staters myndigheter enligt en resolution från IMO[9]. I resolutionen rekommenderas att samråd skall ske med flaggstaten eller andra stater för att avgöra vilken stat eller vilka stater som skall utföra haveriutredningen och hur samarbetet skall organiseras[10]. Utredningen bör anordnas så att en stat som har ett betydande intresse inbjuds som observatör under utredningen. En stat kan ha betydande intresse i en sjöolycka om medborgare har omkommit eller skadats i olyckan. Om en stat skall anses ha betydande intresse i en olycka av detta skäl skall avgöras av den stat som utför haveriutredningen.[11]

I FN:s havsrättskonvention[12] artikel 94(7) fastslås att varje stat skall se till att en utredning hålls efter en sjöolycka på det fria havet där statens fartyg har orsakat att någon annan stats medborgare omkommit eller allvarligt skadats. Flaggstaten och den andra staten skall samarbeta vid utredningar som hålls av den andra staten.

Havsrättskonventionen rör förhållanden mellan stater. I den redovisade artikeln slås flaggstatens skyldigheter fast. En flaggstat är bl.a. skyldig att samarbeta med den stat som utreder en sjöolycka som rör flaggstatens fartyg. Detta har betydelse till exempel vad gäller fartyg som går under s.k. bekvämlighetsflagg. Dessa stater har inte alltid kapacitet att utreda fartygsolyckor. I sådana fall kan en annan särskilt berörd stat inleda haveriutredningen och flaggstaten är då skyldig att samarbeta. Enligt internationella regler var det dock i första hand flaggstatens, Estlands, ansvar att se till att en haveriutredning kom till stånd.

Det har från vissa håll ifrågasatts varför haveriutredningen inte utfördes av nationer som inte var berörda av olyckan och därmed skulle kunna göra en oberoende utredning. Om en sådan ordning har använts i andra sammanhang är inte känt för analysgruppen. De internationella överenskommelserna på området fastslår att det är de direkt berörda staterna som har ansvar för och möjlighet att delta i en haveriutredning. Det är ju också naturligt att det i första hand är de stater som är inblandande som har intresse av att utreda orsakerna till en olycka.

Lämpligheten av att Sverige hade åtagit sig att utreda haveriet

I Sverige finns en myndighet som har till uppgift att utreda bl.a. sjöolyckor, Statens haverikommission.

Estland blev egen nation den 20 augusti 1991. Vid tiden för Estoniakatastrofen fanns i Estland ingen myndighet som hade ansvar för undersökning av olyckor. När den svenske kommunikationsministern Mats Odell under olycksnatten ringde till den estniske transportministern Andi Meister, sade denne att han själv tänkte ingå i den estniska haverikommissionen. Senare sade Andi Meister till Olof Forssberg, generaldirektör på Statens haverikommission, att han trodde att utredningen av Estoniahaveriet skulle vara klar efter två veckors arbete.

Det var enligt analysgruppens mening positivt att Sveriges intresse att delta i en haveriutredning mycket snabbt anmäldes av regeringen till Estland. Eftersom Estland så vitt kunnat utrönas saknade erfarenhet och organisation för ett sådant förfarande kunde det härutöver ansetts lämpligt att Sverige tagit huvudansvaret för utredningen. Det är emellertid enligt analysgruppens mening uppenbart att det fanns stora politiska svårigheter med att genomdriva ett sådant krav.

Estland var en nation som nyligen vunnit sitt oberoende och som hade starkt behov av att visa sin självständighet. Sverige å sin sida försökte skapa goda relationer både politiskt och ekonomiskt med Estland. Det var därför självklart och viktigt att visa respekt för den estniska nationens självständighet. Frågan om huvudansvaret för utredningen blev på grund av detta en svår fråga för den svenska regeringen. Dåvarande kommunikationsministern Mats Odell har till analysgruppen uppgivit att det av hänsyn till esterna, inte var möjligt att kräva att Sverige skulle ta ledningen i den internationella haverikommissionen i stället för Estland. Analysgruppen har inga ingående kunskaper om relationerna mellan länderna, varför frågan om lämpligheten inte kan besvaras.

En överenskommelse mellan regeringscheferna i Sverige, Estland och Finland om en gemensam utredning nåddes redan samma dag som olyckan inträffade. Eftersom det land som skulle leda haveriutredningen, Estland,

tydligen saknade föreskrifter om förfarandet kunde det ha varit lämpligt att följa de internationella rekommendationerna att överenskomma om hur samarbetet skulle organiseras, så att det från början hade stått klart för dem som skulle ingå i den internationella utredningen vilka regler som skulle tillämpas vid utredningsarbetet.

Lämpligheten av att åklagarmyndigheten i ett tidigt skede inledde en förundersökning

När det finns skäl att anta att det har begåtts ett brott skall polis eller åklagare inleda en förundersökning för att utreda vem som kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal mot denne i domstol.

I fallet med Estonias förlisning finns det anledning att studera vad som gäller när ett brott har begåtts utanför Sveriges gränser. I vissa fall kan svensk domstol vara behörig och döma efter svensk lag även för brott som begås utom riket. Så är förhållandet t.ex. om brottet har begåtts inom ett område som inte tillhör någon stat och förövats mot svensk medborgare. Åtal för brott som begåtts utom riket får dock, med vissa undantag, inte väckas utan förordnande av regeringen[13]. Estonia sjönk på det fria havet. En förundersökning kunde därför inledas.

Chefsåklagare Tomas Lindstrand och överåklagare Uno Hagelberg har för analysgruppen uppgett att beslut om huruvida förundersökning skall inledas eller ej, normalt fattas först efter det att Statens haverikommission har kommit med en preliminär rapport. Åklagarna har som jämförelse nämnt att åklagaren oftast avvaktar Socialstyrelsens utredning i fall som avser misstanke om felbehandling inom vården. Beslutet att inleda förundersökning i ett tidigt skede i detta fall var enligt åklagaren betingat av katastrofens vidd och det faktum att de överlevande passagerarna skulle skingras åt olika håll efter olyckan.

Slutsatser

- Sverige skulle enligt folkrätten ha kunnat inleda en haveriutredning rörande Estonias förlisning.
- Det finns starka skäl att hävda, att det varit lämpligt att Sverige tagit huvudansvaret för haveriutredningen med tanke på att Estland såvitt kunnat utrönas saknade lagstiftning och erfarenhet gällande haveriutredningar, men analysgruppen kan å andra sidan inte bedöma de eventuella negativa politiska konsekvenserna av ett sådant initiativ.
- Analysgruppen anser att det var riktigt att inleda en förundersökning i syfte att säkra bevisning.

3
Svenska statens möjligheter att agera i frågan om omhändertagande av omkomna vid sjöolyckor

I detta kapitel analyseras den svenska statens möjlighet och eventuella skyldighet att agera i frågan om omhändertagande av omkomna från Estonia

En av de frågor som analysgruppen enligt direktiven skall ta ställning till är om det är rätt myndighet som har agerat. I detta avsnitt följer en genomgång av ett antal verksamhetsområden inom vilka ett omhändertagande närmast kunde tänkas bli aktuellt. Genomgången, som inleds med en belysning av ägarens roll, behandlar även bärgning eftersom sådan kan användas som metod att omhänderta omkomna ombord på förlista fartyg.

Ägarens roll

Efter en förlisning råder ägaren fortfarande över fartyget. Sedan ett försäkringsbolag vid en totalförlust har utbetalat ersättning enligt en s.k. kaskoförsäkring är det försäkringsbolaget som har äganderätt till fartyget. Ägaren lär bara ha intresse av att bärga fartyget av ekonomiska skäl. Ägaren till ett förlist fartyg kan i vissa fall åläggas av myndighet att utföra en bärgning. Om någon annan bärgar fartyget kan ägaren bli skyldig att utge bärgarlön.

Om ägaren avsäger sig äganderätten kan vem som helst tillägna sig fartyget. Det försäkringsbolag som utgav kaskoersättning till Estonias ägare har skriftligen avstått från alla anspråk på fartyget. Ägaren uttalade i januari 1995 att det stod de svenska och estniska regeringarna fritt att utöva de rättigheter i förhållande till vraket som bolaget har som ägare.

Sjösäkerhet

I Sjöfartsverkets uppgifter ingår att ha tillsyn över sjösäkerheten, att svara för farledshållning och att se till att sjöfartens påverkan på miljön minimeras[14]. Sjöfartsverket kan förelägga ägaren till ett förlist fartyg att bärga det om det ligger i vägen för trafiken eller utgör en miljöfara. Eftersom Sjöfartsverkets befogenheter i dessa avseenden är begränsade till Sverige fanns det ingen möjlighet för Sjöfartsverket att förordna om bärgning av Estonia.

Utredning av olycksorsak

När Statens haverikommission utreder en allvarlig olycka enligt lagen om undersökning av olyckor kan myndigheten föranstalta om bärgning av ett förlist fartyg om åtgärden bedöms vara nödvändig för att myndigheten skall kunna klarlägga händelseförloppet och orsaken till olyckan.

Eftersom Estonia inte förliste på svenskt vatten hade Statens haverikommission ingen uppgift enligt svensk lag. Till följd av regeringens överenskommelse med Estlands och Finlands regeringar fick Statens haverikommission regeringens uppdrag att biträda i den internationella haverikommissionens arbete. Den internationella haverikommissionen kunde ha tagit initiativ till en bärgningsoperation, men bedömde att en sådan åtgärd inte var nödvändig för att fastställa olycksorsaken.

Räddningstjänst

Sjöfartsverkets räddningstjänstuppgifter har avhandlats i ett tidigare avsnitt.

Svensk polis har i uppgift att söka efter försvunna människor både enligt polislagen och räddningstjänstlagen. All efterforskning av försvunna personer som inte är ett led i spaningsarbete i samband med en förundersökning på grund av misstanke om brott skall betraktas som räddningstjänst[15]. Med räddningstjänst menas de räddningsinsatser som staten och kommuner skall svara för vid olyckshändelser i syfte att hindra och begränsa skador på människor m.m.[16]

Polisen uppgifter inom räddningstjänsten avser efterforskning personer som har försvunnit under sådana omständigheter att fara för deras liv kan föreligga[17]. I dessa uppgifter ingår således inte att söka efter och omhänderta omkomna.

Att omhändertagande av omkomna ändå förekommer inom ramen för räddningstjänsten beror på att det är hos räddningstjänsten som den ofta nödvändiga utrustningen och kunnandet finns. När polisen i enlighet med sina uppgifter inom räddningstjänsten söker efter en försvunnen person, fortsätter sökandet ofta en tid även efter det att experter på området gjort bedömningen att personen måste vara död. Hur långt myndigheterna inom räddningstjänsten går i sina ansträngningar att efterforska och omhänderta omkomna får i förlängningen avgöras med hänsyn till risker för personalen och resurstillgången.

Utredning av brott

I en brottsutredning kan det vara aktuellt att söka efter en död människa för att få klarhet i vad som hänt personen i fråga. Vid misstanke om svåra brott leds förundersökningen av åklagare. Så var fallet efter Estonias förlisning.

Det kan tänkas att åklagarmyndigheten inom ramen för en förundersökning föranstaltar om omhändertagande av omkomna, om det behövs för att bekräfta eller vederlägga en misstanke om brott. För att utreda misstankarna om brott i samband med Estonias förlisning erfordrades dock inte att de omkomna omhändertogs. Det var i stället orsakerna till haveriet som var av intresse.

Att utreda händelseförloppet vid en förlisning åligger dock ofta andra myndigheter. I fallet Estonia var det den internationella haverikommissionen som hade detta uppdrag och där gjordes bedömningen att bärgning av fartyget inte var nödvändig för att utreda orsaksförloppet. Att få orsaken till olyckan klarlagd bortom allt rimligt tvivel var en förutsättning för att åklagarnas ansvarsutredning skulle kunna leda till åtal mot någon. Åklagarna har gjort bedömningen att det genom internationella haveriutredningens rapport inte går att bevisa att något brott begåtts i samband med Estonias förlisning och att en ny underökning inte skulle bidra till att en för ansvarsfrågan erforderlig klarhet nås om orsakerna till haveriet. Det fanns därför inte skäl enligt åklagarna, att försöka initiera en bärgning av Estonia.

Registrering och identifiering av omkomna

Polisen har också i uppgift att registrera och identifiera omkomna efter en olycka. För registreringen av omkomna krävs inte något omhändertagande. När en större olyckshändelse eller naturkatastrof har inträffat skall vid behov en särskild expertgrupp bestående av rättsläkare, rättsodontologer och kriminaltekniker hjälpa till vid

identifieringen. Expertgruppen benämns vanligen svenska identifieringskommissionen. När en större olycka inträffat utomlands beslutar Regeringskansliet i samråd med Rikspolisstyrelsen och Rättsmedicinalverket om identifieringskommissionen skall sändas ut. Identifieringskommissionen skall hjälpa till, eller som det uttrycktes före den 1 augusti 1998, biträda, vid identifieringen av omkomna. I denna uppgift kan inte anses ha ingått efterforskning och omhändertagande av omkomna.

Efter Estonias förlisning beslutade Utrikesdepartementet att personer ur den svenska identifieringskommissionen skulle åka till Finland för att bistå vid identifieringen av de omkomna som påträffats och omhändertagits.

Hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvårdens ansvar för en människa upphör inte när hon dör utan först sedan ett dödsbevis har utfärdats och den omkomne efter en eventuell obduktion har lämnats ut för bisättning och begravning. Sjukvården skall inom Sverige ha samma ansvar oavsett var dödsfallet inträffar[18]. Hälso- och sjukvården skall utföra sina uppgifter med respekt för den avlidne[19]. Stoftet skall tas om hand på ett värdigt sätt och hälso- och sjukvården skall visa respekt för den avlidnes vilja i fråga om vad som skall iakttas efter dödsfallet. Hälso- och sjukvården skall också visa de efterlevande hänsyn och omtanke[20]. Deras önskemål skall om möjligt respekteras om de inte strider mot gällande författningar och om det inte finns något som talar för att önskemålen skulle strida mot den avlidnes vilja[21]. Hälso- och sjukvårdens uppgifter kan inte anses innefatta det praktiska sökandet efter och omhändertagande av omkomna efter en olycka.

Statens ansvar i övrigt

Frågan om staten har skyldighet att omhänderta omkomna från Estonia har prövats i domstol. Det var ett antal anhöriga som stämde staten och begärde att domstolen skulle ålägga staten skyldighet att efterforska och omhänderta de omkomna efter Estonias förlisning eller att bistå de efterlevande i försök att finna och bärga de omkomna för att på så sätt möjliggöra för de anhöriga att låta de omkomna bli begravda på det sätt som de önskat. Både tingsrätten och hovrätten fann att staten inte hade någon sådan skyldighet, vare sig enligt sedvanerätt eller på grundval av den europeiska konventionen för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.[22]

Den högsta statsledningen hade alltså inte skyldighet att agera för ett omhändertagande av omkomna. Det förhållandet att Estonia sjönk på det fria havet medförde att regeringen var den enda svenska myndighet som kunde agera i denna fråga.

Analysgruppen menar att landets högsta ledning bör agera för ett omhändertagande av hundratals omkomna medborgare. Det var därför enligt analysgruppens mening riktigt att regeringen tog initiativ i denna fråga.

Slutsats

- Analysgruppen konstaterar att det fanns ingen skyldighet för vare sig den svenska regeringen eller någon svensk myndighet att omhänderta omkomna från Estonia. Det var dock enligt analysgruppen rätt att regeringen ändå agerade i frågan om ett omhändertagande av omkomna från fartyget.

4
Betydelsen av statsministrarnas uttalanden

I detta kapitel analyseras vilken roll statsministrarnas uttalanden spelade för regeringens beredningsarbete, rimligheten av dessa uttalanden samt hur de uppfattades av och påverkade anhöriga och överlevande

Ingvar Carlssons uttalande i samma anda som Carl Bildts

Den tillträdande statsministern Ingvar Carlsson, som vid den aktuella tidpunkten dock inte hade tillträtt ämbetet, uttalade i TV den 30 september att mycket stora ansträngningar skulle göras för att bärga Estonia. För allmänheten och de anhöriga förmedlade uttalandet föreställningen att den tillträdande regeringen hyste samma intention att agera som den avgående. I den allmänna brist på information som rådde, gavs vad som uppfattades som tydliga och raka besked från den svenska statsledningen. Den svenska statens högsta ledning hade ingripit på ett för alla synligt sätt. Anhöriga fick på detta sätt en utgångspunkt för sin uppfattning om vad som var att förvänta, och många ställde därmed in sig på att återfå och så småningom kunna begrava sina nära.

Såvitt analysgruppen har kunnat utröna skedde ingen samordning mellan Carl Bildt och Ingvar Carlsson med avseende på deras respektive uttalanden. Det är utrett att Bildt medvetet undvek termen ”bärgning”, medan detta ord användes av Carlsson. Genom att både den avgående och den tillträdande statsministern uttalat sig i frågan om omhändertagande av de omkomna tydliggjordes emellertid för de anhöriga och för allmänheten från regeringshåll att i detta ärende rådde i princip ingen oenighet eller politiska skiljelinjer.

Det har tidigare konstaterats att det var naturligt för statsledningen att ställa statens resurser till förfogande vid en olycka av dessa proportioner. Detta gäller inte minst med tanke på olyckans art och de många svenska dödsoffren. I och med att den högsta statsledningen tidigt hanterade frågan blev det också rimligt, för såväl anhöriga som för den svenska allmänheten, att antaga att utfästelserna skulle komma att verkställas. Det finns heller ingen anledning att betvivla att de båda statsministrarna menade allvar med sina respektive uttalanden.

Beredningen inriktades mot bärgning av Estonia

I och med Ingvar Carlssons uttalande redovisade den tillträdande regeringen vilka riktlinjer som skulle styra hanteringen efter regeringsskiftet. När den nya regeringen tillträdde kom beredningen att i det närmaste helt inriktas på en bärgning av hela fartyget. Syftet med denna operation var att de omkomnas kroppar skulle kunna omhändertas. När Sjöfartsverket överlämnade verkets första rapport till Ingvar Carlssons regering den 11 oktober, redovisades såväl de tekniska förutsättningarna för ett omhändertagande genom dykning som förutsättningarna efter ett lyft av fartyget.

Rimligheten av statsministrarnas uttalanden

De båda statsministrarnas uttalanden fick långtgående konsekvenser som ingendera av dem tycks ha varit medvetna om i den stund de gjordes. Med hänsyn till hur många människor som var drabbade av olyckan och engagerade i dess följder anser analysgruppen att det inte kan anses olämpligt av de båda statsministrarna, i egenskap av ledande politiker, att svara på de direkta frågor de fick från medierna och därmed uttala sina uppfattningar.

Analysgruppen ställer sig emellertid kritisk till att ingen av de två regeringscheferna lade in någon form av reservation i sina uttalanden och hänvisade till att de endast hade ett bräckligt underlag som grund. Konsekvenserna för de många närstående till de saknade blev att de i ett tidigt skede efter olyckan skapade sig förhoppningar om hur regeringen ämnade agera.

Otydlighet i regeringens beslutsgång

Den 11 oktober, när Sjöfartsverket lämnade sin första utredning till regeringen, fanns ämbetsverkets underlag om förutsättningarna för att omhänderta omkomna, dels genom dykningar i fartyget och dels genom ett lyft av hela fartyget. Enligt Sjöfartsverkets uppfattning skulle det vara möjligt att med beprövad teknik lyfta Estonia, men utredningen var endast översiktlig beträffande tillvägagångssättet vid en bärgning.

Utifrån detta underlag ansåg inte regeringen att det var möjligt att starta bärgningsarbetet, varför en ytterligare utredning, konsekvensanalysen, lades ut på Sjöfartsverket den 20 oktober. Under den tid som förflöt hade det funnits möjligheter för regeringen att tydligt redogöra för beslutsläget, det vill säga att ett beslut inte var fattat och att regeringen så småningom skulle kunna besluta att inte bärga Estonia eller omhänderta de omkomnas kroppar. Det hade också varit möjligt att åtminstone försöka skaffa sig en bild av ståndpunkter och önskemål hos dem som enligt gällande regler i första hand hade ansvar för omhändertagandet av de döda, det vill säga de anhöriga.

Uttalandena uppfattades av de anhöriga som utfästelser

Medan regeringen beredde ärendet inför beslutet i bärgningsfrågan hörde åtskilliga anhöriga av sig, via brev och telefon, till Regeringskansliet. Det var framför allt till Kommunikationsdepartementet många vände sig. De sökte information om vilka åtgärder regeringen planerade och framförde sina synpunkter. Samtalen och breven började komma till Regeringskansliet direkt efter olyckan och fortsatte att komma i stora mängder under tiden som följde.

Trots att samtal och brev inte sammanställdes systematiskt inom Regeringskansliet, uppfattade många av tjänstemännen, enligt vad som framkommit i samtal med analysgruppen, att den vanligaste frågan som anhöriga önskade besked om, var hur och när en bärgning av Estonia och ett omhändertagande av de omkomna skulle ske. Enskilda tjänstemän, som svarade på brev och telefonsamtal, såg som sin uppgift att försöka lugna dem som ringde och hänvisade till att det pågick utredningar innan något beslut skulle fattas. Många av de anhöriga som hörde av sig uppfattade å sin sida att statsministrarna uttalat vad som skulle göras, nu skulle det utredas hur det skulle göras.

Inom Regeringskansliet måste det ha stått klart att många anhöriga uppfattade statsministrarnas uttalanden som klara försäkringar om att regeringen ämnade sätta in alla tänkbara resurser för att de omkomna skulle kunna föras hem och kunna begravas. Ändå gjordes inga samlade uttalanden från regeringens sida för att förtydliga håll-

ningen. Statsministern såväl som kommunikationsministern hade som redan framhållits haft möjlighet att tydligt deklarera vad utredningen kunde leda till och att beslut ännu inte fattats om huruvida Estonia skulle bärgas eller ej. Regeringen kunde ha kontaktat de anhöriga brevledes eller via medierna tydliggjort beslutsgången och de tvivel som rådde inom regeringen. Anhöriga har vid möten med analysgruppen uppgivit att ju längre tiden gick, under hösten 1994, desto mer fick många av dem känslan av att det som de uppfattade som ett bindande löfte, kanske ändå inte var det.

Uttalandena påverkade anhörigas sorgearbete

Konsekvenserna av statsministrarnas uttalanden kom att bli negativa för många anhöriga. Uttalandena gjordes vid en tidpunkt då många sörjande befann sig i en chockfas eller en tidig reaktionsfas och inte hade tillgång till information om olyckan och vad som hänt deras nära. Statsministrarna ville otvivelaktigt bidraga till att lindra sorgen för de drabbade och reagerade med att erbjuda den hjälp som staten förfogade över. De överblickade emellertid inte alla svårigheter som var förknippade med att verkligen genomföra det som de uttalat sig om.

Statsministrarnas utfästelser och regeringens agerande därefter fick till följd att de anhörigas praktiska bestyr runt en begravning eller annan form av minnesceremoni i många fall sköts upp. Analysgruppen har genom samtal med många av de anhöriga funnit att även den mentala sorgeprocessen lades åt sidan i väntan på att den begravning som man ställt in sig på skulle bli möjlig att genomföra. De ceremonier som ändå hölls upplevdes i många fall som innehållslösa av de sörjande mot bakgrund av den uppfattning om att det skulle bli möjligt att genomföra begravning på vanligt sätt, som skapats genom statsministrarnas uttalanden.

I normala fall kan de sörjande lokalisera sin sorg till praktiska bestyr kring begravningens anordnande och till kistan med den dödes stoft och sedermera graven. Symboler som gravstenen, blommorna och begravningsceremonien erbjuder stöd och en väg mot tröst. Även i de situationer då den dödes kropp inte kan återfinnas kan en minnessten för många vara ett viktigt led i sorgbearbetningen och bli till en viktig plats och en stödjepunkt för sorgens närvaro.

Det är analysgruppens uppfattning att sorgehanteringen, så som ofta sker, födde vrede och bitterhet hos många anhöriga. Möjligen hade de som tog sig genom den första perioden, och lyckades ställa in sig på att politikernas uttalanden skulle bli svåra att uppfylla eller att deras anhöriga ändå inte skulle kunna återfinnas, lättare för att bearbeta sorgen. Det var sannolikt inte möjligt för anhöriga att på egen hand omhänderta de döda ur Estonia eller bärga fartyget.

Slutsatser

- Analysgruppen finner ingen anledning att ifrågasätta det självklara i att såväl den avgående som den tillträdande statsministern uttalade sig och uttryckte sorg och deltagande efter olyckan. Det får anses naturligt att statsministern, som främste företrädare för regeringsmakten, erbjuder insats av statens resurser för att mildra olyckans konsekvenser för de många drabbade i en situation som denna.
- Analysgruppen anser inte att det kan betraktas som olämpligt av de båda statsministrarna, i egenskap av ledande politiker, att svara på de direkta frågor de fick från medierna och därmed uttala sina uppfattningar.
- Analysgruppen anser att regeringen under den följande beredningsprocessen borde ha ägnat större uppmärksamhet åt betydelsen av de två statsministrarnas uttalanden och åt den innebörd som allmänheten kunde lägga i dessa.
- Många anhöriga och allmänheten uppfattade statsministrarnas uttalanden som klara försäkringar om att regeringen ämnade sätta in alla tänkbara resurser för att de omkomna skulle kunna föras hem och kunna begravas.
- Analysgruppen anser att såväl den avgående som den tillträdande regeringen till följd av statsministrarnas uttalanden sammantaget förmedlade en otydlig bild av de åtgärder som regeringen ämnade vidta för att omhänderta de omkomna.

5
Sjöfartsverkets inledande utredning

I detta kapitel analyseras Sjöfartsverkets inledande utredningsarbete samt verkets första rapport

Analysgruppen har att granska om rätt myndighet har agerat, hur myndigheten agerat och på vilket underlag detta har skett. Granskningen skall avse tiden efter Estoniakatastrofen.

Efter olyckan blev Sjöfartsinspektionens arbete granskat av regeringen genom en särskild utredare, Magnus Sjöberg. Granskningen avsåg tiden före olyckan och vilka åtgärder som skulle vidtas med anledning av olyckan. Analysgruppen har avgränsat sitt uppdrag till att inte omfatta en granskning av dessa frågor.

Sjöfartsverkets arbete, med anledning av de uppdrag som regeringen lämnade till verket om omhändertagande av omkomna, har granskats.

Sjöfartsverkets ansvarsområde

Sjöfartsverket är den myndighet som har hand om frågor som rör sjöfarten inom svenska farvatten[23]. Verkets huvuduppgifter är bl.a. att utöva tillsyn över sjösäkerheten, svara för farledshållning, sjöräddning och isbrytning. Verksamheten skall inriktas huvudsakligen på handelssjöfart. I sitt arbete får Sjöfartsverket överlägga med andra länders sjöfartsmyndigheter. Sjöfartsinspektionen är en enhet inom Sjöfartsverket.

Sjöfartsverkets styrelse ansvarar för verksamheten. Under styrelsen ansvarar generaldirektören för den löpande verksamheten enligt de riktlinjer och direktiv styrelsen beslutar. Sjöfartsverket erhöll inga speciella riktlinjer eller direktiv med anledning av Estoniaärendet. Ärendet handlades inom den löpande verksamheten.

Sjöfartsverket är en myndighet underställd regeringen och verket har därigenom att utföra de uppgifter som åläggs myndigheten.

Uppdraget som gavs den 29 september

Sjöfartsverket fick den 29 september 1994 i uppdrag att undersöka de tekniska och legala förutsättningarna för att

återfinna och omhänderta omkomna från Estonia. Sjöfartsverket agerade således direkt på regeringens uppdrag. Genom att Estonias förlisning hade skett på internationellt vatten och inom finskt sjöräddningsområde var det nödvändigt med ett uppdrag från regeringen för att Sjöfartsverket skulle agera.

Sjöfartsverkets chefsjurist ansvarig utredare

Sjöfartsverkets generaldirektör Kaj Janérus beslutade att uppdra åt chefsjuristen Johan Franson att ensam ansvara för utredningens genomförande. Uppdraget skulle genomföras skyndsamt och preliminärt vara klart senast den 10 oktober. Sjöfartsverket fick följaktligen mindre än två veckor på sig att genomföra utredningen.

Utredaren kontaktade experter på skilda områden för sin utredning, bland annat kontaktades ett bärgningsföretag och två dykeriföretag. Johan Franson hade före arbetets början ingen djupare praktiskt orienterad kunskap om bärgning av fartyg eller omhändertagande av omkomna i förlista passagerarfärjor. Genom de experter han anlitade fick han kunskaper om vad som var möjligt att göra och vilka problem som kunde tänkas uppstå. Johan Franson utförde den svåra och omfattande utredningen ensam.

Rapportens innehåll

I rapporten redogörs för hur ett omhändertagande av kroppar på botten utanför Estonia skulle kunna genomföras. Där redovisas också att det inte går att säga var kroppar kan finnas på grund av strömmar i vattnet. Analysgruppen saknar i denna del uppgifter om när ett sådant arbete lämpligen borde ha genomförts och om det var brådskande, med tanke på strömmarna.

Två alternativa förslag till hur ett omhändertagande av omkomna som fortfarande fanns kvar inuti Estonia skulle gå till förs fram i rapporten. I sammanfattningen står det att ”Eftersökning och omhändertagande av omkomna i fartyget kan ske genom dykare/ROV eller lyft av fartyget”. Inte på något ställe framgår att lösningarna kan kombineras, att ett lyft bör föregås av omhändertagande med hjälp av dykare. Således nämns inte heller att nya dykningar efter ett lyft, skulle kunna genomföras inuti fartyget på grundare vatten. I rapporten saknas även uppgifter om när det skulle vara möjligt att inleda arbetet med att omhändertaga omkomna genom dykare.

Uppdraget var omfattande och skulle utföras skyndsamt. Analysgruppen finner att det var mindre lämpligt av Kaj Janérus att lägga hela ansvaret på en enda person som han gjorde. Om flera personer hade delat på uppdraget kunde ett bredare underlag ha presenteras. Teoretiska experter borde ha kontaktats och rådfrågats, t.ex. för att bekräfta de upplysningar som inhämtades från företagen. Olika alternativa tekniska lösningar borde ha undersökts och redovisats. Detta gäller t.ex. hur lyftet av Estonia skulle kunna utföras.

Statens skyldighet att omhänderta omkomna

Johan Franson har uppgivit för analysgruppen att han var noga med att hålla sig inom uppdragets ramar, vilket var att utreda förutsättningarna för att omhänderta omkomna. Trots detta påpekas det tre gånger i rapporten att staten inte har någon skyldighet att omhänderta omkomna. Detta måste innebära att Sjöfartsverket ansåg att uppgiften hade betydelse för utredningen. Analysgruppen konstaterar dock att denna uppgift var av mindre intresse så länge utgångspunkten var att ett omhändertagande skulle ske.

En klar inställning i samhället vid den här tiden, vilket bland annat förmedlades av mediernas rapportering, var att ett omhändertagande skulle ske. Möjligen kan uppgiften vara ett uttryck för Sjöfartsverkets generella inställning i frågan om ett omhändertagande av de döda. Vid analysgruppens intervjuer med olika tjänstemän vid Sjöfartsverket har framkommit att inställningen bland personalen på Sjöfartsverket i allmänhet var den att ett omhändertagande inte borde ske.

Erbjudande om omedelbara åtgärder

Sjöfartsverket tog tidigt del av Stolt Comex Seaways erbjudande att omhänderta omkomna utanför Estonia. Sjöfartsverket vidtog inte någon åtgärd med anledning av detta, eftersom myndigheten ansåg att beslut om omhän-

dertagande låg utanför uppdraget. Analysgruppen anser att Sjöfartsverket borde ha tagit initiativ till en diskussion med sin uppdragsgivare regeringen, beträffande vem som skulle handlägga denna propå. Som det nu var hamnade beslutsfattandet i denna fråga mellan regeringens och Sjöfartsverkets ansvarsområden.

Slutsatser

- Analysgruppen anser att Sjöfartsverkets generaldirektör borde försökt fördela utredningsuppdraget på mer än en person, även om det skulle innefattat kontakter med experter utanför Sjöfartsverket.
- Vissa brister fanns i rapporten vad gäller möjligheterna att omedelbart påbörja ett omhändertagande av omkomna.
- Sjöfartsverket borde ha medverkat till att erbjudandet om att omedelbart omhänderta omkomna utanför Estonia blev handlagt.

6
Regeringsskiftets betydelse för hanteringen av bärgningsfrågan

I detta kapitel analyseras hur regeringsskiftet på kort och lång sikt påverkade regeringens fortsatta beredningsprocess inför beslut i bärgningsfrågan

Statsministern och ett antal politiska tjänstemän fick beskedet om olyckan bland de första i Sverige, medan de fortfarande var kvar i Rosenbad på olycksnatten. Detta ledde till att samtal och diskussioner uppstod om vad som inträffat på Östersjön och inom regeringen blev man därmed på ett tidigt stadium på det klara över att fartygshaveriet var en angelägenhet för den svenska regeringen. Många svenska medborgare förmodades vara inblandade i, och sannolikt drabbade av olyckan. Reaktionerna ledde till att aktiviteter satte igång på olika håll inom Regeringskansliet. Informationsinsamlingen kom igång snabbt och kontakter togs tidigt exempelvis med Sjöfartsverket, räddningstjänsten och den estniska regeringen.

Medvetenhet om behov av åtgärder

När Carl Bildt for till Åbo, dagen efter olyckan, hade han och regeringen tillgång till kunskap och erfarenheter som gjorts efter att färjan Jan Heweliusz förliste på internationellt vatten i södra Östersjön 1993. En viktig erfarenhet gällde betydelsen av ett snabbt agerande för att omhänderta omkomna. Den gången hade den svenska regeringen flera gånger krävt att den polska regeringen skulle bärga fartyget, främst av hänsyn till de omkomnas anhöriga. Anhöriga till de sju omkomna svenskarna efter Jan Heweliuszolyckan, varav tre fortfarande saknades, förde en lång kamp i syfte att förmå den svenska regeringen att bärga färjan och omhänderta de saknades kroppar. Trots de kunskaper som fanns inom regeringen från denna olycka gjordes ingenting för att omedelbart påbörja ett omhändertagande av de omkomna efter Estoniaolyckan.

Då Carl Bildt sammanträdde med sina finska och estniska statsministerkollegor i Åbo den 28 september åtog sig den finska regeringen att lokalisera vraket på havsbotten. Räddningsinsatsen var avslutad och eftersom haveriet skett på internationellt vatten var ett omhändertagande av de omkomna inte en självklart svensk angelägenhet ur ju-

ridiskt hänseende. Det fanns heller ingen svensk myndighet som formellt hade ansvar för ett eventuellt omhändertagande av fartygsvraket eller de omkomna som fanns kvar inuti.

Alternativa beredningsvägar

Det återstod för den svenska regeringen att undersöka vilka tekniska och legala förutsättningar som fanns för att göra det möjligt att agera i frågan om omhändertagandet av de omkomna, vilket man uppdrog åt Sjöfartsverket. Analysgruppen frågar sig om det hade funnits andra alternativa vägar för beredningen som regeringen kunde valt. Ett alternativ hade kunnat vara att anlita den juridiska expertis som fanns inom Regeringskansliet för att på kort tid få utrett de juridiska förutsättningarna för ett omhändertagande. Den tekniska utredningen, liksom en eventuell upphandling av dykföretag som skulle kunna genomföra uppdraget, kunde däremot inte ske inom Regeringskansliet utan skulle rimligen behöva lämnas till Sjöfartsverket.

Fördelen med att låta Regeringskansliets jurister utreda de legala förutsättningarna för ett omhändertagande och Sjöfartsverket de tekniska hade varit att den svenska regeringen då, via Sjöfartsverket, omedelbart hade kunnat sätta igång med att rekognosera möjligheterna att söka efter och omhänderta de omkomna. Konsekvenserna av att regeringen istället valde att lämna uppdraget till Sjöfartsverket så som skedde blev att beslutet om igångsättande av omhändertagandet sköts upp och lämnades till den tillträdande regeringen att ta ställning till, utifrån det underlag som förberetts av den avgående regeringen.

Analysgruppen finner att handläggningen av frågan om ett omhändertagande av de omkomna sannolikt påverkades av det förestående regeringsskiftet. Något som tyder på detta är den diskussion som förekom i regeringens krisgrupp den 28 september där det sades att regeringens roll, förutom att bidraga till krishanteringen, främst skulle vara bevakande. Istället för att inleda omedelbara åtgärder för att omhänderta de omkomna ur fartyget, vilket senare skulle kunna utvidgas till att även omfatta en bärgning av fartyget, lämnade man frågan tills vidare öppen.

Krisgruppens lämplighet som organisationsform

För den avgående regeringen återstod vid den här tiden i stort sett bara att avsluta, och i förekommande fall överlämna, arbete till den tillträdande regeringen. De flesta statsråden befann sig vid denna tid i Stockholm, på Regeringskansliet, och var inte, som i vanliga fall, fullt upptagna med andra frågor. Det var alltså möjligt för regeringen att koncentrera sig på arbetet kring Estonia-olyckans följder.

I syfte att hantera krisen tillsatte regeringen en krisgrupp som bestod av statsråd och andra representanter från berörda departement. Att tillsätta en grupp, vid sidan om den ordinarie organisationen, som samlar och sammanställer information i syfte att bevaka utvecklingen och om möjligt fatta snabba beslut, finner analysgruppen vara lämpligt i denna situation.

I krisgruppen konstaterades att den avgående regeringens roll i denna situation skulle vara bevakande, vilket är det normala agerandet för en regering som ska avgå.

En omständighet som enligt analysgruppens åsikt talar för att regeringen borde handlat aktivt och inte som en ”expeditionsministär” är att den uppkomna situationen inte liknade någon annan som denna regering, eller någon annan modern svensk statsledning, tidigare erfarit. Flera hundra, kanske tusen svenskar befarades döda i den största olycka som inträffat i fredstid. För att fullfölja intentionen i Carl Bildts uttalande skulle det krävts att den avgående regeringen fattade sådana omedelbara beslut om aktiva, operativa åtgärder beträffande ett omhändertagande av de omkomna i Estonia som vid varje tidpunkt var praktiskt möjligt. Ett avgörande hinder mot ett omedelbart ingripande i det första skedet har behandlats i ett tidigare avsnitt.

Representation i krisgruppen

Analysgruppen menar att en lämplig organisation av arbetet i den uppkomna situationen hade varit om representanter från båda regeringarna tillsammans bildat en krisgrupp.

Först den 3 oktober hade den tillträdande regeringen en representant närvarande vid mötet i krisgruppen ge-

nom att Ingela Thalén deltog. Då var redan arbetsformen och inriktningen på regeringens insats formad. Den 5 oktober, när krisgruppen sammanträdde för sista gången, var förutom Ingela Thalén, också Laila Freivalds närvarande från den tillträdande regeringen. Det stod då klart att Ines Uusmann skulle bli ny kommunikationsminister och överlämnandepärmar iordningställdes åt henne, Ingela Thalén och Laila Freivalds. De två sistnämnda kom dock inte att arbeta med Estonia i nämnvärd omfattning senare.

Förändrad inriktning av beredningsarbetet

När nu inte krisgruppen var sammansatt av representanter för såväl den avgående som den tillträdande regeringen hade det, enligt analysgruppens mening varit lämpligt om kommunikationsministern, statsministern och andra berörda av de tillträdande statsråden åtminstone hade låtit sig informeras tillsammans och i dialog med den avgående regeringen om händelseutvecklingen efter olyckan, men så skedde inte. Hade så skett hade de berörda statsråden haft samma information och kunskap om frågan att utgå ifrån och fått tillfälle att sätta sig in i de olika problem som olyckan aktualiserat. Det hade varit naturligt eftersom Estoniaolyckan var så väldig, berörde så många och dessutom krävde långtgående och annorlunda typer av ställningstaganden än vad politiker vanligen har erfarenhet av.

Med utgångspunkt från Ingvar Carlssons uttalande om bärgning kom den tillträdande regeringen, till skillnad från den avgående, att helt inrikta sig på att det var genom en bärgning av Estonia som de omkomna skulle kunna omhändertas. Den nya regeringen utgick från att det endast var på detta sätt de omkomna, det vill säga alla som förmodades kunna påträffas döda inuti fartyget, skulle kunna omhändertas. Vid den nya regeringens tillträde var det med denna inriktning som beredningen i frågan helt kom att drivas.

När den nya regeringen tillträdde var inte situationen efter Estoniakatastrofen lika akut beträffande sökandet efter information om antalet döda, räddningsinsatsens förlopp, lokaliseringen av fartyget och så vidare, som den varit tidigare. Inga liv stod att rädda, fartygets läge på havsbotten var klarlagt, haverikommissionen var utsedd och arbetet med haveriutredningen var inlett. Dessutom arbetade Sjöfartsverket med att utreda de tekniska och legala förutsättningarna för att omhänderta omkomna, vilket även inkluderade en bärgning av fartyget.

Ines Uusmann fick huvudansvaret

Kommunikationsminister Ines Uusmann fick huvudansvaret för Estoniafrågan. Jan Nygren, som var statsråd i Statsrådsberedningen och arbetade direkt under statsministern fick i uppgift att särskilt bevaka Estoniafrågan. Regeringen agerade därmed på ett, för en svensk regering, sedvanligt sätt, det vill säga utan någon särskilt tillsatt krisgrupp och genom att invänta att sakmyndigheterna arbetade fram beslutsunderlag.

Analysgruppen finner anledning att reflektera kring om det var ett lämpligt beslut av statsminister Ingvar Carlsson att lägga ett så stort ansvar för Estoniafrågorna på Kommunikationsdepartementet och på en nytillträdd minister som saknade tidigare erfarenheter av regeringsarbete. Med tanke på de frågeställningar som aktualiserades inför beslutet i bärgningsfrågan kan det också förefalla naturligt att reflektera över huruvida även andra departement, exempelvis Civildepartmentet, som hade ansvar för kyrkofrågor och frivilligorganisationerna, och Socialdepartementet, med ansvar för bland annat hälso- och sjukvården, också borde haft ansvar för beredningsarbetet inför beslutet i bärgningsfrågan.

Enhetlig ledning

Statsminister Ingvar Carlsson har i samtal med analysgruppen uppgivit att han förordade en enhetlig ledning av Estoniafrågan, eftersom hans erfarenheter från sammansatta grupper lärt honom att dessa, tvärt emot alla intentioner, enligt hans bedömning tenderar att tunna ut ansvaret så att viktiga frågor hamnar mellan stolarna. Att lägga ledningen och ansvaret inom Kommunikationsdepartementet, som ansvarade för Sjöfartsverket, blev mot denna bakgrund, ett självklart val för statsministern. Analysgruppen finner ingen anledning att ifrågasätta statsministerns bedömning på denna punkt men konstaterar att valet att lägga huvudansvaret på Kommunikations-

departementet samtidigt innebar att viktiga frågeställningar, exempelvis de som berörde livssituationen för överlevande och anhöriga till omkomna, därmed fick en underordnad roll.

Bemötandet av anhöriga

I sammanhanget fanns en viktig faktor som varken den avgående eller den tillträdande regeringen tillräckligt beaktade, nämligen kravet på att kommunicera med de många oroliga anhöriga och andra sörjande som från första dagen efter olyckan och framåt hörde av sig till Regeringskansliet. Mängder av brev strömmade in och åtskilliga telefonsamtal fortsatte att komma under en lång tid framåt. Mot bakgrund av den brist på bekräftad information som rådde i initialskedet och med de motstridiga uppgifter som förekom i massmedierna tiden därefter vände sig anhöriga, av naturliga skäl, till den källa som uttalat handlingskraft och en inriktning på konkreta åtgärder, nämligen regeringen.

Att regeringen inte insåg vikten av att tidigt bemöta de anhöriga på ett mer genomtänkt sätt som de hade rätt att kräva, var ett stort misstag som innebar att många anhöriga, oavsett hur de senare kom att förhålla sig till huruvida de omkomna eller fartyget borde bärgas eller ej, fick minskat förtroende för regeringens och Regeringskansliets representanter.

De som tog emot samtal från anhöriga var tjänstemän på olika nivåer, framför allt inom Kommunikationsdepartementet. Uppgifter om hur många telefonsamtal som togs emot och vad de som ringde önskade tala om sammanställdes inte, vilket sannolikt påverkade frågans hantering. Att det fanns ett problem i kommunikationen med de anhöriga identifierades därför inte heller i krisgruppen. Den avgående regeringen formulerade i linje med detta inte heller några övergripande tankar om hur anhöriga borde bemötas från regeringens och Regeringskansliet sida, trots att det var dit så många vände sig. Detta förhållande förändrades inte när regeringen Carlsson tillträdde, istället lämnades problemet med bemötandet av anhöriga åt sidan under lång tid.

Slutsatser

- Det faktum att Estoniaolyckan inträffade i samband med ett regeringsskifte fick påtagliga konsekvenser för frågans hantering.
- Inom den avgående regeringen var man inställd på att inte fatta något långsiktigt beslut i frågorna om omhändertagande av de omkomna eller bärgning av fartyget, utan överlämnade detta åt den tillträdande regeringen.
- Att samla en krisgrupp så som gjordes inom den avgående regeringen var en lämplig organisationsform i en extraordinär situation som denna. Krisgruppens roll borde dock ha varit tydligt definierad.
- Både den avgående och den tillträdande regeringen borde ha representerats i krisgruppen från början.
- Om överlämnandet mellan regeringarna skett i dialog, med flera av de tillträdande statsråden närvarande, hade kunskapsutbytet blivit större.
- Inom såväl den avgående som den tillträdande regeringen fanns brister i bemötandet av anhöriga.

7
Regeringens informationsverksamhet

I detta kapitel analyseras regeringens informationsarbete och relationer till anhöriga och överlevande

Under olycksnatten insamlades information systematiskt inom Regeringskansliet. Då kontaktades myndigheter och andra informationskällor såväl i Sverige som i Finland och Estland för att bekräfta olyckan och för att få en uppfattning om omfattningen av det inträffade. Under morgontimmarna och dagen som följde, när massmediernas rapportering var intensiv, kom dock regeringen och övriga myndigheter att i hög grad förlita sig på mediernas rapportering. Analysgruppen anser att beslutsfattarna i större utsträckning borde haft bättre tillgång till förstahandsinformation istället för att få en stor mängd av sin information via medierna.

Informationsinhämtning

Mediernas rapportering

Medierna samlade snabbt in och förmedlade information, och i flera fall blev korrektheten i rapporteringen lidande till förmån för snabbheten. Mediernas rapportering, inte minst TV:s, var i många fall dramatiserande, så som nyhetsrapportering är och brukar vara, och utgjorde en stor del av kunskapsunderlaget om det inträffade för beslutsfattarna. Bristen på bekräftad information var stor under den första tiden efter olyckan, det förekom bland annat motstridiga uppgifter om antalet räddade, omkomna och saknade, bland annat till följd av bristande passagerarlistor, vilket ledde till förvirring och ovisshet bland anhöriga.

Andra informationsvägar

Regeringen samlade även information och kunskap genom de uppdrag som lades ut på berörda myndigheter samt på andra vägar. Carl Bildts resa till Åbo gav statsministern en fördjupad inblick i situationen i det akuta skedet. Analysgruppens genomgång visar att det mer handlar om insamling av intryck än en systematisk informationsinsamling. Krisgruppens arbete är ett annat exempel på

hur berörda departement inom regeringen kunde utbyta och sammanställa information. Att regeringen lade utredningsuppdrag på Sjöfartsverket innebar att information som skulle ligga till grund för senare beslut hämtades in.

Statsministern i fokus i pressarbetet

Regeringskansliet förmedlade via pressmeddelanden information om regeringens arbete i samband med krisen. Pressmeddelandena under det första dygnet etablerade regeringen som en central informationskälla i krisen. Det förmedlades en bild av att det var regeringen, och framför allt statsministern, som agerade. Ett dygn efter olyckan, när bland annat Sjöfartsverket hade fått det första uppdraget och en haverikommission tillsatts, upphörde denna rapportering men då var statsministern redan en central aktör som gjort en konkret handlingsinriktad utfästelse i skeendet. Medierna vände sig därefter till den tillträdande statsministern för att få ledning om hur den nya regeringen ämnade agera.

Informationsarbetet inriktat på medierna

Information inom Regeringskansliet hanteras vanligtvis av de pressekreterare som arbetar på varje departement tillsammans med ministrarna. Pressekreterarens uppgift är framför allt att föra ut information, företrädesvis till medierna, om regeringens agerande i olika frågor. Inom den avgående regeringen fanns en presschef som hade det övergripande informationsansvaret inom Regeringskansliet, inom den tillträdande regeringen hade statsministerns pressekreterare en samordnande funktion.

Några övriga informationsansvariga fanns inte inom Regeringskansliet. Organisationen var anpassad efter att föra ut information, men det fanns ingen lämplig organisation för att ta emot information eller för att snabbt kommunicera per brev eller telefon med ett så stort antal enskilda människor som det nu var frågan om. Dessutom var de som ringde och skrev brev personer som direkt drabbats av Estoniaolyckan och som nu blivit beroende av regeringens beslut för sitt personliga agerande. De var ledsna, upprörda, förtvivlade.

Regeringskansliets möjlighet att möta anhörigas behov av information

Det informationsproblem som uppstått och som drabbade de anhöriga hårt, fick även konsekvenser för personalen i Regeringskansliet. Det saknades vägledning för personalen i den situation som uppstått och som ställde krav på personalen som gick utöver deras normala arbetsuppgifter.

Kommunikationsdepartementets uppdrag är att arbeta med vägtrafik, sjöfart och strukturella frågor. Personalen fick en stor mängd samtal och många upplevde att de inte orkade eller hade tillräcklig kompetens för att möta och samtala med människor i kris. De ansåg inte heller att de kunde erbjuda hjälp eller hade möjlighet att hänvisa de ringande till lämpliga instanser där information och stöd fanns. Många anställda inom Kommunikationsdepartementet bar en tung arbetsbörda under en lång tid efter katastrofen, vid sidan om sina ordinarie arbetsuppgifter.

Informationsproblem definierades inte

Analysgruppen finner flera brister i organisationen av informationsarbetet inom Regeringskansliet. Genom att problemet egentligen aldrig definierades fullt ut drabbades de anhöriga på ett mänskligt plan. Detta gäller även personalen vars arbetssituation blev mycket svår att hantera. En konsekvens blev att många anhöriga fick minskat förtroende för regeringen genom att de inte fick tydliga besked eller inte blev bemötta på ett sätt som var anpassat efter deras krissituation.

I slutet av november 1994, när tiden för regeringens beslut i bärgningsfrågan började närma sig, anställdes inom Kommunikationsdepartementet, en politisk sakkunnig med ansvar för kontakter med anhöriga som avlastning för den övriga personalen i dessa ärenden. Kommunikationsministern hade konstaterat att det fanns brister i kontakterna med anhöriga och sökte genom denna personalförstärkning en lösning på problemet. När denna nya tjänsteman kom till sitt arbetsrum på den första arbetsdagen möttes hon av mängder av obesvarade brev och en ständigt ringande telefon.

Informationsplan saknades

Det fanns ingen övergripande plan för informationsarbetet i stort inom Kommunikationsdepartementet, inte heller för hur kommunikationen med anhöriga skulle ske. En dialog med anhöriga hade varit välgörande både för de informationssökande anhöriga och för regeringen. Istället för att själva initiera kommunikation, i syfte att etablera kontaktkanaler med anhöriga, arbetade man inom Kommunikationsdepartementet i stort sett enbart med att ta emot samtal och besvara brev. Denna arbetsmodell gällde även efter det att man fått personalförstärkningen.

Med undantag för de brev som skickades från kommunikationsministern till anhöriga – ett initiativ som i sig var bra – det första sändes den 25 november, och ett par möten som ordnades, framför allt inför de anhörigas uppgörelse med försäkringsbolaget Skuld, var det hela tiden anhöriga som sökte information, de tog själva initiativet. Analysgruppen anser att de initiativ som togs från Regeringskansliets sida till kommunikation med anhöriga var enkelriktade och alltför ostrukturerade. Eftersom en analys av situationen saknades kände regeringen inte till vilka behov av kommunikation och bemötande som anhöriga hade.

Anhörigkontakter

När det anställdes en person inom Kommunikationsdepartementet för att ta hand om anhörigkontakterna trodde man att det skulle behövas förstärkning under två månaders tid. Det tyder på att Kommunikationsdepartementet kraftigt underskattade informationsbehovet, så som det varit dittills, och förväntade sig att i och med att ett beslut i bärgningsfrågan kom så skulle anhöriga sluta höra av sig till departementet. Den tjänsteman som hade ansvaret för kontakterna med anhöriga kom dock att arbeta kvar inom Kommunikationsdepartementet, med anhörigkontakter, fram till oktober 1996, det vill säga i nästan två år, då informationsuppdraget genom ett regeringsbeslut flyttades till Styrelsen för psykologiskt försvar.

I samtal med analysgruppen har den aktuella tjänstemannen uppgivit att arbetsbelastningen på henne inom Kommunikationsdepartementet var mycket tung under hela hennes tid där. Några möjligheter för henne att ta fler initiativ till dialog och utåtriktad kommunikation med anhöriga rymdes inte inom ramen för hennes uppdrag som ensam handläggare av information till och från anhöriga efter Estoniakatastrofen.

Analysgruppen finner att en av anledningarna till att inga samlade åtgärder vidtogs i rimlig tid efter olyckan för att hantera anhöriginformation berodde på att den interna informationen hade klara brister. Inom Regeringskansliet skaffade man inte sig en samlad bild av hur många samtal som kom in och vad de ringande ville tala om. Eftersom omfattningen av de samtal, som enskilda tjänstemän inom Kommunikationsdepartementet tog emot, inte var känd hos ledningen söktes inte heller någon samlad strategisk lösning på detta omfattande informationsproblem.

Styrelsen för psykologiskt försvar blev kontaktorgan

När Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF, drygt två år efter olyckan, i oktober 1996 fick i uppdrag av regeringen att vara kontaktorgan för de anhöriga, och senare även för överlevande efter olyckan, började informationsblad sändas ut på initiativ av myndigheten. Med SPF som kontaktorgan har regelbunden informationsförmedling införts och möten med anhöriga genomförts. Uppdraget avrapporteras till regeringen två gånger per år och pågår fortfarande i oktober 1998. I analysgruppens nästa rapport återkommer diskussionen om informationsproblemen och regeringens och statens roll.

Kommunikationsministern i medierna

När Ines Uusmann tillträdde som kommunikationsminister var efterfrågan på hennes medverkan i olika sammanhang i medierna mycket stor. Tillsammans med sin pressekreterare hade hon kommit fram till en arbetsmodell som innebar att hon skulle vara tillgänglig och ställa sig till mediernas förfogande så mycket hon förmådde. Det innebar att den nytillträdda kommunikationsministern snabbt blev känd hos allmänheten som den ansvariga Estoniaministern.

Istället för att avböja intervjuer och frågor som hon inte kunde besvara, eller intervjusammanhang som var olämpliga forum för att föra ut hennes budskap, medverkade hon och gav svar. I något fall, när hon uttalade sig om svårigheterna med dykningar till Estonia gav hon svar som var felaktiga i sak.

Ministern uttalade vag tveksamhet

När kommunikationsministern uttalade sig om beslutsläget, från det tillfälle då hon kommenterade Sjöfartsverkets första rapport med anledning av katastrofen, fram till att regeringen fattade sitt beslut i bärgningsfrågan, gavs vaga antydningar om var i beslutsprocessen regeringen befann sig. Anhöriga, som uppfattat statsministrarnas initiala uttalanden som löften, tolkade ur Ines Uusmanns uttalanden i medierna en tveksamhet angående huruvida regeringen avsåg att bärga Estonia eller ej.

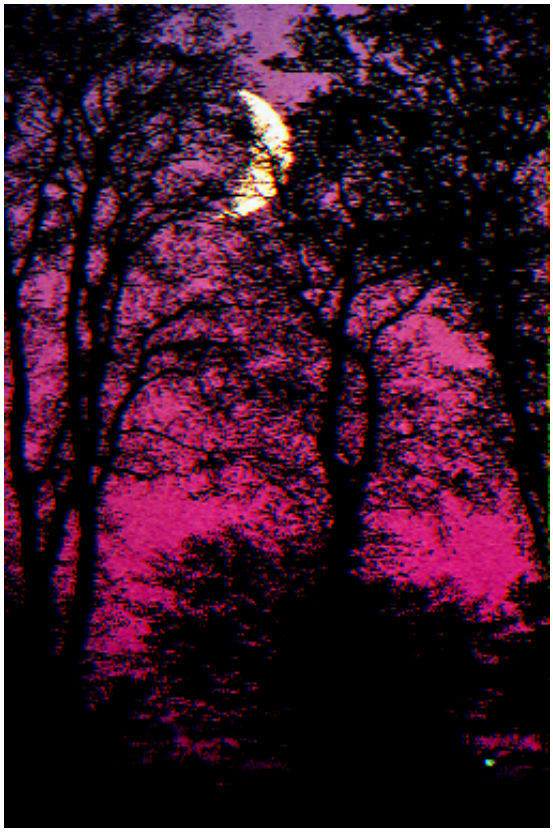

Åtskilliga anhöriga har uppgivit för analysgruppen att de tidigt läste mellan raderna i ministerns uttalanden att regeringen nog inte hade för avsikt att bärga Estonia, ändå fick de inga besked som bekräftade denna känsla. När Ines Uusmann, den 11 oktober 1994 uttalade sig i TV och sa att ...”det havet tar det ska havet också behålla”... är detta ett exempel på ett uttalande som de anhöriga tolkar i denna riktning. Det är sannolikt anledningen till att så många vände sig med frågor till Kommunikationsdepartementet efter att ministern uttalat sig på detta sätt, samma dag som hon mottog Sjöfartsverkets rapport där det framgick att inga legala hinder fanns, samt att det var tekniskt möjligt, att omhänderta omkomna och bärga Estonia.

Bristande tydlighet från regeringen

Analysgruppen bedömer att för de anhörigas del, och för regeringens, hade mycket varit vunnet om regeringen, lämpligen via statsminister Ingvar Carlsson, som var den som ursprungligen uttalat sig i bärgningsfrågan, på ett tydligt sätt i lämpligt sammanhang förklarat att något beslut i bärgningsfrågan inte var fattat, att frågan bereddes på sedvanligt sätt inom regeringen och att detta skulle ta viss tid.

I samtal med analysgruppen har framkommit att för regeringen fanns egentligen bara ett huvudalternativ till beslut i frågan om bärgning av Estonia. Hela fartyget skulle bärgas. Beredningen av frågan syftade till att komma fram till beslut i denna fråga. Något annat alternativ, som exempelvis omhändertagande av de kroppar som var möjliga att omhänderta genom dykningar, var aldrig med som ett reellt alternativ för regeringen. Detta borde regeringen tydliggjort för anhöriga och för allmänheten. Det hade också varit lämpligt om regeringen i god tid angivit vilka tidsramar man arbetade efter och vilket underlag man ämnade basera beslutet på. En viktig fråga var hur stor betydelse man tillmätte anhörigas vilja.

Regeringens agerande påverkade enskilda

Det finns enligt analysgruppen flera skäl till detta. Ett är att den fråga som regeringen skulle fatta beslut i ytterst påverkade de sörjande och hur de skulle agera kring praktiska arrangemang som var förknippade med sorgen. Det normala förfaringssättet i vårt land är att när en person avlider så är det de nära anhöriga som ansvarar för att begrava den döda, detta regleras i begravningslagen. Ett annat skäl är att de anhöriga ägde rätt att få information eftersom regeringens planer påverkade dem i sorgen, på ett mänskligt plan på grund av den ovisshet som drabbat dem i deras kris.

Slutsatser

- Regeringskansliets organisation var inte lämplig för att möta anhörigas behov av information, vilket innebar att man inte identifierade problemet med hur anhöriga bemöttes när de kontaktade Regeringskansliet.
- Brister i bemötandet av anhöriga fick konsekvenser dels för de anhöriga dels för personalen inom Regeringskansliet som saknade vägledning i den situation som uppstått.
- Brister i bemötande av anhöriga har bidragit till att många anhöriga fått minskat förtroende för statsmakternas förmåga att motsvara de förväntningar som skapats.
- Kontakterna med anhöriga från regeringens och Regeringskansliets sida var alltför ostrukturerade och baserades inte på kunskap om de anhörigas behov.
- Kommunikationsministern uttalade vag tveksamhet inför frågor som relaterades till bärgning under den tid som frågan bereddes, vilket av anhöriga kom att uppfattas som att regeringen tvekade.
- Analysgruppen anser att regeringen, lämpligen genom statsministern, tydligt och i ett lämpligt sammanhang borde förklarat att något beslut i bärgningsfrågan inte var fattat, varken för eller emot en bärgning, att frågan bereddes på sedvanligt sätt och att detta kunde ta viss tid.

8
Regeringen initierar viktiga uppdrag

I detta kapitel analyseras den fortsatta beredningen innefattande uppdraget åt Sjöfartsverket att genomföra en konsekvensanalys och tillsättandet av ett etiskt råd

Om den avgående regeringen kunde ägna mycket tid åt Estoniafrågan, var situationen den motsatta för den tillträdande regeringen. Den nytillträdda kommunikationsministern skulle sätta sig in i frågor och hantera problem av en annan art än hon ställt in sig på som politiker.

Den period då beredningen skedde, under hösten 1994, var en intensiv period i det politiska Sverige. Ekonomin och behovet av en sanering av statsfinanserna hade stått i fokus under valrörelsen och engagerade nu en stor del av statsministerns tid. Dessutom pågick förberedelserna inför folkomröstningen om Sveriges EU-medlemskap. Kommunikationsminister Ines Uusmann och statsminister Ingvar Carlsson tillhörde de mest aktivt engagerade på Ja-sidan inför omröstningen. Båda reste runt i landet och deltog i debatter och möten där det framtida EU-medlemskapet diskuterades och ifrågasattes. Bland de frågor som den tillträdande regeringen engagerade sig i direkt efter regeringsskiftet var Estoniafrågan en av flera viktiga frågor.

Viktiga steg i den fortsatta beredningen

På tredje arbetsdagen efter regeringsskiftet överlämnades Sjöfartsverkets första rapport, där det framgick att det både var möjligt att omhänderta omkomna genom dykningar och att bärga Estonia. Trots dessa besked fattades inget beslut om att planera och påbörja arbetet med att eftersöka de saknade. Ines Uusmann kände sig osäker inför att fatta ett beslut om bärgning av Estonia och hon blev medveten om att andra problem fanns förutom de tekniska och legala.

Etiska rådet tillsätts

Det svenska samhället saknade erfarenheter från händelser som Estoniakatastrofen. Katastrofen gav upphov till frågeställningar som saknade givna svar och som krävde

övervägande som en svensk regering inte tidigare konfronterats med. Många personer var direkt drabbade av katastrofen och inför beslutet i bärgningsfrågan behövde regeringen svar på tekniska frågor såväl som frågor av en mänsklig natur. Ett fartyg av Estonias storlek hade inte tidigare bärgats från det aktuella djupet, de omkomna var många och problem med hur de skulle kunna omhändertas och identifieras skulle lösas. Politiska beslut baseras normalt på underlag av rationell karaktär, vilket regeringen inte ansåg möjligt att enbart förlita sig till inför beslutet i bärgningsfrågan.

Det saknades i samhället klara utgångspunkter för vad som bör gälla vid omhändertagande av omkomna i samband med olyckor, oavsett om olyckan sker på land eller till sjöss, när olycksplatsen med de omkomna är lokaliserad och tillgänglig.

Efter Sjöfartsverkets första avrapportering insåg regeringen att den inte skulle vara beredd att ansvara för ett beslut i bärgningsfrågan med endast tekniska och legala förutsättningar undersökta. Frågor som uppkom gällde det rimliga i att utsätta personal för följderna av en bärgning av Estonia liksom hur omkomnas kroppar skulle hanteras på ett värdigt sätt i en situation då hundratals omkomna måste omhändertas på kort tid. Dessa frågor handlar om hur människor ser på livet och på döden och vad som är mänskligt beteende, inte om beslutsfattande inom ramen för den normala politiska agendan. För att få vägledning tillsatte regeringen Etiska rådet.

Uppdrag om konsekvensanalys

Analysgruppen förstår att ett beslut att lyfta fartyget behövde ytterligare överväganden. Ett beslut att upphandla kompetens för att påbörja arbetet med omhändertagandet av omkomna genom dykningar var dock möjligt att fatta utifrån det underlag som Sjöfartsverkets första rapport tillhandahöll. Ett sådant beslut var brådskande eftersom det krävde viss förberedelsetid, även årstiden bidrog till att det var angeläget att starta arbetet. Eftersom även ett lyft av fartyget med stor sannolikhet borde föregås av ett omhändertagande av de omkomna genom dykningar borde sådana dock ha inletts så snart det var möjligt. Detta framgick dock inte av Sjöfartsverkets rapport.

Samma dag som regeringen beslutade att ett etiskt råd skulle inrättas uppdrog man åt Sjöfartsverket att genomföra en konsekvensanalys.

Slutsatser

- När den nya regeringen tillträdde kom fokus i frågan att förskjutas från att primärt inriktas på ett omhändertagande av omkomna till att handla om ett omhändertagande genom bärgning av hela fartyget.
- Estoniakatastrofen gav upphov till frågeställningar av en art som politikerna inte tidigare ställts inför och som krävde överväganden som en svensk regering dittills inte konfronterats med i denna form och i denna skala.
- Analysgruppen förstår att ett beslut att lyfta fartyget behövde ytterligare överväganden. Ett beslut att upphandla kompetens för att påbörja arbetet med omhändertagandet av omkomna genom dykningar tycks dock ha varit möjligt att fatta på det underlag som fanns efter Sjöfartsverkets första rapport.

9
Konsekvensanalysens genomförande

Sjöfartsverket fick den 20 oktober 1994 ett nytt uppdrag. Denna gång skulle verket genomföra en konsekvensanalys avseende ett omhändertagande av de omkomna. Anledningen till uppdraget var att Sjöfartsverket vid redovisningen av deras första uppdrag till regeringen sade att ett omhändertagande skulle få betydande praktiska och etiska konsekvenser. Dessa förhållanden låg utanför det första uppdraget och hade således inte utretts.

Även det andra uppdraget till Sjöfartsverket fick Johan Franson utreda ensam. Han skulle nu genomföra en fördjupad analys av hur ett omhändertagande och en bärgning av Estonia skulle gå till. Samma kritik som tidigare kan riktas mot verksledningen. Även om analysgruppen kan förstå att Johan Franson, med de kunskaper han nu fått, skulle ha en central roll i utredningsarbetet, var uppdraget för omfattande för att vila på enda person. Därtill kom att det andra uppdraget tog upp frågor som låg långt utanför det normala kompetensområdet för en jurist på Sjöfartsverket. I uppdraget låg bl.a. att bedöma psykiska risker för olika personalkategorier.

Externa experter anlitade

Johan Franson anlitade experter från Rikspolisstyrelsen och Rättsmedicinalverket. Statens haverikommissions generaldirektör Olof Forssberg kontaktades för att diskutera om lyft av Estonia behövdes för haveriutredningen och i detaljfrågor kontaktades även andra myndigheter, organisationer och företag. Beträffande utredningen om de psykiska riskerna för inblandad personal togs hjälp av den norske professorn Lars Weisæth och docenten Tom Lundin.

Brister i rapporten

Analysgruppen kan i det stora hela inte rikta någon kritik mot konsekvensanalysen med hänsyn till att den gjordes under en mycket kort tid.

Analysgruppen anser att rapporten dock innehåller flera svagheter:

1. Sjöfartsverket bortsåg ifrån de långsiktiga konsekvenserna som skulle kunna drabba de anhöriga och överlevande vid olika alternativ. För dessa de närmast be-

rörda skulle ett omhändertagande eller ett beslut att inte omhänderta de omkomna självklart få mycket stora konsekvenser. En jämförelse med erfarenheterna efter Alexander Kielland- och Jan Heweliuszolyckorna hade därför varit värdefull.

2. Trots att en djupare teknisk utredning gjordes och redovisades saknas detaljerad beskrivning av en vrakröjningsoperation i denna rapport. Det nämns att ett lyft kan genomföras enligt beprövade metoder, men tillvägagångssättet preciseras inte. Det sägs i rapporten att ”ett så stort fartyg som Estonia aldrig lyfts från ett så stort djup.”
3. Det nämns inte i rapporten att ytterligare dykningar inuti fartyget skulle ha kunnat ske efter att Estonia rätats upp på havsbotten.
4. En slutsats i rapporten är att stor vikt måste läggas på den professionella personalens motivation. Klara bevis måste finnas för att dessa grupper upplever uppdraget som absolut nödvändigt för att de psykiskt ska klara uppgiften. Analysgruppen saknar i rapporten uppgifter om huruvida personal tillfrågats om sin inställning till att arbeta med en bärgning eller ett omhändertagande av omkomna.

Var dykningarna inne i Estonia nödvändiga för konsekvensanalysen?

Till skillnad från i den första rapporten slås det i konsekvensanalysen fast att ett lyft av Estonia måste föregås av omhändertagande av så många omkomna som möjligt genom dykningar. Under arbetet kom Sjöfartsverket fram till att det var nödvändigt att genomföra dykningar inne i Estonia för att kunna belysa möjligheterna att omhänderta omkomna. På Sjöfartsverket ansåg man att sådana dykningar låg inom ramen för uppdraget varför man vände sig till regeringen för att få pengar att genomföra dykningarna.

Dykarna skulle bl.a. se efter hur förhållandena var inne i Estonia, i syfte att ta reda på möjligheterna för omhändertagande och identifiering av de omkomna, räkna antalet omkomna som skulle kunna omhändertas av dykare och se efter hur kropparnas tillstånd var samt ge ett säkrare underlag för att bedöma konsekvenserna av ett lyft av Estonia.

Erfarenheter från dykoperationer i andra fartygsvrak skulle ha kunnat ge en bild av hur det i allmänhet ser ut i sjunkna vrak. Färjan Jan Heweliusz hade vid sin förlisning i januari 1993 hamnat upp och ned. Därifrån fanns 200 timmars dykningsarbeten dokumenterade. Genom detta och liknande material borde en tillräckligt säker bedömning kunnat göras över hur det såg ut inne i Estonia. Det var dessutom inte nödvändigt att räkna antalet kroppar innan en dykoperation inleddes med syfte att omhänderta omkomna. Genom de överlevandes vittnesmål kunde med stor sannolikhet konstateras att många fanns kvar inuti Estonia och även var många av de omkomna fanns i fartyget. Att få kännedom om kropparnas tillstånd var inte avgörande för möjligheten att identifiera omkomna.

Varken regeringen eller Sjöfartsverket synes ha haft betänkligheter mot att skicka ned dykare för att titta på de omkomna, trots att dykarnas fysiska och psykiska risker var ett av skälen till att göra en konsekvensanalys. Enligt analysgruppens bedömning blir de psykiska riskerna påtagliga för dykaren också när denne får lämna kvar de omkomna som påträffas. Inte heller talades det i sammanhanget om respekt för gravfriden vid detta tillfälle trots att en minnesgudtjänst till havs hållits någon vecka dessförinnan, en gudstjänst som den estniske ärkebiskopen karakteriserar som en begravning.

Sjöfartsverkets slutsatser efter dykuppdraget

I konsekvensanalysen påstås att ett utdraget dykarbete skulle ha kunnat leda till att de verksamma dykarnas arbete hade blivit slentrianmässigt med tiden. För analysgruppen är denna tanke främmande med tanke på de risker dykarna utsätts för. Vidare bör dykarnas arbete bli mer och mer säkert med tanke på att de under arbetets gång lär sig fartygets inre. Analysgruppen har i sitt arbete erfarit att det inte är den enskilde dykaren som avgör när dykarbetet är för riskfyllt för att utföras. Detta avgörande ligger på dykledaren, vilket inte framgår av Sjöfartsverkets rapport. I

rapporten ifrågasätts vem det är som skall sätta stopp för dykningarna; dykaren, Sjöfartsverket eller annan myndighet.

Analysgruppen anser att dykarnas uppdrag inte var nödvändigt att genomföra. Ett dykuppdrag borde ha innefattat ett omhändertagande av de omkomna som påträffades och som var möjliga att omhänderta. Ett sådant omhändertagande skulle inte ha inneburit några särskilda psykiska risker för andra personalkategorier, t.ex. identifieringspersonal. Identifieringsarbetet skulle ha kunnat anpassas efter personalresurserna.

Föredragningar av konsekvensanalysen

Johan Franson föredrog den första rapporten bl.a. för kommunikationsministern och andra i regeringen, representanter för riksdagspartier och Etiska rådet. Den andra rapporten föredrog han för bl.a. Etiska rådet, representanter för regeringen och riksdagspartierna. De personer som analysgruppen har intervjuat har berättat att Johan Fransons föredragningar var sakliga och korrekta. Flera personer har omvittnat att föredragningarna gjorde ett starkt känslomässigt intryck.

Slutsatser

- Utredningsansvaret borde inte ha lagts på en enda person.
- Konsekvensanalysen har vissa brister, t.ex. vad gäller beskrivning av bärgning av Estonia.
- Dykningarna inuti Estonia borde innefattat ett uppdrag att omhänderta de omkomna som påträffades.
- Det förhållandet att Johan Franson var ensam utredare, fick till följd att han fick stort inflytande över hur utredningen presenterades.

10
Etiska rådets arbete

I detta kapitel analyseras Etiska rådets sammansättning, arbetssätt och slutsatser

Analysgruppen har förståelse för att regeringen fann det motiverat att tillsätta Etiska rådet i syfte att vidga beslutsunderlaget. Det uppdrag som lämnades till Etiska rådet enligt regeringsbeslutet skilde sig dock från hur uppdraget preciserades av Ines Uusmann vid rådets första sammanträde. Hon sa då att hon behövde hjälp för att kunna fatta beslut i bärgningsfrågan.

Regeringen tillsatte ett etiskt råd för att få etiska frågeställningar genomlysta. I ett brev till anhöriga den 24 november 1994 skrev Ines Uusmann att de etiska frågeställningarna som var aktuella att ta ställning till var: ”respekten för de anhörigas olika uppfattningar, respekten för de omkomnas kroppar och respekten för de människor som ska arbeta med omhändertagandet.” Några ytterligare etiska frågeställningar formulerades inte som utgångspunkt för arbetet. Istället valde regeringen att i Etiska rådet samla personer som ansågs ha kunskap och erfarenhet om etik och låta dem definiera vilka de etiska spörsmålen var.

Integriteten ifrågasatt

Arbetet i Etiska rådet kom efter Ines Uusmanns preciserade föredragning vid rådets första sammankomst att inriktas på att lämna ett ställningstagande i bärgningsfrågan. Med hänsyn till att detta var ett skäl till att man tillsatte rådet, anser analysgruppen att det var olämpligt att till två av ledamöterna utse personer som tidigare uttalat en åsikt i bärgningsfrågan i medierna. Inte minst är detta en brist med hänsyn till att anhöriga kommit att ifrågasätta syftet med uppdraget och integriteten hos ledamöterna.

Etiska rådets arbete rekonstruerat

Dokumentation från Etiska rådets arbete saknas, vilket innebär att enda möjligheten för analysgruppen att rekonstruera rådets arbete och tillvägagångssätt har varit genom de samtal analysgruppen fört med var och en av ledamöterna. Analysgruppen anser att dokumentation, till exempel i form av mötesprotokoll och förteckning över underlag som rådet baserat sitt ställningstagande på, borde ha

lämnats i den akt på Kommunikationsdepartementet som finns efter Etiska rådets arbete.

Rådets sammansättning

Två av rådets ledamöter var präster, två var läkare, två var före detta politiker med inriktning på humanitära frågor, en var journalist, en uppfattade att hennes roll var att vara ”en vanlig människa” och en var ordförande i Sjöfolksförbundet. Ledamöterna hade gjort sig kända som allmänt kloka personer med stor integritet som åtnjöt ett stort förtroende hos allmänheten. Ledamöterna representerade sig själva och sina egna åsikter, inte de organisationer de arbetade i.

De ledamöter som så önskade, formulerade vid rådets andra sammanträde de etiska utgångspunkter som de personligen utgick från. Det framgår endast mellan raderna i ställningstagandet som överlämnades till regeringen när arbetet avslutats, vilka dessa etiska utgångspunkter var, vilket får anses vara en brist. Innebörden i begreppet etik definierades alltså inte. Det kom därför att få en oklar betydelse i sammanhanget. Etik förefaller i detta sammanhang närmast som en samlingsbenämning på frågor och frågeställningar som normalt ligger utanför det politiska beslutsfattandet men som nu utgjorde ett viktigt underlag och måste vägas in.

Endast fyra sammanträden

Den tid som stod till Etiska rådets förfogande var kort. Det hade visserligen gått upp till fem veckor från det att de första ledamöterna tillfrågades om de ville ingå i ett etiskt råd, tills dess att första sammanträdet i gruppen ägde rum. Men när arbetet väl startat gavs en knapp månad, och fyra sammanträden, för rådet att komma med ett ställningstagande. Ines Uusmann formulerade vid det första mötet, att regeringen ansåg att det var viktigt för de anhörigas del, att ett beslut i bärgningsfrågan kom före jul.

Praktiska förutsättningar för en bärgning var givna

Till första sammanträffandet var Johan Franson och en expertgrupp inbjudna. Då föredrogs i detalj de givna praktiska förutsättningar som enligt Sjöfartsverkets pågående utredning skulle bli en nödvändighet om regeringen valde att bärga Estonia.

De förutsättningar som gavs innebar att fartyget skulle lyftas, forslas på en pråm till ett avspärrat område i den svenska skärgården där det skulle tömmas på kringkastade föremål och lösryckt inredning från fartygets inre. I samband med detta skulle de omkomnas kroppar omhändertas och identifieras. Arbetet skulle ske i sommarvärmen och inkludera en rad svårigheter.

Etiska rådets ledamöter hade varken tid, kompetens eller resurser att ifrågasätta detta underlag eller ta fram andra alternativa tillvägagångssätt, utan förlitade sig på att regeringen valt ut landets främsta experter inom området. Det var inte Etiska rådets uppgift att ta fram tekniskt beslutsunderlag utan att bedöma etiska konsekvenser av det tillvägagångssätt som presenterades.

En fråga man kan ställa sig är hur Etiska rådets arbete hade formats om man inte haft denna utgångspunkt. Den föredragning rådet fick vid den första sammankomsten, tillsammans med Ines Uusmanns uttryck för den villrådighet regeringen upplevde inför att fatta ett beslut i frågan, gjorde att ledamöterna kastades direkt in i frågan om att bärga eller inte bärga Estonia. Flera av dem har uppgivit för analysgruppen att de under arbetets gång mer och mer insåg vilken viktig roll deras ställningstagande skulle få inför regeringens beslut.

Videofilmer från dykningar i Estonia

Vid föredragningen fick de veta att Sjöfartsverket planerade att genomföra dykningar inuti Estonia i syfte att få underlag för den pågående konsekvensanalysen. Ingen av ledamöterna i Etiska rådet bad att få se på filmerna från dykningarna. Analysgruppen anser att det är en brist att inte någon i Etiska rådet såg dessa filmer. Hade så skett hade ledamöterna fått se hur det såg ut inuti fartyget och var i fartyget många av de omkomnas kroppar fanns. Då hade de på ett annat sätt kunnat ta ställning till det möjliga eller omöjliga i uppdraget med att omhänderta de döda. Analysgruppen finner det vara en brist att Etiska rådet, liksom för övrigt regeringen, förlitade sig till andrahandsinformation om situationen inuti fartyget.

Lars Weisæths rapport

Ytterligare underlag för sitt ställningstagande som Etiska rådet hade var en rapport från Lars Weisæth, som innehöll en genomgång av de psykiska riskerna för personalen i samband en bärgning. Etiska rådet fick denna av Johan Franson eftersom den också utgjorde en del av Sjöfartsverkets underlag. Den del av rapporten som diskuterar de anhörigas psykiska lidande vid olika beslut i bärgningsfrågan fick de dock inte del av.

Genom Lars Weisæths rapport fick Etiska rådet kännedom om bärgningen av den norska oljeplattformen Alexander Kielland. Från beslutsfattarnas sida uppfattades bärgningen som ett misslyckande, vilket redovisades i Weisæths rapport. Vad Etiska rådet inte fick veta, genom att de bara tog del av en del av det underlag som Lars Weisæths tagit fram, var att från de anhörigas sida ansågs bärgningen av plattformen som en lyckad avslutning på en flerårig organiserad kamp, där de anhörigas krav till slut vann gehör hos makthavarna.

Begränsat underlag om anhörigas uppfattning

Etiska rådet valde att inte basera sitt ställningstagande på de anhörigas uppfattning i frågan och arbetade således inte för att få fram ett heltäckande underlag om detta. En stor del av informationen om de anhörigas inställning fick de förmedlade via mötessekreteraren, som också arbetade med anhörigkontakter inom Kommunikationsdepartementet. Hon berättade om en del av de telefonsamtal och brev hon tog emot på departementet. Analysgruppen bedömer att Etiska rådets underlag beträffande de anhörigas uppfattning var mycket begränsat.

Etiska rådet kunde genom sina kontakter med anhöriga och deras representanter inte i tillräcklig omfattning bilda sig en uppfattning om hur de klarade sitt sorgearbete. Eftersom kontakterna var ostrukturerade kunde rådet inte bilda sig en uppfattning vare sig om hur de anhöriga befann sig och hur de förmådde hantera sorgearbetet eller hur de ställde sig inför regeringens förestående beslut. Man drog slutsatsen att de var splittrade och formulerade sitt ställningstagande utifrån denna uppfattning. Rådet bedömde att det viktigaste för de anhörigas del var att man kom till ett snabbt beslut, vilket rådet antog skulle leda till ett avslut.

Anhöriga har uttryckt för analysgruppen att de kände sig omyndigförklarade i och med att Etiska rådet tillsattes. De uttrycker för analysgruppen att istället för att lyssna på de anhöriga, genom att till exempel ordna ett antal möten i landet på drabbade orter, valde regeringen att tillsätta ett råd av utomstående experter som skulle komma fram till vad som var bäst för de sörjande och således blanda sig i en fråga som vanligen ankommer på anhöriga till en avliden att avgöra, nämligen frågor angående begravningen av den döde.

Ställningstagandet formulerat i allmänna ordalag

När Etiska rådet kommit fram till att en bärgning av Estonia inte var etiskt acceptabel återstod mycket kort tid tills dess att regeringen skulle fatta beslut. Ställningstagandet formulerades i allmänna ordalag. Osäkerhet och nyansering i ställningstagandet kom inte till uttryck, vilket sannolikt berodde på en kombination av bristande beslutsunderlag och tid för att noggrant överväga denna fråga.

Ett argument som genomgående fördes fram av Etiska rådet var att de anhöriga måste få ro och komma vidare i sitt sorgearbete. Ovissheten för de anhöriga fick inte förlängas och ett beslut i bärgningsfrågan fick inte dra ut på tiden. Etiska rådet diskuterade inte de anhörigas ovisshet om varför olyckan inträffade och vad som hänt med deras kära, hur de omkom, var i fartyget de fanns och så vidare. Denna ovisshet skulle de anhöriga få fortsätta att leva med om en bärgning eller ett omhändertagande av de omkomnas kroppar inte genomfördes.

Rekommendation om förslutning

I ställningstagandet ingick rekommendationen att fartyget skulle förslutas men Etiska rådet förutsåg inte att denna fråga skulle innebära att hanteringen drog ut på tiden. Rådet lämnade åt regeringen att ta ställning till hur en förslutning skulle se ut, man hade varken tid eller kompetens att lösa denna fråga. Med tanke på att det endast tog veckor efter olyckstillfället att ta fram en plan för hur ett bärgningsarbete skulle gå till tänkte sannolikt ingen i

Etiska rådet på att det skulle dröja tills januari 1996 innan planerna för hur förslutningen, som blev en betongövertäckning, slutgiltigt skulle genomföras. I och med att övertäckningen tills vidare är avbruten är det analysgruppens slutsats att ovissheten beträffande förslutningen varar än idag.

Eftersom Etiska rådet inte diskuterade de tekniska aspekterna av vad en förslutning skulle innebära hade var och en av ledamöterna sin inre bild av hur en sådan skulle se ut. När de senare fick höra att regeringen beslutat om en betongövertäckning upplevde flera av ledamöterna att detta gick emot deras intentioner med en förslutning av fartyget. De enskilda ledamöterna hade var och en sin egen föreställning om vad en förslutning av Estonia skulle innebära.

Etiska rådets ställningstagande innehåller flera rekommendationer som var och en bygger på och är beroende av varandra. När rådet kom fram till att det av olika skäl inte ansågs lämpligt att bärga fartyget konstaterade man att olycksplatsen skulle bli en gravplats i havet. Tanken var också att om de anhöriga inte fick gravar på land att gå till skulle ändå en grav i havet finnas. Etiska rådet föreslog att fartyget skulle förslutas för att förhindra gravplundring, eftersom man upplevde att risken för gravplundring oroade anhöriga.

Information, bemötande, påverkan

Information kom från Etiska rådet när arbetet var avslutat och man kommit till ett ställningstagande. Redovisningen var tydlig men knapphändig. Det går inte att utläsa ur rapporten hur rådet resonerat sig fram till ställningstagandet eller vilka etiska principer man utgått från.

En del av de anhöriga var nöjda efter att Etiska rådet, och därefter regeringen, kommit till ett ställningstagande. Tiden av ovisshet var över, och eftersom det inte var möjligt för enskilda anhöriga att omhänderta de omkomna, upplevde flera att detta blev en punkt att gå vidare från. Av dem som accepterade regeringens beslut uttrycker flera idag att de är bekymrade och oroliga eftersom de upplever ovisshet när övertäckningen är stoppad. Flera av de personer som kände sig lättade då besluten togs har uppgivit för analysgruppen att de återigen kände förtvivlan när regeringen beslutade att den av det Etiska rådet föreslagna förslutningen skulle bli en övertäckning av betong.

Anhöriga uttrycker för analysgruppen att de kände maktlöshet inför ställningstagandet. Deras röst blev inte hörd, ingen lyssnade på dem, ändå innehöll ställningstagandet mycket långtgående rekommendationer som utgick från vad Etiska rådet ansåg vara bäst för dem och de omkomna. De anhöriga gavs aldrig möjlighet att bemöta resonemang från rådet utan ställdes inför fullbordat faktum i frågor som var mycket personligt djupgående och privata. Etiska rådet skriver att sorgen inte kan kollektiviseras. Analysgruppen konstaterar dock att Etiska rådet, genom att formulera sig som de gör, kollektiviserar något av det mest privata för många av de anhöriga, vilket fått konsekvenser för såväl de anhörigas sorgearbete som för deras förtroende för regeringen och enskilda ledamöter ur Etiska rådet.

Dokumentation

Akten på Kommunikationsdepartementet, där dokumentationen från Etiska rådets arbete borde ha funnits, innehåller, förutom regeringsbeslutet från den 20 oktober, endast ställningstagandet. I övrigt är akten tömd och ingen av alla dem som analysgruppen frågat om ärendet vill idag ta på sig ansvaret för att ha rensat akten. Mötesprotokoll saknas, liksom ledamöternas skriftliga bidrag, förteckning över inhämtat underlag med mera. Eftersom Etiska rådets ställningstagande utgjorde en viktig del av regeringens beslutsunderlag är det anmärkningsvärt att akten rensats så grundligt.

Att underlag saknas kan antas vara en starkt bidragande orsak till att anhöriga uppfattat Etiska rådets arbete som vad som kallats ”ett beställningsuppdrag från regeringen”. Analysgruppen finner ingenting i hanteringen som styrker detta påstående men konstaterar att den bristande redovisningen, tillsammans med det faktum att ställningstagandet inte grundades på djupare kontakter med de anhöriga sannolikt bidragit till att anhörigas förtroende för regeringen minskat.

Slutsatser

- Analysgruppen har förståelse för att regeringen fann det motiverat att tillsätta Etiska rådet men finner inte att rådets faktiska uppdrag stämde med det formella uppdrag de tilldelats genom regeringsbeslutet. Att man till två av ledamöterna utsåg personer som tidigare uttalat sig i bärgningsfrågan får mot denna bakgrund anses som en brist.
- Innebörden i begreppet etik och vilka aktuella etiska frågor som skulle belysas och besvaras formulerades inte, vare sig genom regeringens uppdrag till Etiska rådet eller av rådet självt. Analysgruppen menar att dilemmat för statsmakterna egentligen var en komplicerad intresseavvägning, där pietetshänsyn stod mot andra överväganden. Begreppet ”etik”, som i grunden är benämningen på en filosofisk specialdisciplin, fick i sammanhanget en oklar innebörd.
- Etiska rådets ställningstagande baserades på utgångspunkten att fartyget skulle lyftas sommartid, bärgas till en plats i den svenska skärgården och därefter tömmas. Alternativa lösningar såsom att omhändertagandet av de omkomna skulle ske genom dykningar, diskuterades inte.
- Analysgruppen finner det anmärkningsvärt att dokumentation från Etiska rådets arbete saknas. Detta, tillsammans med det faktum att många anhöriga inte upplever att deras röster blivit hörda av rådet, får antas vara en starkt bidragande orsak till många anhörigas uppfattning att Etiska rådet var vad som kallats ”ett beställningsuppdrag från regeringen”. Analysgruppen finner dock ingenting i hanteringen som styrker detta påstående.

11
Regeringens förankring av beslutet

I detta kapitel analyseras regeringens tillvägagångssätt för att skapa en bred politisk enighet inför det kommande beslutet i bärgningsfrågan

Under hela hösten då beredningsprocessen pågick inför beslutet i bärgningsfrågan strävade regeringen efter att få en bred politisk förankring och enighet inför beslutet. I syfte att skapa denna enighet hölls partiledaröverläggningar.

Riksdagspartierna kallades till överläggningar

Regeringens beredning syftade till att få ett avslut på den offentliga hanteringen av Estoniafrågan och en förutsättning för detta var att det rådde politisk enighet. Riksdagspartiernas representanter fick vid en överläggning den 7 december en föredragning av Johan Franson om vilka de tekniska och praktiska förutsättningarna skulle vara vid ett lyft av Estonia. Vid föredragningen presenterades samma tillvägagångssätt som för Etiska rådet samma dag. Riksdagsledamöter som var närvarande vid mötet har uppgivit för analysgruppen att föredragningen gjorde starkt intryck på dem. Några alternativa tillvägagångssätt diskuterades inte.

Den 12 december hölls den sista överläggningen med representanter för riksdagspartierna innan regeringsbeslutet. Då hade också Etiska rådet avlämnat sitt ställningstagande. Frågeställningen inför beslutet gällde om Estonia skulle bärgas eller ej, alternativet med dykningar efter de omkomnas kroppar var inte aktuellt efter Etiska rådets ställningstagande.

Riksdagspartiernas representanter såg inte videofilmerna som tagits vid dykningarna i Estonia i december 1994, vilket för övrigt inte heller regeringen, berörda statsråd eller Etiska rådet gjorde. Detta anser analysgruppen vara en brist. Hade de sett filmerna hade de haft möjlighet att ta ställning i frågan om ett omhändertagande av omkomna genom dykningar eftersom de då skulle ha sett att det var möjligt att dyka inuti Estonia.

Anhörigas uppfattning kom i andra hand

I det underlag som riksdagspartiernas representanter fick del av redovisades inte heller någon samlad bild av de anhörigas uppfattning i frågan om bärgning och omhändertagande av de omkomna. Det fanns riksdagsledamöter, och i vissa fall politiska partier, som på eget initiativ tog kontakter med anhöriga för att skapa sig en föreställning om deras uppfattningar i frågan. Enligt analysgruppens uppfattning kom de anhörigas uppfattning inför beslutet i bärgningsfrågan i andra hand. De tekniska förutsättningarna enligt den framtagna planen tillsammans med Etiska rådets ställningstagande var det underlag som avgjorde regeringens beslut och även de politiska partiernas ställningstaganden inför beslutet.

När Ingvar Carlsson, den 15 december 1994, från riksdagens talarstol meddelade att regeringen beslutat att inte bärga Estonia, följdes han av Carl Bildt som därefter uttalade sitt stöd för regeringens beslut. Ingvar Carlsson medgav att hans tidigare uttalande skapat förväntningar som inte infriats, och han beklagade detta. Hans ursäkt förefaller dock inte på ett effektivt sätt ha nått fram till dem den gällde. Hans och regeringens helomvändning i bärgningsfrågan kom därmed att uppfattas som ett svek.

Slutsatser

- Analysgruppen anser att det var värdefullt att regeringen sökte partipolitisk enighet inför beslutet i bärgningsfrågan i syfte att få ett avslut på den politiska hanteringen av Estoniafrågan.
- Anhörigas uppfattningar utgjorde inte en del av ett systematiserat underlag för de politiska partierna inför beslutet. Istället kom enskilda riksdagsmän och partigrupper att luta sig mot personliga intryck beträffande anhörigas vilja.
- Analysgruppen anser att det är en brist att varken regeringen eller berörda statsråd, Etiska rådet eller riksdagspartiernas representanter såg videofilmerna från dykningarna i Estonia i december.
- I samband med regeringsbeslutet framförde Ingvar Carlsson sitt beklagande till de anhöriga vilket inte tycks ha nått dem det gällde. Än idag framför många anhöriga till analysgruppen att den känsla av svek som de då upplevde fortfarande är levande.

12
Följderna av regeringens beslut den 15 december 1994 för anhöriga och överlevande

I detta kapitel analyseras regeringens tillvägagångssätt vid tillkännagivande av beslutet i bärgningsfrågan och statsminister Ingvar Carlssons beklagande i samband med detta samt innebörden av beslutet för berörda

Regeringen fattade den 15 december 1994 beslut angående frågan om bärgning av passagerarfärjan M/S Estonia. I beslutet stod följande:

M/S Estonia skall inte bärgas.

Några åtgärder för att ta upp de omkomna skall inte vidtas.

Platsen där fartyget förliste skall betraktas som en gravplats.

För att säkerställa att gravfriden respekteras skall fartyget täckas över och skyddas rättsligt.

Med beslutet avsåg regeringen att slutligen skingra de anhörigas ovisshet om vad som skulle hända med Estonia och därmed sätta en definitiv punkt.

Beslutet tillkännagavs i riksdagen

Under punkten Information från regeringen tillkännagav statsminister Ingvar Carlsson beslutet i riksdagen. Han redogjorde för vad som hade lett regeringen fram till det slutgiltiga ställningstagandet i Estoniafrågan. Han poängterade att det fanns en bred uppslutning bakom beslutet från riksdagens partier och meddelade att den estniska regeringen under dagen skulle fatta motsvarande beslut.

Samtidigt framhöll han att platsen där Estonia förliste skulle betraktas som en gravplats samt att fartyget skulle täckas över för att säkerställa gravfriden och att åtgärder skulle vidtas för att ge gravplatsen ett rättsligt skydd.

Avslutningsvis tog Ingvar Carlsson upp sitt tidigare uttalande för en bärgning och sa att uttalandet kunde ha skapat förväntningar som nu inte infriades. ”Det beslut regeringen nu fattat kommer att diskuteras lång tid framöver. Mitt tidigare uttalande för en bärgning kan ha skapat förväntningar som i dag inte infriats. Jag beklagar mycket djupt den besvikelse jag därmed kan ha orsakat en del av de anhöriga.”[24]

Efter statsministern uttalade Carl Bildt sitt stöd för regeringens beslut. Även han berörde sitt eget tidigare ut-

talande om att stora ansträngningar skulle göras för att bärga de omkomna och sa att han efter att ha prövat om detta är möjligt och lämpligt, kommit fram till att det inte var det. ”Omedelbart efter katastrofen sade också jag att stora ansträngningar skulle göras för att bärga de omkomna. Kanske inte hela fartyget, det trodde jag inte var möjligt. Men att man skulle göra stora ansträngningar för att se om det var möjligt att bärga de omkomna, det ansåg jag vara en moralisk förpliktelse.”

Åtgärder som vidtogs för att informera och bemöta anhöriga i samband med beslutet

Statsrådsberedningen hade planerat att sända ut ett faxmeddelande till polismyndigheter i landet, dit de anhöriga kallades. Syftet var att de anhöriga skulle ges möjlighet att få besked om beslutet före allmänheten. Man hade även på de flesta orter förberett en psykologisk beredskap, som innebar att de anhöriga i samband med meddelandet kunde erbjudas stöd från krispersonal. Faxmeddelandet nådde dock på flera håll inte fram i tid, nyheten spreds via medierna, innan många av de anhöriga hade underrättats.

Utöver detta sändes samma dag ett brev om beslutet, som undertecknades av kommunikationsminister Ines Uusmann, till alla anhöriga och i Rosenbad öppnades under några timmar på eftermiddagen ett telefonväkteri där Ines Uusmann och flera av Etiska rådets ledamöter beredde sig på att bemöta anhörigas frågor.

Beslutets innebörd för anhöriga

För en stor grupp av anhöriga som satt sin förhoppning till två statsministrars uttalanden om att allt skulle göras för att omhänderta de omkomna från Estonia, innebar beslutet en stor besvikelse som så småningom ledde till bitterhet. Analysgruppen har hört många anhöriga säga att de ”sköt upp” den naturliga sorgeprocessen i väntan på att den omkomne skulle komma hem och kunna begravas på hemorten. När regeringen fattade det slutliga beslutet om att låta Estonia förbli i havet uppfattades detta som ett löftesbrott och ett uttryck för att regeringen satte sig över deras önskan om att få ta hand om sina anhöriga.

Det förefaller för analysgruppen som att statsmaktens handlande över berördas huvud utgör den djupaste och starkaste grunden till det misstroende och missnöje som kommit att prägla många efterlevandes hållning till det offentliga agerandet i Estoniaärendet.

Mot bakgrund av den stora betydelse som regeringens beslut hade för de anhöriga, och den relativt sett långa tid som förflutit sedan fartygskatastrofen med väntan i ovissheten till följd, ifrågasätter analysgruppen om tillvägagångssättet vid tillkännagivandet var det rätta. Det faktum att många anhöriga fick kännedom om beslutet via massmedierna, istället för som de blivit lovade, få ett förhandsbesked på den lokala polismyndigheten, innebar att en känsla av stark besvikelse spreds bland de anhöriga. Bilden av att redan från allra första början inte ha blivit respekterad förstärktes bland många av dem genom detta.

Ingvar Carlssons beklagande i riksdagen

Det är troligt att det var flera mekanismer som styrde det faktum att många anhöriga inte nåddes av Ingvar Carlssons uppriktiga beklagande av det tidigare uttalandet, om att allt skulle göras för att de omkomna skulle omhändertas. Det kan exempelvis ses ur ett psykologiskt perspektiv; för de anhöriga som satt sin förhoppning till regeringen och väntat på ett positivt besked kom troligen beslutet att blockera möjligheten att ta till sig annan information knuten till beslutet. Som ett exempel på denna effekt kan tolkas det faktum att den förväntade anstormningen av samtal till telefonväkteriet i Rosenbad uteblev under eftermiddagen. Emellertid kom de anhöriga en kort tid efter beslutet att återuppta kontakterna med Kommunikationsdepartementet för att framföra sin åsikter.

En annan tänkbar anledning till att beklagandet inte nådde fram är att det enbart framfördes från riksdagens talarstol. Riksdagstalet borde ha kompletterats med ytterligare åtgärder. Eftersom såväl det ursprungliga uttalandet som det slutliga regeringsbeslutet förmedlades av statsministern skulle det ha varit rimligt att just statsministern själv, eventuellt tillsammans med Ines Uusmann, exempelvis i brevform meddelade sig med de anhöriga och direkt framförde sitt beklagande.

Med anledning av Estoniaolyckans omfattning och det

faktum att den medförde ett ingrepp i så många människors livssituation anser analysgruppen att regeringen dessutom borde ha övervägt att använda mindre traditionella och kanske mer personliga sätt att meddela beslutet och framföra ett uppriktigt beklagande.

Slutsatser

- Analysgruppen anser att regeringens intentioner med ett meddelande till de anhöriga genom polismyndigheterna och uppföljning av lokala krisgrupper på hemorten var goda, men konstaterar att det brast i genomförandet. För att visa respekt mot de anhörigas situation och förväntningar inför beslutet borde alla åtgärder ha vidtagits för att tillse att informationen verkligen kom till de berörda på det sätt som hade planerats.
- Analysgruppen anser vidare att regeringen borde ha försäkrat sig om att statsministerns beklagande verkligen nådde fram till de berörda, exempelvis genom att komplettera det formella tillkännagivandet i riksdagen med ett mer informellt tillvägagångssätt.

13
Rättsliga och tekniska följder av beslutet

I detta kapitel analyseras de åtgärder som vidtagits i syfte att säkerställa gravfriden vid Estonias förlisningsplats

Regeringsbeslutet av den 15 december 1994 innebar bland annat att inga ansträngningar skulle göras för att omhänderta de omkomna från Estonia och att Estonias förlisningsplats skulle betraktas som en gravplats. Nedan analyseras dels de åtgärder som på regeringens uppdrag har vidtagits i syfte att säkerställa gravfrid på Estonias förlisningsplats, dels den principiella innebörden av regeringens agerande. I samband härmed lämnas en redogörelse för vissa förhållanden som är av intresse för denna analys.

Bestämmelser gällande avlidens kropp

Generellt kan sägas att vad individen under livstiden har uttryckt som sin vilja styr hanteringen av kroppen efter döden. Om det inte är känt vad den döde själv skulle ha velat får oftast de anhöriga eller andra närstående ett avgörande inflytande. I vissa fall har dock lagstiftaren ansett att ett samhällsintresse väger tyngre än den avlidnes och de anhörigas viljor.

Ingrepp i den döda kroppen

Utgångspunkten är att ett ingrepp i en död kropp endast får ske om det är förenligt med kravet på respekt för den avlidne. Ändamålet med ingreppet måste väga tyngre än intresset för att kroppen bevaras intakt.[25] Beslut om ingrepp fattas för det mesta av läkare. För att ett ingrepp skall få utföras krävs ofta att åtgärden står i överensstämmelse med den avlidnes vilja eller, om den avlidnes inställning inte är känd, att ingreppet inte går emot de efterlevandes vilja.

I vissa fall har dock lagstiftaren ansett att ändamålet med en åtgärd är viktigare än den avlidnes eller de anhörigas åsikter i saken. Exempelvis får polis, allmän åklagare eller domstol mot den avlidnes under livstiden uttalade

vilja och de anhörigas önskemål besluta om rättsmedicinsk undersökning om detta behövs för att identifiera en person som har omkommit i en olycka, om dödsfallet kan ha samband med brott eller fel inom hälso- och sjukvården eller om döden inträffat till följd av en trafik- eller arbetsplatsolycka.[26] Dessa ur säkerhets- och skyddssynpunkt samhällsviktiga ändamål anses alltså vara viktigare än den avlidne och de anhörigas vilja.

Ordnandet med gravsättning

När någon har avlidit så bör hans önskan om kremering och gravsättning såvitt möjligt följas av den som i egenskap av anhörig eller närstående eller annars ordnar med gravsättningen.[27]

I förarbetena till begravningslagen fördes följande resonemang om i vilken utsträckning det offentliga skulle föreskriva regler på detta område: Vid bedömning av vilka lagstiftningsåtgärder som var befogade måste man utgå ifrån att de efterlevande med beaktande av den avlidnes önskemål skall ha full frihet att bestämma om vem som skall sköta om begravningen och hur den skall ordnas. Lagstiftningen bör syfta till att stödja enskilda människor i deras strävanden att själva finna en lösning. Den får inte utformas så att den uppfattas som en otillbörlig inblandning i enskildas angelägenheter. Det finns ingen skyldighet för anhöriga eller närstående att ordna med begravningen (även om det åligger dödsboet att betala begravningskostnaderna). Snarare skulle man kunna tala om en rättighet för de efterlevande att själva ordna begravningen innan man från samhällets sida griper in med de åtgärder för gravsättning av stoft eller kremering som till sist ändå blir nödvändiga.[28]

Val av begravningsplats

Gravsättning av stoft och aska får som huvudregel endast ske på en begravningsplats.[29] Allmänna begravningsplatser skall anordnas och hållas av pastoraten inom Svenska kyrkan eller av kommun.[30] Om länsstyrelsen ger tillstånd kan man få sprida askan efter en avliden på annan plats än en begravningsplats. Länsstyrelsen kan bara ge sådant tillstånd om den plats där askan skall strös är lämplig för ändamålet och om det är uppenbart att askan kommer att hanteras på ett pietetsfullt sätt.[31]

Vikten av en grav

Det kan vara en tröst att ens anhörig vilar på en bestämd plats, som man kan smycka eller där man i enskildhet kan gråta ut. Vi får veta hans stund och plats på jorden. Detta kan vara viktigt också för kommande släktled.

Etnologiska undersökningar visar att människor i alla tider lagt ner omsorg på att återfinna personer som försvunnit till havs. Då kroppen efter den saknade inte kunde återfinnas tvingades man att acceptera havet som en grav, en s.k. våt grav. Som ersättning för begravningsriten skedde då andra rituella markeringar. Ett exempel på detta är att det i Skåne hölls s.k. gråtegillen.

Den våta graven behöver inte vara ett sämre alternativ än jordbegravning. I likhet med jordbegravning återgår människan till ett av de grundelement av vilka människan är skapad. Dödsfall ombord på fartyg följdes tidigare såväl inom marinen som inom handelsflottan av sjöbegravning efter en jordfästningsakt ledd av båtens befälhavare, varpå kroppen, insydd i segelduk, stjälptes överbord. Havet var en grav liksom jorden. I båda fallen skulle kroppen upplösas och förtäras som organisk materia. I den våta graven kan den avlidna människans kvarlevor dock inte på samma sätt som vid en jordbegravning förknippas med en bestämd plats.[32]

Möjligheten att efterforska de människor som försvunnit till havs har styrts av tekniska begränsningar då det gäller att lokalisera fartygsvrak och att finna och omhänderta de omkomna. Idag är de tekniska förutsättningarna betydligt bättre vilket medför att utvecklingen går emot att långtgående insatser görs för att begravning till lands skall kunna ske.

Innebörden av begreppet gravfrid

I svenskt språkbruk definieras gravfrid som skydd för lik, avlidens aska, dödas vilorum och gravvård.

Kravet på gravfrid har ställts sedan kyrkans äldsta tid och har sitt ursprung i den vördnad och hänsyn mot de döda som har funnits i alla kulturer. Vördnaden för den

döda kroppen i den kristna traditionen går ytterst tillbaka på synen på människan som Guds skapelse och kroppen som den heliga Andes tempel.[33]

Att bryta mot gravfriden är i de flesta fall brottsligt i Sverige

Det är ett brott att obehörigen bryta mot gravfriden i Sverige. Straffet för brott mot griftefrid enligt brottsbalken är böter eller fängelse i högst två år.[34] Det straffrättsliga skyddet för gravfrid har utvidgats med tiden. Tidigare omfattade det endast liket (oavsett om det var gravsatt eller obegravt).[35] Numera skyddas även kistan eller urnan som den avlidne förvaras i samt själva graven och gravvården. En minnesvård på en kyrkogård bör anses som gravvård och omfattas av skyddet även om den avlidne inte ligger där t.ex. därför att den döde inte har återfunnits eller har flyttats till en annan gravplats.[37]

Brott mot griftefrid enligt brottsbalken torde endast kunna förövas i Sverige.[38]

I undantagsfall är det tillåtet att bryta mot gravfriden i Sverige

Brott mot griftefrid begår bara den som obehörigen stör gravfriden. Ibland är det tillåtet att störa gravfriden, t.ex. när en redan gravsatt person skall flyttas eller bli föremål för rättsmedicinsk undersökning. Utrymmet inom vilket det är tillåtet att störa gravfriden är dock mycket begränsat.

Stoft eller aska som har gravsatts på en begravningsplats får enligt huvudregeln inte flyttas från gravplatsen. När det finns särskilda skäl kan dock kyrkogårdsmyndigheten ge tillstånd till en sådan flytt, om det är klarlagt var stoftet eller askan skall gravsättas på nytt.[39] Det är respekten för de avlidnas rätt att få vila i frid som motiverar en restriktiv inställning till framställningar om flyttning. Vägledande för bedömningen bör vara vad den avlidne själv under livet har uttryckt för önskemål om plats för sin gravsättning. När denna vilja inte är känd krävs som regel att flyttningen sker till en plats dit den avlidne hade anknytning. Flyttning kan tillåtas när det handlar om att sammanföra makar eller föräldrar och ett minderårigt barn till en gemensam grav.[40]

Allmän domstol kan besluta att en grav ska öppnas och att kroppen ska tas om hand för rättsmedicinsk undersökning. Det rör sig huvudsakligen om situationer när det finns misstanke om att dödsfallet har samband med ett allvarligt brott och då en rättsmedicinsk undersökning av kroppen är av väsentlig betydelse för utredningen.[41]

Beslut fattades om att gravfrid skall råda vid Estonias förlisningsplats

Regeringen beslutade den 15 december 1994 att låta Estonias förlisningsplats bli en gravplats. När Estonia sjönk befann hon sig utanför Sveriges gräns. Det straffrättsliga skyddet för gravfriden enligt brottsbalken gäller därför inte där. För att gravfriden skulle säkerställas beslutade regeringen att fartyget skulle täckas över och att åtgärder skulle vidtas i samarbete med estniska och finländska regeringarna för att skydda gravplatsen rättsligt.

Regeringsbeslutet innebar i sig inget legalt hinder mot att eftersöka och omhänderta omkomna från Estonia eftersom en straffrättslig sanktion kan bara beslutas genom lag.

Internationella regler på havet

Förhållandet mellan stater regleras i folkrätten. Enligt denna rätt delas havet in i olika områden. Estonia sjönk ute på det fria havet. Alla stater har enligt gammal sedvana som nu finns nedtecknad i FN:s havsrättskonvention möjlighet att utöva vissa rättigheter på det fria havet. Dessa rättigheter kallas fria havsrättigheter.[42] En av dessa rättigheter är rätten till fri sjöfart. Det innebär att varje stat har rätt att låta sina fartyg segla på det fria havet.[43] När ett fartyg befinner sig på det fria havet är det bara den stat vars flagga fartyget seglar under som kan ingripa mot fartyget med stöd av nationella regler.[44]

Det finns inga särskilda regler i den internationella folkrätten som föreskriver skydd för vrak. Vad som finns är allmänna bestämmelser som avser rätten till arkeologiska och historiska fynd.[45] I anledning av dessa föreskrifter har Sverige i sin nationella lagstiftning föreskrivit att minst hundra år gamla skeppsvrak som påträffas på havsbottnen eller dess underlag utanför gränserna för nationell juris-

diktion, tillfaller staten om vraket bärgats av ett svenskt fartyg eller förts till Sverige. Om vraket inte har anknytning till Sverige skall det enligt internationell rätt överlämnas till den stat som är berättigat till det.

Den internationella överenskommelsen om gravfrid beträffande Estonia

Sverige, Estland och Finland kom den 23 februari 1995 överens om att vraket efter Estonia och ett område däromkring skulle betraktas som ett sista vilorum för de omkomna i katastrofen. Området skall därför tillägnas tillbörlig respekt. I överenskommelsen sägs att verksamhet som stör offrens sista vilorum, särskilt dykning eller annan verksamhet i syfte att ta upp de omkomna eller egendom från vraket eller havsbotten, skall kriminaliseras. Brottsliga handlingar skall i de tre länderna kunna straffas med fängelse.

Överenskommelsen trädde i kraft den 27 augusti 1995. En viss grad av bundenhet anses dock föreligga redan genom undertecknandet. En internationell överenskommelse gäller mellan de anslutna staterna. För att uppnå skydd mot handlingar utförda av staternas medborgare krävs nationell strafflagstiftning.

Genom ett tilläggsprotokoll ges andra stater möjlighet att ansluta sig till avtalet. Inom Regeringskansliet har stora ansträngningar gjorts för att förmå andra stater att bli avtalsparter. Trots detta har ingen annan stat anslutit sig.

Bevakning av Estonia

När det gäller bevakning av Estonia redovisade Sjöfartsverket till regeringen den 10 februari 1995 att det var tekniskt möjligt att bevaka platsen, men att man folkrättsligt inte kunde ingripa mot en fridsstörare på platsen. Om en verksamhet påbörjas inom området skulle denna kunna störas och göras offentlig, men ett ingripande med tvång eller våld skulle inte kunna göras. Sjöfartsverket drog slutsatsen att det som var viktigast för skyddandet av Estonia var att en övertäckning utfördes på ett sådant sätt att det i praktiken skulle bli omöjligt att tränga in i fartyget.

Sedan det stod klart att övertäckningsarbetet inte kunde förväntas bli klart förrän under 1996 redovisade Sjöfartsverket i en skrivelse till regeringen av den 12 maj 1995 att bevakning av Estonia kunde utföras genom att ett fartyg placerades i området eller att området radarbevakades av Finland och avlyssningsbojar placerades vid Estonia.

Den 15 maj 1995 delgav en anhörig Sjöfartsverket sina planer att försöka omhänderta sin omkomna och försvunna hustru från Estonia. Den anhörige hade planer på att upphandla bärgningshjälp från Polen. Den 16 juni 1995 skickade UD en skrivelse till polska ambassaden i Stockholm i vilken angavs att den svenska regeringen bestämt motsatte sig dykaktiviteter vid Estonias förlisningsplats.

Regeringen beslutade den 24 maj 1995 att Sjöfartsverket skulle ombesörja bevakningen. Sjöfartsverket sände ut isbrytaren Ale för att bevaka platsen. I Sjöfartsverkets instruktion för Ale angavs att varje försök till dykning eller undervattensverksamhet skulle förhindras och störas så långt det var möjligt utan personer eller egendom skadas. Bevakningen skulle utföras dels genom det sätt på vilket Ale fördes, dels genom anrop över radio och högtalare. Sjöfartsverket angav i instruktionen att besättningen på Ale inte fick borda annat fartyg. Sjöfartsverket konstaterar i instruktionen att undervattensverksamhet i området kan utföras som området vore det fria havet och att folkrätten säger att det inte är möjligt att utöva straffrättslig kontroll över utländska fartyg i området. Dessa förhållanden gjorde enligt Sjöfartsverket bevakningsuppdraget till en grannlaga uppgift som skulle kunna föranleda konflikter. Sjöfartsverket påpekar dock att folkrätten inte säger något uttryckligt om att en stat inte får störa en annan stats fartygs verksamhet om denna verksamhet står i strid med den första statens och två andra staters uttalade vilja. Här syftar Sjöfartsverket på det förhållandet att Sverige, Finland och Estland enligt avtalet länderna emellan önskar skydda Estonia som ett sista vilorum för olycksoffren och uppmanar allmänheten och alla andra stater att för all framtid visa tillbörlig respekt för den plats där Estonia förliste.

Den 29–30 juni 1995 genomförde en anhörig försök

att lokalisera och omhänderta sin omkomna hustru från Estonia. Dykexpeditionen utfördes från ett tyskt fartyg. Kommunikation förekom mellan Ale och det tyska fartyget och Ale störde verksamheten genom att lägga sig intill det tyska fartyget och blåsa ut luft med sina propellrar.

Dåvarande rättschefen på Kommunikationsdepartementet har uppgett att Ale som alla andra hade rätt till fri sjöfart och att denna rätt får utnyttjas så långt det inte är uppenbart att syftet är att hindra någon annan från att utnyttja sina fria havsrättigheter i form av internationella transporter, internationellt fiske och liknande.

Enligt havsrättskonventionen skall stater när de utövar sina rättigheter och fullgör sina skyldigheter enligt konventionen, avstå från varje form av hot om eller bruk av våld mot någon stats territoriella integritet eller politiskt oberoende eller någon annan handling som strider mot folkrättsliga principer nedlagda i Förenta nationernas stadga.

Lagen om gravfrid

Den 1 juli 1995 trädde den svenska lagen om skydd för gravfrid vid vraket efter passagerarfartyget Estonia. Genom lagen förbjuds dykning och annan undervattensverksamhet inom ett visst område i och omkring Estonia. Den som bryter mot lagen kan dömas till böter eller fängelse i två år. Liknande lagstiftningar har införts i Finland och Estland.

Lagen innebär att svenska medborgare, och i vissa fall utländska medborgare, som stör gravfriden kan dömas till ansvar. Platsen där Estonia ligger är som tidigare konstaterats en del av det fria havet. Enligt 2 kap. 3 § 4 punkten brottsbalken kan den som gör sig skyldig till brott mot Sverige straffas enligt svensk lag och vid svensk domstol. Enligt samma paragraf punkten 5 kan den som på det fria havet gör sig skyldig till brott mot svensk medborgare dömas till ansvar.

Av förarbetena till lagen om gravfrid framgår att det är osäkert om de ovan nämnda paragraferna i brottsbalken är tillämpliga. På grund av detta regleras i 5 § i lagen om gravfrid att svensk domstol är behörig att döma för brott mot lagen, även om 2 kap. 2 eller 3 §§ brottsbalken inte är tillämpliga.

I propositionen till lagstiftningen[46] sägs att ”svensk domstol, med hänsyn till intresset att skydda gravfriden vid Estonia, bör vara behörig att döma vem som helst som stör gravfriden”. Det konstateras dock att ”det i vissa situationer inte är möjligt att utöva statsrättslig kontroll över utländska fartyg. Enligt folkrätten finns det nämligen ett principiellt förbud för en stat att utöva makt mot andra staters fartyg på det fria havet. I praktiken kan det därför i vissa fall bli svårt att få till stånd ett rättsligt förfarande i Sverige, om inte fartyget angör svensk hamn eller annars kommer in på svenskt inre vatten

Övertäckning av Estonia

I samband med regeringens beslut att platsen för Estonias förlisning skall vara en gravplats fick Sjöfartsverket ett nytt uppdrag, att skyndsamt lämna förslag om hur Estonia skulle övertäckas och bevakas.

Sjöfartsverket uppdrog i sin tur till Kungl. Tekniska högskolan att analysera och belysa alternativa lösningar för försegling av Estonia. Uppdraget utfördes av professorn i vattenbyggnad Klas Cederwall i samarbete med docenten Per Anders Hedar.

Den 10 februari 1995 överlämnade Sjöfartsverket sin utredning till regeringen. Under rubriken Etik redovisar Sjöfartsverket sin syn på begreppet ”ostörd gravplats”. Enligt Sjöfartsverket menas med detta begrepp att fartyget efter en övertäckning skall vara oskadat, att fartygets inre delar inte påverkas, att fartyget inte flyttar sig under arbetet gång och att intrång utifrån i praktiken inte ska kunna ske.

Genom att föreslå hur Estonia skulle övertäckas avslutades denna del av uppdraget. Förslaget byggde dels på vad som var tekniskt möjligt, dels på en etisk bedömning. Analysgruppen har inte kunskap att bedöma förslaget med en skalkonstruktion av betong ur teknisk synvinkel.

Regeringen beslutade den 2 mars 1995 att uppdra åt Sjöfartsverket att upphandla och genomföra en övertäckning av Estonia enligt det förslag Sjöfartsverket lämnat.

Detta innebar att en skalkonstruktion med betong skulle skydda Estonia från intrång.

Analysgruppen har inte granskat den upphandling av arbetet som Sjöfartsverket gjorde. Det kan konstateras att ett ras inträffade under arbetet med utfyllnad av sand på botten runt Estonia. Raset skall enligt uppgifter från Sjöfartsverket inte ha påverkat Estonias läge. Arbetet som har genomförts skall inte heller ha påverkat Estonia och inte möjligheterna att omhänderta omkomna.

Övertäckningen avbryts

Den 19 juni 1996 uppdrog regeringen åt Sjöfartsverket att avbryta arbetet med hänsyn till att en övertäckning skulle göra det omöjligt att få fram ytterligare bevisning från vraket om olycksorsakerna och att den internationella haverikommissionen ännu inte var klar med sin utredning om orsakerna till haveriet. Analysgruppen har uppfattat att även anhörigas och överlevandes negativa reaktioner mot en övertäckning var en bidragande orsak till att regeringen bestämde att övertäckningsarbetena skulle avbrytas.

Enligt regeringsbeslutet skall arbetet kunna återupptas vid den senare tidpunkt som regeringen bestämmer och det anges att vad som i övrigt beslutades den 25 december 1994 fortfarande skall gälla.

Anhörigas reaktioner

Analysgruppen har i sina möten med anhöriga erfarit att det finns ett stort motstånd mot en betongövertäckning och att vissa anhöriga synes ha uppfattat regeringens beslut som ett slutligt ställningstagande i övertäckningsfrågan. Många har även uppfattat att regeringen genom beslutet att avbryta övertäckningen öppnade för en diskussion i bärgningsfrågan. Mot den bakgrunden har anhöriga uppgivit att osäkerheten om vad som skall ske med Estonia är svår att leva med.

Slutsatser

- Vad som skall hända med en avlidens kropp i Sverige bestäms i första hand av vad den avlidne uttalat under sin livstid. Om den avlidnes vilja inte är känd får ofta de anhörigas åsikter avgöra. Om det krävs för att uppfylla ett viktigt samhällsintresse kan den avlidnes och de anhörigas uttalade åsikter lämnas utan avseende.
- Gravfrid innebär ett skydd för den avlidnes kropp och dess vilorum. Gravfriden inom Sveriges har ett straffrättsligt skydd i brottsbalken.
- Regeringens beslut att Estonias förlisningplats skall betraktas som en gravplats innebar i sig inget skydd för platsen. För att åstadkomma ett sådant skydd var regeringen tvungen att vidta ytterligare åtgärder.
- Analysgruppen förstår motiven till statsmakternas försök att genom olika åtgärder skydda vraket efter Estonia sedan beslut fattats om att varken omhänderta omkomna eller bärga fartyget. Åtgärderna har vidtagits i syfte att försöka åstadkomma frid på platsen och hos de närmast berörda.
- Av förarbetena till lagen om gravfrid framgår att det är osäkert hur starkt skydd lagen ger, vad gäller utländska fartyg. De fria havsrättigheterna synes innebära att Sverige inte kan bestraffa någon som genomför dykexpeditioner såvida inte fartyget, varifrån dykningarna genomförs, är svenskt eller kommer in på svenskt vatten. Motsvarande förhållanden gäller för Finland och Estland. Lagen ger därigenom ett bristfälligt skydd för gravplatsen.
- Genom att andra stater kan ansluta sig till det avtal om gravfrid som slutits mellan Sverige, Estland och Finland kan det rättsliga skyddet för förlisningsplatsen utökas på så vis att ytterligare stater därigenom åtar sig att straffbelägga dykningar till Estonia. Trots ansträngningar från Regeringskansliet har dock ingen stat utöver de tre avtalsslutande parterna anslutit sig till avtalet.
- Analysgruppen ställer frågan om det är förenligt med grunderna för havsrättskonventionen att störa annan stats fartyg på det fria havet på sätt som gjorts vid utförandet av bevakningsuppdraget.
- Frågor om huruvida isbrytaren Ales agerande i samband med dykförsöket i juni 1995 strider mot nationell strafflagstiftning har prövats av åklagare. Analysgruppen har inte behörighet att pröva detta beslut.

- Sjöfartsverkets arbete med att ta fram förslag till en övertäckning av Estonia har enligt analysgruppen genomförts på ett lämpligt sätt med hänsyn till de av regeringen givna förutsättningarna.
- Den valda övertäckningsmetoden i form av en betongkonstruktion väcker starka negativa känslor hos, vad analysgruppen efter sina kontakter uppfattar som en klar majoritet av anhöriga. Motståndet mot en sådan övertäckning finns både hos förespråkare för och motståndare till ett omhändertagande av omkomna från Estonia.
- Anhöriga har för analysgruppen uppgivit att de uppfattade att regeringen genom sitt beslut att avbryta övertäckningen visade lyhördhet mot anhörigas känslor i frågan.
- Analysgruppen har erfarit att många anhöriga har uppfattat att regeringens beslut om att avbryta övertäckningen innebar att frågan om omhändertagande av omkomna från Estonia lämnats öppen för omprövning.

14
Den principiella innebörden av regeringens agerande

I detta kapitel analyseras den principiella innebörden av regeringens agerande för att säkerställa gravfriden

Det har i svensk domstol slagits fast att statsmakterna inte har någon skyldighet att söka efter och ta om hand de omkomna efter Estoniakatastrofen för att de efterlevande skall få möjlighet att låta de omkomna bli begravda på det sätt som de hade önskat. Inte heller är statsmakterna enligt denna domstolsprövning skyldiga att bistå de efterlevande i sådana försök till omhändertagande.[47]

Trots att statsmakterna inte har haft skyldighet till aktivitet i dessa frågor har de faktiskt agerat genom en rad beslut och åtgärder. Analysgruppen anser, som tidigare framgått, att det måste anses riktigt att statsmakterna tog initiativ till och aktiv del i hanteringen av katastrofens följder i dessa avseenden. Denna analysgruppens värdering görs mot bakgrund av Estoniaolyckans karaktär av nationell katastrof med många omkomna svenska medborgare som var svåra att återfinna och ta om hand.

Genom sitt agerande har statsmakterna dock inte stannat vid att ta ställning för det allmännas eventuella medverkan till åtgärder i syfte att omhänderta omkomna. Staten har tagit ytterligare ett steg – beslut, ingångna avtal med andra stater och stiftad lag innebär att några sådana åtgärder inte får vidtas av någon och att försök till sådana åtgärder skall hindras och bestraffas. Därmed har statsmakterna förutom att hindra plundring också de facto fråntagit de anhöriga och närstående möjligheten att själva ta hand om sina avlidna. Visserligen kan det tyckas att sådana åtgärder i praktiken nära nog är ogörliga för den enskilde med tanke på de tekniska svårigheterna och stora kostnaderna. Härtill kommer att det från regeringens främsta företrädare uttalats att det allmännas resurser skulle sättas in för att hjälpa de berörda med ett omhändertagande av de omkomna, vilket alltså faktiskt inte kom att bli fallet.

Av begravningslagens regler framgår att den avlidnes vilja i fråga om kremering och gravsättning skall följas så

långt det är möjligt. Den som ordnar med gravsättningen skall se till att detta sker. De anhöriga och närstående till de offer för Estoniaolyckan som inte har omhändertagits har inte haft möjlighet att fullgöra vad som normalt ankommer på dem i fråga om ordnandet med begravning.

Stockholms tingsrätt har uttalat att lagstiftaren förutsett att praktiska och ekonomiska hinder kan omöjliggöra att den avlidnes önskan tillgodoses och att anhöriga till offer för Estoniaolyckan därför inte kan anses ha någon rättslig plikt att tillgodose de omkomnas önskemål om begravningsplats och inte heller någon rättslig plikt att för detta ändamål efterforska och bärga de omkomna. Hovrätten prövade inte i sak de anhörigas yrkande om fastställelse av en rätt för dem att efterforska och bärga de omkomna eftersom deras talan i den delen inte avsåg ett rättsförhållande, vilket är förutsättningen för att en fastställelsetalan skall tas upp till sakprövning.[48]

Huruvida regeringens ageranden rättsligt sett har kränkt den enskildes rätt har prövats i den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna i avseende på beslutet om övertäckning.

I mål mellan två anhöriga och svenska staten[49] ville dessa anhöriga, få fastslaget att regeringens beslut att täcka över Estonia kränkte deras rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, närmare bestämt rätten att själva avgöra hur kvarlevorna efter deras anhöriga skulle behandlas. De anhöriga åberopade artikel 8 i konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna enligt vilken offentlig myndighet, utom i vissa fall, inte får störa enskilds rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv.[50] Staten bestred i och för sig inte att artikel 8 eventuellt innefattar en rätt att ta hand om döda anhöriga. Staten menade dock att de anhörigas klagomål ändå skulle avvisas bl.a. eftersom statens agerande stod i överensstämmelse med svensk och internationell lag och sedvanerätt och eftersom beslutet syftade till att skydda intressena hos de anhöriga som vill betrakta platsen som en grav och att förhindra stöld av privat egendom. Kommissionen fann att beslutet om övertäckning inte visade någon bristande respekt för de anhörigas rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv enligt konventionen. Kommissionen grundade sin bedömning på att det knappast var möjligt att tillfredsställa önskemålen från alla anhöriga och till att beslutet syftade till att skydda vraket från plundring men också att säkerställa friden för vraket som skulle betraktas som en begravningsplats. Kommissionen hänvisade i sitt beslut till att konventionen medger visst utrymme för bedömningar från statlig sida enligt artikel 8.

De anhöriga hävdade också att de hade rätt av bestämma över begravningen av sina släktingar och att regeringens beslut kränkte deras rätt till religionsfrihet enligt artikel 9.[51] Kommissionen fann vid i sin prövning av detta klagomål inte något som tydde på en kränkning av artikel 9.

1998 prövades på talan av andra anhöriga samma frågor på nytt av Europakommissionen.[52] Denna fann på samma skäl som i det tidigare fallet klagomålen ogrundade.

Statsmakternas agerande innebär sålunda rättsligt sett inte en kränkning av de mänskliga rättigheterna enligt europakonventionen. Analysgruppen har dock erfarit att regeringens agerande av många ändå uppfattas som ett kränkande ingrepp i deras privatliv. Vid arbetet med den svenska begravningslagstiftningen framhölls att denna lag inte fick utformas så att den kunde uppfattas som att det offentliga på ett otillbörligt sätt blandade sig i privata angelägenheter. En bidragande orsak till att anhöriga upplever att staten har satt sig i deras ställe är den bristande kommunikationen mellan statsmakterna och den enskilde under beredningsprocessen.

Det borde rimligtvis ha varit möjligt för statsmakterna att parallellt med de tekniska undersökningar som genomfördes under perioden oktober–december 1994 söka kontakt med de anhöriga för att utröna deras uppfattning om hur man borde förfara med de kroppar som kunde påträffas i vraket. Självfallet får man inte underskatta de praktiska svårigheterna med att finna och avgränsa gruppen av anhöriga och att inhämta deras mening. Möjligen skulle ett sådant arbete redan tidigt lett till slutsatsen att något samlat handlande med offentligt stöd inte var möjlig. Mot bakgrund av de yttranden som fällts på högsta politiska nivå om viljan att ställa resurser till förfogande framstår

uppgiften att inleda och fullfölja sådana kontakter emellertid inte som olöslig.

Det borde också rimligtvis ha varit möjligt för statsmakterna, om man velat göra allvar av de uttalanden som två regeringschefer offentligen framfört, att parallellt med övriga utredningar undersöka hur eventuella aktioner av de anhöriga själva för att bärga omkomna skulle kunna med statliga resurser underlättas, samordnas och organiseras för att uppnå resultat och undvika kaos och ovärdiga situationer. Även ett sådant utredningsarbete skulle mycket väl ha kunnat leda till slutsatsen att något samlat handlande inte var möjligt, och i sista hand till åtgärder av det slag som regeringen nu kom att besluta i december 1994 och därefter. Som redan framhållits föreligger ingen rättslig skyldighet för staten att vidta åtgärder.

Här gjorde den svenska regeringen vad som i efterhand, såsom situationen utvecklades, visat sig måste anses vara en grundläggande felbedömning. Visserligen kan inte något rättsligt övergrepp eller annat fel enligt vare sig internationell eller svensk lag läggas regeringen till last. Snarare handlar det om en psykologisk eller politisk felbedömning av det läge som inträdde genom de båda regeringschefernas uttalanden som av många kom att uppfattas som utfästelser. Statsmakternas handlande förefaller att utgöra den djupaste och starkaste grunden till det misstroende och missnöje som kommit att prägla många efterlevandes hållning till det offentliga agerandet i Estoniaärendet.

Det skall tilläggas att statsmakternas agerande med största sannolikhet skulle ha accepterats utan invändningar om de statliga resurserna utan uppskov satts in på att så snart som möjligt bärga kropparna efter de omkomna som utan mycket stor fara och svårigheter var tillgängliga för dykare. Hade regeringen på detta sätt så att säga förlängt själva räddningsarbetet in i nästa fas, skulle många, kanske de allra flesta, av de negativa verkningar som det nu faktiskt valda agerandet utlöst förmodligen ha uteblivit.

15
Prövningarna i orsaks- och ansvarsfrågorna

I detta kapitel analyseras hur enskilda människor och svensk allmänhet påverkats av diskussionerna kring orsakerna till och frågan om ansvar för Estonias förlisning

Analysgruppens granskningsuppdrag omfattar enligt uttryckligt uttalande direktiven inte den internationella haveriutredningens arbete och uppdrag.

Det ligger vidare utanför analysgruppens befogenhet att göra någon form av överprövning av de bedömningar som åklagarna har gjort i ansvarsfrågan. Analysgruppen ska dock i sitt arbeta fästa särskild vikt vid de långsiktiga effekterna för de anhöriga och överlevande och försöka belysa de långsiktiga återverkningarna för vårt samhälle av Estoniakatastrofen och dess följder. Det finns därför anledning för analysgruppen att dröja vid frågan hur enskilda och allmänhet påverkas av orsaks- och ansvarsfrågorna.

Orsaksfrågan fyra år efter förlisningen

Vid oväntade och omfattande olyckor av Estoniakatastrofens slag uppkommer ofta spekulationer kring vad som orsakade händelsen och vem eller vilka som kan ha varit ansvariga för att den inträffade. Det föds tankar och rykten av skiftande innehåll, t.ex. olika typer av konspirationsteorier. Analysgruppens erfarenheter från möten med anhöriga och överlevande visar att sådana påståenden som har framförts i anledning av Estonias förlisning har påverkat människors förtroende för de svenska statsmakterna och myndigheterna.

Tvivel har yppats om hållbarheten i den förklaring av olycksorsaken som har getts av den internationella haverikommissionen.[53] Inbördes oenighet, avhopp och förseningar har skadat tilltron till den internationella haverikommissionen och därmed har även deras arbete och slutsatser fått svårare att nå allmän accentens.

Förklaringen i den internationella haverikommissionens rapport ifrågasätts bl.a. bland anhöriga till omkomna, och frågan dryftas fortfarande emellanåt i massmedia. Direktivens uttryckliga begränsning av uppdraget har av gruppen tolkats så att den inte ägt föranstalta om egna tekniska expertutredningar rörande orsaksförloppet. Grup-

pen har inte prövat trovärdigheten i olika utredningar och teorier, eftersom det inte ingår i direktiven. Analysgruppen kan för sin del endast fästa regeringens uppmärksamhet på att debatten om vad som orsakade Estonias förlisning fortfarande pågår.[54]

Åklagarnas prövning av ansvarsfrågan

Så gott som omedelbart efter olyckan inleddes en förundersökning av Åklagarmyndigheten i Stockholm. Misstankarna gällde inledningsvis brotten grovt vållande till annans död och vårdslöshet i sjötrafik. För vållande till annans död döms den som av oaktsamhet orsakar annans död till fängelse i högst två år. Om brottet är grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.[55] För vårdslöshet i sjötrafik döms den som brister i gott sjömanskap till förekommande av en olycka, om oaktsamheten inte är ringa. Straffet för detta brott är böter eller fängelse i högst sex månader.[56] Misstanke om att dessa brott förövats mot svenska medborgare utgjorde den rättsliga anknytningen till Sverige som var grunden för svensk åklagare att inleda förundersökning. Eftersom ansvarigt befäl omkom kunde misstanken om vårdslöshet i sjötrafik inte utredas.

Efter juni 1995 har brottsmisstankarna, förutom vållande till annans död, gällt brott mot sjölagen (323 § 2 och 3 styckena). För brott mot sjölagen enligt angivna lagrum döms redare till böter eller fängelse i högst sex månader om han försummat att avhjälpa fel eller brist i fartygets behöriga skick varom han ägt eller bort ägt vetskap eller till böter eller fängelse i högst två år om han, såvitt det var honom möjligt, har underlåtit att hindra fartyget att gå till sjöss, när förestående resa på grund av fel eller brist i fartygets behöriga skick kunde bli förenad med allvarlig fara för de ombordvarande.

Av åklagarens beslut att lägga ned åtalet framgår det att förundersökningen även omfattat frågor om oaktsamhet vid konstruktion, byggande, klassning och myndighetskontroll av fartyget.

Förundersökningen lades ned eftersom den handläggande chefsåklagaren bedömde att brott inte kunde styrkas. Vid överprövningen delade överåklagaren den bedömningen. Det betyder att åklagarna har funnit att det inte går att bevisa att något brott har begåtts. Chefsåklagaren har anfört: ”En grundförutsättning för att ens kunna delge någon misstanke om att ha orsakat 852 människors död är att orsaken till olyckan är klarlagd bortom rimligt tvivel”.

Åklagarens bedömning i ansvarsfrågan har grundats på utredningar i orsaksfrågan som har utförts av andra. Efter att ha redogjort för den internationella haveriutredningens och den tyska expertgruppens utredningar som ger olika förklaringar till olycksorsaken konstaterar åklagaren att ingen av dessa enligt hans mening helt klarlägger händelseförloppet och att ingen av dessa utredningar heller kan avfärdas till förmån för den andra. En ny utredning skulle enligt åklagarens bedömning inte förklara olyckan på ett sådant sätt att orsaken blev otvetydigt klarlagd. Åklagarna har hänvisat till att uppgiften att utreda orsakerna till en olycka är Statens haverikommissions författningsenliga ansvar. I fallet Estonia hade dock Statens haverikommission inget utredningsansvar enligt lag eftersom svensk lagstiftning, lagen om utredning av olyckor, inte var tillämplig. Statens haverikommission hade i stället till följd av ett regeringsbeslut i uppgift att biträda i utredningsarbetet med anledning av färjans förlisning. Utredningsansvaret låg hos den internationella haverikommissionen. Även i detta fall måste det anses vara en med hänsyn till tillgång till resurser och kompetens rimlig ordning att åklagaren inte genomför en egen parallell utredning av de tekniska orsaksfrågorna.

Orsaks- och ansvarsfrågorna är intimt sammankopplade. Även om de olika utredande myndigheternas uppgifter skiljer sig, har ett klarläggande av händelseförlopp och orsakerna till en olycka avgörande betydelse för en bedömning av ansvarsförhållandena. Därmed är emellertid inte sagt att ett klargörande av orsaken till en olycka alltid leder till att någon kan dömas för brott. Analysgruppen finner på denna punkt anledning att erinra om att beviskraven i brottmål är, och bör vara, mycket höga. Det räcker inte med att det bortom varje rimligt tvivel kan konstateras att något objektivt sett har varit fel. Det krävs även att det kan bevisas att någon med avsikt eller av oaktsamhet har orsakat felet och att detta är skälet till att en viss effekt har inträtt.

Reaktioner hos anhöriga

Genom den internationella haverikommissionens rapport har orsakerna till olyckan enligt åklagaren inte klarlagts på ett sådant sätt att han har kunnat framställa ett straffrättsligt ansvarsyrkande. Analysgruppen lägger inte några synpunkter på åklagarnas beslut i sak. Efter omfattande kontakter med anhöriga och överlevande kan analysgruppen dock slå fast att det förhållandet att samhället inte ställer någon till svars för brottslig gärning i samband med olyckan har lett till frustration hos många anhöriga och gett näring till misstankar om att något döljs i fråga om Estonias förlisning.

Slutsatser

- Debatt om vad som orsakade Estonias förlisning pågår fortfarande.
- Analysgruppen har erfarit att många anhöriga är frustrerade över att ingen ställs till svars för Estonias förlisning.

NOTER

1 27 § räddningstjänstlagen (1986:1102) och 1 § 2 st. 4 punkten förordningen (1995:589) med instruktion för Sjöfartsverket.
2 69 § räddningstjänstlagen.
3 5.13.2 i 1979 års internationella sjöräddningskonvention som trädde i kraft i Sverige 1985 (SÖ1986:29) och i Finland 1986.
4 5.13.1 i 1979 års internationella sjöräddningskonvention.
5 Remote Operated Vehicle eller fjärrstyrda farkoster.
6 Se 18 kap. 6–19 §§ sjölagen (1994:1009) som trädde i kraft den 1 oktober 1994 och för tiden före dess 301–315 §§ Sjölagen (1891:35 s.1).
7 Med allvarlig olycka avses här en olycka där fem eller fler människor har omkommit eller där skador uppstått på miljön eller omgivningen för mer än 20 miljoner kronor. Även händelser som inte är av allvarlig art skall undersökas om det är påkallat ur säkerhetssynpunkt. I så fall skall undersökningen göras av Sjöfartsverket när det gäller sjöfartsolyckor. 3 § förordningen (1990:717) om undersökning av olyckor.
8 SOLAS trädde i kraft för Sverige under 1980 (se SÖ 1995:90–91), för Finland under 1981 och för Estland under 1992.
9 8 § 2 st. förordning om undersökning av olyckor. IMO, International Maritime Organisation är ett organ inom FN med ansvar bl.a. för att förbättra sjösäkerheten.
10 Cooperation in Maritime Casualty Investigations, Resolution A.637(16).
11 Vid en IMO-konferens i november 1997 antogs resolution A.849(20), Code for the investigation of marine casualties and incidents, genom vilken resolution A.637(16) upphävs.
12 Havsrättskonventionen upprättades 1982, då den undertecknades av bl.a. Sverige och Finland. Konventionen kan dock inte träda i kraft förrän den ratificerats av ett visst antal stater och det skedde inte förrän den 16 november 1994. Sverige och Finland ratificerade konventionen den 25 juni 1996, vilket innebär att den för Sveriges och Finlands del trädde i kraft en månad senare. Redan när en stat har undertecknat en konvention anses staten vara bunden att verka i konventionens anda. Estland har varken undertecknat eller ratificerat konventionen. Stora delar av havsrättskonventionen anses dock vara folkrättslig sedvanerätt och därigenom bindande även för stater som inte formellt anslutit sig till konventionen.
13 Se angående detta stycke 2 kap. brottsbalken.
14 1 § förordning (1988:14) med instruktion för Sjöfartsverket, som gällde vid tiden för Estonias förlisning, och 1 § i nu gällande förordning (1995:589) med instruktion för Sjöfartsverket samt 3 § förordning (1990:717) om undersökning av olyckor enligt vilken Sjöfartsverket skall utreda sjöfartsolyckor som inte är av allvarlig art om det är påkallat från säkerhetssynpunkt och det inte är fråga om militär sjöfart.
15 Regeringens proposition 1991/92:70 om vissa ändringar i räddningstjänstlagen s. 7.
16 2 § räddningstjänstlagen.
17 27 a § räddningstjänstlagen.
18 Regeringens proposition 1991/92:152 om hälso- och sjukvårdens ansvar vid dödsfall, s. 15.
19 2 c § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763).
20 2 c § hälso- och sjukvårdslagen.
21 Prop. 1991/92:152, s. 14.
22 Stockholms tingsrätts 1996-01-16 DT 42, Svea hovrätts dom 1996-03-29 DT 13. Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd.
23 Se 1 § förordning om instruktion för Sjöfartsverket (1995:589), tidigare (1993:928).
24 Ingvar Carlssons och Carl Bildts anföranden i riksdagen den 15 december 1994 rörande Estonia återges i sin helhet i avsnittet Bilagorna.
25 Regeringens proposition 1994/95:148 om transplantationer och obduktioner m.m., s. 67.
26 13 och 17 §§ lagen (1995:832) om obduktion m.m.
27 5 kap. 1–2 §§ begravningslagen.
28 Regeringens proposition 1990/91:10 med förslag till begravningslag s. 4.
29 5 kap. 5 § begravningslagen.
30 2 kap. 1 § begravningslagen.
31 5 kap. 5 § begravningslagen och 30 § begravningsförordningen (1990:1147).
32 Ovanstående uppgifter är hämtade från professor emeritus i etnologi vid Lunds universitet Nils-Arvid Bringeus arbete "Död och begravning från ett kulturhistoriskt perspektiv", som utförts på uppdrag av analysgruppen.
33 Se Svenska kyrkans centralstyrelses yttrande i de refererade rättsfallen från Regeringsrätten, RÅ 1991 ref. 93. Tre av ledamöter i Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbunds styrelse uttryckte att gravfrid även kan ses i skenet av att någon har en grav att gå till. Att en människa kan stilla sin sorg genom kärleksfull vård av en gravplats i vetskap om att den anhörige ligger just där.
34 16 kap. 10 § brottsbalken.
35 11 kap. 4 § strafflagen före 1948 års strafflagsrevision.
37 Beckman, Nils m.fl. Brottsbalken jämte förklaringar, band 2, s. 272.
38 Jarberorg, Nils, Brotten Tredje häftet Brotten mot allmänheten och staten., s. 120 och Falk, Per, Straffrätt och territorium, s. 252.
39 6 kap. begravningslagen (1990:1144).
40 Prop. 1990/91:10, s. 36–37 och rättsfallen refererade i RÅ 1994 ref. 93.
41 16 § lagen om obduktion m.m.
42 Artikel 87 havsrättskonventionen.
43 Artikel 90 havsrättskonventionen.
44 Artikel 92 havsrättskonventionen.
45 Artiklarna 149 och 303 havsrättskonventionen.
46 Prop. 1994/1995:190 sid 9.
47 Stockholms tingsrätts, avd. 4:4, dom den 16 januari 1996, DT 42 och Svea hovrätts dom den 29 mars 1996, DT 13.
48 Se föregående not.
49 Målet Bendréus mot Sverige MR 68/1996.
50 I artikel 8 i konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna stadgas:
1. Envar har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet må icke störa åtnjutandet av denna rättighet med undantag för vad som är stadgat i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd, förebyggandet av oordning eller brott, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.
51 I artikel 9 slås vars och ens rätt till religionsfrihet fast. Denna rätt innefattar bl.a. att alla har rätt att utöva sin tro genom iakttagande av religiösa sedvänjor. Envars frihet att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana inskränkningar som är angivna i lag i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, upprätthållandet av allmän ordning, hälsovården, skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

52 Målet Lennart Berglund m.fl. mot Sverige, MR/ER 66/1988.

53 Se bl.a. Den tyska expertgruppen för utredning av förlisningen av M/S Estonia, skeppsbyggnadsingenjören Anders Björkmans bok "Lies and truths about the M/V Estonia accident", Christer Lindvalls artikel i Nautisk tidskrift 1/98 "Sveriges fartygsbefärlsförenings ståndpunkt: Estonia var inte sjövärdig, Nigel Lings artikel i Nautisk Tidskrift april 1998 och professorn i marin konstruktionsteknik Anders Ulfvarsons arikel i Svenska Dagbladet den 23 september 1998.

54 Se exempelvis: Svenska Dagbladet, Brännpunkt, den 3 augusti 1998 (Anders Björkman), den 23 september 1998 (Anders Ulfvarson), den 30 september 1998 (Madli Vitismann) och den 14 oktober 1998 (Anders Björkman).
Finanstidningen den 4 februari 1998 (Åke Sundström), den 25 mars 1998 (Anders Björkman), den 2 april 1998 (Johan Fransson och Anders Björkman), den 15 maj, 3 juni och 1 oktober 1998 (Knut Carlqvist).
The Naval Architect april 1998 (Nigel Ling) och september 1998 (Mikael Huss, Tuomo Karppinen och Klaus Rahka).
Nautisk Tidskrift 1/98 (Christer Lindvall)
Den 18 november 1998 håller Internationella Transportarbetarfederationen och Nordiska Transportarbetarfederationen en konferens med anledning av det brittiska konsultföretaget Burness, Corlett & Partners kritiska utvärdering av den internationella haverikommissionens rapport.

55 3 kap. 7 § brottsbalken.

56 Se 324 § sjölagen (1891:35) som gällde vid tiden för olyckan, jfr. 20 kap. 2 § sjölagen (1994:1009).

AVSNITT 5 EN PRESENTATION AV ANALYSGRUPPENS REKOMMENDATION

Inledning

Direktiven

Analysgruppens uppdrag är i korthet att granska olika myndigheters och andra offentliga organs agerande efter Estoniaolyckan. Även andra aktörers agerande ska belysas. Särskild vikt skall fästas vid frågan om rätt myndighet agerat, vid informationsinsatserna samt vid bemötandet av anhöriga och överlevande.

Olyckan innebar stort mänskligt lidande och en prövning för det svenska samhället. Många beslut fattades efter svåra överväganden, beslut som i efterhand har väckt kritik. Direktiven uttrycker oro över att besluten kan ha lett till att en förtroendeklyfta skapats mellan medborgare och det offentliga Sverige.

Den samlade kritiken ledde till att analysgruppen tillsattes på hösten 1997 efter överläggningar mellan regeringen och företrädare för riksdagspartierna.

Direktiven betonar vikten av att analysgruppen i sitt arbete tar stor hänsyn till de långsiktiga effekterna för anhöriga och överlevande. Det anges särskilt att en referensgrupp, bestående av representanter för anhöriga och överlevande, måste tillsättas och att arbetet skall präglas av stor öppenhet – det innebär t.ex. att hearings och seminarier bör arrangeras och att flera delrapporter bör presenteras.

Förtroende och försoning

Analysgruppen ser granskningen mot bakgrund av direktivens formulering om att den är särskilt viktig för att stärka allmänhetens förtroende för statsmakternas och det offentliga Sveriges agerande i samband med svåra olyckor.

Det är analysgruppens förhoppning att gruppens granskning skall bidra till att föra frågan om Estonia till en slutpunkt, som präglas av försoning och kan accepteras av så många människor som möjligt. För att så skall kunna ske är det nödvändigt att bringa klarhet i samhällets hantering av olyckan och dess följder, att skapa förutsättningar för att anhörigas och överlevandes livssituation underlättas samt att bidra till att samhällets framtida katastrofberedskap utvecklas.

Analysgruppen vill i samband med denna förhoppning dock erinra om att en stor olycka, präglad av lidande och död, förblir en olycka. Det är inte möjligt att i efterhand vända den till något gott.

Arbetssätt

Initialt bestod analysgruppens arbete av informationsinhämtande.

Ett hundratal intervjuer med företrädare för regering,

myndigheter, politiska partier och organisationer genomfördes. 4 expertseminarier arrangerades. Material som på olika sätt belyser t.ex. information och bemötande av anhöriga och överlevande efter olyckan insamlades.

I samtliga dessa sammanhang har analysgruppen mötts av stor öppenhet och vilja att redovisa beslutsprocesser och bakomliggande resonemang.

Arbetet har givit ett omfattande och unikt underlag, som gör det möjligt att relativt detaljerat beskriva och analysera de processer och överväganden, som lett fram till de beslut som fattats med anledning av Estonias förlisning.

Analysgruppen har fäst stort avseende vid kontakterna med anhöriga och överlevande. En referensgrupp bildades redan i inledningen av arbetet med företrädare för de anhöriga och överlevandes organisationer. Referensgruppen har nära kunnat följa arbetet och bidragit med värdefulla kunskaper och erfarenheter.

Möten med anhöriga och överlevande genomfördes under våren 1998 på de orter som särskilt drabbades av olyckan, möten som följdes upp av en videokonferens som riktades till samma orter i början av juni. Under arbetets gång har analysgruppen även tagit del av ett stort antal brev och telefonsamtal från anhöriga och överlevande. Resor till Estland och Finland har bidragit till att fördjupa bilden av anhörigas och överlevandes situation efter olyckan och öka kännedomen om hur olika myndigheter i dessa länder har agerat i.

Analysgruppens möten med flera hundra anhöriga och överlevande har tillfört granskningen viktiga perspektiv.

Gruppen vill uttrycka stor tacksamhet över att så många människor trots sorgen velat dela med sig av sina erfarenheter och känslor. Det har givit viktigt underlag för bedömningen av informationsfrågorna och myndigheternas och andras bemötande av dem som drabbats av olyckan.

Rapporter

Analysgruppen presenterar sina överväganden i två delrapporter samt en slutredovisning under vintern 1999.

I denna första delrapport behandlas framförallt bärgningsfrågan och de anhörigas livssituation. I den andra rapporten behandlas frågor som rör samhällets beredskap för olyckor och katastrofer. I den tredje rapporten sammanfattas analysgruppens granskning.

I denna delrapport har givits en omfattande beskrivning av händelserna efter olyckan. Det innebär att olika aktörers agerande belyses. De ofta komplicerade frågor, överväganden och beslut som regeringen och olika myndigheter ställdes inför beskrivs. Relationerna och bemötandet av anhöriga och överlevande lyfts fram.

Beskrivningen har givit underlag för en analys av olika aktörers agerande och av de beslut som fattats i samband med Estoniaolyckan. Analysen utgår från de huvudfrågor som anges i direktiven gällande huruvida rätt myndighet har agerat, om någon myndighet har underlåtit att agera, hur informationsfrågorna och kontakterna med anhöriga och överlevande har hanterats.

Beskrivningen och analysen leder fram till den övergripande rekommendationen, som formuleras i detta avslutande avsnitt. Direktiven ger stor frihet i uppläggningen av arbetet och kräver inte att analysgruppen skall lämna rekommendationer. Den alltjämt kvardröjande ovissheten kring Estoniakatastrofen och det förhållande att något slutligt avgörande inte anses ha fattats har dock lett analysgruppen fram till uppfattningen att den bör lämna rekommendation om vad som skall ske med de omkomna och det förlista fartyget.

1
Bakgrund till rekommendationen

Olyckans väldighet

Estoniakatastrofen var en nationell och internationell olycka av en väldighet, som ställde det svenska samhället liksom berörda grannländer inför frågor av en art som i varje fall vårt land inte hade någon erfarenhet av.

Estonias förlisning påverkade framförallt livet för tusentals enskilda människor; det finns skäl att dröja vid deras perspektiv.

137 människor överlever. Ingen av dem kommer någonsin att glömma den stormiga septembernatten 1994. Några bär på känslor av skuld, många funderar ännu kring hur de skall använda den gåva som det innebar att bli räddad. Många har känt sig glömda och osynliggjorda, som om deras upplevelser ingenting varit värda.

852 människor omkommer. Händelsen kommer att påverka barn, syskon, föräldrar, övrig släkt och vänner för återstoden av deras liv. Somliga kommer efter att ha bearbetat upplevelsen att kunna gå vidare men för andra kommer sorgen att vara en börda för överskådlig framtid.

95 omkomna människor omhändertas. De förs till sin hembygd och begravs där.

Av de omkomna saknas ännu 757 människor. Många av dem finns kvar inne i vraket, i hytter eller gemensamma utrymmen. Många anhöriga har lärt sig att leva med bilden av havet som den våta graven; de har skapat uthärdliga och rentav tröstande bilder av det som har skett. För många andra anhöriga är Estonia endast en olycksplats. Till sorgen har lagts bitterheten över att ingenting gjordes för att omhänderta de omkomna.

Estonia har också påverkat livet för många människor som på något sätt kom i kontakt med olyckan. För den som fanns i Estonias färjeterminal för att ge tröst, för beslutsfattaren inom departement och myndigheter, för polisen som bar fram sorgens besked, för den som arbetade i den lokala krisgruppen. Alla påverkades. Få kan glömma.

Estoniaolyckan påverkade den svenska allmänheten. Nationen förenades i sorgen efter de omkomna. Den kollektiva sorgen kan nu sägas ha bleknat.

Trots det är Estonia nära.

Fartyget är nära i fysisk mening. Andra fartyg passerar olycksplatsen flera gånger varje dygn; fartyget finns som

en ständig påminnelse. Djupet är inte alltför stort, det är möjligt att dyka och att arbeta där. Inom några år kommer tekniken kanske att göra det möjligt också för fritidsdykare att komma i Estonias närhet. Privata expeditioner har redan gjorts, i syfte att omhänderta egna anhöriga.

Fartyget är nära också i en annan mening: dels därför att händelsen påverkar så många människors liv, dels därför att många inte har accepterat de fattade besluten. Under år har Estonias öde väckt debatt, ifrågasättande och missnöje. Hon har blivit symbol för något som visade sig utomordentligt svårt för politiker, myndigheter, medier, kyrkor, samfund och organisationer att hantera, all god vilja till trots.

Nationell olycka

Olyckans karaktär och omfattning uppfattades och behandlades som en nationell katastrof.

Det var rimligt och självklart att Estoniaolyckan och dess konsekvenser redan inledningsvis kom att behandlas på högsta politiska nivå. Det är vidare analysgruppens slutsats att rätt myndighet har agerat i relevanta frågor och att ingen myndighet har underlåtit att agera.

Det finns mot den bakgrunden enligt analysgruppens mening inte skäl att principiellt och generellt utdöma agerandet hos svenska myndigheter och andra organ, som inadekvat, olämpligt eller inkompetent.

I det mycket stora material som analysgruppen samlat finns åtskilliga exempel på förvirring, rådlöshet, bristande fantasi och även bristande förmåga att visa inlevelse och deltagande både hos myndigheter och enskilda ansvariga, men det finns också talrika exempel på motsatsen.

Analysgruppen har mött många exempel på initiativförmåga, uppfinningsrikedom, självuppoffrande enskilda insatser, rådighet och förmåga att visa och förmedla mänsklig värme. Endast i mycket få fall har det verkligen brustit i god vilja och strävan att göra det bästa i en mycket svår och för många helt ovan situation. En del av de ansvariga som var överraskade och oerfarna handlade på ett sätt som ibland var mindre genomtänkt eller mindre lämpligt.

Uttalanden om omhändertagande och bärgning

Analysgruppen har såväl i den beskrivande som i den analyserande delen av rapporten återgivit de uttalanden som gjordes av Carl Bildt och Ingvar Carlsson, avgående respektive tillträdande statsminister, under dagarna efter olyckan. Uttalandena var olika i sak, men bidrog ändå till intrycket att det rådde politisk enighet om att göra allt för att få hem de omkomna. Båda uttalandena utgick från djup förståelse för de anhörigas livssituation och från att det inte skulle resas några ekonomiska hinder för att vidta nödvändiga åtgärder.

Ingvar Carlssons uttalande om att alla ansträngningar måste göras för att få upp fartyget fick avgörande betydelse för regeringens och myndigheternas beredning av bärgningsfrågan.

I praktiken kom beredningen helt att inriktas på att bärga fartyget. Andra möjligheter att omhänderta de omkomna kom i skymundan. Det gäller omhändertagande såväl i nära anslutning till olyckan som i ett senare skede.

Uttalandet var väsentligt för många anhöriga och överlevande. Det uppfattades som en utfästelse, ett löfte.

Det blev av överordnad vikt att anhöriga skulle få besked före jul – motivet var sannolikt att julen skulle ge enskilda möjlighet att få frid i sitt sorgearbete.

Det är analysgruppens intryck att sorgearbetet för många enskilda vävdes samman med förhoppningen att man skulle få hem de omkomna. Beslutet om att inte bärga fartyget och att inte omhänderta de omkomna väckte stor besvikelse och till och med bitterhet. Det kom att uppfattas av många som ett löftesbrott präglat av bristande lyhördhet för de anhörigas livssituation.

Ingvar Carlssons uppriktiga beklagande och uttryck för förståelse av att regeringsbeslutet, som tillkännagavs från riksdagens talarstol den 15 december 1994, för många anhöriga skulle väcka besvikelse nådde uppenbarligen aldrig fram. Hos stora grupper fick beslutet inte heller acceptans.

Analysgruppen vill återigen understryka att de uttalanden som gjordes i samband med olyckan var rimliga. Avsikten var att ge tröst och även att tjäna till vägledning för den fortsatta behandlingen av olyckans konsekvenser. I ef-

terhand framstår det emellertid som uppenbart att uttalandena och den fortsatta beredningsprocessen borde präglats av större tydlighet när det gällde att inriktningen var att pröva och utreda möjligheterna av en bärgning och att redovisa svårigheterna med att genomföra den.

Regeringens hållning förtydligades aldrig av regeringschefen – agerandet kom istället av många anhöriga att uppfattas som att regeringen sviktade i sin övertygelse utan att vilja stå för det.

Omhändertagande av omkomna i direkt samband med olyckan

Analysgruppen har ingående diskuterat frågan om varför räddningsarbetet inte direkt övergick i ett omhändertagande av de omkomna. Det har konstaterats att ägare av fartyg inte har något ansvar. Det ingår inte i räddningstjänstens uppgifter att omhänderta omkomna. Det finns inte några internationella överenskommelser om omhändertagande på det fria havet, där Estonia ligger. Inte heller finns det någon svensk lagstiftning som reglerar detta. Det finns således ingen *skyldighet* för vare sig den svenska regeringen eler någon myndighet att omhänderta omkomna.

Mot detta kan vägas statsmakternas *möjlighet* att agera i ett extraordinärt läge som Estonias förlisning. Vid en granskning av förhållandena finner analysgruppen att det i den akuta situationen saknades resurser för efterforskning och omhändertagande genom ROV och mättnadsdykning. Det fanns således ingen praktisk möjlighet att inleda ett omhändertagande under de första dygnen.

Det framstår dock i efterhand som rimligt att regeringen mer ingående skulle ha låtit pröva frågan om ett omhändertagande av omkomna inuti och utanför fartyget genom mättnadsdykning. Dykningar skulle ha kunnat ske under hösten 1994, utan att för den skull störa beredningsprocessen rörande bärgning av fartyget. Analysgruppen har tidigare konstaterat att denna möjlighet inte heller prövades i samband med dykningarna i december 1994.

Beredningsprocessen

Beslutet om att inte bärga Estonia föregicks av en beredningsprocess på central myndighetsnivå i enlighet med svensk förvaltningstradition. Analysgruppen finner inga skäl att rikta klander mot de framtagna utredningarna, även om enskildheter i materialet kan kritiseras. Att varje åtgärd måste föregås av grundlig utredning var självklart.

Det finns dock inslag i beredningsprocessen, som förtjänar principiell kritik.

Orimlig börda för utredaren

I efterhand kan konstateras att Sjöfartsverket internt hanterade sitt uppdrag så att en person, Sjöfartsverkets jurist, fick en orimlig arbetsbörda. I praktiken kom han att på egen hand utföra verkets utredningar, som fick avgörande betydelse för regeringens beslut. Det hade varit rimligt att Sjöfartsverkets ledning givit uppdraget till en grupp av experter.

Anhöriga och överlevande utestängdes

Anhöriga och överlevande ger en samstämmig bild av att de genom regeringens val av utredningsform utestängdes från beredningsprocessen. Deras uppfattningar avfärdades. Inga ansträngningar gjordes för att inhämta deras synpunkter. Det är analysgruppens uppfattning att anhöriga och överlevande inte blev bemötta på det sätt som situationen krävde.

Kommunikationen med anhöriga och överlevande led av avsevärda brister. Inom Regeringskansliet upprättades aldrig någon organisation för att möta brev och samtal från anhöriga och överlevande. Bristen på systematik innebar att de berördas erfarenheter ej togs tillvara. Denna brist ledde även till att det skapades ett utomordentligt tryck på enskilda befattningshavare. Först under 1996 gavs ett särskilt uppdrag till Styrelsen för psykologiskt försvar.

Etiska rådets roll

Analysgruppen vill vidare uttrycka tveksamhet till det Etiska rådets roll och uppdrag. Uppdraget och direktiven

var otydliga. Som rådet tolkade uppdraget blev uppgiften och tidsplanen inte rimlig. Det är inte möjligt att genom samlad dokumentation följa hur dess ställningstaganden växte fram. Det är en brist som är uppenbar eftersom ställningstagandet utgjorde ett väsentligt underlag i regeringens beslut.

Filmerna från dykningarna 1994

Analysgruppen vill också uttrycka förvåning över att ingen beslutsfattare såg filmerna från dykningarna i december 1994. Istället valde man att förlita sig på de skildringar av förhållandena i fartygets inre som gavs vid föredragningar av Sjöfartsverket. Det är analysgruppens intryck att dessa skildringar i hög grad påverkade såväl det etiska rådets ställningstaganden som regeringens beslut.

Analysgruppen har som tidigare beskrivits sett delar av filmerna från dykningarna. Ett huvudintryck är att de många kroppar av omkomna som filmades var relativt välbehållna och vid tidpunkten för dykningen möjliga att identifiera. Det framstår i efterhand som anmärkningsvärt att dykarnas uppdrag inte omfattade åtminstone ett omhändertagande av de omkomna som på ett relativt enkelt sätt kunnat föras upp till ytan.

Regeringens beslut i bärgningsfrågan

Regeringens beslutsunderlag visade att det var tekniskt och juridiskt möjligt att bärga fartyget. Motiven till att regeringen trots detta frångick innebörden av statsministerns tidigare uttalande är andra. Det är analysgruppens intryck att komplexiteten av en bärgningsoperation var den främsta orsaken till regeringens beslut att inte bärga fartyget. Flera faktorer bidrog till detta: det stora antalet omkomna, de fysiska och psykiska riskerna för personalen, de praktiska svårigheterna att hinna med att identifiera alla omkomna, mediernas förmodade närgångna bevakning av operationen.

Analysgruppen har inte sett det som sin uppgift att försöka överpröva regeringens beslut. Motiven för att inte bärga fartyget ter sig rimliga och förståeliga också i efterhand. Regeringen kunde inte förutse de långsiktiga konsekvenserna av de samlade besluten i Estoniafrågan, att Estonia ännu fyra år senare kan beskrivas som ett sår i det svenska samhället. Besluten om att inte bärga utan istället övertäcka fartyget med en konstruktion av betong vann aldrig den acceptans, framförallt hos många av de närstående, som var en nödvändig förutsättning för att Estoniaolyckan skulle kunna läggas bakom oss.

2
Överväganden

Anhörigas livssituation

Det är analysgruppens uppfattning att många, förmodligen en majoritet, av de anhöriga har haft mycket svårt att acceptera beslutet att inte bärga fartyget eller omhänderta de omkomna. Hos många av dem som analysgruppen mött finns fortsatt sorg och starka känslor av att ha ställts utanför.

Uttalandena om bärgning av fartyget alternativt omhändertagande av de omkomna uppfattades som ett löfte. Detta bröts utan att de anhöriga fick komma till tals. Många av dem beskriver det som att de blev omyndigförklarade.

Analysgruppen har också mött anhöriga som ger en annan bild av sin livssituation. De menar att de har kunnat gå vidare i sitt sorgearbete, att de har fått frid med de beslut som fattats. För dem är havet en värdig grav.

Analysgruppen har djup respekt för båda förhållningssätten.

Frågan om övertäckning har ofta återkommit i analysgruppens kontakter med anhöriga och allmänheten. Intrycket är entydigt. Beslutet om att täcka över Estonia med en konstruktion av betong har aldrig accepterats av anhöriga och avvisas oavsett vilken inställning man har i bärgningsfrågan.

Anhörigas rätt att besluta om begravning

Enligt svensk rätt har det allmänna inte företräde framför enskilda rättsägare att fatta och genomföra beslut om tillvaratagande av avlidnas kroppar och föranstalta om begravning.

Även om det i fallet med Estonia kan ha ansetts praktiskt omöjligt för anhöriga att omhänderta de omkomna följer inte att statsmakterna kan bortse från enskild rätt. I Estoniafallet tillkommer att det från regeringens högsta ledning uttalats att alla resurser skulle sättas in för att hjälpa de berörda i den uppgift de annars skulle ha stått inför på egen hand.

Nu kom den offentliga insatsen att i praktiken inne-

bära ett hinder för de enskilda att fullgöra vad de i flera fall uppfattade som sin rättighet och skyldighet. Statsmakterna har bland annat genom den till sitt syfte i och för sig legitima åtgärden att fridlysa området kring Estonias vrak faktiskt förhindrat dem som enligt gällande regler ansvarar för begravning att ens försöka att fullgöra vad som normalt kommer an på dem.

Internationell jämförelse

Analysgruppen har studerat ett antal större internationella olyckor som ägt rum under senare år och funnit att paralleller kan dras mellan vissa av dessa och Estoniaolyckan. Vid en jämförelse visar det sig exempelvis att omständigheterna kring olyckshändelsen med den norska oljeplattformen Alexander Kielland och den polska färjan Jan Heweliusz är sådana att värdefulla kunskaper kunde ha inhämtats genom erfarenheterna av den politiska hanteringen i båda dessa fall.

I det ena fallet, Alexander Kielland-olyckan, gjordes uttalanden av regeringschefen liknande dem som gjordes av de svenska regeringscheferna, vilket användes av anhöriga i kampen om att få oljeriggen bärgad och de omkomna omhändertagna, vilket också skedde tre och ett halvt år efter olyckan. I det andra fallet, Jan Heweliusz-olyckan, tog den svenska regeringen initiativ till en propå om bärgning, som framfördes till den polska regeringen, med uppgivande av anhörigas livssituation som främsta orsak till denna önskan. Även efter denna olycka utlöstes starka reaktioner bland anhöriga och påtryckningar utövades för att få till stånd ett omhändertagande, vilket dock inte skedde.

Oljeplattformen Alexander Kielland

Oljeplattformen Alexander Kielland välte i Nordsjön i mars 1980. 123 personer omkom och 89 räddades. Direkt efter olyckan uttalade den norske regeringschefen att riggen och de omkomna skulle bärgas. De anhöriga tyckte emellertid ganska snart efter olyckan att regeringen föreföll passiv. Ett misslyckat försök att vända riggen gjordes under hösten samma år. Efter regeringsskiftet i september 1981 redovisade regeringen i maj 1982 att man hade för avsikt att sänka plattformen och således inte omhänderta de omkomna.

Efter starka påtryckningar från anhöriga bärgades oljeriggen efter tre och ett halvt år. Sex omkomna omhändertogs, men 30 personer saknas fortfarande. De som fick hem sina anhöriga uttryckte att de därmed fick ro. De som inte fick hem sin anförvant menade att de nu var förvissade om att allt hade gjorts som kunde göras och att inga tekniska eller ekonomiska hinder fått stå i vägen för insatser. De uttryckte att de tack vare denna förvissning slutligen kunde betrakta havet som en grav.

Färjan Jan Heweliusz

Den polska bil- och båtfärjan Jan Heweliusz sjönk den 14 januari 1993 på väg från Swinoujscie till Ystad. Färjekatastrofen inträffade inom tyskt räddningsområde och räddningsaktionen koordinerades från Bremen. Ombord fanns 63 personer av vilka nio räddades. Sju svenskar fanns med på färjan. Ingen av dem överlevde. Fyra av dem har omhändertagits.

Den svenska regeringen framförde några dagar efter katastrofen till den polska regeringen att det fanns mycket starka intressen i Sverige för att bärga färjan. Denna ståndpunkt framfördes under de kommande åren till den polska regeringen. En promemoria upprättades på Utrikesdepartementet där skälen för en bärgning redovisades. För det första var det ett anständighetskrav mot de anhöriga. För det andra var det angeläget att klarlägga orsaken till katastrofen. För det tredje utgjorde det faktum att färjan ligger i farleden, på 25 meters djup, ett skäl till att den bör flyttas. För det fjärde förelåg risk för oljeläckage.

I juni 1993 förklarade rederiet att det inte tänkte bärga färjan och avsade sig äganderätten till fartyget efter det att försäkringsbolaget sagt nej till att bekosta bärgning. Den 30 juni 1995 beslutade den svenska regeringen att avslå en begäran från anhöriga om medel för en bärgningsoperation. Motiveringen var att om Sverige regelmässigt skulle finansiera bärgning av svenska och utländska fartyg med svenskar ombord skulle det innebära mycket stora kostnader.

I båda dessa fall har anhörigas kamp för att få hem de

omkomna utgjort en viktig del av de åtgärder som vidtogs av berörda regeringar. En viktig slutsats som kan dras är att efterlevandes engagemang kring frågan om de omkomnas öde efter Estoniaolyckan inte är någon isolerad företeelse. Det utgör snarare ett tecken på en tydlig utveckling i samhällen i olika länder, möjligen påverkad av jämförelsen med tillvägagångssättet vid motsvarande typer av flygolyckor. Tilläggas bör att den debatt som hade varit kring Alexander Kielland stillnade efter att försök gjorts att omhänderta de omkomna, trots att endast ett fåtal av det totala antalet saknade återfanns.

Analysgruppens förhållningssätt

Analysgruppen har i sitt arbete letts till att formulera ett grundläggande förhållningssätt när det gäller räddning av människor och omhändertagande av omkomna vid olyckor – en uppfattning som enligt analysgruppens iakttagelser och erfarenheter från talrika möten och intervjuer har mycket starkt stöd i samhället.

Vid en olycka måste allt göras för att rädda så många människor som möjligt. Detta i vetskap om att de som utför räddningsarbetet kommer att utsättas för risker. Arbetet bör avslutas först när räddningsansvariga bedömer att det inte längre finns någon möjlighet att finna drabbade vid liv.

Stora insatser bör göras i anslutning till olyckor för att lokalisera och omhänderta omkomna. Det bör gälla såväl till lands som till sjöss. Även detta i vetskap om att det medför risker för dem som utför arbetet. Uppgiften att omhänderta omkomna avbryts när det inte längre är möjligt att utföra uppgifterna utan att det innebär alltför stora fysiska och psykiska risker för personalen eller uppställer olösliga tekniska problem.

Uppgiften får aldrig reduceras till en fråga om att ”städa upp” på en olycksplats. I ett samhälle byggt på humanistiska värderingar måste viljan att omhänderta omkomna utgå från respekten för den döde och de efterlevande. Det är ett uttryck för den efterlevandes rätt att få bestämma om begravningen av den anhörige, att det är en fundamental del av en människas sorgearbete. Det är också ett uttryck för principen att respekten för människan sträcker sig bortom hennes levnad, en princip som avspeglas i vår och andra kulturers sätt att omhänderta sina döda.

Det finns fall inte minst till havs när omständigheterna gör det omöjligt att finna omkomna. Så har det varit i alla tider, så kommer det att vara också i framtiden även om teknikens utveckling ökar möjligheterna att göra det som förr var omöjligt. Havet måste också i framtiden betraktas som en grav när det inte längre är möjligt att gå vidare i omhändertagandet av omkomna.

Omhändertagande, identifiering samt legala möjligheter

Analysgruppens arbete visar att det inte finns någonting som tyder på att de tekniska möjligheterna och problemen med att bärga fartyget eller att omhänderta omkomna skall ha väsentligt förändrats, i förhållande till vad som konstaterades i utredningar 1994. Vidare framgår att det sannolikt är möjligt att identifiera en majoritet av de omkomna. Detta gäller framförallt de svenska medborgarna. En del av de utländska medborgarna kommer att vara svårare att identifiera.

De legala möjligheterna att vidta åtgärder har dock förändrats genom lagstiftning och framförallt genom folkrättsligt bindande avtal med Estland och Finland. Varje åtgärd vid fartyget kräver därför överläggningar med de båda grannländerna och att man gemensamt överenskommer att avtalen inte längre är gällande. En ändring i, alternativt upphävande av, lagen om gravfrid krävs även.

3
Rekommendation

Omhändertagande rekommenderas

Utgångspunkt

Analysgruppens främsta mål är som tidigare formulerats att bidra till att återställa ett grundläggande förtroende i samhället, som riskerar att skadas genom Estoniaolyckans långsiktiga konsekvenser främst för anhöriga och överlevande. I det följande formuleras en rekommendation som trots att den inte innebär någon för alla berörda tillfredsställande lösning dock enligt gruppens mening borde kunna skapa förutsättningar för att så skall kunna ske.

Enligt analysgruppens grundsyn borde dykningar i syfte att omhänderta omkomna inuti och utanför fartyget ha genomförts redan under hösten 1994 så snart resurser och praktiska möjligheter medgav. Den åtgärden prövades dock aldrig under hösten 1994, vare sig i samband med förlisningen eller senare i samband med dykningarna i december samma år.

Beredningsprocessen inriktades på en bärgning av hela fartyget. Så småningom ledde detta fram till beslutet om att inte bärga Estonia, utan att istället låta täcka över fartyget med en konstruktion av betong – ett beslut som innebar att regeringen istället för att underlätta för anhöriga att få hem de omkomna skapade hinder för detta.

Den principiella innebörden av regeringens agerande

Principiellt avgörande är att regering och riksdag genom sitt handlande kan sägas ha i ett väsenligt avseende satt sig i de närståendes ställe. Det måste framhållas att det dikterats av en strävan att finna en humanitärt, socialt och praktiskt god lösning i en utomordentligt svår situation. Som den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna framhåller, är det också riktigt att regeringen i en svår avvägning av detta slag har en viss bedömningsfrihet. Svensk rätt känner dock veterligen inte några regler som ger det allmänna företräde framför enskilda rättsägare att fatta och genomföra beslut om tillvaratagande av avlidnas kroppar och föranstalta om begravning.

Beslutet att inte bärga fartyget fick negativa konse-

kvenser för många anhörigas livssituation. Det är analysgruppens uppfattning att detta har bidragit till att de inte kunnat gå vidare i sitt sorgearbete. De fattade besluten har inte vunnit acceptans, främst hos en stor grupp efterlevande – det bidrar till att Estonias öde för år framöver kommer att väcka uppslitande debatt och ifrågasättande. Till detta bidrar beslutet om den valda metoden för övertäckning som enligt analysgruppens entydiga intryck ter sig orimlig för en majoritet av de anhöriga och som möter oförstående också hos en bred allmänhet.

Beaktande av tidigare erfarenheter

Internationella jämförelser, framförallt när det gäller Alexander Kielland-olyckan, visar att försök till omhändertagande av omkomna skapar möjlighet till försoning för anhöriga. Man accepterar att alla inte kan återfinnas, men först efter det att försök har genomförts. Innan dess lever anhöriga uppenbarligen med en ständig känsla av att alla ansträngningar inte gjordes.

De tekniska förutsättningarna

I fallet Estonia har beslutet om övertäckning inte fullföljts. Det förlista fartyget har inte skadats ytterligare. Det är tekniskt möjligt att genom så kallade mättnadsdykningar genomföra ett omhändertagande av omkomna som finns inuti eller utanför fartyget. Enligt identifieringsexperter är det sannolikt möjligt att identifiera en majoritet av de omkomna.

Sammanvägning och slutsats

Analysgruppen vill mot denna bakgrund rekommendera följande inriktning:

Ansträngningar bör göras för att omhänderta och identifiera omkomna som finns inuti eller utanför Estonia. Målet bör vara att de döda under värdiga former skall kunna omhändertas och begravas på det sätt anhöriga finner lämpligt. För omkomna som ej kan identifieras bör särskilda åtgärder vidtas som exempelvis gravsättning på gemensam minnesplats i endera Sverige eller Estland.

Analysgruppen vill understryka att varje åtgärd vid fartyget kräver förhandlingar med Estland och Finland i syfte att genomföra nödvändiga förändringar i ingångna mellanstatliga avtal. Vidare krävs förändringar i sådan nationell lagstiftning som kriminaliserar åtgärder i syfte att omhänderta omkomna från Estonia.

Analysgruppens direktiv innebär att gruppen skall ge den svenska regeringen underlag för ett ställningstagande till hur Sverige skall agera i Estoniafrågan. Frågan om ett omhändertagande av omkomna från Estonia är inte enbart en angelägenhet för Sverige. Många av de omkomna kom från Estland, som drabbades utomordentligt hårt av Estonias förlisning. Även Finland blev särskilt berört av olyckans följder. Om regeringen väljer att agera för ett genomförande av analysgruppens rekommendation får detta juridiska, politiska och andra följder av internationell karaktär. Innebörden av dessa har analysgruppen inte haft att bedöma eftersom det inte ingår i gruppens uppgift att bereda rekommenderade åtgärder i dessa hänseenden. Analysgruppen är emellertid medveten om att dessa internationella konsekvenser kan få avgörande betydelse för möjligheterna att genomföra analysgruppens rekommendation.

Ett etiskt dilemma

Analysgruppen är medveten om att flera i sista hand olösliga värderingskonflikter utlöses av denna rekommendation. Det är viktigt att påminna om att detta är en del av frågans stora komplexitet. Det finns inget självklart svar på frågan om vad som är rätt eller fel.

Analysgruppen är väl medveten om att alla kroppar inte kommer att kunna återfinnas och omhändertas. Det finns en uppenbar risk för att en familjemedlem kan omhändertas medan en annan blir kvar i havet. Det finns likaså en risk för att inte alla omhändertagna kan identifieras.

Analysgruppen har vid avgivandet av sina rekommendationer noga övervägt det faktum att det finns en uppenbar risk för att anhöriga som lyckats försona sig med händelsen och gå vidare kommer att utsättas för nya påfrestningar genom att de omkomna tas omhand.

Inte heller kan man bortse från risken för att allmänhe-

ten upprörs av skildringar och bilder från arbetet vid Estonia och att påträngande mediebevakning förekommer.

Analysgruppens slutsats är trots detta att ett arbete som syftar till omhändertagande bör inledas. Beaktandet av de nämnda riskerna leder till att arbetet måste ske stegvis, med stor varsamhet och under värdiga former.

Själsligt lidande kan inte mätas och vägas, men gruppen har under sitt arbete kommit till den övertygelsen att de efterlevande som inte accepterat den rådande situationen befinner sig i ett mer svårbemästrat läge än de som funnit sig i den. Denna ståndpunkt har fått bli vägledande vid sammanvägningen. Att skipa rättvisa mellan de olika synsätten är inte möjligt och analysgruppen gör inte anspråk på att ha lyckats med det.

Analysgruppen vill avslutningsvis framhålla att den har fäst stor vikt vid de uttalanden som gjordes av den högsta politiska ledningen dagarna efter olyckan och som tveklöst uppfattades som utfästelser. Ett fullföljande av dessa skulle sannolikt bidra till att återupprätta samhällsförtroendet. Utan bevis om en konkret strävan att omhänderta de omkomna kommer Estoniaolyckan svårligen att bringas till en definitiv slutpunkt för enskilda individer och för de svenska samhället i stort.

Omhändertagande genom dykningar

De tekniska bedömningar som är nödvändiga inför ett omhändertagande är omfattande. Valet av metod och tillvägagångssätt samt beräkning av den tid operationen tar måste göras i samråd med det eller de dykföretag som anlitas för uppdraget.

Omhändertagandet måste ske i flera steg. I det följande skisseras ett tänkbart förlopp. Det vore ovederhäftigt av analysgruppen att påstå sig kunna erbjuda mer.

I ett första steg genomförs dykningar i syfte att införskaffa aktuell information om förhållandena inuti och utanför fartyget. Dessa dykningar blir avgörande för en be-

dömning om hur arbetet skall kunna gå vidare, om inte oöverstigliga svårigheter redan på detta stadium konstateras. Om omkomna påträffas under rekognosceringsdykningarna omhändertas dessa.

Dessa dykningar kan även bidra till att ytterligare information om olycksförloppet kan införskaffas.

I ett andra steg går mättnadsdykare ner för att omhänderta så många omkomna som möjligt inuti och utanför fartyget. Detta arbete måste självfallet utföras under noggrant hänsynstagande till de psykiska och fysiska risker som dykarna utsätts för.

De omkomnas kroppar kan enligt vad analysgruppen från flera håll erfarit placeras i s.k. body bags, föras till ytan och omhändertas av rättsmedicinsk och kriminalteknisk personal. Med användande av kylförvaring kan arbetet med att identifiera omkomna ske i den takt som resurserna vid varje tidpunkt medger.

Ett arbete på det aktuella djupet är alltid riskfyllt och kräver därför särskilda säkerhetsåtgärder. Förr eller senare nås den punkt i arbetet från vilken fortsatt risktagning inte längre är försvarbar. Gränsen för det arbete som är möjligt att göra inuti och utanför Estonia avgörs av ansvariga dykledare.

Bärgning

Analysgruppen har övervägt frågan om bärgning av fartyget i syfte att underlätta målet att omhänderta största möjliga antal omkomna. Ett alternativ som dryftats vid ett av analysgruppens expertmöten är att fartyget etappvis lyftes och bogseras in på grundare vatten. Tillvägagångssättet skulle underlätta fortsatta dykarbeten inuti fartyget genom att konventionell dykning då är möjlig. I bästa fall skulle hela fartyget kunna genomsökas. Även det kriminaltekniska arbetet underlättas genom denna metod.

En annan möjlighet är att räta upp fartyget på plats för att skära sig in och leta efter fler omkomna. Därefter kan man även inspektera styrbordssidan. Förfarandet har bedömts kräva arbete med mättnadsdykning under lång tid.

Om omkomna efter en sådan undersökning fortfarande finns kvar i fartyget, synes ytterligare ett steg vara att fartyget dockas, vatten pumpas ut och ett slutligt genomsökande äger rum.

Analysgruppen har särskilt granskat de nu angivna bärgningsmetoderna vid ett expertseminarium om bärgningsteknik. Slutsatsen var att bärgning inte kan beskrivas som tekniskt omöjlig men att det är en utomordentligt komplicerad och krävande operation. En liknande bärgningsoperation har aldrig tidigare utförts. Det öppna havet gör arbetet särskilt sårbart liksom fartygets storlek och konstruktion.

Mot bakgrund av ovan angivna förutsättningar anser sig analysgruppen icke kunna förespråka bärgning för att omhänderta omkomna.

Informationsarbete i samband med ett omhändertagande av omkomna

Med insikt om att ett eventuellt omhändertagande av omkomna från Estonia kommer att leda till en intensiv bevakning av medier från hela världen har analysgruppen vid ett expertmöte särskilt diskuterat och inhämtat kunskaper om informationsarbete och mediehantering. Gruppen vill särskilt betona vikten av att detta arbete planeras och genomförs väl.

Anhöriga till de omkomna kommer att utsättas för ett hårt psykologiskt tryck i och med att åtgärden beslutas och påbörjas. Det är därför angeläget att här framhålla vikten av att informationen till närstående organiseras med hänsyn till deras behov. Även det informationsarbete som riktas till massmedierna bör planeras med stor omsorg. Värdighet inför de omkomna och respekt för deras närstående bör prägla arbetet i alla delar. Analysgruppen vill i sammanhanget understryka mediernas särskilda ansvar när det gäller bemötande av överlevande och anhöriga samt vid bevakning av ett eventuellt omhändertagande av omkomna.

Övertäckning och övervakning

Övertäckning av Estonia med den föreslagna skalkonstruktionen av betong bör inte fullföljas.

För eventuellt kvarstående behov av skydd mot framtida intrång måste effektiv övervakning utformas om skeppet blir kvar på havsbotten.

4
Att leva med Estonia

Stöd till anhöriga och överlevande

Analysgruppen vill understryka vikten av att anhöriga och överlevande får hjälp att gå vidare i sitt sorgearbete.

Estoniaolyckan skapade genom sin väldighet, sin särskilda karaktär och det förlopp som följde på katastrofen en situation, som innebar svåra psykologiska hinder när det gällde många anhörigas möjligheter att gå vidare.

En lämplig form för ett särskilt stöd till dem som drabbats av Estoniaolyckan är att landstingen, såsom huvudmän för denna del av sjukvården, erbjuder psykologiskt stöd, om och när katastrofen på nytt kommer i fokus i samband med att frågan om ett omhändertagande av omkomna på nytt kommer att prövas. Analysgruppen kommer i ett brev till landstingen att rikta uppmärksamheten mot behovet av att psykologiska stödåtgärder omedelbart förbereds. Statliga medel synes böra komma till användning för detta.

Misstag medges

Analysgruppens granskning av viktiga aktörers agerande ger en relativt entydig bild av vad som faktiskt har skett efter olyckan. Det har därför varit viktigt att ägna stort utrymme åt den beskrivande delen, som bygger på ett mycket omfattande material. Analysgruppens förhållningssätt är kritiskt men präglas också av förståelse för de svårigheter som följde av olyckans exceptionella väldighet.

Som tidigare konstaterats är det analysgruppens mening att det inte går att rikta generellt klander mot regeringens och myndigheternas agerande efter olyckan. Av analysen framgår dock att flera enskildheter förtjänar kritik.

Analysgruppen vill särskilt framhålla bristerna i bemötandet av anhöriga och överlevande och att regeringens otydliga hållning i bärgningsfrågan under hösten 1994 bidrog till att besluten om att inte bärga eller omhänderta de omkomna kom att betraktas som ett löftessvek.

Det vore både orimligt och förmätet om analysgruppen upphöjde sig till domare över dem som haft att uttala sig och fatta tunga beslut och som också uppriktigt beklagat de ställningstaganden som de i god tro nått fram till. Likväl vill gruppen uttala, att det säkert skulle bidra till ett värdigt och försonligt slut på ett långvarigt tillstånd av misstro och bitterhet om de felbedömningar och misstag som granskningen pekat på skulle medges öppet.

Minneshögtid

Om regeringen väljer att följa analysgruppens rekommendationer bör en nationell minneshögtid anordnas i samband med att arbetet med att omhänderta omkomna blivit avslutat. Högtiden bör präglas av vilja till försoning och uttrycka en möjlighet för enskilda och för det svenska samhället i stort att kunna gå vidare.

Försoning

Analysgruppens rekommendation är – det skall slutligen än en gång medges – formulerad med insikt om att den kommer att orsaka smärta på många håll. Den smärtan går inte att undvika. Den måste erkännas. I ett sådant erkännande ligger en möjlighet till försoning.

Det krävs att en lång rad aktörer ser det gemensamma ansvaret: politiker och myndigheter som måste kunna medge de misstag som begicks, anhöriga och överlevande som måste söka sig mot försoning och en vilja att lämna det som skett bakom sig utan bitterhet, medierna som måste respektera sörjandes krav att få vara ifred med sin sorg.

Bilaga 1
Kommittédirektiv

Analysgrupp för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder

Dir. 1997:105

Beslut vid regeringssammanträde den 18 september 1997.

Sammanfattning av uppdraget

M/S Estonias förlisning den 28 september 1994 och händelserna därefter har väckt många allvarliga frågor om samhällets beredskap för att hantera sådana katastrofer.

En analysgrupp tillsätts med uppgift att granska olika myndigheters, men också andra organs, agerande med anledning av katastrofen. Analysen skall omfatta såväl myndigheters, inklusive regeringens och Regeringskansliets, agerande som åtgärder av berörda kommuner och landsting. Även andra offentliga organs och enskildas insatser bör belysas. Det gäller t.ex. Svenska kyrkan och andra trossamfund samt olika frivilligorganisationer. De insatser som gjorts av organisationer för anhöriga till omkomna och för överlevande skall särskilt beaktas.

Analysgruppen skall fästa särskild vikt vid frågor om rätt myndighet agerat och på vilket underlag detta skett. Gruppen skall vidare analysera informationsfrågorna och myndigheternas insatser för de överlevande och för de omkomnas anhöriga. Internationella erfarenheter på området bör därvid beaktas.

Analysgruppen skall ha stor frihet när det gäller granskningsarbetets inriktning och omfattning men måste i sitt arbete ta hänsyn till de långsiktiga effekterna för de överlevande och för de omkomnas anhöriga.

Den internationella haveriutredningens arbete och uppdrag skall inte omfattas av granskningen.

Bakgrund

M/S Estonias förlisning natten till den 28 september 1994 var en av de största katastrofer som drabbat vårt land i modern tid. Av 550 svenskar ombord förolyckades 501. Totalt omkom 852 personer från 16 länder. Passagerarfärjan seglade under estnisk flagg och förliste på internationellt vatten.

Ännu tre år efter förlisningen är det svårt att förstå katastrofens vidd. Anhöriga lever fortfarande i djup sorg och det öde som drabbade dem som var ombord och deras anhöriga berör oss alla.

Utöver det mänskliga lidandet har katastrofen också inneburit en prövning för det svenska samhället i stort. Frågor och problem som vi aldrig tidigare ställts inför har krävt svar och lösningar. Ofta har frågorna varit komplexa och många beslut har föregåtts av mycket svåra överväganden.

De beslut som har fattats och det arbete som har utförts av olika myndigheter, inklusive regeringen, med anledning av olyckan har i flera fall kritiserats. Många anhöriga anser att kontakterna med beslutsfattare haft brister, vilket resulterat i ett minskat förtroende för myndigheterna. De anhöriga menar att beslut tagits utan att de haft rimliga möjligheter att lämna synpunkter och påverka beslutsfattarna.

En annan diskussion som förts är om den svenska förvaltningen är lämpligt uppbyggd för att kunna hantera katastrofer. De självständiga myndigheterna har det primära ansvaret inom sina respektive områden. Men i sådana extraordinära situationer som denna uppstår ofta krav på att även regering och riksdag skall agera.

Den samlade kritiken har resulterat i krav på en oberoende granskning av hur myndigheter, inklusive Regeringskansliet, och regeringen samt olika enskilda organ

har agerat under hela händelseförloppet från förlisningen och fram till i dag.

Regeringen och företrädare för samtliga riksdagspartier är överens om att en sådan granskning skall komma till stånd.

Tidigare utredningsarbete m.m.

Ett omfattande arbete, som på olika sätt direkt belyser hur samhället agerat vid och efter olyckan såväl i vid bemärkelse som vad avser information till och bemötande av överlevande och anhöriga till omkomna, har utförts efter Estoniakatastrofen.

I januari 1997 lämnade den särskilde utredaren Peter Nobel sin rapport Efter Estonia (SOU 1996:189). Utredaren hade regeringens uppdrag att vara till hjälp för överlevande och anhöriga till de omkomna vid Estonias förlisning genom att lämna information och allmän vägledning om hur de kunde ta till vara sina intressen med anledning av katastrofen. Rapporten utmynnar i ett antal förslag. Bland annat förordar utredaren att regeringen skall tillsätta en arbetsgrupp för att se över rutinerna inom Regeringskansliet vid inträffade eller hotande katastrofer, särskilt avseende informationsfrågorna. Vidare föreslår utredaren att regeringen låter utreda krisberedskapen i vårt land.

Regeringen uppdrog den 21 oktober 1996 åt Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) att vara statens organ för kontakter med anhöriga till dem som omkom vid passagerarfärjan Estonias förlisning (K96/3742/RS). SPF skall dels förmedla information till de anhöriga, dels ta emot deras synpunkter i olika frågor som har anknytning till katastrofen. En delredovisning från SPF avseende genomfört informationsarbete till maj 1997 lämnades den 30 maj 1997.

Regeringen har vidare den 19 juni 1997 med hänvisning till bl.a. Peter Nobels rapport uppdragit åt Socialstyrelsen och Statens räddningsverk att klargöra myndigheternas uppgifter och ansvar i fråga om psykiskt och socialt omhändertagande vid bl.a. svåra påfrestningar på samhället i fred (S97/5097/S).

I rapporten Det ser verkligen illa ut... (rapport 168-1) från Styrelsen för psykologiskt försvar behandlas frågor om information och kommunikation med anknytning till Estonias förlisning.

En medicinsk rapport med anledning av Estoniaolyckan har utarbetats av Socialstyrelsen. I rapporten beskrivs bl.a. räddnings- och vårdinsatserna. Även Stockholms läns landsting har bedömt sjukvårdens medicinska arbete i landstinget med anledning av Estoniakatastrofen. En utredning pågår också om hur socialtjänsten bör organiseras i krissituationer. Socialstyrelsen har dessutom reviderat sina allmänna råd (1991:2) om psykiskt och socialt omhändertagande vid stora katastrofer.

Överstyrelsen för civil beredskap arbetar för närvarande med en studie som skall vara klar i november 1997 och som skall visa vilka lärdomar som kan dras bl.a. ur beredskapssynpunkt av Estonias förlisning.

Också i andra myndigheter, bl.a. Rikspolisstyrelsen, har rutinerna i katastrofsituationer gåtts igenom.

Uppdraget

En analysgrupp skall tillsättas med uppgift att granska samhällets agerande med anledning av katastrofen. Analysen skall i första hand omfatta myndigheters, inklusive regeringens och Regeringskansliets, agerande samt åtgärder av berörda kommuner och landsting. Även andra offentliga organs och andras insatser bör belysas. Det gäller t.ex. Svenska kyrkan, andra trossamfund, olika frivilligorganisationer samt massmedierna. De insatser som gjorts av organisationer för anhöriga till omkomna och överlevande skall särskilt beaktas.

Analysgruppen skall fästa särskild vikt vid frågor om rätt myndighet agerat och på vilket underlag detta skett. Gruppen skall vidare analysera informationsfrågorna och myndigheternas bemötande och omhändertagande av de överlevande och de omkomnas anhöriga i samband med förlisningen och därefter. Internationella erfarenheter på området bör därvid beaktas.

Estoniakatastrofen saknar motsvarighet i vår moderna historia. Analysgruppen bör därför söka belysa de långsiktiga återverkningarna för vårt samhälle av ett händelseförlopp av detta slag.

En granskning är särskilt viktig för att stärka allmänhetens förtroende för statsmakternas och det offentliga Sveriges agerande i samband med händelser av katastrofkaraktär. Granskningen bör även ge erfarenheter för det framtida agerandet vid eventuella katastrofer. Ytterst handlar det om hur samhällets katastrofberedskap skall kunna stärkas.

Gruppen skall ha stor frihet när det gäller granskningsarbetets inriktning och omfattning och kan behandla ämnet även från andra infallsvinklar än de ovan nämnda. Den måste dock i sitt arbete ta hänsyn till effekterna av olyckan på längre sikt för de överlevande och de omkomnas anhöriga.

Granskningen skall inte omfatta den internationella haveriutredningens arbete och uppdrag.

Viktigt i sammanhanget är att betona att analysgruppen inte har någon kontroll- eller tillsynsfunktion av det slag som t.ex. konstitutionsutskottet, JO eller JK utövar. Granskningen skall vara mer principiell och systeminriktad.

Referensgrupp

Analysgruppen skall knyta en referensgrupp till sig bestående av företrädare för de överlevande och anhöriga till omkomna.

Analysgruppen skall kontinuerligt sammanträffa med referensgruppen för att diskutera olika frågor om uppläggningen av arbetet och analysen.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Analysgruppens arbete skall präglas av öppenhet och insyn. Detta kan åstadkommas t.ex. genom att gruppen arrangerar offentliga seminarier och hearings, till vilka bl.a. de anhöriga till omkomna och de överlevande bjuds in, samt genom samrådet med referensgruppen.

Vid de överväganden som gruppen gör gäller regeringens generella direktiv till kommittéer och särskilda utredare om regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och om att redovisa konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49).

En redovisning av uppdraget i form av ett samlat betänkande är inte ändamålsenlig. I stället bör analysgruppen löpande lämna rapporter i enskilda ämnen samt presentera en slutrapport med redovisning av gruppens analys av händelserna efter Estoniakatastrofen.

Uppdraget skall vara slutfört den 1 december 1998.

Bilaga 2
Anhörigföreningar

Föreningen för Anhöriga till saknade och omkomna från Estonia vilka var anställda av Lindesbergs Kommun (FAE)

33 personer från Lindesbergs kommun omkommer då Estonia förliser. 32 av dessa är anställda inom kommunen, de flesta är kvinnor och arbetar i storkök inom äldreomsorgen och kommunens skolor. Många av dem efterlämnar barn som går i dessa skolor. Med på resan är även gruppens bussförare.

I kommunen bildas stödgrupper i fyra församlingar, Fellingsbro, Lindesberg, Näsby och Ramsberg och dessa utgör ursprunget till den förening som sedan bildas, Föreningen för Anhöriga till saknade och omkomna från Estonia vilka var anställda av Lindesbergs Kommun (FAE). Syftet med föreningen är att tillvarata de anhörigas intressen och att vara ett socialt stöd.

Föreningens organisation och verksamhet

Medlemmar i föreningen är 33 dödsbon. Föreningen leds av en styrelse vars medlemmar väljs på två år, har antagna stadgar och en revisor som granskar räkenskaperna.

Under det första året efter olyckan träffas föreningens medlemmar ungefär en gång i månaden. Målet med verksamheten är framför allt att skapa gemenskap och erbjuda socialt stöd. Man samtalar, utbyter erfarenheter och försöker ge varandra tröst.

Efter hand som tiden går börjar föreningens verksamhet att rikta in sig mot ett bestämt mål. Målen formuleras för de flesta av medlemmarna så att man vill veta hur Estoniaolyckan kunde ske och varför. Man upplever att haveriets orsaker inte är tillfredsställande utredda. Man vill att de omkomna skall omhändertas och möjligen att även fartyget bärgas för att orsakerna skall kunna fastställas. Föreningen är emot övertäckning, bland annat därför att en sådan omöjliggör ett klarläggande av olycksorsaken.

För att uppnå sina mål har föreningens medlemmar varit aktiva på olika sätt. Ett exempel är att Lindesbergsföreningen den 17 november 1994 arrangerar en demonstration i Stockholm, vars syfte är att uppmana ansvariga politiker att fatta ett beslut om bärgning av Estonia.

Föreningen deltar även i den samverkanskommitté som kommit till på initiativ av SEA och de flesta av de enskilda medlemmarna är även medlemmar i SEA. Under SEA:s namn genomför Lindesbergsföreningen en utställningsturné under 1997. Syftet med den ambulerande utställningen är att väcka allmänhetens intresse för föreningarnas kamp för att få hem sina anhöriga. Genom att sprida kännedom om centrala händelser sedan haveriet 1994 och det regeringsbeslut från den 15 december 1994 som många medlemmar anser vara ett svek mot anhöriga som velat få hem sina omkomna, hoppas man på att få förståelse för sin sak. Under utställningen ges besökare möjlighet att skriva på ett upprop där man kräver att de omkomna skall hämtas upp från Estonia och få en värdig begravning. Allt som allt får SEA in 1 335 namnunderskrifter från de sju utställningar som visats i olika delar av Sverige. Utöver detta tas även initiativ av enskilda medlemmar. Man försöker till exempel påverka beslutsfattare genom att skriva brev och insändare m.m. Allt för att uppnå ett värdigt slut på Estoniafrågan.

Finansiering av verksamheten

FAE är en av de föreningar som sökt och fått statliga medel för verksamheten. Totalt har 140 000 kronor mottagits. Inga arvoden har betalats ut, vare sig för styrelsens arbete eller till någon annan som varit verksam i föreningen. De medel som man förfogat över har använts för att finansiera sammankomster, bland annat förtäring och lokalhyror.

Föreningen 1998

Efter en period av glesare träffar i föreningen har mötesfrekvensen under 1997 och 1998 återigen varit omkring en gång per månad. En anledning till det är tillkomsten av analysgruppen. Till mötena kommer minst 15–20 personer och ordförande i föreningen är Lennart Flodin.

FAE har deltagit i referensgruppens arbete.

Anhörigföreningen inom Kooperationen

22 personer från kooperativa institutet i Sverige, Danmark och Finland reste med Estonia till Estland. 19 av dessa kom från Sverige, två från Danmark och en från Finland. Ordförande i gruppen var Rut Hammarström. En av de övriga deltagarna var Kent Härstedt.

Syftet med resan var att etablera en organisation för fred och samverkan runt Östersjön för den kooperativa rörelsen. Kooperativa institutet arbetar för den kooperativa tanken och man bedriver lobbyverksamhet, utvecklingsarbete och rådgivning. Exempel på företag i Sverige som företräds av institutionen är Folksam, KF, Hyresgästföreningen, tidningen VI med flera.

2 personer överlevde. Mårten Boje från Danmark och Kent Härstedt från Sverige.

Föreningen bildas

Efter haveriet kontaktas samtliga anhöriga till de 18 omkomna svenskarna av kooperativa institutet. Institutet tar på sig ansvaret för att de omkomna skall erkännas och driva försäkringsfrågor.

Den 17/11 1994 bjuder institutet in de anhöriga till ett första möte och vid detta tillfälle beslutas att en anhörigförening skall bildas, vars syfte skall vara att driva ersättningsfrågan och att ge stöd till de anhöriga.

Föreningens organisation och verksamhet

Föreningen har inget formellt medlemsskap. Vid de möten som hållits har omkring 40 personer deltagit och för varje dödsbo har en person fungerat som kontaktperson. Efter hand har några familjer dragit sig ur och i oktober 1998 finns det 14 kontaktpersoner på föreningens adresslista.

Två personer har fungerat som talesmän för föreningen. Den ena är Kent Härstedt, som var efterfrågad av massmedia framför allt i sin roll som överlevande. Den andre är Olle Hammarström, som blev informell ordförande i föreningen och som även han haft flera kontakter med pressen för föreningens räkning.

Av de två uttalade syftena med föreningens verksamhet har i första hand frågan om försäkringsersättning dominerat. Stöd i sorgearbetet har sökts i medlemmarnas naturliga egna nätverk, familj och vänner. Kooperativa institutet erbjöd dock de anhöriga individuellt stöd samt deltagande i samtalsgrupper. Några sådana grupper kom inte till stånd och om någon anhörig utnyttjat erbjudandet om individuellt stöd är inte känt.

Enstaka medlemmar har engagerat sig i frågan om bärgning och övertäckning. Någon gemensam linje har dock inte drivits av föreningen. Medlemmar som entydigt förespråkat bärgning eller omhändertagande av omkomna har sökt medlemskap i SEA, som är tydligt profilerad i denna fråga. De som stannade kvar tycktes acceptera regeringens beslut om att inte låta bärga Estonia.

Några medlemmar var även med i DIS under en tid. Vissa av dessa har av olika anledningar senare anmält sin önskan om att träda ur föreningen, men inte fått någon formell bekräftelse på sitt utträde.

1997 utarbetade anhörigföreningen inom kooperationen remissvar på sjösäkerhetsutredningen.

Finansiering av verksamheten

Föreningen ansökte om bidrag till verksamheten under januari 1995 men beviljades inte något sådant.

Det ekonomiska stöd föreningen fick kom från kooperativa institutet. Institutet upplät lokaler för möten, bjöd på förtäring och bekostade portot vid utskick till medlemmarna.

Ingen person har varit anställd i föreningen och ingen har heller arvoderats på annat sätt. Inga årsrapporter finns.

Föreningens verksamhet 1998

Det sista mötet i anhörigföreningen hölls på försommaren 1995. Då var syftet med föreningens verksamhet uppfyllt;

med hjälp av advokat Karin Grauers som juridiskt ombud hade föreningens medlemmar förhandlat med och antagit den norska assuranceföreningen Skulds anbud. Sedan dess har föreningens verksamhet i princip varit vilande. I sin egenskap av informell ordförande har dock Olle Hammarström under 1996–98 upprätthållit en viss kontakt med övriga medlemmar.

Föreningen har deltagit i referensgruppen som bistår analysgruppen i arbetet. Detta engagemang har fört med sig att kontakterna mellan medlemmarna ökat under slutet av 1997 och 1998.

ST-Polisväsendes anhörigförening

Från ST-Polisväsende[1] reser 68 personer på en konferens till Tallinn. Bland dem är Barbro Nälsén. Omkring 22-tiden på kvällen den 27 september ringer hon hem till sin man och berättar att det är rörigt på båten och att det gungar mycket. Hon säger att hon därför skall gå till sängs. Detta telefonsamtal är den sista kontakt Bengt-Olof Nälsén har med sin hustru. Av de 68 personer som reste ut återvänder endast 5.

Föreningen uppstår

Den 9 november 1994 samlas ett 100-tal anhöriga till de omkomna i polishuset, på Kungsholmen i Stockholm. Man skall få information från Kommunikationsdepartementet om vad som händer i frågan om Estonia. Under detta möte växer tanken om en anhörigförening fram. Den 6 december hålls ett nytt möte och då bildas en interimstyrelse, ordförande är Örjan Norlin. Den 9 januari 1995 hålls det första styrelsesammanträdet och då fastställs föreningens stadgar. Den 29 mars hålls det första årsmötet. Under detta möte avgår Örjan Norlin som ordförande och till ny ordförande väljs Bengt-Olof Nälsén.

Föreningens organisation och verksamhet

ST-Polisväsendes anhörigförening har omkring 120 medlemmar, de flesta boende i Stockholm, som representerar 63 omkomna. Föreningen har en styrelse, antagna stadgar och en revisor. Styrelsen sammanträder 3–4 gånger per år, ordförande är Bengt-Olof Nälsén.

Verksamheten var under den första tiden inriktad på frågor av både ekonomisk och psykologisk karaktär. I föreningens stadgar står att läsa att föreningen skall ”bistå och ta till vara medlemmarnas intressen i frågor som har med M/S Estonias förlisning att göra”. Ett exempel är försäkringsfrågan. Genom ST-Polisväsende fick de anhöriga kontakt med en advokatfirma som biträdde dem i förhandlingarna med norska Skuld. Förhandlingarna avslutades i april 1995 och utbetalningarna skedde under juni 1995.

Utöver att bistå medlemmarna i denna fråga har föreningens syfte även varit att utgöra ett socialt och psykologiskt stöd. Föreningens ordförande berättar för analysgruppen att många av medlemmarna kände varandra sedan tidigare och att det var naturligt att man sökte sig till varandra i den gemensamma sorgen. Denna kontakt har upprätthållits under åren, även om man inte längre träffas lika ofta. Det har även förekommit att föreningen bidragit ekonomiskt till enskilda medlemmar som varit i behov av långvarigt och kostsamt psykologiskt stöd.

Finansiering av verksamheten

ST-Polisväsendes anhörigförening har mottagit 360 000 kronor i statligt stöd för verksamheten. Dessa medel har bland annat använts för att finansiera olika aktiviteter och psykologiskt stöd för medlemmar. Föreningen har inte haft några anställda och inte heller betalat ut några arvoden.

Verksamheten 1998

Idag är verksamheten framför allt av social karaktär. Man ordnar utflykter, teaterbesök och företar resor tillsammans och medlemmarna inbjuds till årsmöte och luciaträff varje år. Vid dessa sammankomster informerar styrelsen om aktuella händelser som är kopplade till Estonia.

Föreningen driver inte någon särskild intressefråga, det finns däremot enskilda medlemmar som har engagerat sig i frågan om en bärgning av Estonia. Föreningen är inte medlem i anhörigföreningarnas samordningskommitté.

ST-Polisväsendes anhörigförening har deltagit i referensgruppen

Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala län

Från Uppsala län reser ett knappt 60-tal personer till Tallinn med Estonia, bland andra ett 30-tal nämndemän och kommunpolitiker.

I november 1994 inbjuder Uppsala kommun anhöriga till ett möte. Syftet är att de skall få träffa den advokat från Allmänna Advokatbyrån, som kommunen ställt till de anhörigas förfogande, Mats Arde. Han informerar om möjligheterna till skadestånd och förhandlingarna med Skuld och föreslår att en stödförening bildas för att de anhörigas intressen skall tas tillvara på bästa sätt. Förslaget antas och under mötet bildas en interimstyrelse, bestående av 10 personer, ordförande var Christina Jonsson. Det första årsmötet i föreningen hålls den 19 januari 1995 och Olof Nilsson väljs då till ordförande.

Föreningens organisation och verksamhet

Föreningen har omkring 140 medlemmar som representerar det knappa 60-talet dödsbon. Under det första verksamhetsåret bestod styrelsen av sju personer och under följande år av fem personer. Man sammanträder under de första två åren 5–6 gånger per år. Föreningen har antagna stadgar och revisor.

Det övergripande syftet med Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala län är att ge anhöriga och överlevande stöd och hjälp, med ekonomiska frågor – primärt knutna till uppgörelserna med Skuld, liksom vid fysisk och psykisk ohälsa. Man har även verkat för att ge medlemmarna fortlöpande information om frågor med anknytning till katastrofen. För dessa ändamål har föreningen inbjudit flera talare till sina medlemsmöten, bland andra Olof Forssberg, Haverikommissionen och Johan Franson, Sjöfartsverket och deltagit i sammankomster med bland andra Peter Nobel och kommunikationsminister Ines Uusmann. I samband med Etiska rådets slutliga ställningstagande mötte Uppsalaföreningen representanter för ledamöterna. Man har även arrangerat föreläsningar om exempelvis barns sorg och sorgearbete i allmänhet.

När det gäller frågan om bärgning beslutade föreningens medlemmar redan i november 1994, då föreningen bildas, att inte driva någon ståndpunkt i föreningens namn. Bland medlemmarna finns företrädare för båda uppfattningarna, bärgning respektive inte bärgning, bärgningsanhängarna har dock valt att driva denna fråga via SEA eller på annat sätt utanför föreningen.

En viktig fråga för föreningens medlemmar har varit utformningen av en minnesplats. I detta arbete samarbetade styrelsen och ytterligare 4–5 medlemmar med kommunen och kyrkogårdsförvaltningen. Man hjälptes åt för att hitta en lämplig plats, valde gemensamt konstnär och landskapsarkitekt. Minnesplatsen invigdes på årsdagen 1995 av landshövding Sven-Erik Wikström och en minnesgudstjänst hölls i Uppsala Domkyrka under sjukhuspräst Lars Björklunds ledning.

Finansiering av verksamheten

Föreningen ansökte om och fick del av de 3 000 000 kronor som regeringen avsatt för stöd till anhörigföreningar med anledning av Estoniahaveriet. 1995 mottogs 340 000 kronor. Av denna summa återstår 1998 omkring 200 000. Föreningen har inte utbetalat några löner eller arvoden till styrelse eller medlemmar. Det statliga stödet har använts för att bland annat bekosta arrangemang kring minnesdagarna, möten, utskick, annonser och resor. Föreningen och föreningens medlemmar gemensamt har skänkt 23 000 kronor till kyrkogårdsförvaltningen för planteringar i anslutning till minnesplatsen och föreningen har även avsatt medel för fortsatt upprustning av minnesplatsen och särskilt de avlidnas minnesplattor.

Verksamheten 1998

Verksamheten i föreningen har minskat under 1997–98. Under 1997 hölls två styrelsemöten och två medlemsmöten, varav det ena i samband med en minnesstund vid minnesplatsen på årsdagen. Till årsmötet 1998 kom 24 personer. Trots det avtagande intresset har medlemmarna beslutat att föreningens verksamhet ska fortsätta tillsvidare.

Med anledning av att Uppsalaföreningen beslutat att

inte driva någon ståndpunkt rörande frågan om bärgning, har man valt att inte delta i anhörigföreningarnas samordningskommitté.

Uppsalaföreningen deltar i referensgruppens arbete.

Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina

Malgomajskolan i Vilhelmina har arbetat med ett välgörenhetsprojekt, riktat mot en skola i Šiaulai, Litauen. Man har beslutat att göra ett besök i skolan och diskuterar olika alternativ till resvägar. Man bestämmer sig för att resa med Estonia till Tallinn. Med på resan är fem gymnasieflickor, två lärare och skolans rektor. Av dessa återvänder ingen till Vilhelmina.

I Vilhelmina finns sedan olyckan med Kistabarnen, en stöd- och brottsofferförening. När beskedet om olyckan når företrädare för föreningen beslutar dessa omedelbart att bilda en krisgrupp för anhöriga till de saknade. Till krisgruppen knyts en präst och en diakonissa från Vilhelmina församling samt polismästaren och kyrkans församlingshem blir en central plats för gruppens verksamhet. Denna krisgrupp blir senare en del av stöd- och brottsofferföreningen.

Föreningens organisation och verksamhet

Stöd- och brottsofferföreningen[2] är ideell. Den har ett 40-tal medlemmar och ett stort antal personer som är engagerade på olika sätt i verksamheten. Föreningen har en styrelse och stadgar. Verksamheten är organiserad som en stödjour och bygger på att frivilliga, icke-professionella personer, under professionell ledning, arbetar med emotionellt omhändertagande av människor som drabbas av uppskakande händelser.

Anhörigföreningen bildas som en del av stöd- och brottsofferföreningen, då det blir aktuellt att söka pengar för verksamheten ur den fond som regeringen avsatt för anhörigföreningar med anknytning till Estoniakatastrofen. Ansökan dateras 10 januari 1995.

I anhörigföreningen är de åtta omkomnas familjer medlemmar. Verksamheten har varit inriktad framför allt på emotionellt stöd och medlemmarna träffades mycket ofta efter olyckan, under 1996 en gång i månaden och under 1997 varannan månad.

I juni 1995 gjorde föreningen en resa till Baltikum. Med på resan var även en präst och stödpersoner. Man höll en minnesstund nära olycksplatsen och besökte minnesplatsen i Tallinn.

Frågan om bärgning var från början en anledning till starka motsättningar bland föreningens medlemmar, men efter hand har man enats om att någonting måste göras. Familjerna vill att så många omkomna som möjligt skall omhändertas och att ansvaret för olyckan skall klarläggas. Dessa synpunkter drivs dock inte i föreningens namn utan av de enskilda medlemmarna, några av dem även medlemmar i SEA.

Finansiering av verksamheten

Föreningen sökte och fick i januari 1995 del av det statliga stödet till anhörigföreningar. Dessa medel har använts för att finansiera sammankomster och ersätta medlemmarna för resor till dessa. Även resan till Estland och Litauen finansierades genom det statliga stödet.

Föreningen har inte haft någon anställd och heller inte arvoderat någon.

Verksamheten 1998

Föreningen liksom krisgruppen är fortfarande verksam, även om mötesfrekvensen är betydligt lägre nu än 1994. Graden av medlemsaktivitet varierar över tiden, Monica Köpsén tillhör de mest aktiva och har påtagit sig ansvaret för föreningens information till och från medlemmarna.

Föreningen har deltagit i referensgruppens arbete.

Stiftelsen Estoniaoffren och anhöriga

Ombord på Estonia finns 48 Borlängebor, bland dessa 44 busspassagerare som är medlemmar i Metalls pensionärsklubb inom avdelning 63. En person från Borlänge överlever fartygsolyckan, Vilho Itäranta.

Under det första dygnet efter olyckan samlas många anhöriga på Jakobsgården, där krisgruppen i Borlänge

finns beredd att ta emot dem. Många återkommer även under de följande dygnen för att få stöd och hjälp i sorgen. På ett tidigt stadium uppkommer frågor kring de omkomnas ekonomiska situation, kring försäkrings- och bankfrågor. Men det som överskuggar dessa frågor är frågan om hur olyckan kunde ske och vem som bär ansvar för den. I samband med detta diskuteras regeringens inställning till bärgning och omhändertagande av de omkomna.

I ett brev till kommunikationsminister Ines Uusmann den 13 oktober framför anhöriga sin förhoppning om att få framföra sina synpunkter, innan beslut om bärgning fattas av regeringen. Brevet undertecknas av Lennart Berglund, som anställts av Borlänge kommun för att bistå anhöriga och överlevande från Dalarna, samt att samordna insatser. Detta är inledningen till en intensivt arbete för att få hem de omkomna och början till vad som skall bli en nationell förening för anhöriga och överlevande.

Stiftelsens organisation och verksamhet

Stiftelsen Estoniaoffren och Anhöriga bildas den 3 november 1994. Det övergripande syftet är att arbeta för att de offer som kan återfinnas, skall omhändertas för att få en värdig begravning. I stiftelseurkunden kan man läsa: ”Stiftelsen har till huvudsakligt ändamål att bistå anhöriga till omkomna och saknade, överlevande samt anhöriga till överlevande, i juridiska och andra angelägenheter i anledning av katastrofer och olyckor.”

Vid det första styrelsemötet den 3 november 1994 utses en interimsstyrelse bestående av fyra personer: Lennart Berglund samt Georg Karlsson som är kommunalråd i Borlänge, Lennart Lindgren från Metalls avdelning 63 samt Anders Åkerlund från kyrkan i Borlänge. Den ordinarie styrelsen, som väljs den 13 december 1994, består enbart av anhöriga från olika delar av landet. Lennart Berglund väljs till verkställande ledamot.

Stiftelsen har omkring 265 familjer/dödsbon som medlemmar från Sverige, Finland, Estland, Lettland och England, de flesta är dock svenska familjer. I adressregistret finns dock sammanlagt omkring 500 adresser till dessa familjemedlemmar.

Stiftelsen är ansluten till Samordningskommittén[3].

Aktivt opinionsbildande arbete

SEA har varit mycket drivande i opinionshänseende. Man har exempelvis arrangerat utställningar om händelser som är knutna till Estoniafrågan, bland annat med information om andra länders omhändertagande av omkomna i samband med stora olyckshändelser. Syftet är att sprida kännedom om SEA:s verksamhet och målsättning bland svensk allmänhet. I föreningens regi arrangerades en manifestation för ”Heder och moral” på Norrmalmstorg i Stockholm den 9 november 1996.

Frågor som drivits särskilt hårt är: stopp för lagen om gravfrid, stopp för övertäckning av Estonia samt den övergripande frågan om omhändertagande av omkomna.

I föreningens regi genomfördes en enkätundersökning bland anhöriga under första halvåret 1995, i syfte att utröna hur många anhöriga som var för respektive emot ett omhändertagande.

Medlemsaktiviteter

Samtliga medlemmar informeras regelbundet om aktiviteter som bedrivs i föreningen. Årsdagen uppmärksammas lokalt och vid dessa tillfällen träffas anhöriga i kyrkan för musik och sång. Mötesfrekvensen, som under det första halvåret 1994 var en gång i månaden, har dock minskat.

Finansiering av verksamheten

Stiftelsens verksamhet har finansierats genom bidrag och donationer. Ur den statliga fonden har man mottagit 740 000 kronor. Övriga större bidragsgivare är: Borlänge kommun, Svenska Metallindustriarbetarförbundet, både centralt och lokalt, och Svenska Kommunalarbetareförbundet. Utöver detta har också enskilda människor och företag bidragit med större och mindre belopp.

Stiftelsens styrelse har erhållit ersättning för resekostnader och verkställande ledamoten avlönades under ca sex månader. Stiftelsen har även avsatt medel till en minnesfond. Medel har använts för att finansiera informationsträffar och deltagande i olika möten med myndigheter, företag och organisationer. Man har även haft kostnader för informations- och opinionsbildande verksamhet; trycksaker, Text-TV med mera.

Verksamheten 1998

Föreningen är i allra högsta grad levande och aktiv fortfarande. Ordförande är Lennart Berglund och i styrelsen sitter ytterligare åtta personer som alla arbetar aktivt med föreningens intressefrågor. Det är stiftelsens uttalade ambition att fortsätta verka med det övergripande syftet att återföra de omkomna som kan återfinnas, till en värdig begravning i respektive hemland.

SEA har deltagit i analysgruppens referensgrupp.

Stödföreningen Neptunus (de överlevandes förening)

Av de överlevande som kommer till Sverige förs några till Södersjukhuset för fysisk behandling och emotionellt omhändertagande. Bland dem finns ett antal personer som har en stark önskan om att få träffa andra överlevande. När de framför sina önskemål till sjukhusets personal får de först svaret att det inte är lämpligt för dem. Efter en tid av diskussioner och starka påtryckningar bildas så småningom en grupp för överlevande bosatta i Stockholms läns landstingsområde.

Den första träffen hålls på Södersjukhuset i slutet av oktober 1994 och man träffas därefter en gång i veckan, under två – tre timmar varje gång. Vid träffarna deltar personal från Södersjukhuset, bland andra kuratorer. Grupperna är öppna och deltagarna är fria att komma när de själva vill. Under mötena samtalar man om olyckan, jämför sina upplevelser med varandras.

Dessa täta sammankomster pågår fram till jul 1994, därefter träffas man ett par gånger per månad, fram till juni 1995. Under tiden har tanken om att bilda en nationell förening vuxit fram. Syftet är att alla överlevande i Sverige skall kunna träffas – inte bara boende inom Stockholms län.

Föreningens organisation och verksamhet

Den 10 maj 1995 hålls ett konstituerande styrelsemöte i Stödföreningen Neptunus. Till styrelsen väljs åtta ledamöter, med Kent Härstedt som ordförande. Den 12 maj går föreningen ut med ett pressmeddelande i vilket man kan läsa att föreningen skall verka för medlemmarnas sociala och psykiska hälsa samt för att förbättra insatserna efter katastrofer och minimera följderna för drabbade. Utöver detta nämns att sjösäkerhetsfrågor är ytterligare ett område som kommer att engagera föreningen.

Av de 54 svenska medborgare som överlevde fartygsolyckan är 32 medlemmar i föreningen. Tillsammans med deras familjer, som också är registerade medlemmar, uppgår medlemsantalet till 83 personer.

Det främsta målet med föreningens verksamhet har varit att utbyta erfarenheter, jämföra hur man mår och ”lära sig att skratta igen”. En fråga man drivit var önskan om att få genomföra en gemensam träff med anhöriga till de överlevande och de överlevande, också detta i ett läkande syfte. Ambitionen från Neptunus medlemmar var att berätta om sina minnesbilder och låta egna anhöriga få ställa alla de möjliga och omöjliga frågor som reses vid en händelse som Estonias förlisning. Denna idé föddes under ett möte på Södersjukhuset i slutet av november 1995 och var en bidragande orsak till att man ansökte om statliga medel under 1996. Träffen planerades och preliminära bokningar gjordes men på grund av att Neptunus ansökan om statliga medel avslogs fick idén skrinläggas.

När det gäller frågan om bärgning och övertäckning beslutade föreningens medlemmar från början att inte driva sin syn. Då diskussionerna om övertäckning svallade som mest tog man dock ställning och valde att engagera sig för att stoppa denna. Med Kent Härstedt som talesman för föreningen skrevs ett protestbrev till regeringen och föreningen deltog även i träffen med partiledarrepresentanterna, under våren 1997.

Finansiering av verksamheten

Kent Härstedt, som vid tiden för regeringens beslut om att bevilja statliga medel för anhörigföreningarna arbetade i regeringen, framförde muntligen ett besked om att även de överlevande övervägde att bilda en förening.

Den formella ansökan inkom dock till regeringen först den 16 juli 1996. Vid det laget hade det statliga stödet re-

Bilaga 3
Anföranden i riksdagen den 15 december 1994

Utdrag ur Riksdagens protokoll 1994/95:43
Torsdagen den 15 december
Kl. 12.00–17.55, 19.00–22.55

Information från regeringen
§ 11 Information från regeringen om frågan om bärgning av Estonia

Anf. 5 Statsminister INGVAR CARLSSON (s):
Fru Talman! Natten till den 28 september förliste passagerarfärjan M/S Estonia under en storm på sin färd från Tallinn till Stockholm. Ombord fanns mer än 1 000 människor av vilka 137 kunde räddas till livet. Alla andra – svenskar, ester, letter, norrmän, danskar, finländare och medborgare från ytterligare 11 nationer – omkom i katastrofen. Bland dem fanns män, kvinnor och barn, unga och gamla, fäder och mödrar, söner och döttrar, makar och syskon. Där fanns hela familjer.

För oss svenskar saknar färjekatastrofen motstycke i modern tid. Något liknande har vi inte varit med om. Den omedelbara reaktionen bland de flesta av oss, oavsett om vi hade anhöriga ombord eller inte, var att fartyget skulle bärgas och kropparna föras hem. Jag hörde själv till dem som hade denna uppfattning.

Sedan dess har vi alla fått ytterligare kunskap om katastrofens dimensioner, konsekvenserna vid en bärgning och ett omhändertagande av de omkomna. Vi vet att det går att bärga MS Estonia och ta hand om de omkomna. Vi vet också att det är komplicerat, att det inte är riskfritt och att det tar lång tid att genomföra.

Det mycket stora antalet omkomna i kombination med den långa tid en bärgning skulle ta har väckt en rad etiska frågor. Hur skall ett omhändertagande av de omkomna kunna ske på ett värdigt sätt? Hur reagerar de som skall arbeta med bärgning och identifiering? Vilka risker utsätts de för? Den personal som vid en bärgning eller omhändertagande via dykning skall utföra de nödvändiga uppgifterna kommer att utsättas för stora psykiska påfrestningar.

Vi vet att alla omkomna inte kommer att återfinnas. Det kan inte uteslutas att en del kroppar inte kommer att kunna identifieras.

Frågan om bärgning eller inte bärgning kan bedömas från olika utgångspunkter. Där finns alla de praktiska problemen och de etiska frågeställningarna, men där finns också enskilda människors önskemål. Anhöriga som var och en på sitt sätt sörjer sina nära. Anhöriga till omkomna i Sverige, Estland och de övriga länderna. Sammantaget innebär detta att det inte finns ett beslut som alla anser vara rätt. Regeringen har emellertid strävat efter ett så väl genomarbetat beslutsunderlag som möjligt.

Konsekvenserna av en bärgning och omhändertagande via dykning har undersökts. Ett särskilt råd har övervägt de etiska frågeställningarna. Regeringen har sammanträffat med anhöriga med olika uppfattningar. Samråd har skett med de estniska och finska regeringarna, liksom med samtliga svenska riksdagspartier.

Därför finns det nu ingen anledning att dröja med ett beslut. De anhöriga och alla andra har rätt till besked, även om det kommer att tas emot med förtvivlan av en del.

Den svenska regeringens beslut är att passagerarfärjan MS Estonia med de omkomna skall förbli i havet. Bakom detta beslut finns en bred uppslutning från riksdagens partier. Den estniska regeringen fattar idag motsvarande beslut.

Platsen där MS Estonia förliste skall betraktas som en gravplats. För att säkerställa att gravfriden respekteras skall fartyget täckas över och särskilda åtgärder vidtas för att ge gravplatsen ett rättsligt skydd. Sjöfartsverket får i uppdrag att till regeringen skyndsamt lämna förslag om hur fartyget skall övertäckas och bevakas.

Jag har tidigare redovisat att en bärgning i och för sig skulle vara tekniskt möjlig att genomföra. Likaså är det möjligt, om bärgning genomförs, att ta hand om och identifiera merparten av de omkomna. Det etiska rådet pekar i sin bedömning på att den tekniska utvecklingen i sig försätter oss i svåra valsituationer. Det är inte säkert att allt som kan göras alltid skall göras. Det är inte tekniken som skall styra gränsdragningen, utan etiska värderingar, skriver rådet, och avråder från bärgning av fartyg och kroppar. Detta är en uppfattning som regeringen delar.

Regeringens beslut grundas också på hänsyn till den personal som skulle arbeta med omhändertagandet av kropparna. Det finns en gräns för vad som är rimligt att utsätta människor för. Av Sjöfartsverkets rapport framgår att de psykiska riskerna är stora och att arbetet med omhändertagandet av de omkomna troligen inte kan utföras utan att en del av den engagerade personalen utsätts för psykisk traumatisering. Denna uppfattning stöds av psykiatrisk expertis.

Jag vill nu rikta mig direkt till de svenska offrens anhöriga. Jag vet att anhöriga som hoppats på en bärgning och att de omkomna skall tas upp kommer att bli djupt förtvivlade över det besked jag just lämnat. Många vill ha en grav att gå till och upplever inte att platsen för förlisningen någonsin kan bli något annat än en olycksplats. De känner inte att deras nära kan vila i frid på en plats och ett fartyg där de kämpat för sina liv. Detta känner jag djup respekt för.

Bland de anhöriga i Sverige och Estland finns också de som inte vill att färjan bärgas eller att de omkomna skall tas upp. Deras önskan är att de omkomna skall få vila i frid på platsen. De ser i havet en grav för de sina. Dessa människor fruktar också att bärgning eller dykning innebär att sorgen försvåras för dem vars omkomna inte återfinns. Även detta är en uppfattning som skall respekteras. Vi måste alla ha respekt för att det finns olika uppfattningar om hur man kan möta sorgen.

Det beslut regeringen nu fattat kommer att diskuteras lång tid framöver. Mitt tidigare uttalande för en bärgning kan ha skapat förväntningar som i dag inte infriats. Jag beklagar mycket djupt den besvikelse jag därmed kan ha orsakat en del av de anhöriga.

Även om regeringen har fattat sitt beslut, återstår mycket arbete i att klarlägga olyckans orsaker. Sjösäkerheten måste förbättras, formerna för information och stöd till anhöriga vid svåra olyckor måste ses över.

Från regeringens och riksdagens sida kan vi bistå drabbade med olika former av praktisk hjälp, men det är bara som människor vi kan visa vårt deltagande och lämna vårt personliga stöd. Vi kommer aldrig att glömma natten den 28 september 1994. Vi kommer aldrig att glömma Estoniakatastrofens offer.

Anf. 6 CARL BILDT (m):

Fru talman! Natten, morgonen och dagen den 28 september är vi många som aldrig kommer att glömma – chocken, bestörtningen, sorgen, förtvivlan, ibland också vreden. Det finns ingen i Sverige, i Estland eller i Finland som kommer att kunna glömma detta.

Jag har, liksom många i denna kammare här idag, under lång tid av politisk verksamhet haft att hantera och ta ställning till många och även svåra frågor. Det ligger i det politiska ansvarstagandets natur. Men ingen har nog berört eller plågat mig så mycket som denna – om allt ändå hade gjorts för att förhindra en katastrof, om alla som kunde räddas verkligen kom att räddas, om allt det som möjligen kunde göras verkligen gjorts för att lindra den sorg och saknad som i grunden aldrig går att lindra.

Omedelbart efter katastrofen sade också jag att stora ansträngningar skulle göras för att bärga de omkomna. Kanske inte hela fartyget, det trodde jag inte var möjligt. Men att man skulle göra stora ansträngningar för att se om det var möjligt att bärga de omkomna, det ansåg jag vara en moralisk förpliktelse.

Liksom regeringen på sitt sätt och i samverkan har prövat har jag på mitt sätt prövat om detta är möjligt, om det är lämpligt. Min slutsats är densamma som statsministerns och regeringens. Jag tror inte att det är möjligt eller att det är lämpligt.

Vi måste inse att det finns de som vi aldrig kommer att kunna finna och för vilka havet, oavsett hur stora våra ansträngningar än skulle bli, till slut alltid kommer att vara

den sista viloplatsen. Att då börja ett arbete som aldrig kommer att kunna avslutas tror jag ytterst kommer att bli långt mer plågsamt än att i dag låta den havets frid som för evigt kommer att gälla vissa från början gälla alla.

Vi vet alla – statsministern sade det också – att det i denna fråga inte finns rätt eller fel, sanning eller osanning. Alla känner hjälplöshet och förtvivlan, alla plågas av det beslut som måste fattas. Ändå måste det fattas. Inget och ingen kan göra katastrofen ogjord.

Vi har under senare år, vant oss vid att se Östersjön som det hav som förenar svenskar, ester, finländare och många andra i glädje och i framtidstro. Sedan den 28 september förenar det oss också i sorg. Under kommande år är det min innerliga förhoppning att det skall förena oss också i respekten för dem som i dess djup fått sin sista vila.

dan betalats ut och ansökan avslogs. I regeringsbeslutet från den 29 augusti 1996 hänvisas till beslut av den 18 juli 1996 om att ytterligare ekonomiskt stöd till anhörigföreningar med anledning av M/S Estonias förlisning inte skall utbetalas. En senare ansökan om omprövning av beslutet avslogs också.

Föreningens verksamhet har finansierats genom medlemsavgifter. Inga löner eller arvoden har betalats ut.

Verksamheten 1998

Sedan den 29 november 1997 har styrelsen bestått av tre ledamöter med Mikael Öun som ordförande. Styrelsemöten hålls sporadiskt. Medlemmarnas behov av att träffas regelbundet har minskat, årsdagen uppmärksammas dock och det senaste medlemsmötet hölls just den 28 september 1997.

Stödföreningen Neptunus har medverkat i analysgruppens referensgrupp.

NOTER

1 ST-Polisväsende är en facklig organisation för de civilanställda vid polisen och utgör en del av Statsanställdas tjänsteförbund.

2 Räddningsverket har publicerat en rapport, "Vilhelmina Kommun efter Estonias förlisning", som är en fallbeskrivning. Där presenteras föreningens verksamhet utförligt.

3 Samordningskommitténs tillkomst och arbete har beskrivits utförligt i avsnittet Beskrivningen.

Bilaga 4
Förteckning över möten, seminarier och intervjuer

Förteckning över möten i analysgruppen och referensgruppen

1997-10-05	Analysgruppen
1997-10-27	Analysgruppen
1997-11-17	Referensgruppen
1997-12-03	Analysgruppen och referensgruppen
1997-12-21	Analysgruppen
1998-01-15	Referensgruppen
1998-01-21	Analysgruppen
1998-01-22	Referensgruppen
1998-02-11	Referensgruppen
1998-02-23	Analysgruppen
1998-03-04	Analysgruppen
1998-04-02	Analysgruppen och referensgruppen
1998-04-21	Analysgruppen och referensgruppen
1998-04-27	Analysgruppen och referensgruppen
1998-04-28	Referensgruppen
1998-05-08	Analysgruppen
1998-05-12	Referensgruppen
1998-05-19	Referensgruppen
1998-05-20	Analysgruppen
1998-05-28	Referensgruppen
1998-06-02	Analysgruppen
1998-06-07	Analysgruppen
1998-06-09	Referensgruppen
1998-06-29	Referensgruppen och analysgruppen
1998-08-20	Analysgruppen och referensgruppen
1998-09-02	Analysgruppen och referensgruppen
1998-09-06	Analysgruppen och referensgruppen
1998-09-08	Analysgruppen
1998-09-14	Analysgruppen
1998-09-22	Analysgruppen
1998-09-23	Referensgruppen
1998-10-01	Referensgruppen
1998-10-07	Analysgruppen
1998-10-20	Analysgruppen och referensgruppen
1998-10-25	Analysgruppen

Möten med anhöriga och anhörigföreningar

1997-12-01	Ersta sjukhus
1997-12-04	Statens Haverikommission
1998-01-19	Odd Lundqvist, SEA
1998-01-30	Anhörigföreningen SEA
1998-02-12	Henning Witte
1998-03-01	Hearing, Borlänge
1998-03-01	Hearing, Lindesberg
1998-03-19	Hearing, Stockholm
1998-03-24	Hearing, Norrköping
1998-03-26	Hearing, Jönköping
1998-04-01	Hearing, Uppsala
1998-04-25	Hearing, Vilhelmina
1998-04-28	Representanter för SEA, Stöd- och brottsofferföreningen i Vilhelmina, Föreningen för anhöriga till saknade och omkomna anställda i Lindesbergs kommun, Stödföreningen för Estoniaoffren i Uppsala
1998-06-02	Anhörigföreningen inom kooperationen
1998-06-08	Videokonferens med anhöriga
1998-06-16	Hearing med överlevande, Stockholm

Seminarier och expertmöten anordnade av analysgruppen

1998-02-10 **Seminarium 1, bärgningsfrågan**

Föredragande:
Ray Honour och Dave Cawson, Rockwater A/S
Lars Molinder, civilingenjör
John Hjelle, läkare, MediTeam
Aina Teivens, rättsodontolog
Håkan Mörnstad, rättsodontolog, svenska ID-kommissionen
Arne Björkås, avdelningschef vid polisen i Oslo
Roland Ståhl, polisöverintendent, ordf. svenska ID-kommissionen
Jan Olsson, kriminalkommissarie

Deltagare i panelsamtal:
Jan Jacobsson, Göteborgs Dykeriteknik AB
Anders Lindahl, dykare
Bengt Grisell, forskningsingenjör, KTH
Robert Grundin, överläkare, Rättsmedicinalverket
Gunnar Bengtsson, f.d. chef ostkustens marinkommando
Johan Franson, f.d. chefsjurist, Sjöfartsverket

1998-03-16–17 **Seminarium 2, sorg och kris**
Föredragande:
Ylva Eggehorn, författare
Conny Nordin, professor i psykiatri, Linköpings universitet
Bo Brander, präst och föreståndare Laurenti-stiftelsen
Lars Weisæth, professor i psykiatri
Atle Dyregrove, ledare för Center för krisepsykologi, Bergen
Kristina Brandänge, psykiater och klinikchef Ersta sjukhus
Odd Kristian Reme, präst och företrädare för Alexander Kiellandfonden

1998-06-17 **Expertmöte 1**
Föredragande:
Elisabeth Aarsaether, informationskonsulent, Sysselmannen på Svalbard
Åke Wide, civilingenjör, Sjöfartsverket
Jan Erik Janson, tekn. dr., uppdragsledare, VBB
Per Engström, civilingenjör, VBB
Roland Ståhl, ordförande, svenska ID-kommissionen
Dave Cawson, Rockwater A/S
Jan Jacobsson, Göteborgs Dykeriteknik AB
Göran Wennqvist, chef, finska ID-kommissionen
Antti Penttilä, rättsläkare, finska ID-kommissionen
Arne Björkås, chef för kriminalteknikerna, norska ID-kommissionen
Jan Lindberg, överläkare, svenska ID-kommissionen
Håkan Mörnstad, rättsodontolog, svenska ID-kommissionen

1998-09-29 **Expertmöte 2**
Föredragande:
Lars Landelius, bärgningskapten
Ulrich Dischler, civilingenjör och skeppsbyggare
Thomas Milchert, tekn. dr.
Karl Gustaf von Konow, förste kustbevakningsinspektör, dykaröverledare, kustbevakningens centrala ledning

Intervjuer och möten i samband med analysgruppens besök Estland

1998-08-24 Indrek Treufelt, nyhetschef på Eesti TV
Piret Tali, journalist på Eesti Päevalet

1998-08-24 Kersti Berendsen, anhörigföreningen Memento Mare

1998-08-24 Allan Laur, pastor i Pingstkyrkan, Lea Mossin, psykolog, Mart Murdree, rådgivare till socialministern och Raivo Oherde, anhörig

1998-08-24 Hearing med anhöriga och överlevande i Võru

1998-08-25 Syster Theresa, Birgittasystrarna i Tallinn

1998-08-25 Anhörigföreningen Memento Estonia, Ander Paeorg

1998-08-25 Tiit Sepp, vice konsul, Inrikesministeriet, Mairit Kratovits, avdeln. för utrikeskontakter

1998-08-25 Pritt Männik, vice polischef, Robert Antropov, ordförande i estniska ID-kommissionen

1998-08-25 Victor Palmet, bitr. statssekreterare, Transportministeriet

1998-08-25 Hearing med anhöriga och överlevande i Tallinn

1998-08-25 Jaan Kiivit, ärkebiskop och Lauri Sonen, Nathan Hamer, Jaan Leppik, Joel Luhamets, företrädare för den estniska kyrkan

Intervjuer och möten i samband med analysgruppens besök i Finland

1998-08-24 Aila Salminen, Katariina Kivistö, finska Trafikministeriet, Jukka Häkämie finska Sjöfartsverket

1998-08-24 Holger Rotkirch, ambassadör, Karkus Laurent, chef för konsulära avdelningen Seppo Tauren, finska Utrikesdepartementet

1998-08-24 Fredrik Vahlquist, Marjatta Ikonnen, Gunill Nell och Elisabeth Vahlquist, Svenska ambassaden i Helsingfors

1998-08-25 Brandchefen Jari Sainio, brandmästarna Reijo Salminen och Leif Eriksson samt bitr. brandchefen Pertii Sommero

Intervjuer

Medlemmar i den avgående regeringen

1998-02-12 Carl Bildt, statsminister
1998-03-18 Mats Odell, kommunikationsminister
1998-03-19 Gun Hellsvik, justitieminister
1998-03-19 Alf Svensson, biståndsminister
1998-03-20 Anders Björck, försvarsminister
1998-03-26 Margareta af Ugglas, utrikesminister
1998-04-02 Inger Davidsson, civilminister
1998-05-05 Reidunn Laurén, bitr. justitieminister
1998-08-04 Bo Köhnberg, sjukvårdsminister

Politiska tjänstemän i den avgående regeringen

1998-03-06 Per-Egon Johansson, statssekreterare, Kommunikationsdepartementet

1998-03-20 Peter Egardt, statssekreterare, Statsrådsberedningen
1998-04-01 Lars Christiansson, presschef, Statsrådsberedningen
1998-04-20 Jonas Hafström, departementsråd och utrikeshandläggare, Statsrådsberedningen
1998-04-22 Per Zetterquist, pressekreterare, Statsrådsberedningen
1998-04-23 Inger Strömbom, pressekreterare, Kommunikationsdepartementet
1998-04-24 Hans Dahlgren, statssekreterare, Statsrådsberedningen
1998-04-27 Emil Svensson, kommendör, Statsrådsberedningen
1998-04-28 Rolf Tufvesson, planeringschef, Kommunikationsdepartementet
1998-05-29 Per Blixt, pressekreterare, Näringsdepartementet

Medlemmar i den tillträdande regeringen

1997-10-28 Inez Uusmann, kommunikationsminister
1997-12-17 Ingvar Carlsson, statsminister
1998-02-12 Jan Nygren, statsråd, Statsrådsberedningen
1998-04-01 Laila Freivalds, justitieminister
1998-04-17 Ines Uusmann, komunikationsminister
1998-05-05 Ingvar Carlsson, statsminister
1998-10-27 Göran Persson, statsminister

Politiska tjänstemän i den tillträdande regeringen

1997-10-20 Kjell Lindström, politisk sakkunnig, Statsrådsberedningen
1997-10-29 Ulf Mårtensson, politisk sakkunnig, Statsrådsberedningen
1998-02-06 Birgitta Wallström, politisk sakkunnig, Kommunikationsdepartementet
1998-02-16 Siv Gustavsson, politisk sakkunnig, Kommunikationsdepartementet
1998-03-10 Eva Lindau, pressekreterare, Kommunikationsdepartementet
1998-03-12 Kjell Lindström, politisk sakkunnig, Statsrådsberedningen
1998-04-22 Magnus Persson, statssekreterare, Kommunikationsdepartementet
1998-05-05 Kjell Lindström, politisk sakkunning, Statsrådsberedningen
1998-05-05 Gisela Lindstrand, pressekreterare, Statsrådsberedningen
1998-05-06 Nils Gunnar Billinger, statssekreterare, Statsrådsberedningen

Tjänstemän inom Regeringskansliet

1997-10-28 Åsa Kastman Heuman, rätts- och exp. chef, Kommunikationsdepartementet
1998-01-14 Bosse Wallin, chef för affärsverksamheten på Kommunikationsdepartementet
1998-01-29 Magnus Stephansson, departementssekreterare, Kommunikationsdepartementet
1998-01-29 Alf Stenqvist, departementssekreterare, Kommunikationsdepartementet
1998-02-17 Jan-Olof Selén, enhetschef, Kommunikationsdepartementet
1998-02-18 Åsa Kastman Heuman, exp.- och rättschef, Kommunikationsdepartementet
1998-03-13 Göran Sellvall, expeditionschef, Statsrådsberedningen
1998-03-20 Bertil Roth, departementsråd, Niklas Hedman, departementssekr., Utrikesdepartementet
1998-03-25 Anders Iacobaeus, rättschef, Kommunikationsdepartement
1998-03-30 Gunnel Pettersson, assistent, Kommunikationsdepartmentet
1998-04-01 Göran Schäder, rättschef, Justitiedepartementet
1998-04-22 Lars Magnuson, rättschef, Utrikesdepartementet
1998-05-11 Bengt-Åke Nilsson, rättschef, Statsrådsberedningen
1998-05-18 Anders Iacobaeus, rättschef, Kommunikationsdepartementet
1998-07-16 Ingvar Paulsson, exp- och rättschef, Civildepartementet
1998-08-18 Göran Blomberg, enhetschef, Brita Lundh, kansliråd, Hans Enflo, kansliråd
Claes Eriksson, dep. sekr. Kulturdepartementet

Myndigheter

1997-10-09 Björn Körlof, generaldir., och Johanna Enberg, projektledare, SPF
1998-01-30 Johan Franson, chefsjurist och t.f. generaldirektör, Sjöfartsverket
1998-02-05 Olof Forssberg, generaldirektör Statens Haverikommission
1998-03-24 Bertil Arvidsson, teknisk direktör, Sjöfartsverket
1998-03-24 Sten Andersson, avdelningsdirektör, Sjöfartsverket
1998-03-25 Maj Lindhagen, funktionsansvarig, stab personal, Sjöfartsverket
1998-03-25 Lars-Göran Bronow, informationschef, Sjöfartsverket
1998-03-25 Kaj Janérus, generaldirektör, Sjöfartsverket
1998-03-30 Thomas Lindstrand, chefsåklagare och Uno Hagelberg, överåklagare

1998-XX-XX	Johan Franson, chefsjurist och t.f. generaldirektör, Sjöfartsverket
1998-08-05	Kajsa af Petersens, Statens Konstråd

Ledamöter av Etiska rådet

1998-02-25	Eva Sahlin
1998-03-05	Lars H. Gustavsson
1998-03-09	Peter Paul Heinemann
1998-03-10	Yrsa Stenius
1998-03-11	Karin Söder
1998-03-12	Sten Andersson
1998-03-13	Anders Lindström
1998-03-18	Caroline Krook
1998-03-19	Bertil Werkström

Övriga

1998-XX-XX	Kristina Brandänge, psykiater och klinikchef, Ersta sjukhus
1998-XX-XX	Lars Weisæth, professor i psykiatri
1998-03-23	Gunnar Weman, ärkebiskop
1998-03-23	Ingela Thalén, riksdagsledamot (s), ledamot av soc.dem. verkst. utskott
1998-03-27	Eva Eriksson, vice partiordförande(fp)
1998-03-31	Peter Nobel, jur. dr. särskild utredare
1998-03-31	Tove Gunnarsson, läkare, Huddinge Sjukhus
1998-04-20	Gustav Hannliak, mättnadsdykare
1998-04-22	Kia Andersson, riksdagsledamot (mp)
1998-04-24	Lars Grundberg, ambassadör, svenska ambassaden i Estland
1998-04-25	Knut Isaksson, skolchef Vilhelmina kommun
1998-04-25	Ulla-Britt Granberg, diakonissa, Vilhelmina kommun
	Britt-Marie Lundström, diakonissa, Vilhelmina kommun
	Bengt-Göran Lindfors, komminister, Vilhelmina kommun
1998-04-30	Helena Nilsson, vice partiordförande(c)
1998-05-05	Robert Grundin, överläkare, Rättsmedicinalverket
1998-05-07	Göran Pettersson, Stockholms stift
1998-05-28	Roland Ståhl, svenska ID-kommissionen
1998-09-04	Gert Rosencrantz, enhetschef Jourhavande kurator, och Monica Johannesson och Berit Dahlström, jourhavande kurator
1998-09-21	Anders Kamb, beredskapsplanerare, SAS
1998-10-14	Elisabeth Aarsæther, informationskonsulent, Sysselmannen, Svalbard

Källförteckning

Offentligt tryck

SOU 1987:16; Begravningslag, Betänkande av arbetsgruppen för översyn av begravningslagstiftningen

SOU 1989:98; Transplantation - etiska, medicinska och rättsliga aspekter, Betänkande av transplantationsutredningen

SOU 1996:189; Efter Estonia, Rapport av Utredningen för vägledning efter Estoniakatastrofen; jämte arkivmaterial från utredningen, Göteborg, 1997

Prop. 1985/86:170 om räddningstjänstlag m.m.

Prop. 1990/91:10 med förslag till begravningslag

Prop. 1991/92:70 om vissa ändringar i räddningstjänstlagen

Prop. 1991/92:152 om hälso- och sjukvårdens ansvar vid dödsfall m.m.

Prop. 1994/95:148 Transplantationer och obduktioner m.m.

Prop. 1994/95:190 Skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia

Prop. 1995/96:140 Havsrättskonventionen och tillämpningsavtalet

Riksdagens protokoll 1994/95:43 Torsdagen den 15 december

Rättsfall

Från Europakommissionen för de mänskliga rättigheterna; MR 68/1996 och MR/ER 66 /1988

Från regeringsrätten; RÅ 1994 ref. 93

Från hovrätterna; RH 1991:36 och RH 1997:79

Svea hovrätt; Dom 1996-03-29, avd 15, DT 13 i mål T 243/96

Stockholms tingsrätt, avd. 4; Dom 1996-01-16, DT 42 i mål T 4-2112-95

Rapporter och annan litteratur

Ahlers & Vogel; Hamburg; Den Tyska Expertgruppen för utredning av förlisningen av M/S ”Estonia”; 1996

Akehurst, Michael; A modern introduction to International Law, femte upplagan, George Allen & Unwin (Publishers) Ltd, London 1984

Beckman, Nils m.fl., Brottsbalken jämte förklaringar, Band 2 Brotten mot allmänheten och staten m.m., sjätte upplagan, Norstedts förlag, Stockholm 1994

Berggren, Nils-Olof och Munck, Johan; Polislagen En kommentar, tredje upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1998

Björkman, Anders; Lies and truths about the M/V ESTONIA accident; Beausoleil 1998.

Björkman , Anders; M/S Estonias undergång. En studie i bristerna i utredningen, publicerad fyra år efter olyckan i samband med SEA:s hearing i Stockholm, september 1998

Bogren, Leif; Därför överlevde jag Estoniakatastrofen; Eslöv 1996

Falk, Per; Straffrätt och territorium; P A Norstedts & Söners Förlag, Lund 1976

Jareborg, Nils; Brotten Tredje häftet Brotten mot allmänheten och staten, P A Norstedts & Söners förlag, Lund 1986

Härstedt, Kent; Det som inte kunde ske, Trondheim, 1995

The Joint Accident Investigation Commission of Estonia, Finland and Sweden; Final Report on the Capsizing on 28 September 1994 in the Baltic Sea of the Ro–Ro passenger Vessel MV Estonia, Helsingfors, 1997

The Joint Accident Investigation Commission of Estonia, Finland and Sweden; Supplement; Part I and Part II.

Pihlajamaa, Terttu; Vi kan inte glömma ESTONIA, Stockholm 1998

Rikspolisstyrelsen; Registrering av dödade, skadade, oskadade och utrymmande personer vid olyckor och andra nödlägen, Rapport 1994:1
Rikspolisstyrelsen; Estoniastudien, Rapport 1995:8
Rikspolisstyrelsen; Efterforskning enligt räddningstjänstlagen av försvunna personer, Rapport 1997:1
Räddningsverket; Vilhelmina kommun efter Estonias förlisning.
Räddningsverket; Räddningstjänstens roll i krisstödsarbetet efter Estonia-olyckan. En rapport från fyra kommuner; R61-113/95.
Krissamverkan kommun landsting, Rapport från Stödarbetet i Uppsala med anledning av Estoniakatastrofen 28 september 1994.
Socialstyrelsen; Estoniakatastrofen, M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994
Socialstyrelsen; Allmänna råd. Psykiskt och socialt omhändertagande vid stora olyckor och katastrofer. 1991:2 reviderad upplaga 1996
Statens Konstråd; En minnesvård; Miroslav Balka, Stockholm, 1998.
Styrelsen för psykologiskt försvar; ”Det ser verkligen illa ut...”, Kommunikationsproblem i samband med Estoniakatastrofen 1994, 168-1, Stockholm 1996.
Styrelsen för psykologiskt försvar, Mediernas Estonia, Myndigheter och massmedier som informatörer i Finland Rapport 168-2, Stockholm, 1996
Styrelsen för psykologiskt försvar; Estonia i Medierna, Rapport 168-3, Stockholm, 1996
Styrelsen för psykologiskt försvar; Bilder av en katastrof, Rapport 168-4. Estonia, Stockholm, 1996.
Styrelsen för psykologiskt försvar; Estonia, The Disaster in Estonian media, Rapport 168-5, Stockholm, 1996
Styrelsen för psykologiskt försvar; Estoniakatastrofen, massmedierna och allmänheten, Rapport 168-6. Estonia, Stockholm, 1996
Styrelsen för psykologiskt försvar; När nyheten nådde Estland, Rapport 168-7, Stockholm, 1996
Styrelsen för psykologiskt försvar; Rapport om det arbete som hittills bedrivits inom projekt Estonia - 1997-05-30
Styrelsen för psykologiskt försvar; Rapport om det arbete som bedritivts inom projekt Estonia-katastrofen vid Styrelsen för psykologiskt försvar 1997-06-01 till 1997-11-27
Styrelsen för psykologiskt försvar ; Rapport om det arbete som bedritivts inom projekt Estonia-katastrofen vid Styrelsen för psykologiskt försvar 1997-11-28 till 1998-05-29
Styrelsen för psykologiskt försvar; Estonia, Ett forskningsprojekt 1996, Minnesanteckningar från SPI, kopia av den 30 juni 1997
Styrelsen för psykologiskt försvar; Kriskommunikation, kunskapsöversikter, Rapport 163:1-4, Stockholm, 1993
Weisaeth, Lars; Utvärdering av belastningar och risker för den psykiska hälsan vid omhändertagande av omkomna vid bärgning av M/S Estonia hos sökande- och identifieringspersonal, samt andra berörda grupper; Oslo Universtitet, 1994
Weisaeth, Lars; Några kommentarer om verkningarna vid en bärgning av M/S Estonia, Oslo Universitet, november/december 1994
Witte, Henning; Sänktes M/S Estonia? Nya fakta och teorier kring M/S Estonias förlisning, bok på Internet 1997
Överstyrelsen för civil beredskap; Styrbjörn Lindow; Erfarenheter och lärdomar av Estoniakatastrofen, En studie om krishantering, ÖCB, 1998

Artiklar och promemorior

Bringeus, Nils-Arvid; Död och begravning ur kulturhistoriskt perspektiv, Lund 1998
Etiska Rådet; Redovisning av ställningstagande inför regeringens beslut avseende M/S Estonias förlisning och dess följder, 1994
Gustafsson, Lars H; PM 1994-12-06 Etiska synpunkter angående en eventuell bärgning av Estonia.
Gustafsson, Lars H; Beslutet att inte bärga M/S Estonia, PM
Gustafsson, Lars H; Föredrag vid SKKPF:s symposium, Solna 1995-04-25

Haga, Eivind; The wet grave, sudden death and the bereaved, Tradisjoner, sed og skikk om sjødraugen, Nord Psykiatr Tidsskr 1985;39:23-28, Oslo

Haga, Eivind; Tradisjoner, sed og skikk om sjödraugen, Stavanger Aftenblad, 831031

Jacobsson, Jan; Utvärdering av ev. dykeriinsats samt synpunkter på stensättningsmetod

Kjelland-fonden; Estonia-ulykken: Det etiske rådets redegjörelse. Kommentar i lys av erfaringer fra Kjelland-ulykken

Kommunikationsdepartementet; Några rättsfrågor med anknytning till Estoniaolyckan

Kommunikationsdepartementet; Rapport avseende sjösäkerhetsarbetet inom Sjöfartsinspektionen

Moderna Tider; Den mentala övertäckningen av Estonia, Maria Carlshamre; Nr 68–69,1998

Nautisk tidskrift; ”SFBFs ståndpunkt: Estonia var inte sjövärdig”, Christer Lindvall; Nr 1, 1998

Reimers, Eva; Tema Kommunikation Linköpings Universitet, Från olycksplats till gravplats – en analys av hur frågan om Estonias bärgning skildras i dagspress; arbetsrapport 1996:8

Reme, Odd Kristian; Erfarenheter etter Kiellandulykken, föredrag vid Ersta sjukhus 980112, Kommentarer till Etiska rådets ställningstagande angående Estonia-olyckan i ljuset av erfarenheter från Kiellandolyckan 1980

Sandin, Birgitta; PM beträffande: Örebro Röda Korskrets; Finska Röda Korset; Estlands Röda Kors;– Minnesanteckningar av S. Hedrenius; Röda Korsets psykosociala insatser samt PM av Anders Kamb, SAS

Sandin, Birgitta; PM beträffande internationella erfarenheter gjord på uppdrag av analysgruppen, 1998

Sjöfartsinspektionen; Sakkunnigutlåtande med anledning av Estoniakatastrofen, April 1995 Göran Steen, Sjösäkerhetsarbetet inom Sjöfartsinspektionen

Sjöfartsverket; Rapport ang. tekniska och legala förutsättningar för att återfinna och omhänderta omkomna; 1994-10-11

Sjöfartsverket; Konsekvensanalys, Estonia; 1994-12-12

Sjöfartsverket; Övertäckning, Estonia; 1995-02-10

Description of Protective Cover of the Estonia; VBB–Anläggning; Stockholm 1996-05-10

The Naval Architect, Nigel Ling; April 1998

The Naval Architect, Mikael Huss, Tuomo Karppinen och Klaus Rahka; Estonia: hard facts and realities, September 1998

Socialstyrelsen; Kollektiva sorgekriser och samhällets reaktion, referat av Socialstyrelsens seminarium den 16 oktober 1997

Socialstyrelsen; SoS-rapport 1997:15

Statens Haverikommission; Handlingar rörande fråga om utlämnande av bandinspelning från dykning vid M/S Estonia

Övrigt

M/S Estonia; skrift från Estline, 1995

Styrelsen för psykologiskt försvar; Estonia Informationsblad; 1997 och 1998

Videoband - animation av olycksförloppet från Statens Haverikommission

Massmedia

Div. underlag från svenska massmedier från 980928 och framåt

Spiegel TV; Reportage om Peter Barasinskis expedition till Estonias vrak, 950713

Tidningarnas Telegrambyrå; Sammanställning av vissa larmtider i anslutning till M/S Estonias förlisning (utgåva 3) Claes Wahlberg

TT-telegram 1994-09-28–29